

PREFACE

— 000 —

The publication of this volume has been delayed by the long-continued illness of the editor, who is still in bed under a severe operation.

Pandit Kalikrishna Bhattacharya, senior Professor of Sanskrit Vidyasagar college has with his usual kindness seen the book through the press, for which the publishers owe him sincere thanks.

The general plan is the same as in Canto I except that the Appendix is omitted the rules being all explained in the body of the volume.

CALCUTTA,

PUBLISHER

December, 1917.

INTRODUCTION

—000—

The Second Canto opens with a dilemma. Hari had promised to Narada to march forthwith against Sisupala; but as he was preparing for the expedition messenger came from Yudhishthira inviting his presence at the Rajasuya sacrifice which he was about to commence. For advice, Hari summoned his elder brother Balarama and his uncle Uddhava.

The former, an inveterate toper, was tipsy at the time and casting caution to the winds, advised an immediate march. Stout fighter as he was, he thought the Yadava army was strong enough to crush any opposition and it was unnecessary to discuss the *pros* and *cons* in accordance with the approved rules of Polity which were meant for people of ordinary resources only.

Uddhava followed with a warning. He said that the old enemies of Hari were eagerly waiting for an opportunity to combine against him and the march at the present moment would be the best of such opportunities. Sisupala, who by himself even was not an insignificant adversary, would be formidable if placed at the head of this coalition. The dilemma, thought Uddhava is easily met by coaxing all these kings to be present at Yudhishthira's sacrifice, where the attentions that are sure to be paid by Yudhishthira to Hari would undoubtedly whet their spite and drive them to hostilities and thus present an opportunity to Hari to attend the sacrifice and kill Sisupala's sworn friend and the gods at the same time.

This advice of Uddhava appeared so simple and

शिशुपालवधम्

द्वितीयः सर्गः

यियत्तमाणेनाहृतः पार्येनायं द्विपन्मुरम् ।

अभिचेद्यं प्रतिष्ठासुरामीत् कार्यद्वयाकुलः ॥ १ ॥

Prose—एष मुरं द्विपन् कार्यद्वयाकुलः आसीत् [Now Hart, the slayer of Mura, found himself in a fix being placed between two conflicting duties] How so?—यियत्तमाखन पार्येन आहृतः मुरं द्विपन् [An invitation came from Yudhishtira who was about to celebrate a sacrifice] But where was the perplexity?—अभिचेद्यं प्रतिष्ठाम् मुरं द्विपन् [At the instance of Narada, Hari had made up his mind to march forthwith against Sisupala. Yudhishtira's invitation interfered with this expedition, and Hari did not know what to do].

Prose—एष यियत्तमाखन पार्येन आहृतः अभिचेद्यं प्रतिष्ठाम् मुरं द्विपन् कार्यद्वयाकुलः आसीत् ।

English—Soon after, invited by the son of Pritha, who wanted to perform a sacrifice, the slayer of Mura, longing to march against the King of Chedi, felt distracted by two duties 1.

Bengali—हरि शिशुपालेन विक्रमे दूतं यायां करिदेन द्विप द्विप ह्येन एतेन समये दूतद्वयं बाधेन निवृत्तं करिदा पाठोईलेन । एतेन बाधेन ३ दूतं करिदा एतेन द्वे कर्तव्येन समये पठिदा हरि आकुलः इदेलेन । १ ।

Explanation—Narada's message had thoroughly roused Hari. He was thinking of an expedition against Sisupala when Yudhishthira's messenger came in with an invitation from that monarch, his dear kinsman to be present and direct affairs at the Rajasuya sacrifice which he intended to celebrate. Hari felt perplexed. Indra, Brahma and Mahishmati were at a great distance from each other. It was not possible to be simultaneously present at the two places. Evidently Hari had either to disoblige Yudhishthira or to let Sisupala alone. he did not know which to do. ५

Mallinatha—अभिन् समे मन्त्रवर्णनाय बीजं वपति वियच्चमाणेति^१ ।
 'अथ' इन्द्रमन्दशशुपालनरं वियच्चमाणेन यष्टुमिच्छता [यज्ञत सन्ननात् लट
 शानच्] 'पादन' घृयापुत्रेषु दुधिष्ठिरश्च ["तस्येदम्" इति अच् । अन्यथा "स्वीधी
 टक्" स्यात्^२] आहूत' आकारित [द्वयते क्ते सम्प्रसारणदीर्घा^३] तथा 'अभि
 चेष्य' शिशुपालं प्रति ["लक्षणेनाभिप्रती अभिमुख्य" इत्यव्ययीभाव । "अभिरभाग"
 इति कर्मप्रवचनीयत्वे तदधीय द्वितीया वा^४] 'प्रतिष्ठाम्' प्रस्थातुमिच्छु [तिष्ठते
 सन्ननात् उत्प्रत्यय] 'सुरं द्विपन्' सुरारि. ["द्विषीऽनिमे" इति ऋटप्रत्यये "द्विषुः
 ऋट्वा" इति वैकल्पिक षष्ठीप्रतिषेध^५.] 'काव्यंदवन' सुरकाव्यमुद्धतकाव्यरूपश्च
 'आकुल' विप्रतिपदान् आवश्यकत्वाच्च द्वयो^६ सन्दिहान् 'आसीत्' । अती मनस्य
 अयमवसरं, इति भावः ॥ १ ॥

NOTES ON MALLI

1 By वियच्चमायन &c he sows the seed to describe Counsel in this Canto. 2 शानच् is the substitute for लट् after यज्ञ ending in सन् । 3 The अच् is by "तस्येदम्" otherwise "स्वीधी टक्" would have prevailed (*Charcha*). 4 ऋ coming after ऋञ्, there is सम्प्रसारण and दीर्घ (*Charcha*). 5 There is अव्ययीभाव by "लक्षणेनाभिप्रती" (*Charcha*), or, अभि is a कर्मप्रवचनीय by "अभिरभाग" (*Charcha*), and in connection with it there is द्वितीया in चेष्यम् । 6 ऋट् is the affix by "द्विषी—" (*Charcha*), and षष्ठी is optionally

barred by "द्विष—" (*Charcha*) 7 Because they are conflicting and both are apparently unavoidable

Sara—नारदवाक्यात् अग्नीकृतञ्च हरिणा चैद्याभियानं प्राप्तञ्च वृधिशिरस्य राजमूये समाह्वानम् । युगपदेव पुनर्युद्धयावा यज्ञयावा च न सम्भवत , का वा एतयो आर्या इति विमृशन् हरिर्नियय नाध्यमच्छत् । १ ।

CHARCHA

1 वियच्चमाणेन—यद्गुम् इच्छति इति यञ् + सन् + लट् स्थाने शानच्-वियच्च (सन्नलघात्) + शानच्-वियच्चमाच wishing to perform a sacrifice तेन । Qual पार्थेन ।

2 आहूत—आ + ह्वेञ् + क् कर्मणि invited Qual द्विषन् । Malli's सम्प्रसारणदीर्घी refers to the following steps — आ + ह्वे + क् = आ + हुए + क् this is by सम्प्रसारण 'e' the substitution of उ for व । Now उ and ए become उ by पूर्वक्षप giving आ + हु + त = आ + ह् + त , this is दीर्घ ।

3 पार्थेन—पृथा is a name of कुन्ती । पृथाया अयम् इति पृथा + अण् पार्थ । तेन । Refers to वृधिशिर । Malli's rule "तस्येदम्" means—अण् is attached to a प्रातिपदिक, in the sense तस्य इदम्—this is related to him तस्य and इदम् are mere *representatives*, so तस्य includes तस्या also, and इदम् stands also for इयम् and अयम् । [Thus derived, पार्थ means 'related to पृथा' hence includes 'son' also, because the son is related to the mother Malli explains the necessity for this round about derivation in preference to the direct exposition पृथाया अपत्यम्, saying "अन्यथा—". He means that this वाक्य gives पृथा + टक् पार्थेव not पृथा + अण् पार्थ because, as he says, अण् is barred by "स्त्रीभ्यो टक्", which directs टक् (एय) after स्त्रीप्रत्ययान्त words. This is rather misleading. The rule "स्त्रीभ्यो टक्" is barred by "अहदाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तत्रामिकाभ्य"—Names of नदी and मानुषी take अण् if the leading vowel in them is not आ, ऐ or औ । Now पृथा being name of [a मानुषी, we do expect पार्थ with अण् । The rule "अहदाभ्य —" however is superseded by the rule "दाष"—If a word contains only two

vowels, टक् १३ the affix in the sense लस्यापत्यम् even though the word be a नदीनाम or a मानुषीनाम । Hence instead of “अन्यथा ‘स्त्रीभ्यो टक्’ स्यात्” it is preferable to say “अन्यथा ‘इव’ इति टक् स्यात्” . It should be noted, however, that, according to some, प्रया is of the उक्तादि class and as such takes अञ् barring the rule “हाच” । Hence प्रयाया अपत्यं पुमान् इति प्रया + अञ् मार्गं by the rule “उक्तादिभ्य अञ्” ।

४ द्विपन्—द्विट् इति द्विप + श्च कर्भरि द्विपन् an enemy Malli's rule “द्विपौऽमिते” means—द्विप takes the affix श्च in the कर्तृवाच्य if the agent of द्विप be an enemy. The श्च here is a प्रत्यय, while शानच् in शिथिलमात्र १३ an आदेशः । In the case of श्च and शानच् as आदेशः, the restriction १३ that, generally, they must not be प्रथमान् (i.e. must not qualify a प्रथमान् word) There is no such restriction in a प्रत्यय । Hence here द्विपन् is used in the प्रथमा ।

५ मुरम्—Muru was a demon whom Hari killed तम् । द्वितीया in the अटुलकर्म of the क्रिया in द्विपन् । By the Vartika “द्विप श्चुर्वा अचनम्” यत्रा is also available, notwithstanding the prohibi-
tion “न भावात्पदानिहास्यपदानाम्” ।

६ अत्रिपन्—अत्रि (Canto I al 20) is a demon ; अत्रि-

8 काथ्य &c - क्त + अथत् कर्मणि कार्यम् duty ही अवग्रवी अथ इति दि-
-अथत् इयम् a diad a pair आ + कुल + अच् कर्त्तरि आकुल perplexed,
bewildered. काथ्ययो इयम्, इत्तम्— । कार्यद्वयेन आकुल, तत्— ।

9 Voice— आहतेन प्रतिष्ठामुना रिपता कुलेन अमूयत ।

सार्धमुद्धवसीरिभ्यामथासावासदत् सद । २०

गुरुकाव्यानुगा विभ्रच्चान्द्रीमभिनम श्रियम् ॥ २ ॥

Prak—अथ असौ सद आसदत् [Thus in doubt, Hari entered the council room] Alone ?—उद्धवसीरिभ्या सार्धम् [No Uddhava and Balarama followed him] How did he look then ?—अभिनम चान्द्रीं श्रिय विभ्रत असौ [He entering the spacious council room looked like the moon entering the broad expanse of heaven at moon rise] But he had two others following him—गुरुकाव्यानुगां चान्द्रीं श्रियं विभ्रत [Quite true, he imitated not the moon as it is seen every day when rising but of the moon rising with Vrihaspati (Jupiter) and Sukra (Venus) in her trail] 2 ✓

Prose—अथ असौ अभिनम गुरुकाव्यानुगां चान्द्रीं श्रिय विभ्रत उद्धवसीरिभ्या सार्धं सद आसदत् । २ ।

Eng—Forthwith with Uddhava and Srin he repaired to the council room, bearing the lustre of the moon entering the sky with Vrihaspati and Sukra in attendance 2

Beng—कईवा द्विर करार छत्र तिन उद्धव ओ बलरामके आद्विरा एकसङ्गे मङ्गलहे प्रवेश करिगेन, वेन बृहस्पति ओ सुक्रेर सहित आकाशे चल्ल उदित हईगेन ।

Expl—Placed in a fix, Hari sent for Uddhava and Balarama for a consultation and together the three entered the Council room. Also see *Prak* 2

Mall—एव मनवीज (१ जं) सन्दर्भमुपनन्द मन्वीचित ईशनाह सार्धंति^१ ।
‘अथ’ सन्दर्भानन्तरम् ‘असौ’ इति ‘अभिनम’ [पूर्ववत् अथ्ययीमाव कर्मप्रवचनीयत्वे

वा द्वितीया^३] 'गुरुकाव्यो' ब्रह्मस्यतिथ्यक्री 'अनुरो' अनुयायिनो यस्यां ताम् ["गीर्षति धिंयथो गुरु" इति "शुक्रो दैव्यगुरु काव्य" इति च अमर.] चन्द्रस्य इमा 'चान्द्री श्रियं विभक्तु' [अत्र, श्रोतुल्या श्रियम् इति निदर्शनामेद^३] 'उद्धवसीरिभ्यां साईम्' उद्धवराजाभ्यां सद्य 'सद' सभाम् 'आसदत्' अगमत् । सुंजसदस्य प्रासादत्वादिति भावः [सदेर्लुङि "पुपादि—" इति चुरङादेशः^४ । अत्र भद्र— "निरिच्छं समाकृष्ट प्रासादं वा रक्षीयत । अरण्ये नि शलाकि वा मन्त्रवेदविभाषित"^५ इति] ॥ २ ॥

NOTES ON MALLI

1 Having thus referred to perplexity which gives occasion for counsel he, by साहम् &c speaks of the proper place for counsel. 2 अव्ययीभाव or द्वितीया through a कर्मप्रवचनीय as before (see अभिचेष्टम्, sl 1) 3 We have a variety of निदर्शना because श्री has to be taken as श्रोतुल्या । 4 We have लृङ् after सद्य and then चिु is replaced by चङ् by the rule "पुपादि—" (Char) 5 The King should discuss policy in secret, unnoticed by others, on the top of a hill, within a room, or in a lonely wood.

Saru—अथ सन्दिहानी इति निश्चयमिच्छन् बहूनि उद्धवेन च सद्य मन्त्रभवनं विवेक । २ ।

CHAROHA.

1. उद्धव—Uddhava was one of the Yadavas, being son of द्रुपदास who is supposed to be an uncle of ऋषुदेव । He was one of Krishna's seniors and a favourite मीर is साहम् । स अभि अत्र उद्धवत्वेन इति मीर + इति सत्त्वे मीरी a name of Balarama, the elder brother of Krishna. "ताभ्यादीं भुवभौ इभौ" वल्लभट्ट । Also comp. इमापुत्रः । उद्धव उद्धव मीरी च उद्धवमीरिभौ, इभः ताभ्याम् । महादधीर्गुप्या । We do not get मीरुद्धवौ because उद्धव being the senior "अभिरितं शाब् पततीति बह्वचम्" अङ्गिण्य and उद्धव leads in the compound.

2 आमदन्—आ + सट् + मङ् लिप् । ईदिति, महाद उच्चति । Mallis sl^३ 11 f 11 is "पुपादिस्तुभाभ्यां सट्त्वेन परस्मैपदेषु" । सद्य is read in the अणुपठ as सद्य् from which लृङ् is dropped; it is therefore लृट् and the rule अङ्गिण्य.

3 गुरु &c.—गुरु is इहम्पति, काय is युक्त । अनुगच्छतीति अनु + गम + ट कर्त्तरि अनुग a follower गुरुश्च कायश्च तुरकाशौ, इत्य । तौ अनुगौ यस्मात्ताम्, बहु— । Qual. शियम् । Note that Malli has यस्याम् not यस्या । This is necessary because गुरु and काय did not follow the Sri, but in the matter of that Sri there was the following of गुरु and काय । Note also that the compound is गुरुकायौ and not कायगुरु । This is due to the Varttika “सुषुचरं पूरे पततीति वाच्यम्” the गु of गुरु being सुषु while the का of काय is गुरु । We cannot appeal to “अभ्यङ्गितम्—” because इहम्पति and युक्त were of equal rank.

4 विभक्त—विभक्ति इति भृ + ष्ट कर्त्तरि । Qual. अमी । We do not get विभक्त because the root being अभ्यस the prohibition “अभ्यसाच्छतु” applies ।

5 चान्द्रीम्—चन्द्रस्य इयम् इति चन्द्र + अप् + म्रियां ङीप् चान्द्री of the moon. ताम् । Qual शियम् । Remember कृष्ण was dark and चन्द्र is white and then try if you can, to reconcile with these facts the statement चान्द्रीं शियं विभक्तं कृष्णम् । The fact that गुरु and काय were following, tends to make the moon whiter if possible, because गुरु, i. e., Jupiter and काय, i. e., Venus are both brilliant white.

6. अभिनम—See अभिनयम्, Sl. 1. Qual the स्थितिः understood the construction being अभिनम, स्थिताम् or दृष्टाम् &c. शियं विभक्तम् ।

7 Voice— .अमुना . विभक्ता . आमादि ।

जो ज्वलन्मानो जगतः गान्तये समुपेयुषी ।

व्यद्योतिष्ट मभावेद्याममी नरगिस्त्रिवयी ॥ ३ ॥

Pra. —अमी नरगिस्त्रिवयी व्यद्योतिष्ट [Those three men blazed like the three sacrificial fires] But sacrificial fires have to be brought together and blaze on an altar—समुपेयुषी मभावेद्या व्यद्योतिष्ट [Those three also were brought together by the gravity of the situation and the couch room itself was their altar]

Bat sacrificial fires are lighted for the good of the world—
 জগত শান্তয়ে জাজ্বল্যমানা নরশিখিবয়ী [These three also blazed to
 bring peace to the worlds by the measures they were going
 to discuss] 3

Prose—জগত শান্তয়ে সমুদেযুযী জাজ্বল্যমানা অসী নরশিখিবয়ী সম্ভাবয়ী
 অব্যোমিষ্ট । ২ ।

Eng —On the altar of the council hall glowed that three-
 membered fire of men assembled and blazing mightily for the
 peace of the world 3

Beng—ঐশ্বারা একত্র হইলে পর মনে হইল ত্রেতারি আকৃত
 হইয়াছে । সত্যগৃহই ঐ অগ্নির বেদি, আর ঐ অগ্নিও তৎকালে ত্রেতারির
 ভায় জগতের মঙ্গলের চক্ৰ জ্বলিতেছে । ৩ ।

Expl —They had assembled there to discuss the momentous
 question of the welfare of the world and in this respect
 resembled the three sacred fires that are lighted as sacrifices
 Also see *Prok* 3

Malh —জাজ্বল্যমানিতি । ‘জগত শান্তয়ে অল্পদ্রব্যে সমুদেযুযী মিলিতা
 ‘জাজ্বল্যমানা ধর্ম জ্বলন্তী [“ধাতোহীক্যাবী ইন্দ্রাদ ক্রিয়াসমমিহাৎ যত” ।
 নতা নট । শান্তপ্রদেহ টাৎ] ‘অসী নরা’ পুরুষা এবং ‘শিখিব’ অগ্নয় নবা ‘নয়ী’
 [“বিবিধ্যাম্—” ইন্দ্রাদিবা নয়স অদপ্রদেহ জগ “টিক্রদ্রাঅজ—” ইন্দ্রাদিবা
 তীৎ] সমা আত্মাদৌ মিব ‘বেদি’ [“বেদি পরিক্রতা ভূমি” ইন্দ্রমৎ] নন্দা
 ‘অব্যোমিষ্ট’ স্বীয়তে অ [“দ্রাবধী অক্টি” ইতি বা নত । ওৎকালদ্বার] ২ ২

Sara—অথ জগতা মহলায় মিলিতাম মেতারিবিষ অমানিই ।

CHAROHA

1 জাজ্বল্যমানা—অথ + অহ + নট আদি শান্ত্ব্ অর্গরি + টাৎ নিয়াম্
 - জাজ্বল (নন্দ্রদ্রক ধাতু) + শান্ত্ব্ + টাৎ - জাজ্বল্যমানা blazing mightily
 Q. 1. ৩৪৫-৩৪৬। ক্রিয়াসমমিহাৎ in Mallis rule means ‘frequency
 or excess of action’ The rule means that roots with one

vowel only and beginning with a consonant take यङ् to imply
'क्षियाममभिहार ।

2 जगत—जम् + क्तिप् कर्त्तरि अगत् (See Canto I, sl 1) तस्य ।
Though singular, it refers to all the three worlds जातावेकवचनम् ।

3 शान्तये—जम् + क्तिन् भावे शान्तिः peace तन्त्रे । तादर्थ्ये ४र्थी ।
Sacrificial fire also is lighted for the good of the world

4 समुपेयुषी—सम् + उप + इ + क्तसु + डीप् स्त्रियाम् those that had
come together Qual नवशिविवती । The rule for क्तसु here is
“उपेयिषाननाशाननुधानद” which sanctions the irregular formation
उपेयिवस (निपातन) । Comp “उपयुषी मीक्षपथं मनस्विन” sl 32
Canto I The three fires—दक्षिण, गार्हपत्य and आहवनीय—also are
brought together at sacrifices,

5 व्यतीतिष्ट—वि + द्रुत + लुङ् त । व्योतते, दिद्यते, अद्रुतत्—व्यती
तिष्ट, व्योतिषते । The root is आत्मनेपदी, the परस्मैपद being optional
in लुङ् by the rule “द्रुशो लुङि” । Mallis “वा तड्—आत्मनेपद १९
is optional—is misleading The आत्मनेपद is लिय, the परस्मैपद
is optional “अनुदात्तेष्वात् लियमेव आत्मनेपदे प्राप्ते द्रुतादिभ्यो लुङि वा
परस्मैपद भवति—” *Vrittikara*

6 ममा &c—समाहृषा वृद्धि समावेदि, कर्मधा—like शाकपाथिव ।
नसाम् । Sacrificial fires require a वेदि to light them

7 नर &c—शिक्षा crest शिक्षा सनि अस्य सन इति शिक्षा + इनि
मत्वर्थे शिक्षी fire तय अवयवा अस्या इति वि + तयप् (or अयच्) + डीप्
श्रियाम् तयो or वितयो a triad नररूपा शिविन नरशिविन fires of
men, कर्मधा—like शाकपाथिव । तथा तयो, एतत्— । Mallis “द्वि
धाम्—” in full is “द्वित्रिभ्यां तयस्य अयच् वा” । By “ऋडडाणच्—” he re
fers to the rule “टिन्—ड्—अच्—अञ्—इयसच्—दृच्—भावच्—तयप्—
ठक्—ठच्—कच्—कृप्—स्त्रियाम्” । इनि is available after अ and not
usually after वा also, so शिविन् seems irregular The rule
“व्रीष्वादिभ्यश्च” however provides for इनि here, शिक्षा being of the
व्रीष्वादि class ‘ It is not clear why the poet has तयो in the femi
nine. नरशिविवचनम् also preserves the metre

8. Voice— समुपेयुष्या जाज्वलमानया अमुया तया व्यधाति ।

रत्नस्तम्भेषु स क्रान्ताप्रतिमास्ते चकाशिरि ।

एकाकिनोऽपि परित प्रीरुपेयुर्वृता इव ॥ ४ ॥

Prak — एकाकिन अपि त परित प्रीरुपेयुर्वृता इव चकाशिरि [They were unattended yet they appeared as if guarded all round by a big retinue] How was that ?—रत्नस्तम्भेषु सक्रान्ताप्रतिमा त [The pillars of the hall were of gem Their own images reflected in these gave the impression of guards in attendance] 4

Prose — रत्नस्तम्भेषु सक्रान्ताप्रतिमा त एकाकिन अपि परित प्रीरुपेयुर्वृता इव चकाशिरि । ४ ।

Ing — With images reflected in crystal pillars they appeared as if surrounded by men though unattended (Lit. —alone) 4

Beng — ठाँहादेर सङ्गे अलुचर केह छिल ना, किङ्क सजागुहेर सुँठु छलि रत्ननिश्चित छिल बशिवा ताहाते ठाँहादेर प्रतिबिम्ब पडिल ओ नने हईल देन ठाँहारा बहलोकै परिबुत्त । ४ ।

Fryl — With a view to observe secrecy, they dismissed all attendants but their own images reflected in the gem-pillars of the Council Hall gave the appearance of guards in attendance 4

Mall — रज्जि । 'रवानां लब्धा' इति पट्टीममान । विग्रहे पर्यवसानान् विकाराद्यन्वम् । तेषु 'सक्रान्ताप्रतिमा' सक्रान्ताप्रतिबिम्बा ["प्रतिमार्थं प्रतिबिम्ब प्रतिमा" इत्यमर] 'त तय 'एकाकिन' अमहाया अपि ["एकादाकिनिया महाय" इत्याकिनिषु ग्रन्थ] 'परित' अभित (?) सवत ["पर्यभिभ्याश्च" इति तमिन् प्रत्यय । स च सर्वभिषयाद्याभ्यामित्यतः] 'प्रीरुपेयुर्वृता' प्रतिबिम्बभूयस्त्वात् पुरोधनमुद्यम 'आरुता, (?) रता) इव । इत्यादिषु । 'चकाशिरि' ["सर्वपुरोध्याभ्याश्चरथी" । "पुरोध्याश्चरिषावममुद्यतनक्रान्तु इति वक्तव्यम्" इति समूह इत्थं प्रत्ययः । एतन्न विज्ञानमुक्तम् । यद्यपि "निदम्भे निग्राह्यश्च निभिषयन्वतमयय । सामादाये स्वर्णाय वा मन्त्रैर्दविभारिते" इति कामन्दकीय (?) मन्त्रमु

सम्प्रदायप्रतिपक्षा गम्यते, तथापि तत्रापि विजनीयत्वदृष्ट्यात अर्थात् इति भावः] ॥ ४ ॥

NOTES ON MALLI.

1 The sense is that of विकार because finally we have a particular relation (*Char*) 2, The affix is तन्निन् by the rule "पर्याभि—", and these are to be in the sense of सर्व and उभय respectively (*Char*) 3 सर्व and पुरुष take ष and ङ् respectively पुरुष has it in the sense वच, विकार, समूह and तेष कृत । 4 Although in the Kamandakiya from the verse "निन्दे—" it is inferred that the place of discussion should have no pillars about, yet that is only to secure *loneliness* Hence here the presence of pillars is no drawback.

Sara—तदानीं तैरपमागिता सर्वेष्वनुचरा तथापि तु खल्वशेषु मङ्गलानि चांमप्रतिविम्बेने सादुचरा इव चन्द्रवत्न । ४ ।

CHAROHA

1 खल्वशेषु—खल्वानां मन्था खल्वशेषा pillars of gem, इतत्—। तपु । अधि ०मी । Malli's remark "विशेषे—" means that, the वही in खल्वानाम् instead of meaning खल्वम् in general (वृत्त्य), has a particular (विशेष) sense, such as स्वस्वामिभाव, स्वस्वावयविभाव &c Here it means प्रकृतिविकार भावः । ख is the प्रकृति and मन्था the विकृति । That is to say the pillars are made of gem

2 मङ्गलान् &c—सम् + क्रम + ल कर्त्तरि मङ्गलान् reflected. प्रतिमैत्रत चाभि इति प्रति + मा + षङ् करण प्रतिमा image. मङ्गलानां प्रतिमा उपाम, वच— ।

3 चकारिरे—काग + षिट् इति । कागत्, चकारि, चकारित, चकारित ।

4 एकाकिन—एङ् + चकारिन् चकारिन् एकाकिन् unattended.

5 परित—परि + टि (०मी) तन्निन् साथे all round The चरित in Malli here seems to be an interpolation परित does not mean चरित । "पर्याभिभाव सर्वमदादे" restricts the sense of परि to सर्व and of चरित to उभय when तन्निन् is added. परित means सर्वेत् and चरितः उभयतः ।

6 पीरयेय &c.—पुरुषाणां समूह इति पुरुष + इञ् पीरयेयम् a crowd.
तेन इवा, इतत्— ।

7 *Voice*— .. प्रतिमे तै एकाकिभि इते चकाशे । .

अध्यासामासुरुत्तुद्भ्रहेमपीठानि यान्यमी ।

तेरूहे केसरिक्रान्तत्रिकूटशिखरोपमा ॥ ५ ॥

Prak—तै केसरिक्रान्तत्रिकूटशिखरोपमा ऊहे [They bore resemblance with the three peaks of Mount Trikuta with a lion seated on each of them], Who bore it ?—अमी यानि उच्युद्भ्रहेमपीठानि अध्यासामासु तै ऊहे [Hari and his companions got seated on three high seats of gold These seats bore the resemblance spoken of] 5

Prose—अमी यानि उच्युद्भ्रहेमपीठानि अध्यासामासु तै केसरिक्रान्तत्रिकूटशिखरोपमा ऊहे । ५ ।

Eng—Likeness of the three crests of Mount Trikuta mounted upon by lions was borne by the high pedestals of gold which they occupied 5

Beng—मलाशूहे तीशंका तिनगै ऊऊ सुवर्णागने उपवेशन करि लेन, बेन तिनगै सिंह त्रिकूटपर्वतेश तिनगै शिखरे आसीन रहै । ५ ।

Expl—There they occupied three lofty golden seats which looked like the peaks of Mount Trikuta sat upon by three lions 5

Mall—अध्यासामासुरिति । 'अमी' वय 'यानि उच्युद्भ्रहेमपीठानि' आसुरिति (?) 'अध्यासामासु' अधित्तु धिषु उपविष्टा इत्यय ["अधिगीड्यासां धर्म" इति कर्मलम् । आस उपवेशने । लिट् । "दयायासय" इत्याम् प्रथय । "लघानुप्रयुज्यते लिटि" इत्यधेरनुप्रयोगः । "आम्रण्ययवत् लघीऽनुप्रयोग्य" इति लृप् एव इति नियमात् अलोशास्त्रनेपदम्] 'तै' पीठै 'केसरिभि' भिहे 'क्रान्तानां त्रिकूटस्य' त्रिकूटादे 'शिखराणाम्' उपमा सादृश्यम् 'ऊहे' ऊटा [ऊहे कर्मणि लिट् । मन्मसारम्] । शीषि कूटानि अस इत्यन्वयसद्वा ["कूटीऽस्री शिखरं" इत्यमरः । उपमालङ्कारः] ॥ ५ ॥

NOTES ON MALLI.

1 The character of a कर्म is given by the rule "बधिशी—" (Char) लिट् is attached to चाम् to sit down चाम् is the affix by the rule "दयायास्य" । चम follows by the rule "ह्रस्व—" (Char.) चम here does not take the चात्मनेपद because the rule "चाम्यव्यय—" is restricted to ह्र alone.

Sara→तुङ्गेषु ते विषु हेमपीठेषु चासत । ५ ।

OHAROHA

1 अध्यामामाम्—अधि + आम + लिट् छम । चाने, चामामाम्—चामाचक्षे—चामाचक्षुः, चामिष्यत, चामिष्ट । Here चाम् is attached in लिट् by "दयायास्य" । This gives अध्यामाम् + लिट् । Then the rule "ह्रस्वात्—" adds one of ह्र, भू, चम after चाम् । We now get अध्यामाम् चम + लिट् । Next the rule "चाम्यव्ययवत्—" bars the चात्मनेपद which is expected (चाम् being चात्मनेपदी), restricting it to ह्रञ्, only Thus अध्यामामाम्, अध्यामाचक्षिरे, अध्यामाचक्षुः are optional forms.

2 उत्तुङ्ग &c—उत्तुङ्ग high हेमन् gold पीठ stool इष पीठानि हेमपीठानि seats of gold इतन्—the इषी implying विकार १० in रामलक्ष, Sl 4 उत्तुङ्गानि हेमपीठानि, कर्मधा— । तानि ।

3 ऊर्ध्व—वृद्ध + मिट् ष कर्मणि । वृद्धति त, उवाह—ऊर्ध्व, लिट् धन् वृद्धिष्ट—वृद्धाट, वृद्धति त, वृद्धापीठ—वृद्धाट ।

4 हेमर &c—हेमर manes It is dental in this sense "मगशी हेमरा हन्"—Amaratika The palatal हेमर means pollen of Powers. हेमरा मन्नि पयाम् इति हेमर + इनि मन्तर्धे हेमरिण lions. छम + ह्र कर्मणि काल topped उप + मा + चह भावे उपमा receive । १० ० विकृट्म निवराणि विकृट्निवराणि, इतन्— । हेमरिणि कालानि हेमरिणानि, इतन्— । लाहगानि विकृट्निवराणि, कर्मधा— । तेषाम् उपमा, इतन्— । उत्तु कर्म ० ऊर्ध्व ।

5 Force—चमोभि .. अध्यामामाम्निरे तानिदिवारोपमाम् ऊर्ध्व वृद्धिरे ।

कृतुवाच्य । चक्ष does not become च्या owing to the prohibition
 “असुनयोश्च— (Clar) 2 विप्रतिषेध is the conflict of two of equal
 strength

Sara—तता हरिः मन्वन्तु प्राप्तावीत । अनतिक्रमणीयं तावदकता मिव
 काव्यम् अन्यतथ रिपुमनम् भिन्न च दग् युगपद्व प्राप्तम् । किमव काव्यमिति ।

OHARCHA

1 गुरु &c —गुरु senior उरुव was Hari's uncle and मौरिन्
 his elder brother ही अथयवौ अस्य इति दि+तयप न्तिप्रम् or इयम् a
 group of two गुरु इयम्, इतत— । तथः । सम्प्रदाने षर्षा by the rule
 “कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम् । Or कर्मणि षर्षा by the rule “क्रियार्थो
 पपन्त्य ष कर्मणि प्यानिन the constructio being गुरुइयम् बोधयितुम
 आशयश्च । The idea is singular in इय but dual in दि ।

2 विप्रतिषेधम—वि+प्रति+मिध घञ भाव विप्रतिषेध conflict तम् ।
 For the nature of the conflict see *Esyl* and *Ir k*

3 तम्—प्रक्रामायत्नात् यच्छ्रुत्पादान्नापघतः । The विप्रतिषेध has
 been प्रकृतम् in the statement “आसीत् काव्यइयाकुल sl 1

4 आशयश्च—आ+चक्ष+ञिण् ष । चट चक्ष—चळ—चळी—
 चक्षः—चक्षी व्याप्तिति—त—केशाप्ति—त चक्षत्—चक्षत्—चक्षगमौत्
 —चक्षगम् । By the rule “चक्षिड् व्याञ्ज” the root चक्ष becomes
 च्छा when an आशयानुक्त follows च्या is also written कश्च । In
 चिण् the आदेश is optional by the rule “वा निचि” ।

5 चक्षश्च—चिचट इति दि+चक्ष+ञिण् कर्त्त रि वाच्यज्ञान् विषयवत्
 it a clever speaker hence *clearer* in general Qual हरिः ।
 This derivation is after the ज्ञान् without Malli follows Though
 ञिण् is enjoyed in the भाव चरण and अधिकारश्च वाच्य only it is here
 attached in the कर्त्तुवाच्य by the rule “ह्रस्वस्युटा बहुलम् which
 declares irregularity in ह्रस्व and ञिण् affixes so that they are
 sometimes seen in sentences other than in which they are enun-
 ciated Haradatta and after him Bhattoji derive it with युच्
 in the कर्त्तुवाच्य by the rule “अनुनासिकेण च्छादे चक्ष being in
 द्वन्द्व अनुनासिके ।

6 *Voice*— विचक्षणं हरिणा स विप्रतिषेध ।

द्योतितान्त समै कुन्दकुङ्कुलाग्रदत्त च्छित्तै ।

स्रपितिवामवत्तस्य शुद्धवर्णा सरस्वती ॥ ७ ॥ ५१

Prak — तस्य सरस्वती शुद्धवर्णा अभवत् [His Sarasvatī appeared in a clear complexion] How was that?—छपिता इव सरस्वती [It seemed as if Sarasvatī had taken a bath and with dirt thus removed her complexion improved] Whence the bath?—कुन्दकुङ्कुलाग्रदत्त तस्य च्छित्तै अपिता सरस्वती [Hari's smile while talking, exposed his teeth which were white like the Kunda bud and bathed Sarasvatī in a white light] Light from smiles?—द्योतितान्त-समै च्छित्तै [Certainly light proceeded from his smiles So much so that the whole interior of the Council room was lighted up] 7

Prose—कुन्दकुङ्कुलाग्रदत्त तस्य सरस्वती द्योतितान्त-समै च्छित्तै अपिता इव शुद्धवर्णा अभवत् । ७ ।

Eng—Of him with teeth like the tips of Kunda buds the Sarasvatī (speech) appeared in a clear complexion washed as it were by smiles that lighted up the interior of the Council room

Beng—हेदङ्गाग्रदत्त मरिच हरि दन्तिभे लालिनेन । कुन्दकुङ्कुलाग्रदत्त नारा कुन्द कुङ्कुलाग्रदत्त प्रकटित इहेन । इह प्रताप गङ्गागृहेन अलायन प्रकटित इहेन ७ गङ्गाग्रदत्त कथाकुलि येन सेहे प्रताप ग्राठ इहेवाहे नक्षत्र इहेन । १ ।

Frj—Hari spoke with a smile which slightly exposed his teeth the brilliance of which lighted up the interior of the Council hall His words were flawless as if purified by the bath of that light 7.

Mal—संनिवृत्ति । कुन्द कुङ्कुलाग्रदत्त ["कुन्द" कुन्दम् - कुङ्कुलाग्रदत्त] । कुन्दकुङ्कुलाग्रदत्त इव दन्ता इव नारा 'कुन्दकुङ्कुलाग्रदत्त' ["बलाग-

गृहप्रभङ्गवराहभय" इति अयान्पूर्वपदवद्ग्रीह समासान्तो वैभाषिकी दत्तादम् (१ दत्तादीयः)¹ । 'तन्' इति 'सरसती' चनप्रधाना समा 'चनसमा' समासन्तर मित्यय सा 'यातिता' प्रकाशिता रैर्न 'कितौ' खपिता इव' चादिता इव [खानख नात् ङ । "चतिङी—" इत्यादिना पुगागम । "मितां इस्त्र"²] 'यद्वया स्फुटाक्षरतात् सन्ध्यानि 'अमवत्' [अव म्नामनिकवर्षंयद्दे खानङ्गुक्त्वमुत् प्रेक्ष्यत्³] । कितपूर्वाभिभाषी हरिरिति भाव ॥ ० ॥

NOTES ON MALLI

1 Here by the rule "अदान्—" the substitute दत् is treated as a समासान्त to the वद्ग्रीह, the पूर्वपद having अय final in it (Char) 2 ङ is the affix after सा with चिच् attached पुक् comes in by "चतिङी—" । The short vowel is substituted by "मितां—" (Char) 3 Here the surmise is that the purity of composition which was natural was due to a bath

Sara—अभाषत चासी कितपूर्वम् । तयो दत्तप्रभामि मन्मवन्मालाकित मवत् । ० ।

COHARONA

1 द्योतित &c—दुत + चिच् + क्वमपि द्योतित lighted. चनत् is an अक्षरप्रधान अक्षय here used in the sense of मध्यम् interior चनप्रधाना समा चनसमा interior of the council-hall, क्वमपि—like गक्पादिष्व । द्योतित चनसमा एभि, बहु—। ते । Qual कितौ ।

2 कुन्द &c—कुन्द a white flower कुन्दसु बुल कुन्दानो कुन्दानि, एतत्—। तेषाम् अद्यापि the tips of kunda buds, एतत्—। By लक्षणा, transference of epithets this means कुन्दकुन्दानि इव like कुन्दकुन्दान्य । तादृशा दन्ता अथ कुन्दकुन्दान्यदन्त or कुन्दकुन्दान्यदन्तु having teeth like the tips of &c. बहु—। तन् । Qual तन् which refers to Hoyi. दन् is optionally replaced by दह (दत्) by "अदान्—" in a बहु— the पूर्वपद ending in चन्, or being one of दह &c The अ of दह is dropped the प्रतिपादित here being कुन्द कुन्दान्यदन्तु which is declined—दन्—दन्तौ—दन्तं &c. like a प्रधान word

3 किते—The idea has already occurred in “सितं सितिघा—”, Canto I, sl 25

4 चपिता—च् + पिच् + क् कर्मणि स्त्रियाम् । Qual सरस्वती । The steps indicated by Malli are च् + पिच् = चाप् + पिच् । The rule on this point, in full, is “अनिङ्गीवीरीक्यूष्वाप्यातां पुङ् दी” —when पिच् follows, वाकारान् roots and the roots च्, डी &c get the augment पुङ् (प्) । Next चा is optionally treated as मित् when, no उपसर्ग precedes (“श्वाद्यावदुवमाच्च”) leading to चपि by “मितां ङङ्” or चापि as usual Hence we get चपिता or चापिता । But with an उपसर्ग, say प्र, the only form is प्रचापिता ।

5 दृढवर्णा—दृढ् वर्णं चक्षा, दृढ्— । There is a pun here दृढ् is अदीप faultless, also दृढ् white वर्णं is अचर letter, also दृढ् colour, complexion So दृढवर्णा may mean either अदीपाचरा or दृढवर्णा । Qual सरस्वती ।

6 सरस्वती—सरस्वती is supposed to have sprung from Brahman's mouth The word means speech and also the presiding deity of speech “सरस्वती सररिदिदि । वाचोपगारां थीरत्रे गीवाग्देव तयोरपि” । चक् अचिकत् कर्म of the क्रिया in चपिता । Thus सरस्वती चातवती without चिच् । चा being प्रकर्मक, its अचिकत् becomes कर्म by the rule “गतिबुद्धिप्रत्ययसानाद्यैश्चकर्मकाकामपिकता स षी” । Thus कितानि सरस्वतीं चपितवन्ति with चिच् attached Changing the voice, किते सरस्वती चपिता । This too carries a pun It means both वाग्देवी and वाक् speech Hence दृढवर्णा सरस्वती—अदीपाचरा वाक् or दृढवर्णा वाग्देवी । The latter is a fact Compare “ध्रुवंपुत्रा सरस्वती,” “वाङ्मतेन्दुनृपारकारवर्णा” &c ।

7 Voice— सरस्वत्या चपितया दृढवर्णया अभूवत् ।

भद्रहिरामयसरमदानाय वचामि नुः । ।
पुर्वरुद्रः प्रमद्वाय नाटकीयस्य यस्तुनः ॥ ८ ॥

Prak—भद्रहिराम् अरुद्रप्रदानाय न वचामि [My words are only to introduce your speech They invite discussion and by no means give the decision] What is that like ?—पुर्वरुद्र नाटकीयस्य

NOTES ON MALLI

1 About to state his own views after stating the conflict he discards pedantry by भवद्विराम् &c 2 So it is said in the Vasantarajya—' Purvaranga is what the actors do before the performance to remove obstructions to the staging 3 Ranga raja says पूर्वरङ्ग is प्रस्तावना । This is doubtful, because it clashes with statements in the Dasarupaka etc such as— The स्वधार having gone out after finishing the पूर्वरङ्ग, another actor looking like him enters and introduces the drama', again— This much is common to all dramas at the commencement viz, the पूर्वरङ्ग is performed first then follows the प्रस्तावना । 4 Here the स्वधार is प्रतिवस्तुपभा because the common attribute of स्वधार and पूर्वरङ्ग, viz, the character of an introduction is separately stated in two different sentences in different language The definition is already given

Sara—यद्वय मया उच्यते भासौ सिद्धान्तं किन्तु मनुक्तिं श्रुत्वा किं वा भवती मन्वेति तद्व्यवथाय एव । ८ ।

OHAROHĀ

1 भवद्विराम्—भवती गिर भवद्विराम् your statements (तत्—। मामाम् । शिवे पदौ, related to अरहर ।

2 अरहर &c—अरहरत्वञ्चिन् इति अर + ह + च अधिकरणे संज्ञायाम् अरहरत् opportunity अरहरत् प्रदानम्, (तत्—। तच्छे । तादर्थ्यं शर्त्तौ ।

3 पूर्वरङ्ग—पूर्वे रज्यते अञ्चिन् इति पूर्व + रञ्ज + घञ् अधिकरणे पूर्वरङ्ग, अयपदतत्—। Or रज्यत अञ्चिन् रङ्ग, पूर्वरासौ रङ्गय, कर्मधा—। We do not get रान because मलीप is enjoined in भाववाच्य and कारणवाच्य only ("अञ्चि अ भावकरणयो") ।

4. प्रस्ताव—प्र + स्तप् + घञ् भावे प्रस्ताव introduction, तच्छे । तादर्थ्यं शर्त्तौ, Or "मुमयोच्च भाववचनात्" इति शर्त्तौ ।

6 नाटकोदय—नाटनम् इति नाट + घञ् भावे नाट acting नाट ईव नाटकम् act ङ् "अञ्चिन् भासिका प्रकृतितौ लिङ्गवचनात्" इति । By transference of epithets, this is taken to mean that

which requires acting, i. e., a drama Or नटतीति नट + एङ् कर्त्तरि
 नाटक an actor By transference of epithets this means the
 work which the actor stages, i. e., a drama Or again नटतीति
 नट + षच् कर्त्तरि नट actor, ष् एव नटक । तस्य शब्दम् इति नटक + षच्
 नाटकम् a drama This derivation requires no transference of
 epithets (लक्षणा) and is to be preferred नाटके भवम् इति नाटक + क्
 नाटकीयम् detailed in the drama तस्य । “इडाच्” means that क्
 is attached to words in which the first vowel is आ, ऐ or औ ।
 Malli's second rule in full is “आयनेयीनीयिद्य फटलृच्छर्घा प्रत्ययादीनाम्”,
 ङ, ए, ए, इ, ख, छ, घ, च् leading in a प्रत्यय are replaced by आयन्, एय्,
 ईय्, ईय्, and इय् respectively ८

6 वस्तुन—वस्तु subject matter, तस्य । ज्ञेये दृष्टौ, related to
 प्रसन्नाय ।

7 Voice—वचोभि (भूयते) पूर्वर्द्धेण (भूयते) ।

करदीक्षतभूपालो भ्रातृभिर्जित्वरेदिशाम् ।

विनाथस्मदनुभूयारिज्याये तपसः सुतः ॥ ८ ॥ २६ ।

Prak—तपसः सुत इज्याये ऋषभ भूय [Yudhishtira, the son of
 Tapas, will no doubt celebrate the sacrifice without a hitch]
 But towards this he relies on your support—अस्मत् विना अपि ऋषभ
 भूय [O he is strong enough to prevent hitch even without my
 help] How so?—करदीक्षतभूपाल तपसः सुत [Hitch is to be
 apprehended from rival kings. Such there are none because
 all other kings are but his vassals paying him tribute] How
 can you say that?—दिशं जित्वरे भ्रातृभि करदीक्षतभूपाल [Do you
 forget that his brothers had conquered all the quarters and
 levied contribution from kings?] 9

Prose—दिशं जित्वरे, भ्रातृभि करदीक्षतभूपाल तपसः सुत अस्मत् विना
 अपि इज्याये ऋषभ भूय । ८ ।

Eng—The son of Tapas, with kings rendered tributary by
 brothers, the conquerors of the quarters, is competent for the
 sacrifice even without me 9

Beng.—धर्मपुत्रे युधिष्ठिरं लाङ्गणेव साहाये दिधिञ्च करिष्या सर्वत्र
राजमण्डलके वरदरूपे परिणत करिष्याहेन । आनि ना गेगेणु त्रिनि
निर्विघ्ने याग सम्पन्न करित्ते पारिवेन । ९ ।

Expl—*The kings are all under subjugation of Yudhis-*
thira So none of them can oppose the performance of his
sacrifice My absence will not therefore matter to him 9.

Malli—सम्प्रति स्वमतमाह । करदीकृतैति । ‘दिग्मा जित्वरे’ अयमौषे
[‘इण्णञ्जित्तिभ्य ऊरप्’ । ज्ञदीयान् कर्मणि षष्ठी] ‘भाटमि’ भीमादिभि
ह्रस्वभि करदा षष्ठभागप्रदा [“भागधेयो बलि कर” इत्यमर (?) । तत चि ।
“ऊर्यादिचिडाचय” इति गतिसञ्ज्ञायां “कुगतिप्रादय” इति नित्यसमास^१] ।
अकरदा करदा सम्प्रदायानां कृता ‘करदीकृता भूपाला’ यस्य स वशीकृतराज-
मण्डल ‘तपसं धृत्वा’ धर्मपुत्र [“तपयान्द्रायणादौ स्याद्धर्मं लोकात्तरैऽपि च” इति
विश्व] ‘अमत् विना’ अस्माभिर्विना ‘अपि’ इत्यर्थे [“पृथग्विनादाना—” इत्यादिना
ततोयाविकल्पात् षष्ठमी] ‘इज्याये’ यागाय [यजेभावे कप् । “वचिस्रपि—”
इत्यादिना सम्प्रसारणम् । “नम स्वस्ति—” इत्यादिना चतुर्थी] ‘अत्’ समये ‘भृशु’
भवत्समीन [“भृशुर्भविशुर्भविता” इत्यमर । “स्वाजिस्वयगु” इति गुणप्रत्यय ।
“कृडिति च” इत्यत्र गकार प्रयेयात् गुणाभावः तथाच अयादित्य तत्रैव
—“गकारोऽपि चत्वंमृती निर्दिशन्ते”^२ । अतो जैवयाधैव कार्या न यत्प्रयात्ता इति
भाव] ॥ २ ॥

NOTES ON MALLI

1 To this चि is attached It is a नित्यसमास by the rule
“कृडिति—” what ends in चि being a गति । 2 The affix is नृशु by “स्वाजि—” । नृशु do s not
take place because न is attached to the rule “कृडितिच” । Thus
says अयादित्य on this very rule—“न too is mentioned in the shape
of a चर” (Char)

Sara—भाटमि महायशान् युधिष्ठिरः अमत्रिहितैर्दिव मयि सम्प्रदायान एव

CHARCHA

1. करदी etc—कर tribute कर ददति इति कर+दा+क कर्त्तरि करदा paying tribute, उपपदतत्—। मुञ्च पालयति इति मू+पा+षिच्+षण कर्त्तरि भूपाला king, उपपदतत्—। अकरदा करदा सम्पद्यमाना कृता इति करद+चि+ङ्+त्त कर्मणि करदीकृता rendered tributary, गतितत्—which is a नियममाम्। करदीकृता भूपाला यस्य, इतत्—। Qua' मुत्। पा becomes पाल् with the augment लुक् when षिच् is attached The rule "ऊर्वादि—" means that words of the ऊर्वादि class, and words ending in चि and ङच्, are technically called गति। The rule "कुगति—" means that the word कु and those known as गति and also the प्रादि prefixes form compounds of the नियतत्पुरुष class

2 भादभि—Ma'li has इती वतीया। करये वतीया will answer at least equally well

3. जिवटै—जि+ङ्गप् कर्त्तरि साधुकारिणि जिवटा thoroughly subjugating नै। Qua' भादभि। Malli takes ताच्छीन्ने ङरप् which is objectionable because no habit is implied

4 दिग्गम्—दिग्+ङिन् कर्मणि निपातनात् दिग्ः the quarters तासाम् अङ्गुले कर्मणि यद्भी owing to the कृत् in जिवटै।

5 अक्षम्—अक्षाभि is also correct The rule in full being "इषमिनानानाभिच्छतीधान्यतरण्याम्"।

6 अक्षम्—An अक्षय here implying सामर्थ्य। Hence अक्षम् here is समर्थ। अक्षं भूष समर्था भविता।

7. भूष—भू+गृष् कर्त्तरि साधुकारिणि will very well become No इद्, the rule "शुक् किति" prohibits इद्। Here too Malli has शोनाय। The form expected is भोष् with गुष् in भू। Malli says that affixes that drop न do not cause गुष् or इद्दि। This is by the prohibition "कडिति च"। It may be thought that the prohibition speaks of क and ड only and not of न also This is an error the rule has न also in it. This न्य कष डय gives गृक् ङ् अक्षम्। But गृ क ड—कृ क ड by सञ्चि, because न the वतीयवर्ध becomes क the प्रथमवर्ध when क follows. Next कडड yields the rule "कडडिति च" with क double चम् means वर्ध इदम्।

8 इज्यायै—यज + कप् भावे इज्या sacrifice, लभे । अलंघीयात् चतुर्थी
by the rule “नमस्त्रिभुवास्ताहालवपडयोगश्च” । Mallis rule in full
is “वचिस्रपियजादीनां किति”—the roots वच्, स्वप् and those of the
यजादि class take सम्प्रसारण, i e change य into इ, व into उ and र
into ऋ, when an affix dropping क follows Thus यज here
becomes इज ।

9 Voice—भूपालन सुनेन भूषुना (भविष्यते) ।

10 Remark—The object of the verse is to show that
attendance at sacrifice is avoidable because Hari's absence from
it makes no material difference towards the result so far as Yud
hishtira is concerned

उत्तिष्ठमानन्तु पुरो नोपेक्ष्य पथमिच्छता । १० ॥

समो हि शिष्टै रात्रातो यत्स्यन्तावामय स च ॥ १० ॥

Prak—परन्तु उत्तिष्ठमान न उपेत्य [On the other hand an enemy
growing in strength cannot be overlooked] What is the
harm ?—पथम् इच्छता न उपेत्य [He who consults his own good,
cannot overlook such an enemy, for then the enemy will soon
become more than a match for him] Yet one must not be
hasty—आमय स च यत्स्यन्तो समो हि शिष्ट आयाती [Such an enemy
is by the wise, likened to a disease that is about to develop
Both are to be suppressed before development Hence I may
neglect the invitation of Yudhishthira but cannot ignore
Sisupala] 10

Pros—पथम् इच्छता उत्तिष्ठमान पर न उपेत्य । (हि) यत्स्यन्तो
आमय स च शिष्टै समो आयाती । Or—परन्तु उत्तिष्ठमान पथम् इच्छता
न उपेत्य । आमय स च यत्स्यन्तो शिष्टै समो हि आयाती । १० ।

Eng—If an enemy rising is not to be slighted by one
wishing one's own good For, like a disease about to deve-
lop are by the wise declared as alike 10

Beng—पथम् इच्छता उत्तिष्ठमान पर न उपेत्य । (हि) यत्स्यन्तो
आमय स च शिष्टै समो आयाती । Or—परन्तु उत्तिष्ठमान पथम् इच्छता
न उपेत्य । आमय स च यत्स्यन्तो शिष्टै समो हि आयाती । १० ।

देखिवा उदासीन থাকিতে পারেন না। প্রাঙ্কেবা কছেন বোগ ও শুরুকে বাড়িতে দিলে ফল তুম্যই হয়। ১০।

Expl—See Prak

Malli.—নতু যশ্চান্নৈ জৈবযায়াযাম্ উভযানুসরণে স্যাৎ । যযাচ্চ উত্তিহমান ইতি^১ । ‘উত্তিহমান’ বর্জমান [“উদ্যোঃনুর্ইকর্মণি” ইত্যাঙ্কনেপদম্] ‘পর’ যতু পয অনপেত ‘পচ্চ’ দ্বিতম্ আরোগ্যে ‘ইচ্ছতা’ বুসা ইতি শিথ ‘ন উপেত্য’ ন আদাসীন্যে ন দৃষ্টব্য । কৃত^২ ? ‘উ যস্মাৎ ‘বস্ব্যন্তী’ বর্জিত্যমাণী [“লুট সৃদা” ইতি সৃদাদেগে “হয় স্বসনী” ইতি বিভাপযা পরশ্লেপদম্ । ‘ন উদ্যায়তুর্থা’ ইতি ইটভাব^৩] ‘আময়’ ব্যাধি [“রোগব্যাধিগদামযা ইত্যমর.] ‘স’ যতু ‘চ মিষ্টে’ নীতিগ্নে ‘সমী’ তৃণ্যত্বণী ‘আয়াতৌ’ অপ্রস্বাতৌ । “বল্লীযসীঃশ্বরবুদ্ভি মংদানযাং য় রোগবৎ । অনসস্বাযানুপেত্যত্বাদুভযানুসৃতি কৃত’ ইতি ভাব^৪ [উপমা লকার.] ॥ ১০ ॥

NOTES ON MALLI

1 He says উত্তিহমান &c, on the point that both the duties are respected if march to victory is undertaken after the sacrifice
2 সৃৎ (সৃদ and শানচ্) being substituted for লুট by “লুট—”, we have optionally the পরশ্লেপদ by “ইয়া—” । ইট is absent owing to the prohibition “ন ইয়া—” (Char) 3 The sense is that the growth of even a small enemy like that of a disease is dangerous so such an enemy being incapable of neglect how can both duties be observed ?

Siva—পশ্চানরে বর্জমানী রিপু শিষ্টপাল উদ্যোগীনে ময়ি অমাথ্য এব জায়িত । নক্যানু যশ্চযাযা জৈবযাযা এব ভবতু । ১০ ।

CHAROHA

1 উত্তিহমান—উৎ + প্যা + শানচ্ কর্ণরি ইতী using Malli's rule for the আঙ্কনেপদ means—প্যা preceded by উৎ takes the আঙ্কনেপদ if no other rule is applicable. The rule is modified by the

Varitika "उद ईहावमिति वक्तव्यम्"—the आत्मनेपद requires the presence of ईहा (wish, motive, object &c) Thus "यदुत्तिष्ठति बर्षेभी वृषाणां अग्निं तदहनम्"—*Sakuntala*, Act II

२ तु—Implies भेद difference. Attention to sacrifice is optional, not so (भेद) attention to enemy

३ उपेत्य—उप + ईच + ल्यप् negligible

४ पथम्—पथिन् course तन्नादनपेतम् इति पथिन् + यत् पथम् that which has not deviated from the right course, hence that which is proper, that which is beneficial, &c Mallik's पथचनपेतम् is in accordance with the rule "धर्मपथ्यश्चायादनपेते"। Comp पाथेय in the sense पथि साधु in "स्वहीतपाथेयी भव"—*Sakuntala*, Act II.

५ समी—Equal Equality is *relative* Note that सम has to be predicated of at least two things "शत्रु इव सम" carries no sense. "आमय इव सम" is also meaningless "शत्रु and आमय are सम" is intelligible Qual आमय and स jointly आमय स च is equivalent to तौ by एकशेष। Hence the dual in समी।

६ शिष्टे—शस to instruct + ऋ कर्मणि शिष्ट trained ते।

७ आस्ताती—आ + आ + ऋ कर्मणि आस्तात declared तौ। Qual. आमय and स jointly (See समी)।

८ वत्सनी—इध + छट् स्याति शब्द वत्सन्त् growing तौ। Qual. आमय and स jointly (see समी)। वर्धत, वडधे, यत्स्यति—वर्धिष्यते, अर्वाङ्गित—अडधत्। इध being आत्मनेपदी, we expect शानच् not शत। But the rule "इडा—" gives the परस्मैपद optionally to इत, इध, शध, स्यन्द and रूप when स्वर सन् follows Also the root is छेठ why not then वर्धिष्यनी in the परस्मैपद with शब्द + The answer is, the rule "न इडा—" bars इट् in the परस्मैपद। Hence the forms वत्सनी and वर्धिष्यमाशी।

९ आमय स च—We cannot have a इध and write तदामयी because the rule "त्यदादीनि सर्वनिश्चयम्" makes एकशेष compulsory in such cases If the rule had not said निश्चयम् we could have obtained optionally an एकशेष or a इध with the same शक्य, viz. आमयय स च।

10 च—Implies इतरैतरयोग, i. e., joint action Hence the dual in the qualifying epithets समौ, आघातौ and प्रथमौ ; With separate action अन्वय etc, i. e., when the predication is of each of the constituents separately we should get singular as in “अतिथिर्वाणकयैव राजा भाव्यां तथैव च । अग्निनाग्निं न ज्ञानाति दीदि दीदि पुन पुन ॥” “सुत्रोर्णमत्रं सुविषयणं सुत सुगायिता स्त्री शपति खंपवित । विचिन्व चीक सुविचार्य यत् कृतं सुदीर्घकामिदिपि न याति विक्रियाम् ।” etc

11 Voice— इच्छन् उतिष्ठमान परं न उपेक्षत । आसय तम् शिष्टा आसादवन ।

न दूये मात्वतीसूनुर्यन्मद्यमपराध्यति ।

यत्तु दन्दद्यते लोकमदो दुस्वाकरोति माम् ॥ ११ ॥

Prak—यत् मात्वतीसुन मद्यम् अपराध्यति (तत) न दूये [I overlook personal wrongs at the hands of my kinsman Sisupala, the son of my father's sister] Then what is it that you mind ?— यत्तु लोकं दन्दद्यते अद मां दुस्वाकरोति [I am grieved to see that he oppresses the world] 11.

Prose—मात्वतीसुन मद्यम् अपराध्यति यत् (तत) न दूये । तु लोकं दन्दद्यते (इति) यत् अद मां दुस्वाकरोति । ११ ।

Eng—I grieve not that Satvati's son wrongs me But that he oppresses the world, this is what offends me,

Beng—पितृवयात्र पुत्र दहेयां शिषपाण आनात्र रुनिष्ठे कतिउच्छ, ताडे आनात्र छःन नाहे, किन्नु उच्छेत्त पीडा उन्नाहेउच्छ ऐशठे क्रोधापेन विवय । ११ ।

इति शेष यत्तदीर्घसम्बन्धात् 'न दूयि' न परित्यजे [दूडी देवादिकात् कर्त्तरि, लट् । उत्तमपुरुषैकवचनम्] । किं 'तु लोक दन्दघने' गर्हितं यथासादेव दहति इति यावत् ["नुपसदचरन्नप—" इत्यादिना गर्हायां यद् । "अपत्रमदहदमभ्र-पशां च" इत्यभ्यासस्य तुनागम] 'अद' लोकादहनं 'मां दुःखाकरोति' दुःखमद्भावयति इत्यय ["दुःखात् प्रातिपत्तौ" इति डाच्प्रत्यय] । अतश्चैव एव अस्मि यातस्य पार्श्वेण प्राशनयापि पयात् समाधेय इत्यर्थः ॥ ११ ॥

NOTES ON MALLI.

1. He says न etc, with the thought that this undertaking is for the good of the world and is not indeed tainted by selfishness 2 The sense is—Let us then march against *Chandya*, Partha can be pacified afterwards by entreaties

Sara—नेय सम सार्यां प्रवृत्ति । लोकाभयं पीडयति इत्येवायमुपादिनोय ॥११॥

CHAROHA

1. दूयि—दू+लट्, ए । दूयते, दुदुवे, दविष्यते, अदविष्ट ।

2 सार्वती etc.—सार्वत् was an uncle of Hari's father सार्वत् अपत्यं स्त्री इति सार्वत् + अन् + डीप् सार्वती । She was an aunt of Hari तथा ह्यु । It does not appear becoming to speak of one's aunt by name सार्वत् however is often used for यादव । Comp "सुचि-मद् सर्वसार्वते" Canto XVI, sl 14 where सर्वसार्वते means सर्वयादवे । The epithet सार्वती may therefore be applied to any girl of the यादव race Thus interpreted सार्वतीह्यु means "son of a girl of the यादव family" which involves no breach of decorum

3 यत्—Malli takes this as an अव्यय meaning यथात् । This requires the mention of तस्मात् also because यद् and तद् are correlatives But as तस्मात् does not occur in the verse, Malli adds "तस्य इति ईदृ" । Those who are not satisfied with this may construe as (अहम्) न दूयि यत् सार्वतीह्यु मद्यमपराध्यति placing यत् in the अन्तर्वाक्य । The two sentences are अहं न दूयि and यत् सार्वती etc.

4 मङ्गम्—चतुर्थी owing to अपराध्यति। The rule in full is “*कृषदुष्टिर्थास्यार्थानां य प्रति कीप*”। अपराध towards Hari is not possible without कीप towards him Hence मङ्गम् in the ४थी।

5 अपराध्यति—अप+राध (दिवादि अकर्मक)+लट् तिप्। राध्यति, रराध, राध्यति, अपत्सीत्।

6 द्दद्दते—दद्+यद् भावगर्हायाम् द्दद्दते viciously burn- ददति, ददाद्, दध्यति, दधाचीत्। The rule for यद् is “*त्तुपसदचरजपजभदददद्द गृथी भावगर्हायाम्*”। भावगर्हा is “censure of the act.” Now दद्+यद्—ददद्+य। Next नुक् (न्) is attached to the अथास, i. e., the first द् by the rule “*जपजभ—*” (Mall.) This yields दन् दद्द व—दद्दद् which is a सनादान्त धातु। It takes the आत्मनेपद because it has dropped a ड् (डित्) the rule being “*अनुदात्तङित आत्मनेपदम्*”।

7 दुःखाकरोति—दुःखेन यीजयति प्रतिलोमाचरणेन पीडयति इत्यर्थे दुःख+आप्+कृ+लट् तिप् दुःखाकरोति pains by misconduct, गतितत्—। The rule is “*कृष्णादिचिद्विडाचय*” (sl 9)

8 Force—मनुना अपराध्यते द्रुयते (मया) येन (भूयते) लोक दन्दद्या वने मनुना अर्धं दुःखाक्रिये।

मम तावन्मतमिदं श्रूयतामङ्ग यामपि । १२।

ज्ञातसारोऽपि खल्वेकः सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि ॥ १२ ॥

Prak—इदं तावत् मम मतम् [This indeed is my view]. Well then do as you propose—अङ्ग वाम् अपि श्रूयताम् [Well, let your views too be heard] What is the good?—एक खलु कार्यवस्तुनि सन्दिग्धे [Doubts arise when one comes to a decision unaided So give me your views] But you are such a careful reasoner—ज्ञातसारः अपि सन्दिग्धे [Even one who sees the essence of a thing he states when deciding alone]. 12

Pro—तावत् मम मतम् इदम् [Or—इदं तावत् मम मतम्], अङ्ग वाम् अपि श्रूयताम्। ज्ञातसारः अपि एक कार्यवस्तुनि सन्दिग्धे खलु । १२।

Pro—Provisionally this is my view [Or—This indeed is my view], let yours too be heard. Verily, even one to whose

the best course is known, alone, hesitates in matters to under-
take 12

Benq — काम्यं नत वनिशान, एवमेव आप्नाष्ट्रे नत शनिात चाई ।
विनि सुदई जानेन त्रिनि० एका वे सिद्धाशु करेन ताहाते गनिहान हईरा
थादैन । १२ ।

Exp — See *Prak* above

Malli — सनत नियमयन्^१ परमत युद्धु पृच्छति ममेति । 'तावत्' भवन्त
यववपयन्तमित्यय 'मम मतम् इदम्' । 'अह' इति आनन्तय अत्रयम् ["अथ
मन्वीधनार्थका । शु म्याद् पाडङ्ग है ई भी" इत्यमर.] 'वा' युवयो [युमदकदी
षष्टीषतुर्थे— " इत्यादिना वामादेश] मत 'दूयताम्' [विधी लीट्] । तदपि
नया श्रौतत्वम् अन्वया सन्देहानिउत्ते इति भाव । विदुषणे कुत सन्देह ? तवाह—
'ज्ञातसाह' ज्ञाततत्त्वाय 'अपि एक' एकाली 'कायवस्तुनि कर्तव्यार्थं 'सन्दिग्धे'
मईते' । 'खलु' निश्चये । अतो मयापि सन्दिह्यते इत्यय [दिह उपपद्ये । कर्त्तरि
अट् । अवधत्ते । सामान्येन विधिपसमहनरूप अयान्तरन्यास^३] ॥ १२ ॥

NOTES ON MALLI.

1. शीघ्रम् । 2. Heitates, doubts 3 अर्थान्तर न्यास of the kind
in which the particular is supported by the general.

Sara—उक्त मम मत किन्तु नेत्रि सन्देहम् । युवामपि मतं दूतम् । १२ ।

OHARCHA

1 मम—इय षष्ठी related to मतम् । This is better than "नह
च वर्त्माने" इति षष्ठी (See under मतम्) ।

2 तावत्—अत्रय implying अत्रधि i.e., भवन्तयववपयन्तम्—until
I have y ur views (Malli) We may also take it अत्रधारणे
construing इदं तावत् मम मतम्—This indeed is my view

3. मतम्—मन + ञ भाव मत view Or मन + ञ कर्मणि वर्त्माने मत
wished, desired, construe इदं मम मतम्—इदं मया भव्यते । The
former is better because दूयतामह काम्यि has मतम् understood in
it and मम दूयताम is meaningful as if मतम् has ञ in the वर्त्मानेवात् ।

4 युयताम्—यु+ लोट् ताम् कर्मणि । प्रथोति, युयाव, योष्यति, अथौषीत् ।
• Malli has विधी लोट् । But विधि is *command* which is incompatible, coming from a junior to his seniors Better say—प्रार्थनावा लोट् ।

5 वाम्—The rule for वाम् in place of युवयो &c is “युष्मदस्मदो षष्ठौचतुर्थीद्वितीयाभ्यां वानावौ”—युष्मद् and अस्मद् in the dual of षष्ठो, चतुर्थी and द्वितीया become वाम and औ respectively

6 ज्ञात &c—हृ+घञ् भावे सार ए०ऽऽन्ते स्थिराश्च । ज्ञात सार अनेन, वहु— ।

7 सन्दिग्धे—सम्+दिङ्+लट् ते । दिग्धि-दिग्धे, दिदिह-दिदिहे, भेच्यति-ते, अधिचत्-अदिग्ध-अधिचत । Here the steps indicated by Malli are, first, घत्, १०, दिङ्+ते-दिघ्+त । This is by “दादिघातोर्घ” । Next we have घत्, १०, दिघ्+ते-दिघ्+धे-दिग्धे by सन्धि । The rule for घत् is “ऋणघोर्घोऽध” ।

8 काव्य &c—कृ+शत्रु कर्मणि कार्यं कार्यं what is to be done काव्ये वन्दु, कर्मणा— । तस्मिन् । “विषयाधिकरणे ऽमी” ।

9 Force— । सतेन अनेन (भूयते) प्रणवानि । ज्ञातकारेण अपि एकैव सन्दिह्यते ।

यावदर्थपदा वाचसेवमादाय माधव । ॐ

विरराम, महीयास, प्रहृत्या मितभाषिणः ॥ १३ ॥

Prak—माधव विरराम [Madhava now stopped] He did not say much—महीयास प्रहृत्या मितभाषिण [Those who are really great, do not talk much] Put they must make themselves intelligible—एवं यावदर्थपदां वाचम् आदाय विरराम [What he said, as above, was enough to convey the sense. Why then should he talk more ?] 13

Prose—माधव यावदर्थपदाम् एव वाचम् आदाय विरराम । महीयास प्रहृत्या मितभाषिण । Or place एवम् before यावदर्थपदाम् । 13 ।

Eng—Thus having delivered his speech with words just enough for the sense Madhava stopped The great are naturally of measured speech 13

Beng'—এইরূপে অভিজ্ঞান প্রকাশের জন্য যতটুকু আবশ্যক তদ্ব্যক্ত
বনিয়া দ্বি বিবত হইলেন। মহতেরা স্বভাবতঃই মিতভাষী হইয়া
পাঠেন। ১৩।

Expl—Thus having said barely enough to convey the sense
Hari stopped. The really great do not waste words. Also
see *Prak* above. 13

Mall—यावदिति । 'माधव' हरिः यावान् अथ यावदर्थम् ["यावदध
धारणे" इत्ययधीभावः] । 'यावदर्थे पदानि यस्या ताम्' अभिधेयमग्निताचरा
मित्यथ 'एवम्' उक्तप्रकारेण 'वाचम् आदाय' गृहीत्वा उक्त्वा इत्यथ 'विरराम'
तृतीयमास ["व्याहपरिभ्यो रम" इति परस्मैपदम्] । तथापि 'महीयांस' उभया
'प्रकृत्या' स्वभावेन 'मितभाषिण' भवन्तीति शेषः । इत्यालापनिषेधादिति भावः ।
पूर्ववदलङ्कारः ॥ १३ ॥

Sara—इत्य स्वल्पेरेवाचरेः स्वमतमाविद्य हरिर्विरराम । इयमेव महतां
प्रकृतिर्यत् इया न जल्पन्ति । १३ ।

OHAROHA

I यावत् &c —यत् परिमाणमस्य इति यद् + वतुप् यावान् as much as
अथ sense पद word यावान् अथ यावदर्थम् commensurate to the
sense अयधी— । यावदर्थे पदानि यस्या or यस्याम् इति यावदर्थपदा having
as much of words as of sense बहु— । ताम् । Qual वाचम् । The
अयधी— is by the rule "यावदधधारणे"—यावत् leads in an अयधी—
when it implies measurement "अवधारणम् इयत्तापरिच्छेद" इति
हन्तिङ्काटः । Here there are two peculiarities—(1) There is no
अयधी in the compound though the समास is an अयधीभावः ।
Comp सप्तमीदावरम् । (2) The विश्व is स्वपद though the case is
one of निश्चयमासः । By अथ is meant the drift of the entire speech
Hence the अर्थ was one only though the पद were many How
can it be said then that there is इयत्तापरिच्छेद here ? The com-
pound cannot be allowed if there is no इयत्तापरिच्छेदः । We must
not say that as each पद has its अर्थ, so there are as many अर्थ

as there are पदs in the speech ; the speech is consequently यावदर्थपदा । For then every speech, be it one of a मितभाषिन् or a बहुभाषिन्, becomes यावदर्थपदा and Hari's speech loses its distinctive character. We therefore propose the following alternatives :—(a) अर्थं प्रनतिक्रम. यावदर्थम्, अथ्ययी— । तदस्ति एव इति यावदर्थ + अच् मत्वर्थे यावदर्थानि । तादृशानि पदानि अस्याम् । (b) अर्थं प्रनतिक्रम यावदर्थम्, अथ्ययी— । यावदर्थे पशति इति यावदर्थ + पद + अच् कर्त्तरि स्त्रियाम् यावदर्थपदा ।

2. आदाय—आ + दा + ल्यप् Having taken up.

3. माधव—मा is लक्ष्मी । धव is स्वामिन् । माया धव, इतत्— ।

4. विरराम—वि + रम + लिट् णल् । रमते, रमे, रसते, अररत् । The rule for the परस्मैपद means—रम takes the परस्मैपद when वि, वा or परि precede as an उपसर्गः । Thus विरराम, अररराम, परिरराम ।

5. महीयांस—अतिगयेन महान् इति महत् + इयंयुन् very great.

6. प्रकृत्या—प्रकृता कृतिरस्या, प्रकृति Nature, बहु— । श्या । प्रकृत्यादि श्या ।

7. मितभाषिण—मा + क् कर्मणि मित measured. मित भाषितु शील भेषाम् इति मित + भाप + णिनि कर्त्तरि of measured speech, उपपदतत्— ।

8. Voice—माधवेन . विरमे । महीयोभि ..मितभाषिभि. (मूयते) ।

ततः सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा ।

श्रीहेन रामो रामोष्ठविम्बबुम्बनबुम्बुना ॥ १४ ॥

Prah—तत राम. [Next spoke Rama], How did he carry himself?—सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा श्रीहेन [His lower lip quivered in wrath as memories of past wrongs by enemies rushed up to his mind]. 14.

Prose—तत सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा रामोष्ठविम्बबुम्बनबुम्बुना श्रीहेन (उपलवित) राम. (जगाद) । १४ ।

Eng.—Now spoke Rama with his lips quivering in regret (Or—wrath) at the memory of the wrongs done by the enemy .

Beng—अतःपरं वामं बलिनेन ; शक्रकृतं दौद्राश्रयं कथा नाने पङ्क्ते क्रीडे तीहारं षष्ठं कल्पितं ह्येते नागिन । २४ ।

Expl—See *Prat* above.

Malli.—अथ अष्टमिं कुलकेन^१ रामं वर्यायन् तदाकवमवनारयति तत इति । 'तत वाम' जनाद इत्युत्तरिण अन्वयः । 'सपद' रिपु ["रिपौ वैरिसपदारि—" इत्यमर] तस्य 'अपनय' अपकारः तस्य 'करवीन' य 'अनुगत्य' पद्यात्पाप^२ ["भवेदनुगत्यो द्वेषे पद्यात्पापानुबन्धयो" इति विश्व] तेन स्फुरतीति अनुगत्यम् । तेन—स्फुरा । श्रीष्टी विश्वमिव इत्युपनिषत्समासः । रामाया श्रीष्टविम्बस्य शुम्बनिन विभक्त 'रामीष्टविम्बचुम्बनचुम्बु' ["तेन विगत्युच्चुपचणपी" इति चुम्बुप् प्रत्ययः । "श्रीष्टीष्टयी भमासि वा पररूपं वक्तव्यम्"] तेन 'श्रीष्टेन' उपलक्षितः । भमरमुर-तयो ममरम इति भावः । उपमानुशामयी ममृष्टि ॥ १४ ॥

NOTES ON MALLI

१ कुलक is a connected group of more than four vowels 'दाभा' युग्ममिति प्राक्तं विभि श्लोकैर्विशेषकम् । कल्याणक अनुभिं स्थान तदुच्यते उच्यते मतम् ॥ २. Regret

Stra—तत कोपनं विपमानाभ्यामाहाभ्यां गता जनाद ।

CHARCHA

in अपनयाना करणम् the ष्टी is not श्ये but कथामे कमणि । The ष्टी समास is not here available with शेषष्टी ("अधीगयदेश कमणि") ।

2 शीष्टेन—Mallī adds उपलक्षितः । He takes "इत्यभूत्तलक्षणं द्वतीया" । Of what is the शीष्ट & लक्षण ? तथाविधं शीष्टं राममताया अधीरताया उपलक्षणम् । Such lips indicate temper, hence, lacking coolness, Rama was unfit to offer counsel The lip indicated it Thus the lip is an इत्यभूत्तलक्षण and takes द्वतीया ।

3 Voice— रामेण (जगदे) ।

विवचितामर्थविदस्तत्त्वज्ञप्रतिसङ्घताम् ।

प्रापयन् पवनव्याधेर्गिरमुत्तरपक्षताम् ॥ १५ ॥ ८ ६ १७

Prah.—पवनव्याधे गिरम उत्तरपक्षतां प्रापयन् जगद् [By peaking now, Rama made Uddhava speak last and thus speak out the decision] Was Uddhava such an adept ?—अथविद पवनव्याधे [Uddhava knew how rightly to weigh matters however complicated they were] He should then have preceded Rama—विवचिता पवनव्याधे गिरम [Uddhava was going to speak out] Why did he stop then ?—तत्त्वज्ञप्रतिसङ्घता पवनव्याधे गिरम [But when Balarama stood up Uddhava checked himself] 10

Prose—विवचिता तत्त्वज्ञप्रतिसङ्घतान अथविद पवनव्याधे गिरम उत्तरपक्षतां प्रापयन् (रामो जगद्) । १५ ।

Eng—Giving the character of the final alternative to the speech of *Paranájalhu* the adept at counsel which was about to be said but was instantly checked 15

Beng—कार्याङ्ग उद्भव ओ সেই नम्र बनिতে रेझুক हইরাशिम्न ।
निनि তাহার बलव्य श्रुति रागिनेन । उहा प्रत्र बलरामन बाबयव
उद्भव पक्ष हইয়া दीजारेन । १५ ।

Expl—Uddhava too was about to speak out But he checked himself when he saw Balarama see Thus Uddhava

speech hereafter assumed the character of a final decision. Also see *Prak.* 15.

Malli.—विवक्षितामिति । 'विवक्षिता' इहत्वाभिमानात् अपि बहुमिष्टाम् [वचिर्बुधो वा समन्नात् कर्मणि ऋः] 'तत्त्वणे' विवक्षाद्ये एव इत्यविलम्बोक्ति । 'प्रतिमङ्गता' रामानुरोधान् अनुदहाम् 'अर्थविद' कार्य्यज्ञस्य अतएव 'पवनव्याधिः' उद्धवस्य गिरम् उत्तरपक्षतां सिद्धान्तपक्षतां 'प्रापयन्' । स्वयम् असत्पक्षावलम्बिग्राहिति भावः । अनेन रामस्य व्यपता उक्ता ॥ १५ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Checked. 2. अतएव goes with उत्तरपक्षताम्, not with पवनव्याधिः ।

Sara—उद्धवीर्यवि विवक्षुरेवामौत् किन्तु रामं मायहं दृष्ट्वा स निवर्तते ।

CHAROHA

1. विवक्षिताम्—वि + वक्ष् or वृ + सन् + ऋ कर्मणि स्त्रियाम्, विवक्षिता intended to be said. ताम् 1. He was the senior, hence he thought his was the first turn to speak.

2. अर्थविद—अर्थ is वस्तु or विषय । अर्थं वेति इति अर्थ + विद + ऋप् कर्मणि अर्थविद् one who knows his work, उपपदतत्— । तस्य । This shows that he was the right man to speak. Hence (*Malli's* अतएव) his speech, though now checked, became in the end the समापच ।

3. तत्त्वणं &c.—प्रति + मन् + उ + ऋ स्त्रियाम्, प्रतिमङ्गता lit. withdrawn, hence checked. स एव अतः तत्त्वणं that very instant, कर्मणा— । तत्त्वणं प्रतिमङ्गता checked forthwith, क्षुप्सुया । ताम् । This indicates decorum in Uddhava. Balarāma was unshort of respect as wanting in manners in ignoring the presence of his senior in the hall; but Uddhava's coolness was equalled by his regard for etiquette. He instantly checked himself (इत्यविलम्बोक्तिः, *Malli*)

4. अतएवम्—अ + आ + विच् + इट् leading. It is इत्यनेन ।

5 पवनव्याधि—पवनव्याधि is a proper name of उद्धव । The derivation of proper names is uncertain The वाचस्पय्य however says that पवन is वातरोग, and Uddhava was so called because he was afflicted with it पवनो व्याधिरस्य, षडु— । तस्य ।

6 गिरम्—चविक्रमैकमं of प्रापयन् which is रन्वय । Thus र्-उत्तरपद्यता प्राप्नोति—राम गिरम उत्तरपद्यता प्रापयति ।

7 उत्तर &c—उद+तरप् उत्तर later But as the सिद्धान्त (conclusion) comes last उत्तर here is सिद्धान्त conclusion पद्य alternative उत्तर पद्य उत्तरपद्य the alternative which is the conclusion कर्मधा— । तस्य भावनात् । ताम् । This is after सिद्धान्तपद्यताम् of Malli We may also say उत्तर later उत्तर, पद्य The later alternative : e, the सिद्धान्त conclusion तत्ताम् । We should then say उत्तरपद्यता सिद्धान्तताम् ।

8 Voice— प्रापयता (रामेण जगदे) :

पूर्णयन् मदिरास्वादमदपाटनितयुती ।

रिखतीवदनोच्छिष्टपरिपूततटे दृशी ॥ १६ ॥

Prak.— दृशी पूर्णयन् रामो जगद [Rama spoke rolling his eyes] Was he drunk ?—मदिरास्वादमदपाटनितयुती दृशी [His eyes were red from intoxication through imbibing liquor] 16

Prov.—मदिरास्वादमदपाटनितयुती रिखतीवदनोच्छिष्टपरिपूततटे दृशी पूर्णयन् (रामो जगद) । १६ ।

Eng.—Rolling his eyes whose tinge was turned pink by drunkenness through fasting liquor 16.

Benar.—रामान् आब्रू हरे च्चुद्रायेते च्चुद्रायेते राम दृशित्तम् । १६ ।

Exp.—At the time Rama was tipsy His eyes were red with the fumes of liquor and rolled as he spoke 16

Malli.—पूर्णयन्निति । पुनः १ 'मदिरास्वादन मदपानेन यो 'मद' एव 'पाटनित' इत्यङ्गीकृता 'दृशी' दया ते 'रखती' शब्दा 'वदने' यत्

‘सञ्चितं’ मद्यसिपताम्बुलादि अक्षिचुम्बनसक्रान्तमिति भाव. तेन ‘परिपूते’ यद्वे पुटे (‘तटे’ पुटे) यथी ते ह्यगौ ‘घूर्णयन्’ धामयन् इति मद्यविकारीणि । [सञ्चितपरिपूतेत्यत्र—“रत्निकाले मुखं सौष्यां यद्दमासिष्टके शुनाम्” इति अरण्यात् । सञ्चितस्य पायिदजनकत्वविरोधस्य आभासत्वात् विरोधाभासोऽलङ्कारः । “आभासते विरोधस्य विरोधाभास उच्यते” इति लक्षणात्] ॥ १६ ॥

Sara—मदेन रक्तनेत्री रामो मयने घूर्णयन् अवाह ।

CHARCHA

1 घूर्णयन्—घूर्णं + णिच् + मत् कर्त्तरि घूर्णयन् CAUSING to roll घूर्णं is अकर्मकः । घूर्णते—घूर्णति. लुघूर्णे—लुघूर्णं, घूर्णयति—ति, अघूर्णितं—अघूर्णीत् ।

2. मदिरा &c—मदिरा liquor. म्बद+घञ् भावे म्बद taste. मद intoxication. पाटल red, pink. पाटला लता इति पाटल+णिच्+ञ् कर्मणि स्त्रियाम् पाटलिता turned red. युति tinge. मदिराया म्बदः, इतन्—। तेन म्बदः सुपुष्पा । तेन पाटलिता, इतन्—। तादृशी युतिः अनयोः मद्—। Qual. ह्यगौ ।

3 ह्यगौ—पश्यति आभाम् इति ह्यग+‘किप्’ करणे ह्यगौ । ति । अणिकर्त्तृकर्म of घूर्णयन् । Thus ह्यगौ घूर्णते (अकर्मक) —राम’ ह्यगौ घूर्णयति ।

4 *Force*—.. घूर्णयता (रामिण अवाह) ।

आद्ये धलोलुपवधुस्तनकार्कश्यमाक्षिणीम् ।

स्त्रापयत्रभिमानोष्णैर्बलभाम्नां सुखानिमैः ॥ १७ ॥

Prak—बलभाम्नां स्त्रापयन् रामी अवाह [As he spoke, the garland that reached down to his knees, withered up] Why?—अभिमानोष्णैः सुखानिमैः स्त्रापयन् [Rama's breath was hot in anger and its touch caused the flowers in the garland to fade] 17.

Prose—आद्ये धलीलुपवधुस्तनकार्कश्यमाक्षिणीं बलभाम्नाम् अभिमानोष्णैः सुखानिमैः स्त्रापयन् (रामी अवाह) । १७ ।

Tag—With breath hot in wrath causing to fade, the garland that reached down to his knees. 17.

Beng.—क्रोधे तौहार मुख हहेते उकवायू बहितेहिन । तौहार
 तौहार बनमाला गान हहेरा गेल ।

Eupl—See *Pra* above

Malls—आग्नेषिणि । पुन ? 'आग्नेषि ङीसुपाया' आलिङ्गननुभाया 'बधा
 मनयो कार्कश्यस्य' काठिन्यस्य 'साविथीम्' उपद्रष्ट्रीं निर्यं दीयमानामिति भाव
 ["सावाहृष्टरि संज्ञायाम्" इति सावाहृष्ट्यान् इतिप्रत्यय] 'बनमालाम् अभि-
 मानाणे' अङ्गहारते 'मुञ्जानिले' निम्बासमाहते 'स्नापयन्' स्नापयन्
 [स्नापयत्प्रांतात् षट् शतादिम् । "आदिष—" इत्यादि पुगमात् । अस्मानि धान-
 मन्वभादतिशयोक्ति] ॥ १० ॥

Sara—श्रीधीचेन मुञ्जमाहतेन तस्य बनमाला धाना जाता ।

CHARCHA

1 स्नापयन्—स्ने + णिष् + षट् causing to fade Malli's steps
 are स्ने + णिष्—घा + णिष् by the rule "आदिष उपदेशेऽपि"—Root-
 ending in ष षी, षी in the धातुपाठ will end in चा when about
 to take an affix, but not if the affix drops a ष । Next स्ना +
 णिष्—घाप् + णिष् the पुक being due to the rule "अतिङ्घी—" (See sl
 7, under छपिता) ।

2 अभिमान &c—अभिमन्यत अनेन इति अभि + मन + घञ् करणे
 भाव वा अभिमान pride, hence *anzer* तेन उच्यते, मुपसुपा । तै ।

3 बनमालाम्—बन्धत संन्यते इति बन् + घञ् कर्मणि स्त्रियाम्, बन्धा
 esteemed prized संज्ञापूर्वकत्वात् न इति । बन्धा माला बनमाला a much
 prized garland, कर्मधा— । It is a technical name for a garland
 that reaches down to the feet "आपादपत्र या माला बनमालेति सा मता"
 रश्मरतीका । ताम् । *Vachaspathya* quotes "आत्रातुषन्विषी माला
 मयं मुकुमुनाज्जम् । मञ्जे अद्भुतकदम्बाया बन्मालेति कीर्तिता ॥"

4 मुञ्जानिले—मुञ्जस्य अन्विता मुञ्जानिला the breath from the
 mouth, एतम्— । तै ।

5 *Force*— .. धारयता (एतेन जतरे) ।

दधत् सन्धारुणव्योमस्फुरत्तारानुकारिणी ।

द्विपद्मेधोपरक्ताङ्गसङ्गिनी स्वेदविप्लव ॥ १८ ॥

Pral—स्वेदविप्लव दधत् रामो जगद [So strong was his emotion that at drops of perspiration stood on his body] What kind of drops ?—सन्धारुणव्योमस्फुरत्तारानुकारिणी स्वेदविप्लव [They looked like stars appearing on the pink evening sky] How so ?—द्विपद्मेधोपरक्ताङ्गसङ्गिनी स्वेदविप्लव [Balarama had turned red all over in anger The drops of sweat on his huge body thus rendered pink, looked like stars on the ruddy sky at dusk] 18

Prose—सन्धारुणव्योमस्फुरत्तारानुकारिणी द्विपद्मेधोपरक्ताङ्गसङ्गिनी स्वेदविप्लव दधत् (रामो जगद) ।

Eng—Showing drops of sweat that stood on his body that was reddened by his ire at the enemy and thus resembled stars appearing in the sky reddened at dusk 18

Beng—কোনো উদ্ভাস বিশাল মেহ জ্বলন্ত হইল ও তাহাতে স্বেদবিন্দু দেখা দিল, যেন সন্ধ্যাবেলাে বৃষ্টিত আকাশে তারকাবাহি প্রকটিত হইল। ১৮।

Expl—See *Pral* above

Mall—दधन्ति । धन ? 'सन्धारुणव्योमस्फुरन्ती तारा धनुर्कुर्वन्ति इति सद्योक्ता । कुत ? द्विपत्त' मत्ता 'द्विपद्मे' शोधन 'उपरक्त' चट्टे' यद्यपि 'सङ्गिनी' मत्ता 'स्वेदविप्लव' स्वेदविप्लव ["इत्यन्ति विन्दुप्लवता इमांशु विप्लव क्रिय" इत्यमर] 'दधत् दधान ["नाथनाच्छतु" इति श्रुमभाष । उपमानद्वार] ॥ १८ ॥

Sara—क्रोधरक्त तस्य यद्यपि साध्य रक्तन तारका इव स्वेदविप्लव समुद्रि । १८ ।

CHARCHA

1] दधत्—धा + धृ कर्त्तृ । We do not get दधन् because धा is

an अस्मन् root and तुम् in connection with श्च is prohibited after such roots by the rule "नाभ्यस्ताच्छतुः" । Comp चकाशतम, Canto I, sl 8

2. सभ्या &c —सभ्यक् ध्यायति परमात्मानम् अस्याम् इति रुम् + छे + अड अधिकरणं सभ्या both *dusk* and *dawn* and sometimes *noon* also । Comp "करैर्मिसभ्यं त्रिदशेदिशि नमः"—Canto I, l 46 Here *dusk* स्फुर + श्च कर्त्तरि स्फुरत् appearing, shining सभ्यायाम् अरुणम् सभ्यारुणम् सुप्रसूपा (Malli), or सभ्यया अरुणम् सुप्रसूपा । तादृशं व्योम कर्मधा— । सभ्यारुणव्योधि स्फुरन्त्य सभ्यारुणव्योमस्फुरन्त्य, सुप्रसूपा । तादृशं तारा, कर्मधा— । ता अतुकुर्वन्ति इति सभ्यारुणव्योमस्फुरन्तारा + अनु + क्त + गिति कर्त्तरि साधु कारिणि भिव्याम् सभ्यारुणव्योमस्फुरन्तारानुकारिण्य, उपपदत— । ता । Qual म दक्षिण्युष । Here सभ्यया अरुणम् is in better accord with द्वेषण उपरक्तम् in the next epithet and is therefore preferable.

3. द्विषत् &c —द्विषत enemy (see sl 1) द्विष + घञ् भावे द्वेष anger. उप + रञ्च + क्त रुमणि उपरक्त reddened द्विषत द्वेष, इतत्— । तन उपरक्तम् द्विषद्वेषोपरक्तम् इतत्— । तादृशम् अडम् कर्मधा— । तन मभलि इति द्विषद्वेषोपरक्ताड् + मङ्ग + गिति कर्त्तरि साधुकारिणि द्विषद्वेषोपरक्ताड् मङ्गिन्य, उपपदत— । ता । (५५३) स्वेदविद्रुष ।

4. स्वेद &c —स्वेद (द्विदि) + घञ् भाव करणे वा स्वेद sweat. वि + घुष दाहे + क्ति कर्त्तरि भिव्याम् विद्रुष drops स्वेदस्य विद्रुष, इतत्— । ता । Usually विद्रुष is जलकण् ।

5. Force— दधता (रामेण जगदी) ।

प्रोक्षमत्कुण्डलप्रोत्पद्मरागदलत्विया । १५०

हृषीत्तरामङ्ग रुचं विदधतीतपल्लवीम् ॥ १६ ॥

Prok —हृषीत्तरामङ्ग रुचं शीतपद्मवी विदधत् रामी उगाद [As Rama spoke, his sable wrap bore the tinge of fresh mango leaf] How so !—प्रोक्षमत्कुण्डलप्रोत्पद्मरागदलत्विया [As he spoke the strength of emotion caused his head to sway now this way and that side again backward and forward The pendants on his ears dangled and the big pieces of ruby set in them imparted the lustre to the dark wrap which they looked neither

dark nor red but a mixture of the two and thus bore the shade of fresh mango leaves]. 19

Prose—श्रीरुसत्कुण्डलमीतपयरादललिषा रुषीमरासुदधं चीतपल्लवीं विदधत् (रामी जगाद्) । १९ ।

Eng—With the tinge of the flashing clusters (or pieces) of ruby set in his ear-drops, rendering the glow of his sable wrap look like that of fresh mango-leaves 19

Beng—आवेगे रामेर मन्त्रं कम्पित हईतेहिन, कर्णेर कुण्डल छलितहिन ओ कुण्डले निवेशित पञ्चराग मणिषुण्डलिनर आता तीहार नीलाधरे पड़िया उहाते नूतन आन्रपत्रेर आता जयाईतेहिन । १९ ।

Expl—See *Prah* above

Malls—श्रीरुसदिति । पुन १ 'प्रकर्षेण सङ्गमना कुण्डलया प्रीतानां मूलानां 'पयरादललिषा' माषिकसकलाणां 'लिषा' कात्या [प्रीतिर मपूर्वा-देस कर्मणि ङा । यगादित्वात् सन्धसारणम्] 'रुषीमरासुदधं' शीलीमरीधम् ["श्री मोनारीतयानदी समी हृदयिका तथा । संन्यासमुनरीयस" इत्यमर ।] तस्य 'दधं' शूनपल्लवस्य दधा 'चीतपल्लवीं विदधत्' रुषसीदितमिदवये (दधां) शूनपल्लव बहुमां कर्षत् इत्यर्थ ["धूमधुमली रुषसीदिति" इत्यमरवचनात् । अत अन्य-रुषीमरीधयन्मायीमात् साहस्रापिपात् निदर्शनान्हात् ।] ॥ १९ ॥

NOTE ON MALLI

1 Here the अन्वहार is निर्दर्शना because resemblance is brought in, since the actual glow of one cannot pertain to another

Sara—तस्य च शीलमन्त्रं अश्रितया कुण्डलया पयरादललिषा कुरितं सत् शूनपल्लवार्थं ज्ञातम् । १९ ।

CHARCHA

1 रुषसीधम् &c —र + ष + ल + इह अर्णिके श्रीरुसत् flashing. ष + ध + ञ कर्मणि कृत् pierced विह ; hence set दध piece घञ् , "दधमुदधं

खलया ' इयमरटीका । कुच्छलयो प्रीतानि कुच्छलप्रीतानि सुप्सुया । पद्मरागस्य
दन्तानि पद्मरागदन्तानि इतत्— । कुच्छलप्रीतानि पद्मरागदन्तानि, कर्मधा— ।
प्रीतमनि कुच्छलप्रीतपद्मरागदन्तानि, कर्मधा— । तेषां लिट्, इतत्— । तथा ।
Here note that we have *two* कर्मधारय compounds instead of a
single लिपदकर्मधा— । This a necessity कर्मधा—with more than
two constituents is irregular, सुप्सुया इत्येकत्वस्य विवक्षितत्वात्,
अनेकमिति तु इन्द्रबहुव्रीहोरिव ।

2 शब्द &c—उद्+तरप् उत्तर higher उत्तरे ऊर्ध्वभागे पूर्वकाये
इयस्य आसज्यते इति उत्तर+आ+सञ्ज+घञ् कर्मणि उत्तरासङ्ग wrap
for the upper half of the body, उपपदतत्— । शब्द उत्तरासङ्ग,
कर्मधा— । तस्य रुक् इतत्— । ताम् । Balsarama used to don sable
garments

3 विदधत्—वि+धा+शब्द &c as in दधत् sl. 18

4 शीत &c—शूत mango tree शूतस्य पल्लव शूतपल्लव, इतत्— । तस्य
इयम् इति शूतपल्लव+अण्+डौप् श्रियाम् शीतपल्लवो । ताम् । Malli's शूतपल्लव
बहुधा is apparently faulty because कति is attached only when
there is a क्रिया ("नेन तुन्य क्रिया चेदिति") and here no क्रिया is
seen The fact is धूम itself includes a क्रिया, its derivation being
धूम रातीति धूम इषीदरादि । Hence Malli's words imply शूतपल्लववत्
धूमं राति which is in perfect order

5 Voice— विदधता (रामेण जगदे) ।

1966 ककुभ्रिकन्यावक्त्रान्तर्धाम्लब्धाधिवामया ।

मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्धमन् ॥ २० ॥

Ital—मुखामोदम् उद्धमन् रामो जगद [As he spoke the frag-
rance of his mouth pervaded the hall] What sort of frag-
rance ?—मदिरया कृतानुव्याधं मुखामोदम् [The fragrance was tainted
by the smell of liquor] Then it must have been a disagree-
able odour—ककुभ्रिकन्यावक्त्रान्तर्धाम्लब्धाधिवामया मदिरया कृतानुव्याधम्
[Not at all He did not smell of ordinary liquor His wife
tasted it first and this imparted to it the fragrance of her own
mouth] 20

Prose—ककुद्भिकन्धावक्रान्तर्वासनआधिवामया मदिरया हतानुव्याधं मुखा मीदम् उदमन् रामो जगत् । २० ।

Eng—Giving out the fragrance of his mouth which was associated with liquor that had acquired a fragrance by stay within the mouth of the daughter of Kakudmin 20

Beng—कथा कहिते रामेन मुखेन नमेन गक्र चारिहिके छडाईल । ए नम रेवती कहुक पूर्वपीठ हउवाते तीहान मुखेन गक्रे वासित छिल । २० ।

Expl—While he spoke he smelt of liquor that had acquire the flavour of Revati's mouth having been first tasted by her Also see *Prat* and *Eng* above 20

Vall—ककुद्भीति । पुन १ 'ककुद्भिकन्धाया रवत्या 'बक्रुस अन्त अन्तरे 'वासेन ध्यित्या 'लभ अधिवास वासना यया तथा तन्मुखसौरभ वासितया इत्यर्थं ["मन्कारा यन्मन्धाद्योरधिवासनमुच्यते"] 'मदिरया हतानु व्याधं' हतममर्गे प्रियागन्धगन्धिनित्यर्थं ["अधजपोरनुपसर्गे" इत्यनुपसृष्टात् अपप्रत्ययविधानात् उपसृष्टात् व्यधेर्चञ प्रत्ययः ।] 'मुखामीदं' स्वमुखगन्धविशयम् ['आमीर मीदतिनिहारी' इत्यमरः] 'उदमन्' उद्विरेन् ['अत मदिराराममुखगन्धया (१ मुखयो) स्वगन्धतिरीधानेन रामामुखतद्गन्धुपमदगन्धस्वीकारात् तदुण्य (१ तदुण्यो) तत्र उदमस्य आत्मविशयकत्वेन पूर्वसापेक्षत्वात् अद्वादिभावेन सदन । "तदुण्य स्वगन्धत्यागादध्यात्कृत्प्रत्ययानुवृत्ति इति लक्षणात्"] ॥ २० ॥

NOTES ON MALLI

1 अप् being enjoined by "अध—" when there is no उपसर्ग we have छञ here after अध with an उपसर्ग preceding. 2 Her मदिरा and राममुख have acquired the गन्ध of रामामुख and तदनुपसर्ग respectively at the sacrifice of their own गन्ध । Hence we have two तदुण्य Mankaras. Of these again the latter depends upon the former for its own improvement Thus there is सदन of the तदुण्य the relation being that of अद् and अद्भन् ।

The definition is—"तदुण is the acquisition of the superior qualities of another at the sacrifice of one's own "

Sant—तस्य मुखात् तदा रिक्या पुर्वपीताया मदिराया गर्भी नि सत ।

CHAROHA

1. ककुभि &c —ककुभिन् was king of कुण्डली । On a certain occasion he with his daughter रिकी went to Brahmana's place to attend a musical party There he spent a long cycle of युग that passed unnoticed by him and made no impression on the age of himself or of his daughter In the meantime कुण्डली changed hands several times until at last it came to the possession of हृष्य who altered its name to हारवती । When at last ककुभिन् returned with his daughter, quite as young as they left, and saw the changes, he gave his daughter in marriage to Balarama and returned to the peaks of Meru for penance वन + घञ् भावे वास stay अधि + वास (पुरादि, अदल) + घञ् भावे अधिवास purification, improvement, scenting &c. ककुभिन् कथा, इतन्— । तया वज्रम्, इतन्— । तस्य चन इतन्— । ककुभिकथावज्ञानं वास, सुपुसुपा । तेन तप्यात् वा एव, सुपुसुपा । ककुभिकथावज्ञानवासोप अधिवासो यथा, वद— । Or लभ्य अधिवास चनया लभ्याधिवामा, वद— । ककुभिकथावज्ञानवासोप वासाश्च लभ्याधिवामा, सुपुसुपा । तथा ।

2 मुख &c.—आ समस्तात् सोदने जना अनेन इति आ + मुद + घञ् करण आनाद् fragrance, especially far reaching fragrance (अतिनिहारी — अतिदूरपाती) । मुखस्य आनीद, इतन्— । तम् ।

3 कृत &c.—चतु + यध + घञ् भावे अनुयाध contact, touch कृत अनुयाध अथ अनेन वा कृतानुयाध अथ— । तम् । Qual मुखानीदम् ।

4 उदमन्—उद + वम + श्च lit vomiting, here emitting

5 Force—उदमता (चर्मण ऊर्ध्वे) ।

6 P'mark—Mallik मदिराराममुखगर्भी seems to be a copyist's slip It is absurd to speak of मदिराराम or राममुखगर्भ as having lost its गर्भ (गर्भभ्रंशरक्षणम्) What is गर्भ of गर्भ ? The correct reading seems to be मदिराराममुखगर्भः । Another evident

slip, also of copyists, is तद्दुष्योक्तव which disconnects तव । तव कुव ? No answer is available from what we have before us. I propose to read “रामामुखतद्द्रुष्यमद्यमश्लोकारात् तद्दुषी । तव &c.” If we ask now “तव कुव” the answer is obvious—तव तद्दुष्ये which is perfectly intelligible

1966 जगद् वदनच्छन्नपद्मपर्यन्तपातिनः ।

✓ नयन् मधुलिहः श्वैत्यमुद्ग्रदग्नांगुभिः ॥ २१ ॥

Prak—मधुलिहः श्वैत्य नयन् रामो जगद् [While he spoke the black bees were turned white] Whence came black bees there?—वदनच्छन्नपद्मपर्यन्तपातिन मधुलिह [Rama's face was a veritable lotus. Black bees were attracted by its fragrance and hovered about it These he rendered white] How could he do so?—उद्ग्रदग्नांगुभि [He tinged them white by the brilliant rays of his teeth] 21

‘दशनांशुभि श्रेय’ धावन्थ ‘नयन्’ एवं जगद् [तद्गुणालङ्कारः । तस्य मधुपमस्य
धापकवदनापश्रवसापेक्षत्वात् तेन मद्भरः^२ । कुलकम्^३ ॥ २१ ॥

NOTES ON MALLI

1 By the word **ह्रस्व** is introduced अपश्रवणालङ्कार which estab-
lishes fictitiousness. 2 The **श्लोक** is तद्गुण । It depends upon
the अपश्रवण of वदन to attract bees. Hence there is मद्भर of the
two. 3 Thus far is the कुलक (sl 14)

Sara—तदा कमलभास्या ये मधुकरास्तस्य वदनप्रान्तं प्राप्ताः ते तु दशनांशुभि
मिता जाताः । २१ ।

CHAROHA

1 जगद्—गद् + लिट् षल् । गदति, गदिष्यति, अगदीत्—अगदीत् ।

2 वदन &c.—ह्रस्वन् disguise अन्त boundary. परिगता अन्तम् पथ्यन्त
शर्त्तु प्रादित्— । वदन ह्रस्व अन्त वदनच्छन्न having the disguise of a
face व— तद्व पद्मम्, कमंधा— । तस्य पथ्यन्त, इतत्— । तस्मिन् नाशु
पतन्ति इति वदनच्छन्नपथ्यन्त + पत + णिनि साधुकारिणि कर्त्तारि, उपपदतत्— ।
तान् ।

3 मद्भर—ना + शब्द कर्त्तारि leading The root is द्विकर्मकः ।

4 मधुनिह—मधु + लिट् षन्ति इति मधु + लिट् + षन्ति कर्त्तारि अप
पदतत्— । तान् । Declinⁿ मधुनिह मधुनिहो &c मद्भरितत्—निहन्तु ।
प्रधानकर्म of मद्भर ।

5 श्रेयम्—अतस्य भाव इति श्रेय + एज भाव । तत् । अप्रधानकर्म । मद्भर ।

6 उदया &c.—उद्भूतानि अशाधि एषाम् उदया pointed lace &c
mighty व— । Or उद्भूतानि अशाधि एषाम् उदया who are
exposed व— । दशनानाम् अश्व the brilliance of the teeth इतत्— ।
उदया श्रेयानाम् the mighty lustre of the teeth कमंधा— । Or उदया
दशना the teeth with the tips exposed कमंधा— । उदयदशनानाम्
अश्व the brilliance of the exposed teeth, इतत्— । १ ।

7 *Pi ce*— नयता (रामेण) जगद् ।

8. *Rena tri*—Black bees in the council hall sound very
strange The propriety of the verse seems questionable ✓

यद्वासुदेवेनादीनमनादीनवमोरितम् ।

वचसस्तस्य सपदि क्रिया केवलमुत्तरम् ॥ २२ ॥

Prak.—तस्य वचसः केवलम् उत्तरं सपदि क्रिया [After that speech, the only thing to follow is the instant adoption of the policy it advocates]. Which speech do you mean ?—वासुदेवेन यत् ईरितं तस्य वचसः [Of course I mean the speech just delivered by Vasudeva]. Why are you so enamoured of it ?—अदीनम् अनादीनवम् ईरितम् [It was a bold speech, but not incautious as bold speeches usually are. On the contrary it is faultless and has everything to recommend it for instant adoption without any discussion]. 22.

Prose—वासुदेवेन अदीनम् अनादीनव यत् ईरितं तस्य वचसः सपदि क्रिया केवलम् उत्तरम् । २२ ।

Eng—Of the spirited and faultless speech delivered by the son of Vasudeva, the only sequel is instant execution. 22.

Beng.—इतिरु कथां सुनि देहयौ उ निर्देय, एते आर विचार कि वा एर उठर कि ? एकमात्र उठर अविनये उपयुक्तो कार्या कर्ता । २२ ।

Expl.—See *Prak* and *Eng.* above

Malli.—रामी प्रमाद इत्युक्तम् । किं तदित्याकाङ्क्षायामाह यदिति । 'वासुदेवेन' न दीनमिति 'अदीनम्' अकारणं न 'आदीनव' अथ इति 'अनादीनव' निर्देयम् ["दीनव आदीनवो मतः" इत्यमरः] 'यत् वचः' 'ईरितम्' अतिहमाशय पर इत्यादि परमादिन यदुक्तमित्यर्थं 'तस्य वचसः सपदि क्रिया केवलम्' अथोक्तं तान्तिव 'उत्तरम्' । निहान्तमेव उत्तरान्तं इति भावः ॥ २२ ॥

NOTES ON MALLI.

1. इत्युक्तम् instantly. 2. इतिवचनम् answer. Or—अनभरभावि अथर । 3. Because the decision itself has been spoken.

Sara—हृद्योक्तम् श्रीजमि च वनवग्च, किं तत्र विचार्यताम् ? तदेव
 अद्वैतमित न काव्यं मधुना ।

CHARCHA

1 वामुदेवं—वमुदेव was Hari's father वमुदेव्य अपत्यं पुमान्
 इति वमुदेव + अप वमुदेव । Some also say—वमतीति वस + उण् कर्त्तरि
 (श्रीपादिक) वामु resident. वामुदासी देव्य, कथंवा— । “सर्वदासी समस्तञ्च
 वसन्वेति वे यत । ततोऽप्यौ वामुदेवति विदिति परिगोयते ॥”—*Fishku-
 jurau* तेन ।

2 अदीनम्—दीङ् चये + ल् कर्त्तरि टोन्म् mean न दीनम् epined,
 नत्रतत— । तत ।

3 अनादीनवम्—वा + दीङ् चये—ल कर्त्तरि आदीनम् very mean आदीन
 यदा तथा याति सर्वती बहति इति आदीन् + वा + क् कर्त्तरि आदीनव fault,
 उपपद तत्— । अविद्वान् अदीनव अदिन् अनादीनवम् faultless, बहु— ।
 Qual. यत which refers to वच understood

4 ईरितम्—ईर (वुरादि) + णिच् म्वाधं + ल् कर्मणि uttered.

5 सपदि—अद्यत । Qual. म्जरा ।

6 क्रिया—ल + ञ् भावे execution अनुष्ठानम् ।

7 केवलम्—Alone. Qual. उत्तरम् ।

8 उत्तरम्—उत्तीर्णते अनेन इति उद् + नृ + क् कर्त्ते उत्तरम् reply
 Or उद् + तरण इतिशब्दे उत्तरम् sequel Either sense will suit The
 statement of a question is known as पूर्वपक्ष—the first proposition
 —and its solution is called उत्तरपक्ष—the subsequent statement.
 the sequel पूर्व and उत्तर are antithetical Vasudera's statement
 is the पूर्वपक्ष । Balarama says there is no उत्तरपक्ष to it, because
 the उत्तरपक्ष discusses with a view to arrive at the solution, the
 decision. Here the decision itself is before us (सिद्धान्तमैव उक्तत्वात्
 —Mall) in the पूर्वपक्ष, how then can there be any उत्तरपक्ष to it ?
 Only act up to it at once and you have the उत्तरपक्ष ।

9 Voice—वामुदेव . ईरितवान् . क्रिया केवलम् उत्तरेण (मयने) ।

[S R—Skt II—4]

नैतल्लघुपि भूयस्या वचो वाचातिशय्यते ।

इन्धनौघधगप्यग्निस्त्रियाःनात्येति पूषणम् ॥२३॥

Prak—एतत् वच न अतिशय्यते [It is impossible to improve upon this speech] Well he said but a few words—लघु अपि भूयस्या वाचा न अतिशय्यते [His words were few yet they can not be surpassed by even a volume of words] How is that ?—अग्निं त्रिया पूषणं न अत्येति [Can fire surpass the sun in brilliance ?] If it is a big fire ?—इन्धनौघधक अपि अग्निं त्रिया पूषणं न अत्येति [Be it as big as it may, even burning a veritable hill of fuel fire cannot surpass the sun in brilliance] 23

Pros—लघु अपि एतत् वच भूयस्या [Or—लघु एतत् वच भूयस्या अपि] वाचा न अतिशय्यते । इन्धनौघधक अपि अग्निं त्रिया पूषणं न अत्येति । २३ ।

Ing—This speech though short cannot be surpassed by any longer speech Fire even if lighting an immense heap of fuel does not transcend the sun in brilliance 23

Beng—इति अग्रे वन्द्याह्वन । किञ्च आनक वन्द्याऽ हेहा अपेक्ष्य इति वन्द्याह्वन । काष्ठं तूपं कदिता ताहाते अग्निं दिशेऽ न अग्निं शीघ्रं त्रियाऽ अतिक्रमं कर्तिष्यते । २३ ।

Frd—See *Ira* and *Fnj* above

NOTES ON MALLI.

1. Going to prove this very thing, he extols it by *चरन्* &c, saying that it cannot be excelled by anything else. *चरन्* अतिशय चरन्नातिशय surpassing by another, अतिशयान् चरन्नातिशय चरन् चरन्नातिशय तत्र भावस्य। करणवतीया। चरन्नातिशयतागुणिन उदम्भयति इत्यर्थः। 2 इयमुन् coming in by "दिवचन—"*इ* is elided and *इ* becomes *म्* by "वहो—"*(Char)* 3 *यक्* is attached to *रं* with *लट्* in the कर्मवाच्य। *चरन्* is substituted by "चयङ्—"*(Char)* 4 We have *चल* and *चल* after *क्षिप्* has been attached. The latter is *भृमाव (Char)* 5 तेजम् (son) cannot be excelled because it is प्रभावत् (source of a mighty lustre) so *वचन* cannot be excelled because it is अश्वत् (full of significance) 6 Here the *चलद्वार* is *दृष्टान्त* because the ममानुषमं is reflected (it is not the same in the two statements)

Sara—सत्य स्वन्दमेवोक्तं तेन, इतरन्मु प्रपद्यद्रपि नाधिकं वच्, चरन् ।

CHAROHA

1 मूयस्या—अतिशयेन चरन् इति चरु + इयमुन् + डीप् म्निगात्—*म्* + *यमुन्* + *डीप्*—*भृयसी* longer, तथा। Qual वाचा। The rule "वहो—"*means that इयमुन् drops इ when after चरु which again becomes म् ।*

2. वाचा—अनुक्ते कर्त्तरि ३ या ।

3 अतिशयते—अति + गी + लृट् ते कर्मणि । उपसर्गवशात् मन्त्रकन्वयम् । the उपसर्ग changes the *लृट्* also Comp "उपसर्गेण घातने" इत्यादिबलमेव । प्रहाराद्वाग्महारिद्वाग्परिहारवत् । The rule "वहो—"*means that गी becomes म् if य of an affix that has dropped क or च follows*

4 इत्यन् &c—इत्यन्ते एभि इति इत्य + ल्युट् करण इत्यनादिं *faok* चरु heap. इत्यनादिम् अघोष, *लृट्*—*लृ* व दृष्टीति इत्यनीघ—*दृ*—*क्षिप्* कर्त्तरि इत्यनीघघक burning a heap of fuel, *चरुद्वयम्*—। The प्रतिपदिक is इत्यनीघदृ। In the nom sing we get इत्यनीघदृ—*म्*—*इत्यनीघदृ*, the *म्* disappearing by "इत्याम्भी दीघात् सुतिमाङ्कणम्" । Next Malli remarks "घलवते" । By घव he means that दृ here

becomes दच् by the rule "दादेशादीर्घ"—In a root beginning with द् and ending with ह् the latter becomes घ if at the end of १ पद or if an अपञ्चम वयंवर्य follows. We have now इत्थनौघदघ। Next comes Mallis चत् २८, दच् becomes घच् by the rule "एकाचो वशी मय भयन्तस्य सधो"—In a घातु, the last part containing one vowel only will change its द into घ (or ग to घ, ङ into ङ, ञ into भ) if it has any, when स or च follows or when the part is पदान्त। Now इत्थनौघदघ् optionally changes घ into क by the rule "वावसाने" yielding the forms घक् and घच्। The last again becomes घग् by "भङ्गा ऋशीऽन्ते"। Mallis additional remark "मयभाव" is superfluous मयभाव is the change of द & c into घ & c by the rule "एकाचो"—as above. Hence this is already referred to by चत् in "घत्वधत्ते"। Decline घक्—घन् दहौ दह । दहम् । घग्भ्याम् घग्भि । घघ् ।

5 त्रिया—त्रिप् light तया। There is nothing corresponding to this in the first half of the verse. अर्थेन may be supplied. Thus वाच् corresponds to अग्नि, वचन् to पूषन्, अतिशयनक्रिया to अत्ययनक्रिया, अथ to त्रिप्। वाक् वच अतिशये अर्थेन corresponds to अग्नि पूषन्म् अर्थेति त्रिया।

6 अर्थेति—अति + इ + लट् त्रिप्, अति, इयाय अर्थेति, अणात्।

7 वृषचम्—वृषन् son तम्। Decline पूषा पूषणौ & c like वृषन्।

8 Force— मयमी वाक् न अतिशय ददा अदिना वृषा न अतीयते।

मक्षिसव्याप्यतोऽप्यैव यावदव्यार्थगरीयम् ।

शुविम्नृततया वाचो भाष्यभृता भवन्तु मि ॥ २४ ॥

words baffles the ordinary intellect. I shall be more prolix to make Hari's meaning intelligible to you all]. 24.

Prose.—अतः सुविस्तरतरा मे वाचः संचिन्तय्य अपि अर्धगरीयसः अस्य एव वाक्यस्य भाष्यभूताः भवन्तु । २४ ।

Eng.—So, of this very speech, pregnant of sense though condensed, let my words, more prolix, be like a commentary. 24.

Benq.—এই বাক্য সংশ্লিষ্ট কিঞ্চ ইহার অর্থ অতি গুঢ় । আমি সবিস্তর বনিব, উহা ইহারই ভাষ্য স্বরূপ হইবে । ২৪

Expl—I can say nothing new in my speech which will be but an elaborate commentary to the terse but pregnant words of Hari Also see *Pril.* above. 24

Malli.—अदि हरिवचो नातिशय्यते अर्थं तर्हि तत्रापि वागारभैरत आह रुचिर-
स्वेति । 'अतः' हरिवचसः अनतिशयनीयत्वादेव 'सुविस्तरतराः' प्रदक्षतराः ["प्रदने
वावगच्छे" इति घञ. प्रतिषेधे "ऋदीरप्" इत्यप्] 'मे वाचः संचिन्तय्य' अल्पाक्षरस्य
'अपि अर्थेन गरीयसः' सूत्रकल्पस्य इत्यर्थः. ["अल्पाक्षरममन्दिग्धं सारवद्विश्वतीमुखम् ।
अस्तीभमनवदयच्च सूत्रं सूत्रविदो विदुः ॥" इति लक्षणात्] 'अस्य एव वाक्यस्य'
नान्यस्य 'भाष्यभूताः' भाष्यैः समा. [नित्यसमासः । "आदौ जन्तो भूतं स्त्रीवं समे
ऽतीते चिरे त्रिषु" इति वैश्वयन्ती] व्याख्यानरूपा 'भवन्तु' इत्यर्थः । सूत्रव्याख्यान-
विशेषो भाष्यम् ["सूत्रस्य" पदमादाय वाक्यैः सूत्रानुसारिभिः । स्वपदानि च वच्छंनो
भाष्यं भाष्यविदो विदुः ॥" इति] । मया तु तदेव विशेषप्रकाशनात् व्याख्यादते
न तु अतिशयाय प्रत्याख्यायते इत्यदोषः इत्यर्थः । उपमास्तदन्तः ॥ २४ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Those who know say that a Sutra is of the fewest possible words, unambiguous, weighty, with wide application, without a superfluous letter in it and faultless. 2. The informed say that a Bhashya explains the words of a Sutra in accordance with the general body of the Sutras and also explains its own words.

like, सम (See the lexicon quoted by Malli) Malli thinks that भूत has this meaning *only when it is final in a compound* (उत्तरपद)। Commenting on the Amara “युत्तरपदेत्वमी । निमसदाश्र्मीकाश्र्प्रतीकाश्रीपमादय ॥” Bhanuji says “भादिना भूतरूपकत्वादय” । Hence if we say भाष्येण भूता the meaning will not be भाष्येण तुल्या because भूत is not here an उत्तरपद, so cannot mean तुल्य । The वाक्य with सपदविक्षह has to be avoided, i. e., the समास is to be treated as नित्य । Thus भाष्येण तुल्या भाष्यभूता, नित्यसमास of the भूपसुपा class Or भाष्यस्य तुल्या भाष्यभूता, नित्यसमास of the इतत्—class Those who do not accept the restriction about the meaning of भूत, i. e., who think भूत may mean तुल्य in a वाक्य also, would say भाष्येण भाष्यस्य वा भूता भाष्यभूता, भूपसुपा or इतत्— । The restriction is introduced by commentators Amara enunciates भूत without restriction Thus “युक्ते ज्ञादावचो भूतं प्राख्यतीति समे विषु” इत्यमरः । Malli's वैजयन्ती too has no restriction To the same effect are विन्द, मेदिनी &c

7 Voice— तरामि मे वामि भाष्यभूतामि भूयताम् ।

विरोधिवचसो मूकान् वागीशानपि कुर्वते ।

१ जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाच कृतिर्ना गिरः ॥ २५ ॥ ५५

Prak—कृतिर्ना गिरः वागीशान अपि मूकान् कुर्वते [Words of the clever strike dumb even masters of speech] How is that ? —विरोधिवचस वागीशान् [I mean such masters of speech as speak in opposition to the clever] That is true—जडान् अपि प्रवाच कुर्वते [Now note another truth—Even fools are made eloquent by the words of the clever] How that again ?—अनुलोमार्थान् जडान [Fools who but repeat what the clever have said pass off as eloquent speakers] 25

Prose—कृतिर्ना गिरः विरोधिवचस वागीशान् अपि मूकान्, अनुलोमार्थान् जडान् अपि प्रवाच कुर्वते । २५ ।

Eng—Words of the clever strike dumb even the masters of

speech who speak in opposition, and make fluent speakers of dullards even [Or—render eloquent even dullard,] who speak in support 25

Beng—कृती व्यक्तिव कथार विपक्षे बनिष्ठे गेले अरु वाक्पति ० वाक्याहीन इन, अरु सपक्षे बनिष्ठे याहीना मूर्ख वाक्पटू हईरा पडे ॥२६॥

Expl.—It is difficult to contradict an able speaker but very easy to speak in his support It is not then unlikely that in supporting Hari I shall speak long and well Also see *Prak* above. 20

Malli—इत्य यान द्विदशयित्वा तत्र उद्धवमतिरोध इति निधाय तिमि, प्रवाचष्टे^२ विरोधीति । 'कृतिना' कुशलाना 'गिर' कर्त्तुं 'विरोधिवचन' मतिकूलवादिन 'वागीशान अपि' वाक्पतीन् अपि ["वागीशो वाक्पति समी" इत्यमरः] 'मूकान' निर्वाच 'कुर्वन्त' जडयन्ति इत्याय । 'अनुलीम' अनुकूल 'अर्थ' अभिधेय दीपा ते 'अनुलीमायां' अनुकूलवादिन तान् 'अजान्' मन्थान 'अपि प्रवाच' मगलमवाचः 'कुर्वन्त' । अत अजडित्वा प्रवाचा (१)^३ इति भाव [अत्र वागीशानां मूकीकरणान् जडानां प्रवाक्त्वकरणाय शक्यवस्तुकरणरूपी विरोधीत्युद्धार, अमन्थये सम्बन्धातिशयोक्तिप्रतिभोत्पापित इति मरु^३] ॥ २५ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Thus having declared for a march out, he, thinking of Uddhava's opposition, refutes the same by three verses 2 The passage is obscure. It seems, the correct reading is अतो वाक्पटुः प्रवाचा—Hence my words are not to be condemned 3 Here वागीश is made मूक and जड turned प्रवाच, hence there is विरोधव्युद्धार in the shape of the accomplishment of what can be accomplished, and it is raised by the force of the अतिशयोक्ति of the kind अमन्थये सम्बन्ध । Thus there is मरु ।

Sara.—कृतिनां निर, केन खल्वन्त्याम् । सा एव विद्वन् कृतीरपि प्राज्ञा . इव । मगलं मम निन्दी यत्र ।

CHARCHA.

1 विरोधि &c—विरोधि शीलपाम् इति वि + इध + विनि कर्त्तरि ताच्छीन्धे विरोधीनि contradictory. विरोधीनि वचानि एषाम्, बहु—। तान्।

2 वागीशान्—दंशते इति दंश + अच् | कर्त्तरि दंशा masters वाचाम् दंशा वागीशा masters of speech, इतत्—। तान्। Here वाचाम् has कर्मणि लथोया षष्ठी not इधे षष्ठी। Thus एते वाच् दंशते (तिङ्योगे)—एते वाचाम् दंशा। With इधे षष्ठी we cannot have a इतत्—। The rule “अधोव्यधदेशा कर्मणि” bars the समास।

3 कुर्वते—कृ + लट् अन् । कर्मभिप्राये क्रियाफलं आक्रमेणदम्।

4 अनुलीन &c—अनुगतौ लीनानि इति अनु लीनन् + अच् समासान् अनुलीनम् lit. in the same direction with the hair, i. e., favourable, प्रादित्त—। अनुलीन अथ एषाम् अनुलीनाया whose words are favourable, बहु—। तान्। The समासान् affix अच् is attached to सामन् and लीनम् by “अच प्रत्यन्ववपूर्वात् सामलीष”।

5 प्रवाच—प्रकृष्टा वाक् एषाम् प्रवाच of fine speech, बहु—। तान्।

6 कृतिनाम्—कृ + कृ भावे कृतम् Jeed कृतमसि एषाम् इति कृत + इनि मत्वर्थे कृतिन successful workers तेषाम्। The temptation here is very great to say कृतमसि इति कृत + इनि by “इटादिभ्यश्च”। Mall, following बह्मान, has done so elsewhere. The derivation is unsound because कृत is not of the इटादि class. Neither the कृत्कार nor मद्भोजि includes कृत in the इटादि list.

7. *Voices*—गीर्भिं वचस वागीशा . मूषा . अथा उडा . क्रियन्ते ।

षड्गुणाः शक्तयस्त्रिस्रः सिद्धयद्योदयास्तयः । १५

ग्रन्थानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽप्यलम् ॥ २६ ॥

Prak—दुर्मेधस अपि यद्भान् अधीत्य व्याकर्तुम् अलम् [Even a fool can lecture learnedly after cramming it from books] Lecture in what fashion—गुणा षट्, शक्तयः सिद्धयश्च तिस्रः, उदया तय इति व्याकर्तुम् [Merely repeating that there are six gunas, three each of the Saktis, Siddhas and Udayas]. 26

Pros—दुर्मेधस अपि यस्यान् अधीता गुणा षट्, शक्तय तिस सिद्धयश्च,
उदया त्रय इति व्याकृतुंम् अलम् । २६ ।

Eng—Even blockheads, after reading the texts, are able to repeat that the Gunas (measures) are six, the Saktis (means) and the Siddhis (accomplishments) are three, and the Udayas (success) are three as well 26

Beng—ওণ ছয়টা, শক্তি তিনটা, সিদ্ধি ও উদয় তিনটা তিনটা, এ সকল কথা পুস্তকে পড়িয়া নিতান্ত আবাধেও আওড়াইতে পারে । ২৬ ।

Expl—See Eng above

Mall.—ननु आत्मनीनेन स्वामिना “बुद्धि फलमनाद्यत्” इति न्यायेन शान्तत्र
वचन प्रतिकूलमपि वाक्यमेव इत्याशङ्क्यात् षडिति^१ । दुष्टा मेधा येषां ते “दुर्मेधस”
मन्दबुद्धयः अपि [“नित्यामसिच् प्रजामेधयो” इति समासान् अप्सिच् प्रताय]
‘यस्यान् अधीतसादीन् अधीता पठित्वा ‘गुणा’ सन्निविद्यहयानासनरैधीभावसमा
यथाख्या ‘षट्’ । ‘शक्तय’ प्रभुव (१) मन्वीतसाद्याख्या ‘तिस’ । ‘सिद्धय
पूर्वकशक्तिव्युत्थाया पूर्वार्थलाभात्मिका^२ । ताश्च ‘तिस’ प्रभुसिद्धिमन्वसिद्धिदत्त
साहसिद्वियेति । ‘उदया’ इद्विचयस्थानानि कर्तव्यायेन उदया सञ्चले^३ । तत्र
त्रद्विचयी मन्वसिद्धिही पूर्वावस्थानादुपचयापचयी^४, स्थानं (१) । ते च ‘त्रय’ ।
‘इति व्याकृतुं’ व्याख्यातुम् ‘अलम् समया [“पर्यान्निवचनेअलमयेषु” इति तुमुन् ।
पञ्चाङ्गनिचयमन्विकलानां सन्धादिरूपसंख्यामावपाठकानाम् अशास्त्रज्ञत्वात्
उद्बन्धयो न वाक्यवचना इत्यभिप्रायि^५ [अमामरः—“सन्निविद्या विदुडौ यात्रमासन
होषमादय । पङ्कगुणा शक्तयनिम् प्रभावीत्साहसस्वजा ॥ अयं स्थानश्च इद्विच
निरुगो जीतिवेदिनाम् ।” इति । तत्र अरिबिजिगीवीथीव्यवस्थाकरणम् एकं सन्नि ।
विधीधो विद्वद् । विजिगीवीररिं प्रति यात्रा यात्रम् । तयोर्मिध प्रतिबद्धशक्त्यो
आत्मप्रतीक्षया नृचीमद्वेषानामासनम् । दुर्बलप्रबलयोर्वाधिकमात्मसमर्पणं रैधीभावः ।
अस्मिन् पीषमानस्य बलवदादयश्च संशय । कीमदन्वीत्यं तीज प्रभाव । कर्तव्यायेषु
अवधानं प्रयत्नं उत्तमाह । षड्गुणचिन्तनं मन्वः । गतमन्वत्^६ । इति

NOTES ON MALLI

1 By the maxim 'The result of intelligence is diffidence (*Lat.* want of persistence) the king who seeks his own good should listen to the words of those who know the texts. Apprehending this he says च् &c. 2 विद्भिः are in the shape of the accomplishment of the object of the individual achieved by the three शक्तिस mentioned above. 3 हृद्भिः, चय and दान are all called उदय just as a crowd even when some in it are not हृद्भिन् (provided with an umbrella) is indiscriminately called a crowd of हृद्भिन्. 4 Of these हृद्भिः and चय are respectively growth and decline from the previous state after the operation of the corresponding शक्तिस is over (मिद्धो is seventh case dual). The drift is that word of Uddhava and his like are not acceptable because those who can merely enumerate the expedients but are unable to rightly choose the five elements of polity, are not really grounded in the texts. 5 Of these, सन्धि is the union of the invader and his adversary by settlement of terms between them, विग्रह is war, दान is the march of the invader for the enemy, शान्तः is inactive stand of the two watching opportunities (biding time) with forces mutually resisted. वैधीभाव is verbal surrender between the weak and the strong. सहाय is alliance with a strong power when pressed by the enemy. प्रभाव is power derived from money and men (fund and forces), उत्साह is persistent effort in what is to be done. मन्त्र is discussion of the six expedients. The rest are already explained.

Sara—बहुगुणा इत्यादि उद्येन पठितुं को न शक्नुः । ये च तेषां प्रदीनं सपि ज्ञाननि त एव शान्तशा ।

CHAROHA

1 गुणा—The *gunas* are सन्धि &c., see Malli's Amara and Notes on Malli. Nom to मन्त्रि understood.

2 शक्तय—शक्वते षामि इति शक्+क्तिन् करणे शक्तय sources of strength Malli's प्रभुत्व should perhaps be प्रभु ।

3 सिद्धय—सिध+क्तिन् भावे सिद्धि success.

4 उदया—उद+इ+अच भावे उदय advancement

5 त्रय—The three *advancements* are इद्धि, अय, म्यान । Now अय is not an *advancement* how then can you call it उदय ? Malli meets the difficulty from the analogy of calling a crowd as हस्तिन् even when some in it have no umbrella

6 अधीत्य—अधि+इ+ल्यप having studied

7 व्याकर्तुम्—वि+आ+क्त+तुमुन् to explain The तुमुन् is by the rule "पर्याप्ति—" (तुमुन् may be attached with an उपपद in the sense of अलम् implying capability)

8 दुर्मेधस—दुष्टा मेधा एवाम इति दुर्मेध+असिच् समासान्त दुर्मेधस of weak intellect, वद्—। Malli's rule for असिच् means that a बहु with प्रजा and मेधा final and preceded by नञ, दुर and सु takes the समासान्त affix असिच (अस्) ।

9 Voice—दुर्मेधोभि गुणो षडभि गक्तिभि तिसृभि सिद्धिभि उदये. विभि (भूयते) (भूयत) ।

अनिर्लोडितकार्यस्य वाग्जाल वाग्मिनो ह्यथा ।

निमित्तादपरादे योर्धानुष्कस्येव वलितम् ॥ २७ ॥

Prat—वाक्मिन् वाग्जालं ह्यथा [The torrent of words let out by the orator is of no use] That is a queer opinion—अनिर्लोडित कार्यस्य वाक्मिन् [I am speaking of the orator who dilates on theory only but has seen no work] That is a different thing—निमित्तात् अपरादेयो धानुष्कस्य वलितम् इव [Such an orator cuts the sorry figure of the archer who blames his tools, the breeze or the light, after he has shot wide] 27

Pros.—अनिर्लोडितकार्यस्य वाक्मिन् वाग्जालं निमित्तात् अपरादयो धानुष्कस्य वलितमिव ह्यथा । २७ ।

Enj—Like the antics of an archer whose shaft has missed

the target, useless is the array of words of the orator inexperienced at work 27

Beng — वे क-न० काछे हात देव नारे ताहांग वागण्डधर दुपा ।
वे धुनवेर वाण लक्ष हहेते अष्ट ह्येराछे ताहांग लक्ष रूपर निरवर्क । २१।

Expl — The oratory of one who has seen no work is nothing but useless talk. Also see *Pral* and *Enj* above

Malli — ननु शास्त्रीकार्यव्याख्याता एव शास्त्रज्ञ स एव वाच्यवचनय इत्यागम
न इत्याह अनिर्लोडितति^१ । 'अनिर्लोडित' नालीकित काव्येन तस्य काव्याकार्यम
ज्ञानत इत्यर्थं वाच्यं अयं सन्ति इति 'वाची वाचदृक् ['वाचीयुक्तिपटुवाची
वाचदृकोऽतिवक्त्रि' इत्यामरः । 'वाची ग्निनि' इति ग्निनिप्रत्यय] तस्य 'वाग्वाल'
वागवधर, 'निमित्तात्' लत्यत् ['वेद्य लद्य निमित्तश्च शब्दश्च सम विदुः' इति
वैजयन्ती] 'अपराहृषो' अलितवाचस्य धनु प्रहरणसमु इति 'धनुष्क' घन्वी
['प्रहरणम्' इति ठक्] 'इमुमुकतान्नात् क'^२ । 'अपराहृषदत्कीऽमी लत्याद
ययुतमायक । • घन्वी धनुषान् धनुष्क' इत्यामरः] तस्य 'बन्धितमिव वृथा
निष्फलम् । काव्यश्च वची याद्य न तु वाचानस्य इति भावः ॥ २७ ॥

NOTES ON MALLI.

1 Apprehending the objection that शास्त्रज्ञ is he that can explain the texts and such a man has to be listened to he says 'No 1y अनिर्लोडित &c 2 ठक् is attached by the rule प्रहरणम् and ठक् becomes क by the rule "इम्—" (Char)

Sara — किन्तु कार्यज्ञानविरहस्य तादृशी गमनव्याहति निष्फला एव ।

CHAROHA

1 अनिर्लोडित &c — निर् + भृङ् to stir + लिच्च् + ल् कर्मणि
निर्लोडित stirred, hence handled निर्लोडित काव्यमनेन निर्लोडितकाव्य
one who has handled work बहु — । न तादृश नञ्त् — । तस्य । Here
a difficulty arises, भृङ् is भृदिगन्धीय it does not o car in the चुरादि
lit The form with ल् is then नृडित । The root being सृद्धर्क

no good sense seems available with *क्षेतुमश्चि* । Nor can we have *आदिकर्मणि* क the reference being to past experience We suggest an escape—*लौडनम्* इति लुड + घञ् भावे लीड handling लीड सञ्जात अस्य इति लीड + इतश्च लीडितम् handled * Or लीडेन योजितम् इति लीड + शिच् + क कर्मणि लीडितम् handled

2 वाग्भाष्यम्—जाल 19 समूह । वाचां जालम् profusion of word, एतत् ।

3 वाग्मिन —वाच् + ग्मिनि मत्वर्थे वाग्मी eloquent. तस्य ।

4 निमित्तात्—नि + मिद + क कर्त्तरि निमित्तम् निपातनात् target तस्मात् । अपराद्धने प्रती । अपराद्ध is explained as च्युत in the Amara quoted by Malli, and च्युत implies अपाय so the rule “*ध्रुवमपायैःपादानम्*” applies We do not get निमित्त because Panini himself has used the word निमित्त in the rule “*सुकुमीरनाकनेपदनिमित्ते*” ।

5 अपराद्ध &c.—अप + राध (स्वादि अकर्मक) + क कर्त्तरि अपराद्ध strayed अपराद्ध इषु अस्य अपराद्धेषु one whose arrow has strayed, 10, missed the mark, बहु— ।

6 धातुक्त्व—धनु प्रहरणमस्य इति धनुम + ठक् धातुक् archer तस्य । Here ठक् does not become ढक् but क instead by the rule “*इम—* (Malli) which means that ठक् after words ending in इम उम, उ and न becomes क ।

7 वञ्चितम्—वञ्ज + क भाव वञ्चित antics some think that the root also means to brag (अनेकार्थत्वाद्वाङ्मनाम्) † वञ्जित then means विकृत्यम् brag, saunt.

8 *For*— वाग्जाखन वञ्चितेन (भ्रूयत) ।

(1) मर्वकार्यशरीरेषु सुज्ञाद्भस्कन्धपञ्चकम् ।

मोगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्वो महीभृताम् ॥ २८ ॥

Ital —महीभृताम् अन्ता मनीशालि [To Kings there does not exist something else under the name *Council*] What do you mean? — मोगतानाम् अन्ता आत्मा इव [Just as to the followers of Buddha a separate thing called *Soul* does not exist so to a

king, *Counsel* as a separate thing does not exist]. Separate from what? — अद्वैतस्यपक्षक मुक्ता इत्य । [*No Counsel exists* separate from the five *Angas*, just as no soul exists beyond the five *Shandhas*]. Exists where? — सर्वकार्यशरीरेषु [*Counsel* in all measures to be undertaken, and *Soul* in all bodies created] 28.

Prose—सर्वकार्यशरीरेषु अद्वैतस्यपक्षक मुक्ता मीगतानाम् आत्मा इव सदीधता इत्य मन्त्र प्राप्ति । २८ ।

Eng.—With kings, in all measures, there is no separate *Counsel* beyond the five *essentials*, just as with the *Savgatas* there is no separate *Soul* in the body beyond the five divisions (of consciousness) 28

Beng—बौद्धधर्म के पाश्च वेदन शरीर दयके रूप वेदना प्रकृति पाँचौ दयके बाहिर 'आत्मा' नामे किछ नाई, तेनन राजाधर्म के ७ दयके ने काज उपहित हय ताहार सयके उपार उपकरण प्रकृति पाँचौ अद्वैत 'अ' नामे पृथक् कोनो पदार्थ नाई । २८ ।

Expt — Ask a Buddhist 'What is Atman' He will answer 'No such thing exists' To him there is (i) the external world, (ii) the ideas derived from it, (iii) the persistence of these ideas till 'death,' (iv) the nomenclature of the ideas, (v) the impressions left by the ideas He feels no necessity to postulate the existence of a sixth entity 'Atman' over and above the five enumerated. Some thing very similar may be said of what you call 'Counsel' with regard to the undertakings of a king. Here we have (i) the plan of operations, (ii) means to work the plan, (iii) suitable time and place, (iv) prevention of hindrance (v) success What is 'Counsel' beyond these five? 28

Mullis—इत्य पाठगुणादिपाठमान न मन्त्र इति सिद्धि इत्य मन्त्रमहदमाह (1) सर्वानि कार्यानि सम्भवादीनि तानि 'शरीरानि' इव [इति उपनिषत्

समास, व्याप्ते सौगतानामिव इति लिङ्गात्]। तेषु 'सर्वकार्यशरीरेषु' सर्वेषु
 (1) शरीरेषु इव सर्वकार्येषु इत्यर्थः । 'अज्ञानि स्कन्धा' इव इत्युपमितसमास । तेषां
 'पञ्चकं मुक्त्वा' स्कन्धपञ्चकामिव अद्रपञ्चकं हित्वा इत्यर्थः । पञ्च परिमाणमस्य इति
 'पञ्चकम् ["संख्यायां सञ्ज्ञासंघनूताध्ययनेषु" इति कप्रताय] । सुमती भक्तिर्भज
 नीय एषां 'भीमता' बौद्धा ["भक्ति" इत्याणुप्रताय] तयाम् 'अन्य आत्मा इव महीं
 भ्रताम् अन्य मन्त्रो नास्ति । 'कर्मणामारम्भोपाय' पुरुषद्रव्यसम्पत्त्वं दिग्कालविभाग
 विपत्तिप्रतीकार, 'कार्यसिद्धि' इति पञ्चाज्ञानि' [यथाह कामन्दक "सहाय्या
 साधनीपाया विभागो दिग्कालयोः । विपत्तेय प्रतीकार, मिद्धि पञ्चाङ्गमिष्यते ॥
 इति । रूपवेदनाविज्ञानमज्ञासंस्कारा, पञ्च स्कन्धा । तत्र विषयप्रपञ्ची रूपस्कन्ध
 तत्रज्ञानप्रपञ्ची वेदनास्कन्ध । अलयेविज्ञान सन्नानी विज्ञानस्कन्ध । ज्ञानप्रपञ्च
 संस्कारस्कन्ध । एष पञ्चधा परिवर्तमानो ज्ञानसन्तान एव आमा इति बौद्धा³ ।
 एव यथा बौद्धानां सर्वेषु शरीरेषु स्कन्धपञ्चकातिरिक्त आत्मा नास्ति तथा राशाम् अद्र-
 पञ्चकातिरिक्तो मन्त्रो नास्ति इत्यापमालङ्कार] । तद्वाद्याक समयमेव इत्ययमेव
 दावाकाल इति भावः ॥ २८ ॥

NOTES ON MALLI

1 This is an उपमित समास as is indicated by the uncom-
 pounded form सौगतानामिव (*Char*) ; 2 The determination
 of the plan with which to begin work, the securing of allies,
 force, funds &c, selection of time and place, removal of hitch,
 success, these are the five limbs. 3 तत्र &c —Of these रूपस्कन्ध
 is the external world, वेदनास्कन्ध is the series of impressions
 produced by it ; विज्ञानस्कन्ध is the continuity of the conscien-
 ness of those impressions till death, संज्ञास्कन्ध is the series of
 names corresponding to the impressions, संस्कारस्कन्ध is the series
 of recollection of experiences. Atman is knowledge appearing
 and is these five heads. So say the Bauddhas.

Siva—कार्येषु पञ्च एव अज्ञानि उपायोकरणादीनि मिलितानि मन्त्र
 इत्यादि ।

CHAROHA

1 सर्वं &c —कार्याणि शरीराणि इव कार्यशरीराणि, उपमितकर्मधा—। सर्वाणि कार्यशरीराणि, कर्मधा—। तेषु अधि ७मी। Malli gives another alternative—सर्वाणि कार्याणि, कर्मधा—। तानि शरीराणीव, उपमितकर्मधा—। But सर्वं has to go with both कार्य and शरीर, hence the first method is preferable. The अधिकरण is वैषयिक with respect to कार्य and औपदेशिक for शरीर।

2 अद् &c—पञ्च एव इति पञ्च+कन् स्वार्थे पञ्चकम् fire. अद्गानि स्क्वा इव अद्गस्क्वा, उपमितकर्मधा—। तेषां पञ्चकम्, इत्। Malli's rule "संज्ञाया—" means—A संज्ञावाचक word takes कन् (the affix is ordained) to indicate परिमाण in a संज्ञा, अद्, मूत्र, अश्वयन। Here, अद् and स्क्वा are संज्ञाशब्द, so the rule applies. But then पञ्च परिमाणम् पञ्चमद्गानाम् or स्क्वानाम् gives पञ्चकानि अद्गानि or पञ्चकाः स्क्वा but not पञ्चकानि अद्गानाम् or स्क्वानाम्। The परिमेय will not take षष्ठी। We therefore attach कन् स्वार्थे by the varttika "संज्ञाया स्वार्थे"।

3 सौगतानाम्—सुगत is a name of बुद्ध। सुगत मुक्तिः पूजापात्रम् एषाम् इति सुगत+अण् सौगता, followers of बुद्ध। तेषाम्। The rule "भक्ति" means—अण् is attached in the sense स भक्तिरस्य। भज्यते भिज्यते इति भज् + क्तिन् कर्मणि भक्तिः पूजापात्रम्।

4. अन्वः—Separate. अन्वः आत्मा नास्ति a separate soul does not exist. The word seems superfluous.

5. अग्नि—वर्तते। Nom आत्मा and मन्त्र। अन्वपञ्चकं मुक्त्वा आत्मा न अग्नि—आत्मन् does not exist leaving (i. e. outside) the five अन्वः, अद्गपञ्चकं मुक्त्वा मन्त्रो नास्ति—मन्त्र does not exist barring (i. e., outside) the five अद्गः.

6. महीधताम्—मही धिधति इति मही+ध+क्तिप् कर्त्तरि महीधतः sustainers of the world, kings. तेषाम्।

7. Force—...आत्मना...अन्वेन मन्त्रेण न म्रियते।

मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संहतेरपि ।

चिरं नमहते स्यातुं परेभ्यो भेदशङ्कया ॥ २९ ॥

Prak.—मन्त्रः चिरं स्यातु न सहते [Counsel cannot be kept long] Why not ?—परेभ्यो भेदशङ्कया [Because there is the danger of its being divulged by others]. There is no such danger if secrecy be observed—सर्वाङ्गैः संहतैः अपि न सहते [Even with close secrecy in all its stages, there is danger of its being out]. How is that ?—अधीरो योध इव [Counsel is like a fighter that has no courage. Such a fighter does not stay long at fight even though guarded all over, he is constantly in dread of being hit at an unguarded spot of his body]. 29.

Pros.—संहते. अपि सर्वाङ्गैः (उपलक्षित) मन्त्र. अधीरो योध इव परेभ्यो भेदशङ्कया चिरं स्यातु न सहते । *Or*—अधीरो योध इव मन्त्रः सर्वाङ्गैः संहतेरपि परेभ्यो... । २९ ।

Eng.—Like an unsteady fighter, counsel, though guarded in all parts, does not venture to stand long through fear of breach by others. 29

Behg.—डीरु बोक़ा देमन सर्वाङ्गैः बर्नावृत हईयाँ पाछे आहत ह्य एई तये अधिकरण दुद्ध धाकिते पावे ना सेई रूप मधु ओ नुतई लोपने राधा घाँक़ अधिकरण शुद्ध धाके ना । २९ ।

Expl.—My counsel then is to march out. But this has to be forthwith undertaken. Delay will divulge our plans to the enemy. For it is difficult to keep counsel secret for long. Also see *Prak.* above

वैजयन्ती] 'भेद' विदारण द्वतीयगामित्व (१ द्वितीयगामित्वं विदारणञ्च) तस्य 'शब्दा चिरं स्यात्' विलम्बितुमित्यर्थं 'न सहते' न चम ["शकृष्टय—" इत्यादिना तुमुन् प्रत्ययः] । अतो न विलम्बितव्यम् अन्यथा मन्त्रभेदं काष्ठदानि स्यात् इति भावः ॥ २९ ॥

Sara—सहि मन्त्र निहितमात्रमेव अनुष्ठेय, न चेत् भिद्येत ।

CHARCHA

1 योध - युध्यते इति युध् + अच् कर्त्तरि fighter

2 अधीर - धीर steady, courageous न धीर, unsteady, timid.

नञ् तत् - ।

3 सर्वाङ्गै - अङ्ग has a double meaning applying to both मन्त्र and योध । For मन्त्र it means the अङ्गपञ्चक of sl 28, for योध it is the members of the body सर्वाणि अङ्गानि, कर्मधा - । तं । द्विती श्या । Malli wants उपलक्षणं श्या । See अपि below :

4 सहति - सम् + ठ + क्त कर्मणि सहत guarded ती ।

5 अपि - Implies गद्दा censure - गद्दां of अनवस्थिति । सहतानि सर्वाङ्गाणि तथापि न तिष्ठति गद्दितमेतत् । This supposes that सर्वाङ्ग-संहतता is स्थितिहेतु । So मन्त्रपि स्थितिहेतौ न तिष्ठति गद्दितमेतत् । If this is the correct view, then सर्वाङ्गै has द्विती तृतीया not उपलक्षणं । Besides उपलक्षण seems inapplicable in the present instance

6 सहते - सह + छट् ते is able शक्नोति । सह, सहिष्यते, समहित ।

7 स्यात्तुम् - स्या + तुमुन् । This also has a double meaning (मन्त्र) to remain guarded, (याध) to stay in battle Malli's rule for तुमुन् in full, is "शकृष्टय द्या स्या घट् रभ लभ क्रम-सह अह-अस्तार्थेषु तुमुन्" । सह is included in this list of roots Hence सहधातु being the उपपद we have तुमुन् in स्यात्तुम् ।

8 परम्य - पर - a third party (for मन्त्र), enemy (for योध) । तथा । पञ्चमा by "भीताद्याना भयहन्" in connection with गद्दा which comes from a भयाद्य root See next.

9 भेद &c - भेद + घञ् भाव भेद disclosure (मन्त्र), wound (योध) । गद्दा + अ भाव स्थियाम् गद्दा apprehension 'भेदव्य गद्दा इतत् - । तथा । इती श्या ।

10. *Voice*—(उपलक्षितेन) मन्त्रेण अधीरेण वीधेन...सद्यते ।

आत्मोदयः परज्यानिर्द्वयं नीतिरितीयतो ।

तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतायते ॥ ३० ॥

Pra.—इयती नीति [The whole science of Polity can be summed up in two words That much is *this*, and no more] What are those two ?—आत्मोदयः परज्यानिः इति इयम् [The two are 'Rise of self' and 'fall of the enemy'] That is true—कृतिभिस्तत् ऊरीकृत्य वाचस्पत्यं प्रतायते [Masterly treatises of the clever are based on these two only] 30.

Prose—आत्मोदयः परज्यानिः इति इयम् । इयती नीतिः । तत् ऊरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतायते । ३० ।

Eng—Here is a group of two, viz, rise of self and fall of the enemy. This much is polity. With these in view, mastery of words is displayed by the clever. 30.

Beng.—निखेर बुद्धि ओ शय्यर नम्र एहे छहेते नाय नीतिर मूलमत्र । एहे छहे विद्वर अदमशने इतिगण निख निख वाग्देवठव अदर्शन करिवाछेन । ३० ।

Expl.—See *Pra.* 'above.

Mall.—किञ्च नीतिसर्वसपर्यालीचनयापि न विलम्ब कार्य इत्याभिप्रेत्याह आत्मोदय इति । 'आत्मन उदयः' इति: 'परस्य' इति 'ज्यानिः' इति ["बीज्याह्वाञ्जिभ्यो नि " इत्यादिभ्यो निःप्रत्यय] इति इयम् । इदं परिमाणमस्या इति 'इयती' एतावतो ["किमिदंभ्यां वी ध " इति वतुषी (? वतुप्) वध घय । "उगितथ" इति डीप्] 'नीतिः' नीतिर्घञ् एतद्व्याप्तिरिक्तौ न न कश्चिन्नीतिपदादींस्तु इत्यर्थः । यदन्तत् याद्गुण्यादिवर्षेण तत्सर्वमेवैव प्रपञ्च इत्याह तदिति । 'तत्' इयम् 'ऊरीकृत्य' अङ्गीकृत्य ["ऊरीकृतमुररीकृतमङ्गीकृतम्" इत्यमरः । "ऊर्यादिषुडाचध" इति भतिसन्नायां "कुमतिप्रादय" इति मनाभे ङी ष्वप्] 'कृतिभिः' कुशलेः 'वाचस्पत्यं' वाचिलम् [कस्कादित्वात्

अनुसन्धे । “षट्ठा. पतिपुत्र—” इत्यादिना सत्वमिति स्वामी । तत्र । तस्य
 अन्दीविययत्वात् । ‘ब्राह्मणादित्वात् भावे ष्यञ्प्रत्ययः’] ‘प्रवायते’ विसृज्येते [कर्मणि
 लट् । “तनीतेर्यकि” इति चात्वम्] । तस्मात् आत्मीदयार्थिभिः अविलम्बाच्छु-
 रश्चेत्तव्यः तत्र अन्तरोपलवत् (? अन्तःपायत्वात्) तस्य इति भावः ॥ १० ॥

NOTES ON MALLI.

1. Besides time must not be lost with discussions on the details of polity ; with this in view he says आत्मीदय &c. We have अनुप् and व changes into ष by “किमिदं—” (Char). लीप् is attached by “उमित्तय” (Char.) 3. With गतिमद्वा by “अथादि—” (Char.) we compound by “कुमति—” and then क्त्वा becomes ल्यप् । 4. We have अनुक् and सत्व because the word is of the कस्वादि class. श्रीरस्वामिन् defends the स by “षट्ठाः—” (Char) That is not correct, because the rule has scope in the Vedas only. We get ष्यञ् भावे because the word is of the ब्राह्मणादि class. 5. Hence those who want their own advancement have to weed out their enemy, because he is a bar to that.

Sara—हावेव मिलितौ नीतिविषये.—सस्य उदय इत्येकः परस्य ज्ञानिः इत्यस्य । एतदाशय एव नीतिविदा वाक्यप्रपञ्चः ।

CHARCHA

1. आत्मीदयः—उद्+इ+अच् भावे उदय rise. आत्मन उदय, एतत्—। इतिदीर्घे प्रथमा ।

2. परव्यानिः—ज्या originally means वयोज्ञानि ; here ज्ञानिमात्र । ज्या+नि भावे ज्ञानि loss, fall. परस्य ज्ञानि, एतत्—। इतिदीर्घे प्रथमा ।

3. द्वयम्—द्वौ अवयवी अस्य इति द्वि+अयच् द्वयम् a group of two. Nom. to भवति understood इति—Refers to आत्मीदयः and परव्यानिः । इति द्वयम्—This is a group of two. The meaning is आत्मीदय and परव्यानि constitute a group of two.

4. इयती—इदं परिमाणमस्य इति इदम्+वतुप् भिजान् इयती this

much Malli's rule "किमिद—" means that किम् and इदम् take वतुम् which then becomes घतुप् (इयतुप्) । This gives इयत् क्षियाम् । Now the rule "उगितश्च" directs डीप् to be attached in the feminine when there is an elision of उ, क or ल in the formation of the base, and as वतुप् drops उ we attach डीप् Hence finally इयत् + डीप् इयती ।

5 करीकृत्या—करी is an अव्यय implying अङ्गीकार acceptance करी + कृ + ल्यप् । गदितत्—। It is a निव्यसमास by the rule "कृगति—" ।

6 कृतिभिः—For कृतिन् see sl, 25 अनुक्ते कर्त्तरि श्या ।

7 वाचस्पताम्—वाच पति—वाचस्पति the master of speech इतत्—। तस्य भाव इति वाचस्पति + यक् वाचस्पत्यम् mastery over speech. Two points have to be noted in the इतत्—in वाचस्पति—(1) Though compounded, the पटी in वाच is not elided (अनुक्), (2) the विशुद्धं in the compound वाचपति becom es स giving वाचस्पति (सल) । Here Malli refers to the rule "कस्मादिदु च" to explain these anomalies. In other words वाचपति becomes वाचस्पति just as कक् becomes कस्क । This explains सल । Malli says it does more. He takes it that the word वाचस्पति actually occurs in the कस्मादि list as compounded. Hence अनुक् is implied.

This derivation is questionable. The कस्मादि list, as given by Bhattoji and the Vrittikara, does not include वाचस्पति । From usage we see that वाचस्पति may be a compound, witness "वाचे वाचस्पतेरपि" । Even if the कस्मादि list did include वाचस्पति we could not be sure that the form came from the compound and not from the uncompounded statement वाच पति । The list is not restricted to compounds only कक् itself, from which the list derives its name, is not a compound.

Hence Malli has not satisfactorily explained the अनुक् । Haradatta, Bhattoji &c appeal to "तत्तुदये कृति बहुलम्" । बहुलम् here is interpreted very liberally so that though the rule apparently contemplates the अनुक् of सुप्रसौ, that of other Bibhaktis also sometimes comes under its operation. Thus we get here the अनुक् of पटी ।

For the सत्व we may refer to the rule “कम्कादिषु च” or after Bhattoji &c. to “पारस्करादीनि च” ।

The rule “प्रत्या पतिपत्र पृष्ट पारपदपदम्प्रीयेषु” means that the विसर्ग of पृष्टी becomes स when पति, पत्र &c follow. Bhanuji thinks that this मन्त्रविधि enjoins चञ्क् by implication (ज्ञापक) The remark would be justified if the rule referred to *compounds only* But the Vritti says under this rule “पद्मा किम्? मनु पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत् ।” In this मनु पुत्रेभ्य is un-compounded. So the Vritti believes that the un-compounded मनु पुत्रेभ्यो would have come under this rule if it had मन्त्रो in the पृष्टो । The rule therefore does not necessarily refer to compounds only Bhattoji too remarks “पदकारास्तु वाचस्पतिं विरक्तमार्गम्... इत्यादौ पृथक् पदमधीयते” ।

Malli's भावे चञ्क् is also doubtful because वाचस्पति is not found in the ब्राह्मणादि list If it were there, then चञ्क् and मन्त्र could be easily explained by नियतन in that list. We have therefore attached यक् by the rule “पत्यन्तपुरीहित्तादिभ्यो यक्” ।

8 प्रसायते—प्र + तन + लट् ते कर्मणि । तनीति सनुते, तताम तेने, तनिष्यति ते, चतानीत्-चतनीत्-चतनिष्ट-चतत । प्रसन्त्य is an optional form by the rule “तनीते, यंकि”— तन becomes ता optionally when यक् follows.

9 Voice—.. ह्येन (भुयते) । इय्या नीय्या भुयते । . प्रतन्वति ।

दक्षियोगः परिणापि महिम्ना न महोयसाम् । ३१ ।
पूर्णचन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र महार्णवः ॥ ३१ ॥

Prak—महिम्ना महोयसा दक्षियोगी न [The great never say enough to prosperity] But why ask for more if you are already prosperous ? —परिणापि महिम्ना न [They do want more even when they are immensely prosperous already] That is not natural —चत्र महार्णवो दृष्टान्त [The ocean furnishes an illustration of what I say] How so ?—पूर्ण महार्णव . चन्द्रोदयाकाङ्क्षी [The ocean is full to the brim, yet it wants the moon to rise to bring in the tides and give it a swell] . 31.

Pros. —महीदसा परेणापि महिष्या वसियोगो न । अत्र पूर्णं चन्द्रोदया
काह्नी महार्णव इत्यन्त । ३१ ।

Eng. —Of the great there is no sense of 'satiety' even with
supreme greatness. An instance of this is the ocean, which
though full, longs for moon rise 31,

Beng. —शैशारा महाका तीशारा यतई बड इउन ना बेन, आरओ
बड इहेते चाहेनु, वृद्धिते तीशारेर तृप्ति इय ना । दृष्टोक्त स्—
महासागर सर्वदा परिपूर्ण तथापि आरओ वृद्धिर ज्ञत चक्षोदयेर अपेक्षा
रुनेन । ३१ ।

Expl. —See "The great &c." and "the ocean &c." in the
Prak. above 31.

Mall. —ननु लम्बीदयस्य किं परीच्छित्या इत्यत्राह वसियोग इति ।
'महीदसा' महाकाका 'परेणापि' प्रभूतेनापि 'महिष्या' ऐश्वर्येण वसियोग' सन्नाय
लाभ 'न' । 'अत्र' इत्याभावे 'पूर्णं' सन् 'चन्द्रोदयाकाह्नी' इत्याद्यमिति भाव
, महार्णव इत्यन्त । इह अत्र निदयो यस्मिन् इत्यन्त निदर्शनम् उपमानमिति
यावत् । रामा इती अर्धबुद्धिर्न काव्या^२ । "असन्नुदा विजासदा सन्नुदा पादिव
इव" इति श्यायादिनि भाव [नाय इत्यालङ्कार । विस्मयतिविस्मयभावन औपम्यस्य
गणने तस्य उत्तमान् । किन्तु इत्यालङ्कारेन तस्य अभिधानात् उपमालङ्कार ।
अतएव इत्यालीदाहरणनिदर्शनरूपा शब्दा न प्रयासदप्या पीनवत्तापत्ते इत्येकावन्त्य-
भङ्गात्] । ३१ ॥

word दृष्टान् the चक्षुहार is उपमा । Hence it is that the rhetor al work एकावली says that in such cases words such as दृष्टान्, चक्षुहारण, निर्द्वन्द्व &c. should not be used, because that introduce repetition.

Sara—प्रवृत्ता अपि महात्मानो बुद्धिर्विचक्रामयन्ते । Or—“रात्रा इदी &c” as in Malli

CHAROHA

1 दसि &c—दस + सिन् भावे इति satiety बुद्ध् + धञ् भाव योग attachment इहे योग advent of satiety, sense of satiety इतत्—।

2 महिषा—महती भाव इति महत् + इमन्विच महिषा greater तन । इतौ श्या ।

3 महोयसाम्—वतिशयेन महान् इति महत् + ययद्भुन् महोयस those who are very great तयाम् । The इयद्भुन् here implies mere *excess* and no comparison, or, the comparison is mental only with other people that are महत् (वीरपतिर्योग्यद्वयम्) ।

4 चन्द्रो &c—चन्द्रस्य उदय चन्द्रोदय, इतत्—। तस्य चाका इति इति चन्द्रोदय + चा + काइ + णिनि कर्त्तरि ताच्ची ल्ये, उपपदतत्—। Qual. महार्चम् । The tides appear at moon rise

5 दृष्टान्—Malli has दृष्ट चक्षु निवय चक्षिन् &c This is obscure— It is better to take चक्षु as मरुप essence, Thou दृष्ट चक्षु मरुप चक्षिन् that in which the essence of another is seen i.e. that which is *like* another hence उपमान । “चक्षु मरुप निकटि प्रान्ते निवयनाद्ययो” इति श्लो ।

6 महार्चव—चर्षाणि चर्षामि इति चर्षिन् इति चर्षम् + व चक्षु चर्षव एव महान् चर्षव, चर्षमा—। “चाक्रोत्त भवानाधिकरण जातीययी” इति महतो महामाव ।

7 Force— इतिद्योग्यन (भूयन्) । पूर्वेन काङ्क्षित महामवन दृष्टान् (भूयत्) ।

सम्पदा सुखिरम्न्यो भवति स्वल्पयापि यः ।

कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥ ३२ ॥

Prak — मन्वे विधि तस्य ता न वर्धयति [It seems to me Providence does not help him to augment it], Augment which, and of whom? — य सम्पदा सुखिरम्न्यो भवति तस्य ता न वर्धयति [Does not augment the fortune of him who feels contented with fortune] Why so? — कृतकृत्यो विधि [Providence thinks enough has been done for him and nothing more need be done] But suppose the man has received only a slight measure of prosperity — स्वल्पया अपि कृतकृत्य [Even with that small gift, Providence does not like to give more because the man is contented] 32

N B — Malli construes स्वल्पया अपि सुखिरम्न्यः ।

Prose — य स्वल्पया अपि सम्पदा सुखिरम्न्य भवति तस्य ता कृतकृत्य विधि न वर्धयति (इति) मन्ये । ३२ ।

Eng — Of him who feels well placed (well stayed) even with a very small fortune, methinks, luck, with its work done does not augment it 32

Buty — दिनि अन्न सम्पदो मध्ये इति, आश्रित मने इति, विधाता भावेन आश्रित मध्ये निच कर्तव्य कदा इहेदाहे ७ आश्रित आश्रित उक्ति करेन ना । Or — दिनि सम्पदो मध्ये इति विधाता अन्न सम्पदो ७ भावेन आश्रित .. करेन ना । ३२ ।

Fryd — Set not Providence against you It is the aim of Providence to ensure contentment everywhere If then a man feels contented, Providence perhaps thinks that it has done its duty towards him and does no more think of granting him the good things of life even though the fortune of the individual be its recipient 32

Malli — कृतकृत्यो विधिर्मन्ये । 'य सम्पदा अपि सम्पदा' मन्वे । 'य सम्पदा' मन्वे इति 'सुखिरम्न्यः' मन्वे । 'भवति' ['आश्रिते मन्वे']

'इति खड्गप्रत्यये मुनादम'] 'तस्य अन्वसन्नुष्टस्य 'ता' स्वल्पसम्बद्धं 'कृतकृत्य' तावता एव कृतार्थं 'विधि' दैवम् अपि 'न वडयति अहम् इति 'मन्ये' । पौरुषहीनात् दैवमपि जुगुप्सते । तत् प्रवृत्ते परमर्द्धिप्राप्ति इति भावः ॥ ३२ ॥

NOTES ON MALLI

1 (Though an instance is adduced) still he points to certain drawbacks by सम्पदा &c 2 Luck recoils from the man that lacks enterprise so all remarkable accession of prosperity results from enterprise—this is the sense

Sara—यस्य इत्या व्यति तस्य पुनर्द्विर्दिनं भवति । Also see "पौरुष हीनात् &c" (Malli)

CHARCHA

1 सम्पदा—सम् + पद + क्लिप भावे सम्पत् wealth fortune तथा । इया इती ।

2 सुस्थिर &c—सुहु स्थिर. सुस्थिरः quite at ease प्रादि तत्— । सुस्थिरम् आक्षानं मन्यते इति सुस्थिर + मन + खड्ग कर्त्तरि feels himself well placed उपपद तत्— । The rule quoted means— खड्ग is attached and चिनि too after मन of the दिवादि class if the thought relates to the agent himself : e where the agent thinks of himself

3 स्वल्पया—सुहु अन्या स्वल्पा very small प्रादितत्— । तथा ।

4 अपि—Implies समुच्चय । Thus— न केवलं प्रभूतया य सुस्थिरमन्यत न वडयति किन्तु स्वल्पया अपि य सुस्थिरमन्यत तं न वडयति । Or construe —य सुस्थिरमन्य भवति मन्ये स्वल्पया अपि सम्पदा कृतकृत्यो विधि तं न वडयति ।

5 कृतकृत्य —कृत + कर्त्तु कर्मणि कृत्यम् duty कृत कृत्यमनेन He who has done his duty, बहु— ।

6 मन्ये—मन + लट् ए । This is a sign of लृत्प्रधा । मन्यते, मने मंभ्यते, अमंस ।

7 वडयति—वृध + णिच् + लट् तिप् enhances वडति वडधे, वडिष्यते—वर्तम्यति अवर्द्धिष्ट—पठधत् ।

8 Force— येन सुस्थिरमन्यन भूयते सा कृतकृत्येन विधिना न वडति मन्यते (मया) ।

समूलघातमघ्नन्तेः परान्त्रोद्यन्ति मानिनः ।

प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः ॥ ३३ ॥ १११२

Prak —मानिन परान् अघ्नन् न उद्यन्ति [When the high spirited advance, they do it over the carcass of their enemies], Why so ?—समूलघातम् अघ्नन् न उद्यन्ति [They first kill their enemies and then they advance, hence the advance is over their corpses] What is thus like ?— तत्र रवि उदाहरणम् [This is like the sun rising] How so ?— प्रध्वंसितान्धतमस रवि [The sun rises after having thoroughly dispersed gloom] 33

Prose —मानिन परान् समूलघातम् अघ्नन् न उद्यन्ति । तत्र प्रध्वंसितान्धतमस रवि उदाहरणम् । ३३ ।

Eng —The spirited do not rise without killing enemies with the destruction of their root An instance thereof is the sun that has thoroughly dispersed the blinding gloom 33

Beng —उदयान्त्रि प्रकृत श्रेयसां नाश करेण सदा विद्ध शब्दे समूले उच्छिन्न ना करिया पादेन ना । नेथ दया ও অন্ধকারের মূলোच्छ্‌দ না করিয়া উদিত হন না । ৩৩ ।

Fzj —Darkness is the enemy of the sun. The sun first kills darkness and then rises. Learn your lesson from his example. You cannot rise in life without weeding out your enemies 33

Walla —[इह पद्यकर्मण एव उदा माश्रयम्] इत्याह समूर्धिति । 'मानिन' अग्निमानिन 'परान्' शत्रून् समूलं इत्या 'समूलघातम् अघ्नन्' अनुशूलघन इत्याह ["समूलाश्रतश्रेयसु शत्रून् समूह" इति समुलघनाय । "कदापि यदाविध्यत उद्येत्" इति उदयउद्येयम्] 'न उद्यन्ति किमु इत्या एव उद्यन्ति इत्याह । 'तत्र' इत्येव उदाह । 'अध्वंसित' इति अध्वं शततम 'अध्वंसितम्' ["ध्वानो नाहो ध्वंसितम्" इत्यमरः । "अध्वंसितमध्वंसितम्" इति अध्वंसितम्] 'प्रध्वंसितम् अध्वंसितम्' इति न । 'उदाह' इत्याह इति भाव । 'रवि उदाहरणम्' इत्याह

[अत्रापि “ऋतानीव महाशंखं” इतिवत् उपमालद्वारी न दृष्टान इति
द्रष्टव्यम्^३] ॥३३॥

NOTES ON MALLI

1 Besides उदय is no other than what is gained by valour
2 It has to be noted that as in “ऋतानीव महाशंखं” (sl 31)
the अन्वहार here is उपमा and not दृष्टान ।

Sara—मानी रविरिव श्वान् तिमिरापीव अनुश्लेष प्रतप्तयो न
भवति । ** ।

OHARCHA

1 समूलघातम्—मूलनघट समूलम्, वः— । समूलम् इत्वा इति समूल+
घन+चमुन् भावे समूलघातम् by striking at the root, उपपदतत्—।
Qual The क्रिया is अघ्नन् । See next.

2 अघ्नन्—घ्नन् इति घन+घट कर्त्तरि घ्नन् those that kill न
घ्नन् नत्र तत्—। Qual मानिन । The rule “समूल—” means—
इन् क्त and यट् take चमुन् with समूले, अघ्नन् and शीव respectively
in the कर्मकारक as उपपद । The rule “कथादिबु—” means—In
examples from Pan 3 4 34 to Pan 3 4 45 the finite root must
be got from the one to which चमुन् is attached Hence समूल
घातम् अमारयन् &c are inadmissible

3 उद्यन्ति—उद्+इ+लृट् भि (अनि) । एति, इयाय, पथति, अयात् ।

4. मानिन—मदनम् इति मन+घञ् भाव मान self respect, spirit
म अनि एषाम् इति मान+इनि मन्वर्धे । Malli's अमिमानिन means
नेत्रभिन ।

5 प्रक्षयित &c.—प्र+क्षय+षिच्+क्त कर्मणि प्रक्षयित thoroughly
extirpated अन्ध+षिच् स्वार्थे (चुरादि)+अच् कर्त्तरि अन्धम् blinding
अन्ध तम इति अन्ध+तमस+अप् समासान् अन्धतमसम् blinding darkness.
प्रक्षयितम् अन्धतमसम् अनेन, बहु—। Qual रवि । The rule “अन्ध—”
means—अन्ध is attached as समासान् after compounds ending in
तमस with अन्ध, or सम्, अन्ध preceding समासान् affixes are attached

मात्रे, hence usually the gender is unaltered. Here तमसः is neuter, the ततपुरुष ending in तमस is also neuter. So the final word with अच् is अमृतमसम् in the neuter.

७ उदाहरणम्—उदाहरणत आनेन इति उद् + आ + ङ + क्त्वा करण ।
Example.

७ Voice—मानिभिः अग्रिं न उदीयते तमसः रविणा उदाहरणेन (मूयते) ।

विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा ।

अनीत्वा पङ्कता धूलिमुदकं नावतिष्ठते ॥ ३४ ॥

Prak—विपक्षम् अखिलीकृत्य प्रतिष्ठा दुर्लभा खलु [No firm footing can be obtained without extirpating enemies] How is that ?—धूलि पङ्कताम् अनीत्वा उदकं न अवतिष्ठते [Water does not collect so long as there is dust on the road. The dust is first reduced to mud and then the streets become water logged]

Rose—विपक्षम् अखिलीकृत्य प्रतिष्ठा दुर्लभा खलु । उदकं धूलि पङ्कताम् अनीत्वा न अवतिष्ठते । ३४ ।

NOTES ON MALLI

1 Moreover the very existence is unattainable by one who has not exterminated his enemies, so he says विपक्ष &c 2 The अलङ्कार is दृष्टान्त which arises when the essentials are reflected in a different वाक्य ।

Sara—अनुत्खाते रिपौ दुर्लभा पुनरात्मन स्थिति । पदो एव उदक तिष्ठति ।
यावत् भूलि कुतभावदुदकम् । ३५ ।

CHARCHA

1 विपक्षम्—विरुद्ध पक्ष अस्य विपक्ष or विरुद्धपक्ष of the opposite party, antagonist, बहु—। तम् ।

2 अखिलीकृत्य—खिल exterminated उत्सन्न (Malli.) अखिल खिल सम्पद्यमान कृत्वा इति खिल + च्चि + क्त + ल्यप् खिलीकृत्य having extirpated, गतितत्—। न खिलीकृत्य नञतत्—। खिल meaning उत्सन्न is rare In “खिलीभृते विमानानां तदापातमघात पथि” it means blocked.” From which with some imagination we may arrive at उत्सन्न ।

3 प्रतिष्ठा—प्रति + स्था + अङ् भाव existence stability

4 दुर्लभा—दु विन लभ्यत इति दुर् + लभ + खल कर्त्तृणि भिज्याम् ।

5 अनीना—न भोत्वा नञतत्—। “अनञ्पूर्वे इति निषघात न ल्यप् ।

6 पदताम्—Here Malli's अथ कृत्य has to be scrutinised अम् is not a गति । अथ कृत्या uncompounded seen s better Some think that the साक्षात्प्रभृति list is आकृतिसम् । So a defence may be given by including अथम् in the list

7 अवतिष्ठन्—अव + स्था + षट् त । तिष्ठति त तस्यौ ष्टे, व्याप्ति त अस्यात्—अस्मिन् । The rule for the आत्मनेपद means व्या takes the आत्मनेपद when preceded by मन् अव प्र, वि ।

8 loc— प्रतिष्ठा दुर्लभया (भूयन्) उदकेन अस्मीयन् ।

धियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत् कुतः सुखम् ।

पुर. क्षिप्राति सोमं हि सैहिकियोऽसुरद्रुहाम् ॥ ३५ ॥

Prak.—Well, I have very few enemies—यावत् एकोऽपि रिपु धियते तावत् सुखं कुत [Happiness is out of the question so long as there are enemies about] What can a single enemy do ?—सैहिकिय असुरद्रुहं पुर. सोमं क्षिप्राति [Rahu alone defies the whole host of gods and oppresses the moon] ०5

Prose.—एकोऽपि रिपु यावत् धियते तावत् सुखं कुत ? हि सैहिकिय असुरद्रुहं पुर. सोमं क्षिप्राति । ३५ ।

Eng.—Whence is ease so long as even a single enemy survives ? Sumbhika's son tortures the moon before (the eyes of) the slayers of the Asuras. 35

Beng.—एकैको अपि नाइ ओ शत्रु वैशिवा आछे ततकण सुख कोपार ? सिहिकारि पुत्र दाह एका इठेने ओ असुरशत्रु देवगणेर सकलैर चाम्बु डेणरे से चम्बुके ग्राम करे । ३५ ।

to remain 2 The अन्तार 13 अथान्तरव्यास in which the general is supported by the particular.

Sara—एकौऽपि रिपुरने दुग्वाय । शहरिक एव स्थितेषु सुरेषु चन्द्र यमति ।

CHARCHA

1 प्रियत्—घृ+लट् ति कर्त्तरि । Exist°. दध्ने, धरिष्यत्, अष्टत्, Malli's steps are घृ+त-घृ+श+त ("तृदादिभ्यः श्")-प्रि+च+त ("रिड—' Malli)-प्रिय्+च+त ("अधिं द्रुधातुभुवां योरियद्बुडो")-प्रियते । The rule "रिड—" means—when श् of the तृदादि roots, यक्, or a य of आर्गोर्भिड follows ष्ट of the root preceding becomes रि ।

2 पुर—पूर्वस्मिन् देशे इति पूर्व+डि (ठमी)+असि भावः । Here पूर्व becomes पुर् by "पूर्वाधारावराणामसि पुरधवशेषान्" । अथयः । अधि ठमी, or मप्रत्ययस्य उक्तत्वात् प्रातिपदिकार्थे प्रथमा ।

3 क्रियाति—क्रिञ्+भट् ति । धिनींश्च, ज्ञेयिण्यति ज्ञेय्यति, अज्ञेयिण्यत्—अज्ञिचत् ।

4 मामम्—Malli says "प्राच्यत्वात् सोमयज्ञश्च" : e, the poet speaks of the moon only because the eclipse of the moon takes place more frequently than that of sun. Though the oppression of the moon is directly mentioned, that of the sun is not altogether ignored. Compare "तुभ्येऽपराधे स्वमानुर्मानुमन् धिरेष यत् । हिमाश्च मायु रमस तन्मृदिस स्फुटं फलम् ॥"—॥ 49, *infra* Hence Malli adds "स्यश्च इति भावः ।

5 हि—"हि हेतावधारण" इत्यमरः । Malli takes it ह्यौ, for he begins the second half with हि—"तदादि" &c we may have it अवधारणे construing as क्रियाति हि क्रियात्वेव ।

6 मंहिकेय—मिहिका was a राक्षसी । The mother of राहु । मिहिकाया अपत्यं पुमान् इति मिहिका+टक् मंहिकेयः । The rule for टक् is "स्त्रीभ्यो टक्" स्त्रीप्रत्ययान्त words take टक् in the sense तस्य अपत्यम् । We do not get अष् by "अष्टहाभ्यो नदीमानयोभ्यस्तत्रामिकाश्च" because मिहिका is neither a नदी nor a मानुषी ।

7 अमुरट्टुहाम्—अमुरेभ्यो ट्टुहानि इति अमुर+ट्टुह+क्रिप् कर्त्तरि अमुर-
[S. R.—Siva II.—6]

द्रुह those who fight against the Asuras, उपपदतत्— । तेषाम् ।
Refers to the gods Also see under जगद्गुहाम् Canto I sl 37.

8. Voice— एकेन रिपुणा सुखेन (भूयते) वैदिकेयन सोम
स्त्रियते ।

सखा गरीयांन् शत्रुश्च क्वचिमस्तौ हि कार्यतः ।

स्याताममित्रो मित्रे च सहजप्राकृतावपि ॥ ३६ ॥

Prak — क्वचिम स्या गरीयांन् [A friend or a foe made by
deeds is really what counts] Why so ?—सौ हि कार्यत [This
is for the very reason that they are made so by deeds] All
friends and foes are so through deeds—सहजप्राकृतौ अपि मित्रो
मित्रे च स्याताम् [No, there are other kinds of friends and foes,
such as the in born and the natural] 36

Piote — As in *Prak*.

Eng — An incidental friend or foe is of great moment be-
cause these two are made by deeds. There may be friends or
foes again that are in born or natural. Malli construes the
second half differently (See *Charaka*) 36.

Her J — अत्र ७ मित्रश्च शत्रुश्च इति महे उच्यते, नात्र उच्यते सौ
सौ इति उच्यते । स्याताम मत्रो ७ मित्रे च सहजप्राकृतावपि ७ ७
मित्रे इति उच्यते । ७७ ।

Malli.—ननु चद्रोऽयं चेतः किं नः करिष्यति इत्याशयः, तस्य बलवत्तां वक्तुं मित्रामित्रवन्नाशनविवेकं^१ तावत् करीति सखिति । क्रियथा उपकारापकारान्वतर-
 रूपया निवृत्तः 'कृत्विम.' ["द्रुतः क्रिः" । "येर्मन्वित्यम्"] 'सखा' सुष्ठत् 'गरीयान्'
 बन्वान् । एकः 'शत्रु' कृत्विमो गरीयान् । कुतः ? 'दि' यथात् 'तौ' कृत्विमभिव-
 शत्रु 'काप्येत.' उपकारापकाररूपकाप्येवशात् । निवृत्ती इति शेषः । उक्त-
 कार्योपाधेः यावज्जीवम् अनपायात् अनयोः मित्रामित्रभावीऽपि अनपायी इति गरीय-
 रुदम्^२ इति भावः । सद्यजप्राकृतौ तु नैवम् इत्याह स्यातामिति । सद्य-जातः
 'सद्यज' एकगरीयवयवत्वान् [तव सद्यज-मित्रं मादृशस्यपितृश्वमेयादिः । सद्यज
 शत्रुन्नु पितृव्यतत्पुत्रादिः] । प्रकृत्या मिद. 'प्राकृत,' पूर्वोक्तसद्यजकृत्विमलक्षण-
 रहितः इत्यर्थः [तव विषयान्तर.^३ (? विषयानन्तर.) प्रकृत. शत्रु. तदनन्तरः^४
 (? तदनन्तर.) प्राकृतं मित्रम्] । 'अपि' त्वर्थे । तौ 'सद्यजप्राकृतौ' शत्रु. (? 'अमित्रो'
 शत्रु.) 'मित्रे च स्याताम्' । तौ आकाशकार्यवशात् अनियमेन उभयरूपतामापद्येति,
 न कृत्विमशत्रुमित्रे^५ । कृत्विमः शत्रु. शत्रु.रेव मित्रश्च मित्रमेव इति कृत्विमाधिव मित्रा-
 मित्री गरीयामी न तु सद्यजो भापि प्राकृतौ इत्यर्थः । अनेन कृत्विमत्वं सर्वापवादि
 इति सिद्धम् ॥ ३६ ॥

NOTES ON MALLI

1. Discussion of the importance or non-importance of friends and foes. 2 The reason arising from this action lasts for life, so their friendliness or unfriendliness is permanent ; hence the importance. 3. विषय. अन्तरमस्य separated by another's land (char.) 4. तेन विषयेण अनन्तरः not separated by another's land (char.) 5. These two are not invariably friend or foe but by their acts may acquire either character ; not so the friends or foes of the कृत्विम class. 6. This proves that कृत्विमत्व overrules all other considerations

Sura—कार्यं न एव आर्थनिकः शत्रुर्वा सखा वा जायते । सद्यजो प्राकृतो वा तौ नात्यन्तं तथा । ३६ ।

CHARCHA

1 गरीयान्—एतिग्रथेन गुरु इति गुरु + इयमुन्—गर् + इयमुन् गरीयान् of great importance The इयमुन् implies no comparison, for, if it did we should have got गरिष्ठ there being *three* things to compare—कृत्रिम, महज्ज and प्राकृत। Comp महीयमान्, sl. 31

2, कृत्रिम—क्रियया निर्वृत्त इति कृ + कृि भावे + मप् (तद्धित)—कृत्रिम rendered by act The rule “ङित—” means—Roots that drop ङ take कृि, to indicate भाव or any कारक except the कर्ता। The form expected is कृत्रि meaning क्रिया act But कृत्रि does not exist as an independent word, the rule “क्ले—” directs the तद्धित affix मप् to be *always* attached to such forms in the sense तद् निर्वृत्तम्। Hence we say क्रियया निर्वृत्तम् instead of कृत्र्या निर्वृत्तम्।

3 कार्यन्त—कार्यात् or कार्येण इति कार्य + उमि or टा + तसि सार्थे।

4, घाताम्—अस + लिङ् याताम्। सभावनया लिङ् (Malli), see under अपि below Or शक्ति लिङ्, see under अपि below.

5 अमित्रो—मित्र friend (neuter) न मित्रम् अमित्र, नञ् तत्—। तौ। Pred. to महज्जप्राकृतौ (Malli), see under अपि। Or nom to घाताम् (see under अपि)। Here by the rule “परवह्निर् दहतन् पुरवहो” we expect अमित्रम् in the neuter Hence Haradatta derives with इवच् attached to अम ‘to pain’ Bhattoji however thinks that the rule “शावामित्रश्चावपुत्रमन्वहवमेदोहा पुमि” (Pan *Jangunasana*) specially provides for the masculine with a नञ् तत्—।

6 महज्ज &c—महज्ज इति मह + जन + उ कर्त्तरि गुणे महज्ज, उप-पदतत्—। महज्जा मिह इति महज्जि + चप् शिष प्राकृत। महज्जच प्राकृतच, इह। Nom to घाताम् (Malli), or pred to अमित्रो and मित्रे। See under अपि। Here Malli says “विपदाभर प्राकृत श्नु”—kings are enemies when their kingdoms are separated by another's kingdom. This is not true. Enmity arises through clashing interests, boundary disputes &c., if the kingdoms are contiguous and not when separated. विपदाभर seems to be a copyist's slip for विपदाभर, and तदभर following is a slip for तदभर। This

is confirmed by Amara where we read “विपयान्करो यन्मा शत्रुमिव-
मत एवम्”—A king with a contiguous kingdom is an enemy,
others are friends.

7 अपि—Mallī remarks “अपि त्वद्य”—अपि has the sense of
तु, त, it implies भेद । महज्जप्राकृती अपि—महज्जप्राकृती तु । The
construction is महज्जप्राकृती तु अमित्रो मित्रे च स्याताम्—सहज and प्राकृत
on the other hand may be अनित्र or मित्र as well. Then impli-
cation is that कृत्रिम is always either a friend or a foe it cannot
change its character. The sense suits well. But it is difficult
to cite an instance of अपि used in the sense of तु । We there-
fore suggest the construction—अमित्रो मित्रे च महज्जप्राकृती अपि
स्याताम् ।

8 Force—कृत्रिमेष मया शत्रुणा च शरीयसा (भूयते) । महज्जप्राकृता
भ्याम् अमित्राभ्यां मित्राभ्यां च भूयते ।

उपकर्तारिणा सन्धिर्न मित्रेणापकारिणा ।

उपकारापकारी हि लक्ष्यं लक्षणमतयो ॥ ३० ॥

Trak—उपकर्ता अरिणा सन्धि [If a foe serve a good turn let
there be peace with him, he has ceased to be a foe] That is
reasonable—अपकारिणा मित्रेण न सन्धि [If a friend injures your
cause, cut him for good] That is rather hard—उपकारापकारी
हि एतयो लक्षणं लक्ष्यम् [Why do you think so ! Have you not
just now admitted that service indicates the friend and dis-
service the enemy] 37

Prose—उपकर्ता अरिणा (अपि) सन्धि । अपकारिणा मित्रेण (अपि)
सन्धि न । हि उपकारापकारी एतयो लक्षणं लक्ष्यम् ॥ ३० ॥

Eng—There may be peace with a foe that renders service,
not with a friend that does disservice. Service and disservice
all on are to be taken as guides of these 37

Beng.—अपि इति उक्तं सत्यं उक्तं सत्यं सत्यं सत्यं सत्यं सत्यं ।

अपकार कविले मित्रेव सहितो गतिं वशिवे नः । उपकारं च अपकारं
मित्रं च शत्रुं परिचयं देयम् । ७१ ।

Expl—See *Prak* and *Eng* above

1. *Malli*—एव चेतु अद्याक पैटवसेय शिशुपाल सहजमित्तत्वात् सम्भ्रातव्यं न तु यातव्यं इत्यत आह उपकर्त्तॆति॑ । 'उपकर्त्ता' उपकारकारिणा 'अरिणा अपि 'अरिणा' अपि सहजेन प्राकृतेन इति शेष 'सन्धि' कार्ये अरित्वापवादेन कृत्रिम मित्रताया बलीयस्या यावज्जीवभाविन्या तत्र उत्पन्नत्वात् इति भावः । एवम् 'अपकारिणा मित्रेण' अपि सहजेन प्राकृतेन वा इति शेष सन्धि 'न' काव्य मित्रत्वापवादेन कृत्रिमशत्रुताया बलीयस्या यावज्जीवभाविन्या तत्र उत्पन्नत्वात् इति भावः । अत्र साक्षात् अरिणा सन्दध्यात् मित्रेण कथं विरुद्ध्यात् इत्याशया क्रियया तदुभयोर्वपरीत्यात् अदीप इत्याह—'हि यस्यात् 'उपकारापकारी' एव 'तयो मित्तामितयो 'अक्षय' स्वरूपं 'लत्व' द्रष्टव्यम् । उपकर्त्ता एव मित्रम् अपकर्त्ता एव शत्रु इत्यर्थः । तस्यात् सहजमित्तत्वेऽपि चेद्य क्रियया शत्रुत्वात् यातव्य एव इति भावः ॥ १० ॥

NOTES ON MALLI

1 If so, it follows that our father's sister's son Sisupala has to be conciliated and not attacked. So he says उपकर्त्ता &c.
2 Because friendliness established by deed and with a stronger tie lasting for life, has appeared in him setting aside his unfriendliness. 3. As in 2 above 4 अत्र &c.—Well how can peace be with a direct enemy and war with a friend? On this he says (by हि &c.)—This state has been reversed by deed hence no blame lies.

Saru—उपकर्त्ता एव अरिपि सम्भ्रातव्यं, अथ मित्रमपि यातव्यं यदपकारि ।

CHAROHA

1. उपकर्त्ता—उप + कृ + कर्त् + कर्त्ति उपकर्त्ता Benefactor 2. अथ इति ।

2 सन्धि—सम्+घा+क्ति भावे सन्धि peace Nom to स्यात्, or उक्त कम् of क्रियेत understood

3 अपकारिणा—अप+ह+णिनि कर्त्तरि साधुकारिणि अपकारि injurer तेन । महयोनि श्या ।

4 उपकार &c —उप+ह+घञ् भाव उपकार service अप+ह+घञ् भावे अपकार dis-service उपकारय अपकारय ण् । Same case with लक्षणम् ।

5 लक्ष्यम्—लक्ष+षिञ्+यत् कर्मणि has to be noted Agree with लक्षणम् । विषयप्राधान्यात् क्लीबत्वम् ।

6 लक्षणम्—लक्ष्यते अनेन इति लक्ष+षिञ्+लुङ् करणे लक्षणम् indicator सूचकम् । Malli has मरूपम् essence, which is rather loose It seems better to say that उपकार indicates the friend than that उपकार is the essence of a friend This is predicated of उपकार and अपकार separately उपकार is the लक्ष्य of मित्र and अपकार of शत्रु ।

7 Voice— सन्धिना (मूयेत) or सन्धिम (कृष्यात्) ।

त्वया विप्रहृतचेद्यो रुक्मिणी हरता हर ।

वदमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरो म्बिय ॥ ३८ ॥

Prak—हे हरे त्वया चेद्यो विप्रहृत [You have injured Ssupala O Hari] How so ?—रुक्मिणीं हरता त्वया [You have injured him by seizing Rukmini who was betrothed to him] That is long part—म्बियो हि वदमूलस्य वैरतरो महत् मूलम् [Enmity is ineffaceable when a woman is at the root of it]

Prose—हे हरे रुक्मिणीं हरता त्वया चेद्यो विप्रहृत । वदमूलस्य वैरतरो म्बिय महत् मूलं हि । ३८ ।

Eng—You seizing Rukmini O Hari, the lord of the Chedis was wronged Of a tree of enmity that has taken root, women are a strong root. 38

Beng—हे हरे, रुक्मिणीं हरे त्वया चेद्यो विप्रहृत । वदमूलस्य वैरतरो म्बिय महत् मूलं हि । ३८ ।

पालेन अपकारी इहैवाह । अत्र तारूप महावृक्ष बकनूल इहैले प्राग्गै देवा
वार रमणी ताहार महानूल । ७८ ।

Expl—If you examine the records of great enmities in the past, you will often find that a woman is at the root of it. Witness that between Sunda and Upasunda or that between Rama and Ravana. Now Rukmini was Sisupala's betrothed but you appropriated her to yourself by force. That is an injury which Sisupala can never forget. By it you have become his कृत्रिम enemy. 38

Mall—अथ चैयस्य कृत्रिममनुत्वं चतुर्भिर्गणैः त्वयेति । अ 'हरे कृत्रिणीं हरता' वस्तुभिसंश्लेषे प्रदत्ता राक्षसधर्मैश्च उरुहता इत्यथ ["राक्षसा युद्धहरणात्" इति याज्ञवल्क्या । "गान्धर्वी राक्षसधैव धर्मा चतस्य तौ मृती" इति ऋगु] 'त्वया चैयो विरक्त' विप्रिय भाविनः । अथाह 'वदमूनस्य' उदमूनस्य वैरतरी क्रिय मद्यन् प्रधानं 'मूलं हि निरये [उपक्रममष्टीय समानेन विग्रहसंज्ञैर्नरूपोर्ध्याभार आसः] ॥ ३८ ॥

NOTES ON MALLI

1. Caused to suffer injury. 2. The चतुर्भार is चत्वार्यन्वयम् of the kind in which the particular is supported by the general and it is mixed up with a उपसर्ग (Car)

Sans—अथि भी कृष्ण अपकारात् कृत्रिम मनुवसितं शिशुपालस्य यत्नं वाग्यं हरिणीं मया हता । ३८ ।

CHARCHA

1. विरक्त—वि+र+क्त+ञ् कर्मणि injured, Comp "विरक्तं दहनं यथा कथं" ।

2. अथ—इति was the kingdom of Sisupala. See under चैयस्य Uanto I sl 75. अदि+आह अथ । Refers to Sisupala.

3. हरिणीम्—Rukmini was the daughter of king Dhishmaka

— ३८ ।

4 हरता—हृ+शब्द कर्त्तरि हरत् seizing तन। Krishna seized her by force This is a form of marriage—Rakshasa marriage See Malli “राचसा—” । There are eight forms of marriage viz, ब्राह्म, देव, आर्यं, प्राजापत्य, आसुर, गान्धर्वं राचस, पेशाच । ‘ब्राह्मी देवस्तथा आर्यं प्राजापत्यनशासुर । गान्धर्वा राचसश्चैव पैशाचशाटमीऽधम ।’ Manu enjoins the राचस and गान्धर्वं for the क्षत्रिय । Dushyanta married Sakuntala under this form

5 बद्ध &c—यद् बद्धम् अनेन बद्धमूल that which has taken root, बद्ध—। तस्य ।

6 वैरवृत्ति—वीरस्य भाव कर्म वा इति वीर+अण वैरम् enmity वैररूपं तद् वैरवृत्ति tree of enmity, कर्मधा—like शाकपाथिव (रूपककर्मधा) । तस्य । The उपमितकर्मधा—with the वाक्य ‘बद्धं तद्वृत्ति’ is avoided because “स्त्रियो हि मुञ्चन्” establishes अमद between स्त्रिय and मूलम् । उपमितकर्मधा—recognises मद ।

7 Remark—Malli's अथान्तरन्यास seems questionable The first half of the verse gives the fact—Krishna seized Rukmini The second half says—Women are at the root of mortal enmity The two statements are not at all related as सामान्य and विशेष । The first case with no stretch of imagination be called a particular case of the second The two are but the major and minor premise of a syllogism the conclusion of which being obvious is suppressed Thus —(1) You stole Sisupala's wife (2) Wife-stealer is a mortal enemy (3) You are Sisupala's mortal enemy

8 Force—हरन् त्वं चैव विप्रकृतवान् स्त्रीभिः महता मूलिन (भूयन्) ।

अभूच्छ्रुत् त्वयि भौम गते जेतुमरीत्सीत् स पुरोमिमाम् ।

प्रोपितार्थमण् मिरोरन्धकारस्तुटीमिव ॥ ३८ ॥

Prak—स इमां पुरीम् अरीत्सीत् [In retaliation he had laid siege to this city] How could he defy me thus?—त्वयि भौमं जेतुं गते (सति) अरीत्सीत् [He besieged the city after you had marched against Naraka] How mean of him!—अन्धकार, प्रोपितार्थमण् मिरो

तट्टीमिद्व [There is no question of means here That is *policy*
Look how darkness pervades the slopes of Meru He watches
for an opportunity and rushes out when the sun is away on the
other side of the slopes] 39

Prose—त्वयि भौमं जितुं गते (मति) स इमां पुरीं प्रीयितायमर्थं मेरीं तट्टीम्
अभकार इव अरीत्सीत् । २८ ।

Eng—You having gone to subdue the son of *Bhum*, he
besieged this city, like darkness veiling the slopes of Meru from
which *Aryaman* is absent 39

Béng—दुर्घोद अग्रुपहितिते अरुकाव येनन मेरुपर्कतेव तौ
आक्रमण करे सेहैरूप तुनि यथन मरुकरे ज्य करिते गेले तथम शि
पाल एहे प्रीर अवरोध करिवाहिल । ३९ ।

Expl—In retaliation *Sisupala* has injured us, not openly in
defiance of our prowess as you did in defiance of his, but
stealthily by besieging this city when you were away on an
expedition against *Narka*. He too has thus become a कृत्रिम
enemy unto us. Also see *Prak* 39

Valls—अथ तैनादि लं विप्रकृत इत्याह त्वयीति । 'त्वयि' भूमिरपथं पुमांश्च
'भौमं' नरकासुरं 'जितुं' गते मति 'स' यैव 'इमां पुरीं' दारका 'प्रीयित' अथमा
मर्थं यत्ना ता 'मेरीं तट्टीं' मानुम् 'अभकार इव अरीत्सीत्' इत्यवान् [इधेरनिटी
मृदि मिथि इहि । उपमालहाट] ॥ २८ ॥

Sara—तैनादि कृतप्रवापकारः । नरकविजयी व्यापने त्वयि स दारका इतीध ।

CHAROHA

1. त्वदि—भावं तमी ।

2 भौमम्—भूमिरपथं पुमान् इति भूमि + अच् त्रिवादि भौम the son of
the earth, i. e. नरकासुरः । मन् । The allusion is to the वराहवतार
when *Vishnu* married *Earth* the issue of this marriage being *नरक*
who was given the kingdom of *Prasyotsaha*, which is modern

Assam. He proved to be a tyrant and Krishna killed him in open fight. Here by the rule "इतदानिभ्र" the form भौम्य was expected with the affix डक् । But special provision is made for च्च् after भूमि by including the word in the शिवादि list. The rule "शिवादिभ्योऽण्" becomes available yielding भौम ।

3 श्रीतमोत्—रथ+ लुङ् तिप् besiege. रथदि रथे, श्रीथ रथे, श्रीतमोत् श्रीथ-अरथत् रीत्यति त । Mallis steps are रथ्+ लुङ् तिप्—अ रथ+ भिच्+ तिप्—अरथ्+ भिच्+ ईत् ("अभिमिथी, श्ले")—श्रीथ्+ म+ ईत् ("वदन्नह्यनन्याथ")—श्रीतमोत् । The poet does not say श्रीथ, and Malli gives रथवान् avoiding रथ because the fact is within the knowledge of Balarama and the rule "परीत् लिट्" is in the way.

4 प्रीपित &c—प्र+ वम+ ञ् कर्त्तरि प्रीपित absent अयमन्् sun प्रपित अयमा अय्या (यमी) प्रीपितायमा from which the sun is absent वर—। ताम् । Qual तटीम् । We have optionally two other forms here, thus—(2) प्रीपितायमन्+ डोप् श्रियाम्—प्रीपितायमा (आकारान्त), or (3) प्रीपितायमन्+ डोप् श्रियाम्—प्रीपितायमौ । The first is declined like लडिमन्् except अयमणौ अयमण्य अयमण्यम् अयमण्यौ, the second like लता, the third like गौरी ।

5 मीरी—मीरु is the golden mountain about which the sun is supposed to revolve, so that the remote side is always dark.

6 अमकार—अम कर्त्तरि इति अर्म्+ कृ+ अण् कर्त्तरि अमकार अमकारम् (अइषादि) ।

7 Once—तत्र इयं पुरी प्रीपितायमा ततो अमकारण्य श्रीधि ।

आनप्यानमिदं बभ्रोर्यत् स दारानपाहरत् ।

कथापि खलु पापानामनमये यमे यत ॥ ४० ॥

Prat—इदम् आनप्य अमम [It is fact must not be mentioned]
 Which fact ?—स बभौ दारान् अपाहरत् इति यत् [The fact that he abducted the wife of Babru] Why not mention it ?—यत् पापानां कदा अपि मन् अयेयमे अण्म् [Because even the talk of sin is baneful] 40

Prose—स वधो, दारान् अपाहरन् (इति) यत् इदम् आलष्य अलम् । यत् पापाना कथा अपि अश्रेयसे अलम् । ४० ।

Eng—Away with mentioning that he abducted the wife of Bahru, for, even the mention of sin is enough for mishap. 40.

Beng.—अवरोध काले शिङ्गुपाल बह्रव स्त्री अपहरण करिशाहिन ए कथा बगिना काछ नाई, कात्रण पापेन उमेवेठ अनदन हईरा थारै। ४०।

Expl—See *Eng.* above. 40.

Malli—अपकारान्मोह आलष्येति । 'म.' शैव. 'वधो' यादवमेदम् 'दारान्' भाष्याम् ["भाष्यां जायाय पुंभूषि दारा. म्यागु कुटुम्बिनी" इत्यमर] 'अपाहरन्' इति 'यत् इदं दारापहरणम् 'आलष्य' उच्चार्य 'अल' गालपनीयमित्ययं ["अल खन्वी" प्रतिषेधयो. प्राचां का" इति काप्रत्यये ममासे ल्यवादेशः] । 'यत् पापानां' पापानां 'कथा' उच्चारणम् 'अपि' ["चिन्तिपुत्रिकुषि (? कषि) कुषि—" इति ऋ (? इत्यादिना अङ्) प्रत्यय] 'अश्रेयसे' अनर्थाय 'अल' ममथां खलु ["नमन्वदि—" इत्यादिना अर्जुयो । अत्र निषिध्यमानाखपननिर्दधनसमर्धनात् कार्त्वेण कारणममर्धकः अर्थान्तरव्याप्तः] ॥ ४० ॥

NOTE ON MALLI.

1. Here we have अर्थान्तरव्याप्त that supports the cause by the effect because mention is being prohibited and the prohibition is supported.

Stra—अर्थां दुर्मेघ. । तदा स वधोदारानपाहरन् ।

CHARCHA

Expl—See *Prak* and *Eng* above 41

Mall—फलितमाह विराड इति । 'एव भवता विराड' विप्रकृत [राधे रनिद् कर्मणि ङ] 'बहुधा न' अथाक 'च विराडा' विप्रकर्ता । 'शुतयवा' नाम धृष्टः पित्र्यसा । तस्मा 'शुत' पेट्त्वसंयत्वात् महन्मिवमपि इति भावः 'स' चेद 'क्रियया' पूर्वोक्तान्योऽन्यापक्रियया 'श्रुतिः निर्वर्तयति' कृत्विम' शब्दु क्रियते । यदा बलीयस्त्रादनुपेत्य इति भावः ॥ ४१ ॥

Sarc—इय कृतापकार शिशुपाल एकान्त एव न शब्दु ।

CHARCHA

- 1 विराड - वि + राध (आदि सकर्मक) + ङ कर्मणि wronged
- 2 विराडा - वि + राध (सादि सूकर्मक) + ट् कर्मणि wrong doer
- 3 बहुधा - बहु + धाच in many ways अथय qualifying the क्रिया in विराडा ।

4 न - कर्मणि यत्नी owing to the कृत् in विराडा । Thus तिङ् शोभे - विराधीति अस्मान्, कृदयामि - विराडा न ।

5 निर्वर्तयति - निर + हत + पिच + छट् से कर्मणि is being turned into वर्तते, वर्तते, वर्तयते - वर्तयति, अर्पयति च वर्तते ।

6 शुतयवम् शुत - This reference to the mother is to show the transformation He was a महन्मिव but by deeds has become an enemy Hence it furnishes an illustration of what is culled in sl 30

7 Force - विराडम् विराडात् शुतं न क्रिया श्रुतिः निर्वर्तयति ।

। विधाय वैर मामपि नमोऽग्रे य उदामते ।

{ अक्षिप्योदधिपं कक्षे शरते तेषामिमारुतम् ॥ ४२ ॥

सामर्थे शरीरं वैरं विधाय उदासते ते [I mean those people who wrong a relentless enemy and then be indifferent They are just such fools on the man who fires the forest and then go to sleep to the leeward] 42

Prose— ये नरः सामर्थ्यं शरीरं वैरं विधाय उदासते ते कर्षं उदधिपं प्रविश्य अभिमानं शिरते । ४२ ।

My—People who sit listless after having done a wrong to an irate [Or—already angered] foe really be wind ward (leeward) after setting fire to a dry forest 42

Beng—कोपनं शब्दात् Or—रूपितं शब्दं प्रति वैवाचरणं बन्धुना याहारा निश्चितं बन्धुना आहे ताहावा येन शून्यं बने अग्नि प्रदानं बन्धुना बावून दिव्हे सुईया आहे । ४२ ।

Expl—See *Prak*—'Those people who indifferent are just such leeward 42

Mall—अत्रापि उदासता दीपमाह विधादिति^१ । 'ये नरः' पुनश्च ['सु पुनश्च घञ्जन्या पुरुषा पुरुषा नरः' इत्यमरः] 'सामर्थे' प्रथमं सुतीये 'शरीरं वैरं विधाय' अत्र (१ म्) अपकूल इत्यर्थे 'उदासते' उपसर्गान् 'शिरं' शरं 'कषं' कृष्णं ["कषन्तु कृष्णे दीर्घं" पापं जीर्णं बने लघे" इति वैजयन्ती] 'उदधिपम्' अधिक्त्वात् अग्निं 'प्रविश्य' अभिमानं [अभिमुख्येऽप्ययीभावः] 'शिरते' उपसर्गान् यद्वाच्यं इत्यर्थे ["शीर्षोऽहः" इति रुडागमः । अत्र "य उदासते ते शिरते" इति विशिष्टीदामोन्वयनयो (१ विशिष्टीदामनग्रथनयो) वाक्यायथी निर्दिष्टकला मन्वान् सादृश्यलक्षणायां अमन्वयवद्गुणसम्बन्धी वाक्यायनिवृत्तिरिति (१ वाक्याय निवृत्तिरिति अमन्वयवद्गुणसम्बन्धी) निर्दग्गनाभेदः । न चायं उदासः । वाक्यभेदेन प्रतिविम्बकरणाद्यपि तस्य उदासता । अत्र तु वाक्याद्यै वाक्यायसमाप्तीपात् वाक्यं कवाक्यतायां तदभाव इत्यलदारसर्वस्वकारः^२ ॥ ४२ ॥

NOTES ON MALLI

1 Here by विधाय &c he also points out the harm of neglect 2 Here the अमन्वय is निर्दग्गना of the kind अमन्वयवद्गुण

of इन्द्र was in his mother's womb, Indra through jealousy cut him up with the thunder-bolt. The boy shrieked in pain and fearing lest the cries of the child rouse the suspicions of the mother whispered the words मा रुद into the ears of the boy. The child however was saved and received the name मा रुद in its corrupt form मारुतः। The story is given at length in the Ramayana. मारुतम् अभिलक्ष्य इति अभिमारुतम् facing the wind, अत्रयी—by the rule "लक्षणेनाभिप्रती अभिमुखे"। Qual श्रेते। Here note that when the forest is ablaze, the danger is to the leeward (अनुमारुत) of the fire and not to the wind-ward (अभिमारुत)। To lie to the leeward of the fire means death which one will escape lying wind-ward of the fire. Leeward and windward have to be taken with reference to the fire. The proper word seems then to be अनुमारुतम् for if the sleeper is to the windward of the fire and lies with his face to the wind (अभिमारुत) he courts no danger whatever. Could it be that the poet really wrote अनुमारुतम् ?

II. Voice—दः रुभिः...उदास्यते तैः...श्रथते ।

मनागनभ्याहृत्तरा वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी ।

क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं क्षमेत कः ॥ ४३ ॥

Prak.—यः क्षमी (सः) कामं क्षाम्यतु [Let those who are forgiving by nature forgive offences if they like ; I am not going to put up with them] What offences ?—मनाक् अनभ्याहृत्तरा वा विराध्यन्तं क्षाम्यतु [They may overlook small wrongs or wrongs not repeated]. But suppose the offence is a grave one or oft repeated—क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं कः क्षमेत [Such offences no one can tolerate ; and Sisupala's offences are of that character] 43.

Prose—यः क्षमी स मनाक् अनभ्याहृत्तरा वा (विराध्यन्तं) कामं क्षाम्यतु ।

क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं कः क्षमेत ? ४३ ।

Eng—Let one who is forbearing forgive one offending slightly or without repetition. (Who will excuse one offending gravely and repeatedly ?) 43.

[S. R.—Sisu. II.—7.]

Beng—ये अङ्ग अनिष्टं बवे वा एववाव मात्र अनिष्टं बवे ताहावे
कमांशिल प्रवृत्त ना हर कर्मा करुन, किन्तु ये बाववाव गुणव अनिष्टं
करिजेछे ताहाके के कमा बबिबे? ३३।

Expl—See *Eng* above

Malli—तदापि बाधवन्तान् सीरव्य इत्याशङ्क्याह मनागिति । ‘य अनी
महन [“ममिन्वदाभ्यी घिनुष” इति घिनुष प्रत्यय] म सीटा मनाक’ अन्व
अभ्यासनी अपि इति भाव अनभ्यासत्या सक्तदा अनन्वत्यदि इति भाव ‘विप
धनम् अपकुवाथं कामं भृशं आन्यतु समताम् [सम्भावनायां लीट । “इत्
महाना दीघ मदि”] क्रियासमभिहारेण भृशं पीन पुन्य न च इत्यद [न
दवाकापु अनेकाद्यन्व दीयाद्य^१] विरोधेन क धमेत सङ्गत सीर मरुयात्^२
वापि इत्यद [“शक्ति लिङ” इति मकारे लिङ । अमु मरुमने षैवादिर्भ
भीवादिक्थ] ॥ ४३ ॥

NOTE ON MALLI

1 In a male speaker or, a non-eruptal language the
use of a word in more than one place is not a deduction.

Sar—सम्बोधपकार, सङ्गन्तनी वा अन्व गवने किन्तु गुणवपलत इदम्
अह अहनाम् ।

4 चायत्तु—चम (दिवादि)+खीट् तुप् might forgive. चायति, वचामे, चमिष्यति—चम्यति, चचमत् । Malli's rule "ग्रमा—" means that the eight roots beginning with ग्रम lengthen their vowel when लृट् follows Malli has "सन्भावनायां खीट्" । This is objectionable Panini does not give any such rule We may say विधौ भाट् by the rule "विधिनिसन्धेः" taken with "खीट् च" ।

5 चमो—चायति इति चम+चिठुष् कर्त्तरि ताच्चीत्ये । "भीदापी रद्वेगस्य मान्तव्यादाचमे" इति इद्वाभाव ।

6 क्रिया ङ०—ङ+ञ भावे क्रिया act सम+अभि+ष्ट+घञ् भावे समभिहार. grouping क्रियायां समभिहार क्रियासमभिहार grouping of actions or intensification of an act इत्तु— । The word, however is restricted to imply पौन पुन्य or भ्रमाय । "पौन पुन्य भ्रमार्थो वा क्रिया समभिहार"—Vrittikara Here it has both these senses तन् १ e repeatedly and excessively २या करणे । On the anomaly of a single word being used in two different senses in the same context Malli says "न, च पञ्चशतेषु—" १ e in non scriptural language is allowed such liberty

7 विराध्यन्—नि+गद्य (दिवादि गकर्मक)+गट् कर्त्तरि विराध्यन् one who offends तम् । Qual अनुम् understood

8 चमेत—चम+लिङ् ईत् could forgive चमेत, चचमे, चमिष्यत्—चम्यते चचमिष्ट—चचमत् ।

9 Voice—येन चमिषा (भूयते) तेन (विराध्यन्) चम्यताम् । विराध्यन् किं चम्येत ।

अन्यदा भूपण पु स क्षमा लज्जेय योषित. ।

पराक्रम परिभवे वेयात्यं सुरतेषु ॥ ४४ ॥ ८

N. B.—Indelicate. Malli alone follows.

Malli—ननु सर्वदा क्षमा एव पुत्री भूपणम् अतः अपराधेऽपि क्षमायाम् अतः वाह चम्येति । 'अन्यदा' सुरतव्यतिरिक्ते काले 'योषित क्षमा इव पुंस' अन्यदा' अपरिभवे 'क्षमा' ग्रम 'भूपणम्' । 'परिभवे' तु योषित 'सुरतेषु वेयात्यं' धार्यम् 'इव' ["इष्टे धृष्टविदात्त" इत्यमर.] 'पराक्रम' वीर्यं भूयत चनेन इति

'भूयधन्' आभरणम् । एवञ्च अक्रियावचनत्वात् नियतलिङ्गत्वात् विधीय (१) इति वज्रभीर्त्सं प्रत्युक्तम् ॥ ४४ ॥

1. माजीवन् यः परावघ्नादुखदग्धोऽपि जीवति ।
तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः ॥ ४५ ॥

Prak—अजननि एव तस्य अस्तु [May he not be born at all] Who ?—जननीक्लेशकारिण तस्य [The fellow who occasions to his mother the pangs of child birth] Every one does it—यः माजीवन् जीवति तस्य [True, but I am speaking of the man who having pained his mother by his birth, lives a wretched life and brings no satisfaction to his mother in return for her pains] Well who is such a man ?—यः परावघ्नादुखदग्धः अपि जीवति [Such is the man who has to live under the insults of his enemy] 45

Prose—यः परावघ्नादुखदग्धः अपि माजीवन् जीवति जननीक्लेशकारिण तस्य अजननि एव अस्तु । ४५ ।

Eng—May not the odious birth itself come causing but pain to his mother unto the man who, though withered by the misery of the slights of the enemy, would be living his wretched life 45

Beng—शत्रुण अपनानेर दुःखे दग्ध हईया ओ ये व्यक्ति छुणित जीवन धारण करै ताहार वरुं जन्मई येन ना हर, कारण ताहाते ताहांव जननी क्लेश मात्र यल अछ कोनो यल नाई ।

Expl.—See under *Eng* and *Prak* above. 45

Mal 1.—अथ परिभवेऽपि अयव्यक्तं विभिन्निन्दामाह माजीवन्नि । 'यः परावघ्' अयव्यक्तं 'अवघ्नया' अमानिन् (? अयमानिन्) यत् 'दुःख' तत्र 'दग्ध' तत्र अन्तुष 'माजीवन्' र्दुर्दिवसीव सन् ["मायाजीव" इति अट- शब्दादिय] 'जीवति' प्राधान्यं धारयति 'जननी क्लेशकारिण' यर्भयारथप्रदादिवदलाकारिण तद्यतिरिक्तार्थ- क्रियादर्थस्य इत्यर्थः 'तस्य अजननि' अनुत्पत्ति 'एव अस्तु' जननीक्लेशनिवृत्त्यर्थम् इति भावः ["आजीवन् जन्मनि" इति जननीक्लेशनिवृत्त्यर्थम्] ॥ ४५ ॥

Sara—शतुषा परिभूतस्य यत् औदनं तन्मरणमेव ।

OHAROHA

1. माजीवन्—Two separate words मा and जीवन्, not a compound. जीवति इति जीव+खटः स्थाने ष्ट् जीवन् living मा which is usually a prohibitive particle, here implies आक्रोशं censure. Hence मा जीवन् living ill. The rule “माङि—” means—when माङ् as an उपपद implies censure, खट् may be replaced by ष्ट् or शतुच् । उपपद here means merely a word in syntactical connection. “उपपद-कारितं पदमुपपदत्” । Hence there is no उपपदतत्— । Well, how is it that an आदेश for खट् is enjoined when खट् itself is not available ? For, does not the rule “माङि लुङ्” direct लुङ् always in connection with माङ् ? True but the Varttika has to be interpreted as first directing खट् in supersession of लुङ् and then enjoining the आदेश for खट् ।

2. परा &c—अव्+शा+अङ् भावे अवशा contempt. दरस्य अवशा, इतत्— । तथा as तस्या दुःखम्, मुपसुषा or इतत्— । तेन दग्ध, इतत्— ।

3. अजननिः—अजननम् इति नञ्+जन+अनि भावे अजननि. (fem.) absence of birth. उपपदतत्— । See next.

4. अस्तु—“आशिवि लिङ्खीटौ” इति खीट् । The rule for अनि in अजननि is “आक्रोशे—” —अनि is attached with नञ् as an उपपद if imprecation is intended. आक्रोश is शाप । “आक्रोशे, शपनम्”— Vrttilara. Now to one who pronounces a शाप the शाप becomes the इष्टार्थ ; hence शापप्रदान is also आशिव् and has to be made with लिङ् or खीट् । Thus तस्य अजननिर्भूयात् or तस्य अजननिरस्तु ।

5. जननी &c—जनयति इति जन+णिच्+स्तुट् कर्त्तरि स्त्रियाम् जननी । mother तस्या क्रोशः । इतत्— । तं करोति इति जननीक्रोश+ङ्+अनि कर्त्तरि साधुकारिणि the torturer of his mother, उपपदत्— । तस्य ।

6. *Voice*—दीन ..दग्धेन ..जीवता जीवति...अजनन्या...भूयताम् ।

पादाहत यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति ।

स्वम्यादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वर रज ॥ ४६ ॥

Pral—दहिन रज वरम् [Even dust is worthier than the man] Which man ?—अपमाने अपि स्वम्यात् दहिन [The man who stands unmoved under insults] Why is dust worthier ?—य पादाहतम् उत्थाय मूर्धानम् अधिरोहति तत् रज । Strike dust with your feet it gets up instantly and settles on your head It shows more mettle than that worthless man] 46

Pros—यत् रज पादाहतं (सत्) उत्थाय मूर्धानम् अधिरोहति तत् अपमाने अपि स्वम्यात् ण्व दहिन वरम् । ४६ । *

Eng—Dust which struck by the feet settles on the head after rising is worthier than an embodied being who is really at ease even under insults 46

Beng—धूमिः पदाहात रुद्रिण उरः उरुः प्रशङ्कितेन मारुः दम । नि शङ्कर ह्य अपमान अधिरोहति धाकेन वै धुनि उ उरुः अपमाने वा । ४७ ।

Expl—S & Eng and Pral above 46 ,

Valis—पादति । 'यत् रज धूमि' 'पादन आहतं सत् 'उत्थाय' उरु' 'मूर्धानम्' आहन्तरे मिः' अधिरोहति आक्रामति 'तत्' रज 'अचित्तमपि ई' माव 'अपमाने' 'अपि' 'स्वम्यात्' सन्नुत्थाय 'दहिन' धतनात् 'वा' जेहमा ।
द्व्यन्तरिहाल इति ॥ ४६ ॥

Vara—अपमानेऽपि यन्मूर्धाने स रजसोऽपि लघु ।

.3 अधिरोहति—अधि+रुह+लट् ति । It has become सकर्मक through अधि । उपसर्गवशात् सकर्मकत्वम् । Dust received a kick as an insult , it got up and sat on the head of the offender and thus gave it back रुरोह, रोह्यति, अरुचत् ।

4 मम्यात—मधिन् तिष्ठति इति म+म्या+क कर्त्तरि मस्य at ease, उपपदतन् - । तथात् ।

5 एव—अन्ययोगव्यवच्छेदे । स्वप्नादेव नतु विज्ञतात् ।

6 अपमाने—अप+मन+घञ् भावे अपमान insult तद्धिन । भावे ङमी or अधि ङमी ।

7 देहिन—देह अस्ति अस्य इति देह+इनि मत्वर्थं देही embodied, i. e. the आत्मन् । This implies the existence of चैतन्य and thence the naturally expected अपमानत्रोष । Yet the man is स्वस्थ । देहिनं व्यतिरिच्य or देहिन विधूय रजो वरम् । अप्रिय ईदृशो देही अप्रियश्च रज, तथापि तु ईदृशं देहिनमतीत्य ईषत्प्रिय रज । ल्यब्लोपे कर्मणि पञ्चमी ।

8 वरम्—वर rather preferable मनाकप्रिय । “देवादृते वरं श्रेष्ठे विषु लोके मनाकप्रिये” । मनाकप्रिय is not प्रियतर, hence we take the पञ्चमी as ल्यब्लोपे । We give an alternative Eng Trans—To the embodied being who is really, at ease under insults, we rather prefer dust which rising

9 Voice—दीन रजसा हतेन (सता) मूर्धा अधिरुह्यते तेन वरेण (भूयते) ।

10 अमम्यादयत कश्चिदर्थं जातिक्रियागुणेः ।

यदृच्छाशब्दवत् पुंम मंजायै जन्म केवलम् ॥४७॥

Pral—पस जन्म केवल मंजायै [Such a person is born merely to add to the denotation of the term Man] How so ?—कश्चित् अर्थम् अमम्यादयत पुंम शब्द [I speak of the birth of such people as serve no purpose] But as you say they do add to the denotation of the word Man—जातिक्रियागुणे अमम्यादयत [But he does not add to the sum total of the world's good by his actions by his qualification or by his nature] How is that like ?—यदृच्छा

शब्दवत् [His birth is like the coming of a new meaningless name to designate an object] 47

Prose—जातिक्रियागुणे कश्चिन् अयम् असम्पादयत, पुम जन्म यद्वच्छाशब्दम्
सम्पाये किवन्नम् । ४० ।

Eng—As of whimsically formed words birth is for a name only to the man serving no end whatever by caste deed, or virtues 47

Beng—খাম বেঙ্গালী শব্দগুলি যেমন শুধু অভিধানের জন্য হইবে থাকে, সেইরূপ যে ব্যক্তি জাতিতে, কার্যে বা গুণে কোনও প্রয়োজন শব্দন করে না তাহার জন্ম শুধু নিজ নামের একটা পদার্থ সৃষ্টির জন্য ।

Expl—Four things attach to man after birth—his name (say Devadatta), his caste (Say Brahmana) his work (say study) his virtues (say amiability &c) Each of these four has its purpose—does work But if Devadatta is incapable of doing any work as a Brahmana or as a student, or as an amiable person &c it seems he was born merely to become the possessor of the name Devadatta The poet finds a similar case among words A whimsically formed word such as द्विज or द्वित्य is not a class name (जातिशब्द) it is not a verbal derivative (क्रियाशब्द) nor is it an attributive (गुणशब्द) । द्विज as a word is the exact parallel of Devadatta as a man working neither through जाति, nor through क्रिया nor again through गुण । 47

Mall—असम्पादयत इति । किञ्च 'जाति' ब्राह्मणादि । 'क्रिया' इत्या
अयमादि । 'गुण' शौर्यादि । ते माघने [करये वतीया] 'कश्चिन् अयं
मुहुरतकीर्त्यादिवीर्यार्थम् (? पुत्रार्थम्)^१ । अथवा गीतपाञ्चरत्न (? अक्षर)
शौर्यादिभिः सामर्थ्येदमृते करये^२ 'कश्चिन् अयं' व्यवहारस्य मयीजनम् ।
'असम्पादयत' समयस्य तादृग्जात्यायसम्पादिति^३ भावः । 'पुमा जन्म' मयालाम
'यद्वच्छाशब्दम्' इत्यादिमन्थितस्य जात्यादिमन्थितनिमित्तस्य द्विजादिसम्पाये^४

["तत्र तस्मैव" इति वक्तिप्रत्यय । "अच्छा यदच्छा सच्छन्द" श्लेषता चेति ते कना" इति किरण] 'संज्ञायै किरण' संज्ञादमेव । एकत्र पारिभाषिक द्विद्विद्राममात्रम् अयुभवितुम् अन्यत्र तादृशानयुभवितुम् इत्यत्र ॥ १० ॥

NOTES ON MALLI.

1 Such ends of man as merit, fame, &c 2 In the other case, through the instrumentality of its own significance such a bonimity, character of a cook (Imoveability), whiteness &c 3 In both cases owing to the absence of such जति &c. 4 As of a word such as द्विद्वि that is whimsically coined and lack such helps to form an idea and act accordingly as जति &c 5 In one instance to receive merely a technical name, in the other case to receive the character of such a name

Saru—धी द्वि जद्वि एव पुत्रव न च कर्मणा, तत्र इया जद्वि १० ।

CHAROHA

1 अस्माददत्त—अम् + दत् + षिच्—अह कर्त्तारि सस्माददन्त् achieving तस्य ।

2 अदम्—अय 15 प्रयोगेण । In the case of man, the प्रयोगेण 15 सुवृत्त, कर्मिणि &c with reference to record, प्रयोगेण 15 व्यवहार usage.

3 जति &c—जन + जित् भावे जति class In the case of man 15 15 ब्राह्मणद्विद्वयत &c , for record, नीत &c. क्रिया 15 effort , for man, 15 15 इत्या, अस्मदन &c. , for record it 15 चरन, पाषण्डन &c. गुण 15 quality For man it 15 एहल &c.

4 यच्छा &c—च्छ् to go + च भावे चच्छा motion, impulse या कच्छा यच्छा अभि कर्मणा—। यदच्छाकृतं शब्दं यदच्छाकृतं word made whimsically, i. e., without reference to derivative meaning such as abracadabra &c are in English, कर्मणा—like शब्द परिधेव । यदच्छाकृतं इव इति यदच्छाकृतं + वति as of whimsically formed words. अद्वय 15 वही विमर्श here Qual पुम् । The rule "तत्र—" (Malli) means—वति may be attached without reference to क्रिया, with a वा- like तत्र इव or तस्य इव ।

७३१ सेहैने नहि । मंगर अणदटा आछे किछ एरे दुवता सुगौ नरे ।
 एरे उठर सुगै अणनीदडर फार । उठरै ननदिव्यक्तिउ
 आछ । ४४ ।

Expl—See *Pral* 'People respect enemies' 48

Malli—एवमपौरुष दूषयिन्वा पीरुष भूपरति तुङ्गत्वमिति । 'अद्री' पर्वते
 'तुङ्गत्वम् औद्वयम् । असीति शप ["अग्निभवंतीपर अप्रयुज्यमानीऽपि अग्नि"
 इत्यादि भाष्यात् । भवन्ती पूर्वाचाख्यायां लट् मन्त्रा] इत्या' अगाधता 'न' अग्नि ।
 'सिन्धौ' समुद्रे अगाधता' गभीरता अस्ति 'इदं' तुङ्गत्व 'न' अस्ति । 'मनास्नि
 वीरे तु 'अलङ्घनीयताइतु' अलङ्घ्यत्वकारण 'तत्' उभय तुङ्गत्वम् अगाधता च ।
 तस्मान् अट्टिसिन्धुभ्याम् अधिको मनस्यी इति व्यतिरेकालङ्कारः ॥ ४८ ॥

NOTES ON MALLI

1 From such texts of the भाष्य as अल ending in भवन्ती (लट्) exists there though not used ' भवन्ती is the name given to लट् by older authors

Sara—See *Malli* "तस्मात् मनस्यी" ।

CHARCHA

1 तुङ्गत्वम्—तुङ्ग high तुङ्गत्वम् loftiness

2. अगाधता—गाध + घञ भाव गाधः fathomability अविद्यमान गाध अस्मिन् अगाध unfathomable बहु । तस्य भाव अगाधता unfathomability

3 अलङ्घनीयताइतु—लङ् + चिच् + अदीयर् कर्मणि लङ्घनीय cro sable न लङ्घनीय अलङ्घनीय impassable नञ् तत्— । तस्य भाव अलङ्घनीयता impassability तस्या इतु reason for impassability, इतत्— । Pred to उभयम् ।

4 उभयम्—उभ is *duo* उभौ अद्वयौ अल इति उभ + अद्वय उभयम् a dual द्वयवचनम् । Refers to तुङ्गत्वम् and अगाधता । उभ a dual and उभय usually singular Both are सर्वनाम । We say usually

because sometimes, when the अदयवस are composite we may have plural also comp "उभये दिवमनुष्या", "मुखपरस्य हरिश्चमये कृतं तिदिव मुद्रुतदानवकण्टकम् । तव शरैरक्षुनानतपर्वभि पुरुषकेसरिण्य पुरा नखै ॥"
—*Sakuntala*

5 तुङ्गत्वम्, इतग इदम्, अयाधता, उभयम्—These are all nom to अस्ति understood Malli quotes the *Bhashya* as authority for supposing अस्ति as understood The text of the भाष्य may be thus explained—'अप्रयुज्यमान' अपि' अतुङ्ग अपि 'अस्ति' असधातु 'भवन्तीपरः सट्पर सडन् असधातु इत्यर्थे 'अस्ति वसन्ते सर्वेव इति श्रेयः । Hence the भाष्य implies that when we say इत्थं we mean इत्थं अस्ति । According to this view even प्रातिपदिकार्थे प्रथमा becomes कर्त्तरि प्रथमा ।

6 मनस्विनि—प्रशस्तं मनः अय इति मनस् + विनि मत्वर्थे मनस्वी strong —minded प्रशंसायां मतुप । तस्मिन् । अधि ७मी ।

7 Voice — तुङ्गत्वेन (भूयते) इतरया न (भूयते) अयाधतया (भूयते) अनेन न (भूयते) । अङ्गुना तेन उभयेन (भूयते) ।

तुष्येऽपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्त चिरेण यत् । १२० ?

हिमाशुमाशु यसते तन्मुदिन्न स्फुट फलम् ४९ ॥

Prak—स्फुट तत् सदिच फलम् [This is clearly the outcome of weakness] Which do you mean?—स्वर्भानु हिमाशुम् आशु यसते (इति) यत् [Rahu swallows the moon at short interval* simply because the moon is a weak enemy] . How do you know?—भानुमन्तं चिरेण यसते [Do you not see that he bites the hot-rayed sun at longer intervals] , Perhaps he has reasons to be less angry with the sun—अपराधे तुष्ये [No the sun and the moon were wrong-doers to the same extent towards him, Yet the sun, the stronger of the two is treated with greater consideration than the moon, the weaker] . 49.

Prose—स्वर्भानु अपराधे तुष्ये भानुमन्तं चिरेण हिमाशुम् आशु यसते (इति) यत् तत् सदिच फलं स्फुटम् । ४९ ।

—It is clearly the result of mildness (*Lit*—softness)

that, the guilt being the same, Rahu swallows the moon quick while the sun tardily. 49

Beng—ब्राह्मणस्यै रूपां चन्द्र उदयेन तुल्य अपराध। तथापि नै रूपादे विगद्ये किञ्च चन्द्रके सद्वर प्राप्त कवे। ए अष्टिश्चि चन्द्रेन नृत्तान् यत्। ४९।

Fxpl.—The gods and demons, in the days of yore, churned the ocean for nectar a taste of which was to confer immortality. When the precious extract was obtained, the demons seized it and *Hari* disguised as a charming girl obtained possession of it from the demons by her wiles. The mistake was soon found out, a quarrel arose between the parties and in the tumult *Vishnu* divided the nectar among the gods. *Rahu*, one of the demons, came up as a god for a share, got one and commenced eating it. By the time the liquid reached his gullet, the sun and the moon shouted out his secret and *Hari* cut off his head. The head however, had become immortal by the taste of the nectar and swore undying enmity against the sun and the moon for the disservice. True to his word he still pursues and swallows them occasionally but they constantly escape him through his open gullet. Now see *Eng* and *Pra* above.

Malli—मल्लि शब्दे मारुतमनदाय इत्याह तुल्ये इति। 'मभांतु' बाहु 'अपराधे तुल्ये' अपि 'भाद्रुमल्ल' तुल्ये 'विरेण यमल विमोह' अन्त्रम् 'आय' गीम 'यस्य मल्लि इति 'यत्' ["दक्षिणे विहितं गीर्षम्" इत्यभिधानात्] 'तत् मदिष' मारुतस्य 'यत्' अन्त्रम् ["वृद्धादिभ्य इमदिष (? इमदिष्वा)" इति इमदिष् प्रत्यय]। तस्मात् विपद्ये तीव्रेण भवितव्यम् अत्रापि अन्त्रं सर्वत्र वाच्यते^१ इति भाव [एतच्च मल्लितम् अदन्तुताश्चेत्तुल्यमेव साहचर्यात् प्रतीयते। इति अदन्तुतमत्रं सामिदी-येम्। "अदन्तुतस्य अदन्तात् अन्तुतं यत्र गच्छते अदन्तुतमत्रं मीयं साहचर्यादिति यस्मिन्ना।" इति लक्षणात्] ॥ ४९ ॥

NOTES ON MALLI.

1 So one has to be harsh towards an adversary, otherwise

becoming mild, one is opposed everywhere 2. And this, what is relevant here, is inferred from resemblance with irrelevant story of the sun and the moon Thus this is a kind of अपस्तुतप्रशंसा as is inferred from the definition—It is अपस्तुतप्रशंसा where, through similarity, the relevant is inferred from a description of the irrelevant.

Sara — मृदुहिं चन्द्र असहत् परिभूयते राहुणा तेजस्विन मुख्यस्य पुनर्याम कदाचिदेव भवति । Now see Mall: “तन्मात् विपक्षे &c.”

CHAROHA

1 तुल्ये—तुल्यते अनया इति तुल्य + शिच + अ करणे तुला निपातनात् balance तुल्यो समित इति तुला + यत् तुल्य measured in a balance, equal तस्मिन् । तीला was expected but तुला is got by निपातन in the rule “तुल्यार्थे रतुलीपमाभ्या तृतीयान्तरस्थाम्” ।

2. अपराधे—अप + राध + धञ् भावे अपराध offence तस्मिन् । The offence is disclosure of secret (See Expl also महाभारत आदिपर्व अध्याय १८) ।

3 स्वभात्—स्व् is an अर्थय meaning आकाश । भातीति भा + तु कर्त्तरि शीषादिक भात् resplendent स्व् भात्, सुंपसुपा । This is a name of राहु । “तमस्तु राहु स्वभात् संहिकेयो विधुनुद” इत्यमर । स्वभात् was expected with a cerebral The word is शुभादि hence no change

4 भातुमन्तम्—भात् ray, light भात्तु अर्थ मन्ति प्रशंसा भर्त्सना वा इति भात् + क्तुप् भातुमान् the sun तत् ।

5 चिरं—चिर a long time तेन । अपरार्थे इया । The fact is there may be as few as two eclipses of the sun in the year Hence चिरं ।

6 हिमाद्यम्—हिम cold हिमा अगत अर्थ हिमाद्य cold rayed अद्य— । Refers to the moon तम् ; हिम points to मृदुता ।

7. आद्य—Eclipses of the moon may be as many as five in the year, hence आद्य ।

— रगत—रघ + षट् । Swallows अयमे, रक्षिष्यते, अदसिष्ट ।

Reference is to eclipse which is spoken of as वाम by राहु । *Example* above. Solar eclipses are fewer in the year than lunar eclipses. This fact is here explained saying that Rahu is afraid of the hot rayed sun while he defies the cold rayed moon. He approaches the one more cautiously, but the other whenever he like.

9 यदिष्ट—यद्दु mild, gentle तस्य भाव इति यद्दु + इमनिच्—सद्दु इमन्—सदिमा mildness तस्य ।

10 स्फुटम्—स्फुटति इति स्फुट + फच् कर्त्तरि स्फुटम् open clear

11. फलम्—Consequence, result Nom to क्विप् or भवति understood

12 *Force*—स्वभावान्ता भावुमान् हिमाद्य यस्मत् येन (भूयते) । तत्र फलेन (भूयते) ।

13 *Remark*—Note that the poet does not mean to say that the tardy swallowing of the sun is introduced only to point out the difference in the treatment and thus emphasize the drawbacks of a mild policy

स्वयं प्रणमतेऽल्पेऽपि परवायावुपैयुपि ।
निदर्शनेममाराणां लघुर्वृद्धत्वात् नरः ॥ ५० ॥

Prob—लघु नर स्वयं प्रणमते [A worthless person falls prostrate of his own accord] When—एवमेव यदि परवायौ उपैयुपि प्रणमते [He falls at the slightest breeze in the shape of an enemy] Why—*so*—लघुत्वम् अक्षराणां निदर्शनं नरः [Because like straw he is one without a back bone], 50

Pros—अक्षराणां निदर्शने लघुत्वत्वात् लघु नर एव अपि परवायौ उपैयुपि स्वयं प्रणमते । १० ।

Eng—The blast like enemy, though insignificant, having approached, the straw like person mean and the exemplar of the thillers, falls prostrate of himself. 50

Beng—तुच्छं बलिं तृणैश्च शत्रुणां अनावरेण दृष्टोऽथ शत्रुः । तत्रैव
पुनः शत्रुः वायुरश्चात्र अत्र आसितेऽपि से आपनिहेऽपि प्रगत इति । ५० ।

Expl—See *Eng* and *Prak* above 50

Malli—एतदेव मङ्गलरेखाद्यैः स्वयमिति । ‘असाराणां दुर्बलानां निदर्शनं
दृष्टान्तं अतएव ईषदसमाप्तं लक्षणं ‘बहुल्यं’ लक्षणकल्प इत्यर्थः [“विभाषा सुपी बहुल्य
पुरदानु” इति बहुल्यं प्रथमम् । प्रकृतं पूर्वञ्च भवति । “स्यादीषदसमाप्तौ तु बहुल्यं
प्रकृतिलिङ्गकम्” इति षधनात् प्रकृतिलिङ्गता] ‘लघु’ निधोरुप ‘नरः अल्पे अपि’ ।
‘परी वायु’ इव ह्युपनिवृत्तमास [बहुल्यमिति अष्टीपमानाहचर्यात् । “कल्प
बद्धेन्द्रदेवीयादि” इति दक्षिणा कल्पवादीनामीपमवाचकेषु अभिधानात्]¹ । तस्मिन्
‘उपयुधि’ प्राप्ते सति ‘स्वयं प्रणमते’ स्वयमेव प्रहृीभवति [“कर्मवत् कर्मणा तुल्यक्रिय”
इति कर्मवद्वावात् “भावकर्मणी” इत्यात्मनेपदम् । “न दुष्टमुनमां यक्षिणी
इति यक्षप्रतिषेधः] । वायुना लक्ष्मिन् अन्वीयमापि रिपुणा लघुरक्तोऽपि परिभूयते
इत्यर्थः । उपमासङ्गात् ॥ ५० ॥

NOTE ON MALLI.

1 Because it is associated with बहुल्य in which the उपमा is obvious, for दक्षिण् says कल्प &c. indicate उपमा ।

Sara—See *Malli*—“वायुना लक्ष्मिन् परिभूयते” ।

CHARCHA

{ प्रणमते—प्र+णम+लट् ति कर्मकर्त्तरि becomes prostrate. The
root is अकर्मभित्तवर्धे । The sense then is to cause to bow The
कर्मकर्त्ता is नरः । Thus परः (प्रयाजकः) नरः (प्रयीत्य) प्रणमति—Enemy
causes the man to bow If we want to say that the man is so
weak that he requires very little urging to prostrate himself
we may ignore the प्रयीत्य (अर्जुन्यापारस्य अविदधा) । The कर्म, i. e.
नरम् itself now becomes अर्जुनः, the sense being—the man bows
down of his own accord. Thus we have अर्जुनविरिध्या in नरम् ;
then we expect नरः प्रणमति just like अग्निविरति, स्वाधी पथति &c

But the rule "कर्मवत्—" (Malli) interferes. The rule means—The कर्मा, having the same व्यापार as the कर्म, has to be treated with the same sort of मकार as the कर्म. The मृट् has thus to be in the कर्मवाच्य. This should yield मरः प्रणमते with चाकनेपद by the rule "भाक्कर्मणीः" and यक् by "सर्वधानुक्ति यक्". But the rule "न दुह—" prohibits यक् and चिष् after दुह, घृ, and नम in the कर्मकर्मवाच्य. Hence lastly मरः प्रणमते। नमति, नमाम, नम्यति, चर्मणीत्।

2. परवाची—पर (enem) परः वायुदिव, उपमित कर्मधा। तन्मिन्। भावे ङी। The कर्मत्व is ignored (see note) Malli avoids a उपक with the वाच्य परवाची वायुः।, The reason is the poet says नरु वक्षम्—man like a straw—with an उपमा।

3. उपेयुषि—उप + इ + कमु for मिद् उपेयुषिन् that which has come तन्मिन्। See उपेयुषी, Canto 1. sl. 24.

4. निदग्मन्—नितरा दग्मते अनेन इति नि + इम + चिष् + ण्युट् कारश्च example.

5. अमाराचाम्—अ + चम् भावे मार core, अचिद्यमानः मारः एवाम् अमारा without ग्रित, मज्जन्—। तेषाम्, Adjective used substantively.

6. बह्वक्षम्—ईपदममात्रं वक्षम् इति वक्ष + बह्वक्ष्—बह्वक्षम् like straw. The affix is peculiar, न्त precedes like a prefix, the rule is "विभाषा—" which means that—बह्वक्ष् is attached in the sense ईपदममात्र optionally with कश्चप् &c. but it is prefixed. The gender is that of the stem to which it is attached. Hence बह्वक्षम् in the neuter, though it qualifies मरः in the masculine.

7. Voice—...निदग्मतेन बह्वक्षेन मरुना मरिष...इत्यप्येते (भावे)। The कर्म having become कर्मा the root is अक्षमञ्च, hence the change is in the भाववाच्य।

तेजस्त्रिमध्ये तेजस्वी दंवीयानपि गण्यते ।

पञ्चमः पञ्चतपमस्तापनी ज्ञातयद्माम् ॥ ५१ ॥

Prak.—दंवीयानपि तेजस्वी तेजस्त्रिमध्ये गण्यते [The really spirited are counted as such though they be at a considerable distance from the enumerator]. Can you cite an instance?—इत्यप्यः

{ B. R.—Saa. II.—8. }

तपन. जातवेदसा पञ्चम [Have you not noticed people practising penance with five fires? Well, what are his fires? There are four on four sides, but the fifth is the sun overhead. To him the sun, though at an immense distance, has not ceased to be a fire]. 51.

Prose—As in *Prak.*

Eng.—The spirited are counted among the spirited though far away. Of one practising penance with five fires, the fifth of the fires is the sun. 51.

Beng.—याहाव तेज आछे से दूबे থাকिनোও লোকে তাহাকে তেজস্বীর দলে বেলিয়া গাবে। যাঁহারা পঞ্চায়ির মধ্যে তপস্যা করে সূর্যই তাহাদের পঞ্চম অগ্নি। ৫১।

Expl.—See *Prak.* and *Eng* above

Malli—पुन. वीरुधे गुणनाह तेजस्वीति । 'दवीयान् अग्निं दूरस्वीयि' ["दूरस्वीयि—"] इत्यादिना पूर्वगुणयथादिपरलोपी 'तेजस्वी तेजस्विनां मध्ये गच्छते' संज्ञायते । तथाहि—पञ्चाग्निमार्घ्यं तपी दूरे च तदा, तस्य 'पञ्चतपसः' पञ्चाग्नि-मध्ये तपसत 'तपन,' अर्कं, 'जातवेदसाम्' अग्नीनां 'पञ्चम,' पञ्चानां पुरणः। पञ्चमी जातवेदा भवति इत्यर्थः [विश्वेश्वर सामान्यसमर्थनकपीठ्यान्तरन्यासः] ॥ ५१ ॥

NOTE ON MALLI.

1. By "दूरस्वीयि—" the last portion beginning with a य, न, र or ल elide and there is गुण of the first vowel (*Char*).

Sara.—तेजस्वी तु दूरस्वीयि श्रुत्या ननस्क्रियते ।

CHARCHA.

1. तेजस्वि &c—तेज. अग्नि एवाम् इति तेजम् + विनि मत्वर्थे तेजस्विभः (the spirited. निधाम् मध्यम among the spirited, एतन्—। तस्मिन्। अग्निं तपती ।

2. दवीयान्—अतिरथिन दूर इति दूर + ईयमन्—इ + ईयमन्—दी +

इयमुन्-दशोयान् very distant The rule for the changes is "म्युन्मदृरयुवश्चिप्रघुद्राणां यसादिपरपूर्वस्य च गुणः"—Of म्युन् &c. the latter portion beginning with a यण् elides and the preceding vowel takes गुण ।

3 गण्यते—गण + क्त्विच् भाषे (चुरादि) + लट् ते कर्मणि is reckoned गणयति, गणयामास &c. गणयिष्यति, अजीगणत् अजगणत् ।

4 पञ्चम—पञ्चानां पुरण इति पञ्चन् + डट् । by the rule "हस्य पूर्ये डट्" । Next by the rule "नानादमुञ्च्यादिर्मट्" the डट् is changed into मट् डट् by prefixing मट् to it Thus we get पञ्चन् + मट् डट् = पञ्चम. the fifth

5 पञ्च &c—पञ्चन् here by लघणा (transference of epithets means पञ्चाग्निमाध्यम् (Malls) Hence पञ्च तप अस्य पञ्चतपा one whose penance is achieved with five fires, बहु—। Or—पञ्चम् तप अस्य पञ्चतपा, व्यधिकरणवद्—। The five fires are four on four sides and the sun over head Comp "गृची चतुर्णां ज्वलतां मुचिधिता इधिमंजा मध्यगता सुमध्यमा । विजित्य नेवशलिघातिनीं प्रभासमनदृष्टिं हवितारमेधत"—Kumara.

6 तपन—तपति इति तप + ल्यु कर्मणि that which heats, i. e. the sun This name explains the propriety of calling it an षडि ।

7 ज्ञातवेदसाम्—ज्ण + ञ् कर्मणि ज्ञात anything born ज्ञातान् वेधि ज्ञातं ज्ञातं विन्दते इति वा ज्ञात + विद् + अस्तुन् कर्मणि शीयादिक ज्ञातवेदा fire, उपपदतन्—। तेषाम् । निद्वारणे षड्ही । Both तपन ज्ञातवेदसां पञ्चम and तपन ज्ञातवेदसु पञ्चम are correct See चाङ्गजज्ञातवेदसु Canto I, sl 2) comp "अग्निं जग्मन् निद्वितो ज्ञातवेदा" &c.

8 Force—दशोयांसम् अरि तेजमिमेम्...गणयति (शोक) ।...तपनेन .. पञ्चमेन (भूयते) ।

अकृत्वा हेल्या पादमुद्येर्मूर्धसु विद्विषाम् ।

.. क्यद्धारमनान्म्या कीर्त्तिर्दामिधरोहति ॥ ५२ ॥

Prose.—क्यद्धारं दामिधरोहति [How can fame rise up to heaven] Where is the deity!—विद्विषां मूर्धसु पादम् अकृत्वा

अनालम्बा कीर्तिं [She is propless if she has not placed her foot on the head of enemies, hence she cannot reach such a high place as heaven] But how if the head of the enemies be also high?—
उच्ये. मूर्ध्नि हृत्तया पादम् अङ्गता अनालम्बा [She must first be able to place her feet with ease on the heads of the enemies even if the heads are high] 52

Prose—उच्ये विविधा मूर्ध्नि हृत्तया पादम् अङ्गता कथङ्कारम् अनालम्बा कीर्तिं यान् अधिरोहति । ५२ ।

Eng—How can propless fame ascend the heavens without having easily placed a foot on the high heads of enemies 52

Beng—कीर्तिं स्वर्गेण गीत हर । किञ्च स्वर्गारोहणं न लोपन् शङ्क उक्त मन्त्रक, ताहाते अनालम्बा पदद्वेष करिते ना पारिले अवगहन शूत्र हईया कीर्ति कि रूपे स्वर्गे दाईवे ? ५२ ।

Expl.—Weed out your enemies if you want your fame to spread far and wide Also see *PraL* and *Eng* above

Malli.—दुश्चालश्चे व्यतिक्रिये आह अङ्गत्वति^१ । ‘उच्ये’ उच्यतेषु ‘विविधा मूर्ध्नि हृत्तया पादम् अङ्गता’ अधिधाय [“—अनङ्गपूर्व—” इति निषिधात् कना सीयि न ल्यनादिभ्यः^२] ‘कीर्तिं कथङ्कारं कथमित्यर्थ’ [“अन्येवंकथमित्य’श्च सिद्धा प्रयोगश्चेत्” इत्यनर्थकादिव करोति कथपूर्वात् अमुञ्] ‘अनालम्बा’ निराधारा ‘कीर्ति यां दिवम् अधिरोहति’ न कथयिदित्यर्थ । किञ्चित् निश्चय्यादिकम् अनालम्बा उच्यतीत्यत्र दुःखयोजनान्^३ इति भावः । तस्मात् कीर्तिं मिच्छत पीरयमेव आश्रयसीदम् इति श्लोकानुपपत्त्यर्थम् [कीर्तितवन्तोरभिदीपयारान् समानकर्तुं कता निर्वान्^३ । अत्र प्रस्तुतायां कीर्ते विषयमहिम्ना अमृतममामादारीहवस्त्रीव्यवहायेतीति कना सीदति^३ ॥ ५२ ॥

NOTES ON MALLI

1. By अङ्गता &c. he speaks of another advantage through negation
2. Owing to the prohibition अङ्गपूर्वे, there is no
3. there is कनास । 3. Because of the impossibility of

ascending a lofty mansion without resting on some sort of steps. 4 The same nominative is secured by treating *fum* and *famous* as identical. 5 The अलङ्कार is समासोक्ति because by virtue of the subject matter through कौत्सि, which is the matter in hand, we are reminded of the feminine style of ascending the top of a mansion which is a foreign matter.

Sara—यो हि श्वन् पराशयते तस्य कौत्सि स्वर्गोऽपि गीयते । Also see Mall: "तथात् तात्पर्यम्" ।

CHAROHA

६

1 अकृत्वा—नञ् + कृ + क्त्वा without planting क्त्वा is not changed into कृप् owing to the prohibition अन्ञपूर्वे । The rule in full is "समानेऽनञ्पूर्वे कौ कृप्" ।

2 ईकृत्वा—ईकृत्वा ease तस्य । प्रकृत्यादि श्यत् or करत्वे श्यत् ।

3 छञ्—An अश्रय meaning छत्रत । तेषु । Qual मूर्धञ् ।

4 विद्विषाम्—विद्विषन्ति इति वि + द्विष + क्तिप् कर्त्तरि विद्विष enemies तेषाम् ।

5 कथङ्कारम्—कथम् इति कथम् + कृ + क्त्वा भावे कथङ्कारम् low, उपपदतम् । Qual अधिरोऽति । Here कथङ्कारम् and कथम् mean the same, i. e., कृ is superfluous. The rule "अन्वया—" means—If suppression of कृ is justifiable (i. e. does not matter), कथम् may be attached to कृ with अन्वया, एवम्, कथम्, इत्यम् as उपपद ।

6 अनात्मन्—आ + अन् + अन् भावे आत्मन् support. अधिदमान् आत्मन् अन्वा without support, अङ् । Qual कौत्सि ।

7 धाम् अधिरोऽति—दिव् + धम् second case भावे धाम् or दिवम् । Goes up to heaven. The fame of heric *गच्छति* goes up to heaven. So do that of all meritorious acts (—) "सर्वे दीर्घकर्मणः सुरपतिमभित शोधिष्यात् शरीरं पातात्" &c

F

the head of his enemies, we suppose here that *jame* itself places the foot. Hence *jame* places the foot and *jams* ascends heaven, i.e., placing and ascending have the same nominative. Thus the rule "समानकर्मणो पूर्वकारे" applies to the case चक्रत्वा अधिरोहति—the *जा* is regular

अङ्गाधिरोपितसृगयन्द्रमा सृगलाञ्छनम् ।

केसरी निष्ठुरचित्तसृगयूयो सृगाधिपम् ॥ ५३ ॥

Prak—चन्द्रमा सृगलाञ्छनम् [The moon is called *stag staine* !] Why so?—अङ्गाधिरोपितसृग चन्द्रमा [Because he holds the stag on his lap. This is a piece of weakness in him and it has branded him as *stag staine* !] Well what should he have done?—इहरी सृगाधिपम् [He could have seen what was necessary from the fact that the lion is called the *king of stags*]. What procured him that proud title?—निष्ठुरचित्तसृगयूय केसरी [See how the lion treats the stags. At times he kills a whole herd of them, his very ferocity entitles him to that epithet while mildness brands the moon.] 53

Prose—अङ्गाधिरोपितसृग चन्द्रमा सृगलाञ्छनम्, निष्ठुरचित्तसृगयूय केसरी सृगाधिपम् । ५३ ।

Eng—The moon becomes 'stained by the deer' with the deer placed on his lap, while the lion is 'king of the deer' for having ruthlessly routed herds of deer. 53

Brng—उक्तं मुनिं यदापि मुनिं काले करिष्या 'मुनिं' नाम निष्ठुरचित्तसृगयूय, यदापि निष्ठुरचित्तसृगयूय मुनिं काले निष्ठुरचित्तसृगयूय 'मुनिं' नाम पृच्छति इति । ५३ ।

Prak—See *Eng* at 1 *Prak* above

Mall—वैश्वदेव आश्रमस्थानम् इत्यत्र चन्द्रमातिरेककटाक्षान्ती आचष्ट चरति । 'चन्द्रम्' चन्द्रमसम् 'अधिरोपित सृग' इति स 'चन्द्रमा सृगलाञ्छनम्' । तदा निष्ठुर' यदा तदा चित्त' इति 'सृगयूय' सृगसमुद्दी इति स

'किसरी' सिंह भगाधिप'। उभयत्रापि "प्यात" इति शेषः। तथा च्चवो
मादुं वं दुश्चोर्धंश्चि पीरुयं तु कीरुं ये इति भावः [अत्र अप्रमत्तकथनात् प्रमत्ताद्यप्रतीते
अप्रमत्तप्रसङ्गः]। ५३।

NOTES ON MALLI

1. By अद् &c he furnishes affirmative and negative illustrations of the fact that strong measures have to be adopted (towards an enemy) 2. प्यात has to be supplied in both (lines) 3 The अलदार here is अप्रमत्तप्रसङ्गः because from a description of foreign matter, the matter in hand is inferred

Saru—इत्यथा शृगमङ्गे कृता अन्द्रसेन आश्रितोऽभूत् सिंह पुनस्तानेव
एता तेषां राजा बभूव। अत आशीदतां तञ्जी सा भूत् अमा। Also see
Mall: "तथाश्चवो कीर्णये"।

CHARCHA

1 अद् &c—अधि + दद् + णिच् + क्त कर्मणि अधिरापित (र अधिरोहित
caused to mount अद् अद् + वा अधिरोपित, सुप्सुपा। अद् अधिरोपित
सर्ग अनेन अय्य या वक्त—। Or—अधिरापित सर्ग अनेन, वक्त—। अद् अधि
रापित सर्ग सुप्सुपा।

2 अष्टमा—the m. cu. S. 6 under "अधुनुरचन्द्रमशीर्भिरामताम्"
—Canto I Sl. 16

3 सर्ग १८—आन्दान अद् न अनेन इति आन्द + म्भुत् करण आन्दन
mark stain सर्ग आन्दनमय, वक्त—। This implies that the beauty
of the person suffered thereby. This is the penalty he had to
pay by his indifference towards the deer

4 किसरी—किसरी मन्त्रेण किसरी अय्य अस्ति इति किसरी + इति मन्त्रेण
the named best i. e., the lion. The usual reading is किसरी
with a palatal. We prefer the dental because the palatal means
परम पालिये "मृदावां किसरी दन्त्य" इति अद्भिद्।

5 निहुर &c—दिय + क्त कर्मणि दिय disjuncted, Malli has इत
killed अनेन अदरुदाम्। सुद् Lord, the center is more e. m. p. a.,

comp "यूयानि सचायं रविप्रदत्त"—*Sakuntala*, Act V युयानि युयानि
स्ययूयानि, इतत्—। निहुरं चिह्नानि निहुरं चिह्नानि, सुस्पृषा । निहुरचिह्नानि
स्ययूयानि अनेन, वदु— ।

6 मगाधिपा—अधिपाति इति अधि+पा+क कर्त्तरि अधिप lord
paramount मगाथाम् अधिप, इतत्—। This enviable epithet the
lion earns by his prowess The difference in the result as is
seen in the moon and the lion shows the advantage of adopting
strong measures as well as the disadvantage and not adopting
them मग may also mean any beast "मग पशौ कुरङ्गे च" ।

7 Force— मगेष चन्द्रमसा लाब्धनेन (भूयते) यूथेन केसिका
मगाधिपेन (भूयते) ।

चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वमपक्रिया ।

स्वेद्यमामजूरं प्राज्ञ कोऽभसा परिपिञ्चति ॥ ५४ ॥

Prak—रिपौ सान्त्व तु अपक्रिया [It is bad policy to adopt con-
ciliation towards an enemy] Not always—चतुर्थोपायसाध्ये रिपौ
[Not always, but towards an enemy that is obviously to be
reduced by force] That may be true—क प्राज्ञ स्वेद्यम् आमजूरम्
अभसा परिपिञ्चति [Only a fool will order a bath for an acute fever
that has to be cured by promoting perspiration] 54

Prose—चतुर्थोपायसाध्ये रिपौ तु सान्त्वम् अपक्रिया । स्वेद्यम् आमजूरं
क प्राज्ञ अभसा परिपिञ्चति । ५४ ।

Fng—Conciliation is bad policy in an enemy reducible by
the fourth expedient alone Who ever, that knows, bathes in
water an acute fever that has to be sweated? 54

Beng—वे द्विषु मगनामक चतुर्थ उपाये वश हईवे ताहार प्रति
शमनामक प्रथमोपाय प्रयोग करिने अनिष्टे दईवे । नवअरे धर्मई
नए, ताहाते कोन् बुद्धिमान् अस्सेकर बावहा करे ? ५४ ।

Expl—See *E, g* and *Prak* above

. *Malli* — ननु सामादिं मुकुरीपायमुपेत्य किं पाचिकमिहिना दखेन ? यथाह
 मनु — “साम्ना भेदेन दानेन समसोहत वा पृथक् । विभेत्तु प्रयतेतारीन् न युद्धेन
 कदाचन ॥” इति । तथात् सान्त्वमेव युक्तमित्याशङ्क्य हार्था निराश्रये चतुर्थो
 पायेति^१ । ‘चतुर्थोपायसाध्ये’ दण्डसाध्ये ‘रिपौ सान्त्व’ साम [“सामसान्त्वमुभे
 समे” इत्यमरः] ‘अपक्रिया’ अपकारः । तथाहि ‘स्त्रिय’ स्त्रेदाहे स्त्रेदनकार्यम्
 (१ कार्याहम्) इत्यर्थे [“स्त्रेदन्तु स्त्रेदने घर्मे” इति विश्व] ‘आमञ्जरम्’ अपक
 ञ्जरं प्राय [“आमो रोगे रोगभेदे आमीऽपके तु वाच्यवत्” इति विश्व] ‘क’ प्राय
 पण्डित ‘अभसा’ जलिन ‘परिविद्यति’ न कीऽपि इत्यर्थे । ज्वरितस्य अभसिकवत्
 कुहस्य सान्त्वम् उद्दीपकं स्यात् अतो दण्डा (१२४) एव इति भावः । वाक्य-
 भेदेन प्रतिविम्बकरणापत्तौ दृष्टान्तालदारः^३ ॥ ५४ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well what is the use of दण्ड, with which the success is partial, disregarding सामन् &c which are easier means? Manu says—Attempt should be made to overcome the enemy with सामन् दान and भेद, separately or simultaneously applied, but never with युद्ध । So सामन् (conciliation) is the proper thing here This he refutes in two verses beginning with चतुर्थे &c.

2 Like sprinkling of water to fever patient, conciliation is an aggravator to the incensed, hence repression is the thing

3 The अलदार is दृष्टान्त which depends upon raising a comparison in a different sentence

Size—See Malli — “ज्वरितस्य दण्ड एव” ।

OHAROHA

1 चतुर्थे &c—चतुर्थां पूरण इति चतुर् + षट् - चतुर्षु + षट् - चतुर्थे
 the fourth उद्देश्येन or उपायने चतुर् अनेन उपा + इ + अच् कारणे or उपा +
 अच् कारणे उपायः means These are four—सामम् दान, भेद, दण्ड ।
 साध or सिध + विध + यत् or यत् कर्मणि साध्य reducible चतुर्थे उपाय-
 चतुर्थोपाय the fourth means, i.e. दण्ड, कर्मणा— । तत्र साध्यः, इतत्— ।
 तद्वत् । See under दण्ड, sl. 55

२ अपक्रिया—अप + कृ + श भावे mismanagement Pred to शान्त्वम् ।

३ श्वेदम्—स्विद + श्वत् कर्मणि श्वेद to be sweated । तम् ।

४ चाम &c—चाम ज्वर acute fever, कर्मधा— । तम् । कर्म of परिपिचति ।

५ प्राज्ञ —प्रजानाति इति प्र + ज्ञा + क कर्त्तरि प्रज्ञ well informed प्रज्ञ एव इति प्रज्ञ + अथ शार्धे प्राज्ञ । An अप्राज्ञ might but a प्राज्ञ won't ।

६ परिपिचति—परि + मिच् + छट तिप thoroughly sprinkles परि implies सर्वतोभाव thoroughness सिञ्चति त मिञ्च सिपिचे सेञ्चति त अमिचत्-अमिचत् असिञ्च । स becomes य by “उपसर्गात् सुनीदिमुवतिम्यति स्तीति स्तीभति स्या सेनय मध सिञ्च म्वन्नम्वन्नाम्” ।

७ Voice — शान्त्वेन अपक्रियया (मुद्यत) श्वेद ज्वर केन प्राज्ञेन परिपिचते ।

८ Remark—श्वेदन can be of the patient only Here however by चारोप the परिपचन of the ज्वरित is taken as the परिपचन of the ज्वर ।

सामवादा सकोपस्य तस्य प्रत्युत् दीपका ।

प्रतप्तस्यैव सहसा सर्पिपस्तोयविन्दव ॥ ५५ ॥

Prak—सामवादा तस्य प्रत्युत् दीपका [Instead of mollifying conciliation will only inflame him the more] Why so ?—सकोपस्य तस्य सहसा दीपका [As he is already inflamed against you peace overture will forthwith set him ablaze] If he is inflamed that is the more reason that he should be pacified—प्रतप्तस्य सर्पिप तोयविन्दव इव [No Water is the case of unduly lit Oil which becomes all in flames no sooner water sprinkled upon it] 55

Prose—सकोपस्य तस्य सामवादा सहसा प्रतप्तस्य सर्पिप तोयविन्दव इव प्रत्युत् दीपका । Or place सहसा before दीपका ।

Fnj—(On) the contrary, host is as he is conciliatory word would forthwith become inflaming unto him (Or—set him alight) drops of water are unto overheaten Oil 55

Beng—गोशर अश्वरे कोप रहिग्राहे, मिठे कपीय वर' ताशर बोप
 वृद्धि पाय । घृत् उठथ हईने हठां ताशते यदि बनविन्नु येना पाय,
 से घृत् अगिरा उठे । ६६ ।

Ergl—See *Janj* and *Prak* above

Malls—माभिति । 'सुकोपय' अद्वैतस्य तस्य भेदस्य 'मामवादा' प्रथो
 ऋय 'महमा प्रथमस्य' क्वचित्तस्य 'संपिप' घृतस्य 'वायविन्दव इव प्रसृत' वैपरीत्येन
 'दीपका प्रत्यक्षकारिण न नु शान्तिकरा इत्यय । तथाह' एव म मनुवचनं
 तु अमदद्वैतविषयम् इति भाव ॥ ५५ ॥

Sara—उच्चै घृत जलविन्दव इव कुपित स्थिौ दीपकभव माम ।

OHAROHA

1 मामवादा—वद + घञ् भाव वाच Talk, word माय वादा words
 of conciliation, इतन्—।

2 सुकोपय—कोपिल मष्ट वर्तमान मर्षाय, यद्—। तथा । Also see
 next

3 तस्य—अनुभे अतिकर्म्मरि हृदीया घटी (see under दीपका) Malli
 takes it with reference to *Sisupala* (भेदस्य) । But sl 55 is a
 continuation of the idea in sl 51 , so as that verse is perfectly
 general तस्य here as also to be taken generally So explain
 'तस्य' स्थिौ अनुपपिपायमाधस्य स्थिौ इत्यय । कथ अनुपपिपायमाधो स्थिौ ?
 या द्वि'सुकोप' इत्येव ।

4 प्रसृत—A compound अव्यय (प्रति+घृत) । प्रति *unpl* & वैपरीत्य
 contrast । Hence Malli *sara* वैपरीत्येन । C : p. "प्रसृत मा
 निरन्तरा"—Canto I sl 3J (which see)

5 दीपका—दीपकानि इति दीप + विच् + लृच् कर्म्मरि *influenza*
 दीप १५ अर्म्मक । Thus म शीघ्रत (अविधि)—मामवादा सं दीपयति
 (अविचल्य कर्म्मरि) —मामवादा तस्य दीपका (हृदीया) ।

6 प्रथमस्य—प्र + तस्य + ञ् कर्म्मरि इतर *overheated* तस्य, प्र
 it is *overheated*

7 अद्वैता—Malli connects it with *प्रथमस्य* । अद्वैता *and* *heavily*
heated or, *rajally heated* Or *suppose* स्थिौ, दवा *&c* as under

stood and construe सहसा चिता तीयबिन्दव — Drops of water suddenly thrown in But both these lack uniformity, because they detach सहसा from the first half of the verse Better say सहसा दीपका forthwith set ablaze This may be taken with both सामवादा in the first half and तीयबिन्दव in the second. Thus सामवादा तस सहसा दीपका as are तीयबिन्दव सर्पिषः सहसा दीपका । Our *Eng* is in accord with this construction

8 तीय &c — तीयस्य बिन्दवः, इतत् — The counterpart of this is सामवादा, of सकीपस्य it is प्रतप्तस्य, of तस्य it is सर्पिषः ।

9 *Voice* — सामवादे बिन्दुभिः दीपकैः (भूयते) ।

10 *Remark* — *Prose* in verse 54 he says सान्त्वं न अपक्रिया । Here he explains what that अपक्रिया is Verse 55 elucidates verse 54 सकीपं तु रिपु सान्त्वं न प्रमथति प्रव्युत्त दीपयति इति सान्त्वादपक्रिया ।

गुणानामायथातथ्यादर्थं विद्वावयन्ति ये ।

अमात्यव्यञ्जना राज्ञा दूष्यास्ते शत्रुसञ्जिता ॥ ५६ ॥

Pra. — ते राज्ञा दूष्य [Those people have to be condemned by the kings] Which people ? — अमात्यव्यञ्जना शत्रुसञ्जिता [People who are in the garb of ministers but really deserve to be branded as enemies] Why ? — ये अथ विद्वावयन्ति ते [Because they spoil the king's cause] How so ? — गुणानाम् आयथातथ्यात् विद्वावयन्ति [They spoil the cause through ignorance by a misapplication of the expedients employed] 56

Prose. — गुणानाम् आयथातथ्यात् अर्थं ये विद्वावयन्ति अमात्यव्यञ्जना शत्रुसञ्जिता ते राज्ञा दूष्या । ५६ ।

Eng — Those who, passing as ministers subvert the end by the unsuitability of the means (employed) become branded as enemies and are to be condemned by the king 56

Beng — উপায়গুলি যেখানে যেমন প্রয়োগ করা উচিত তাহা না করিয়া বাদ্য রাজার কাছের প্রতি করে তাহারা অন্যতর সাবে শত্রু ও
৫ নিন্দ্য । ৫৬ ।

Expl—See *Eng* and *Prak* above

Malli.—एवं स्थिते किंचित् उद्भवदयः प्रत्याचक्षीरन् तान् प्रत्याह गुणानामिति^१।
सभ्यादीनां (? 'गुणानां' सभ्यादीनाम्) 'आययातप्यात्' ययातयत्वम् अनतिक्रम्य
(? अतिक्रम्य) । ययातयं ययायोम्यम् इति यावत् ["ययार्थे (? यं) तु ययातयम्
इत्यमरः । ययार्थेऽध्ययीभाव "स नपुंसकम्" इति नपुंसकत्वम् । "इन्वीनपुंसके
—" इति इत्त्वम्^२] । ततो नञ् सभासे अययातयम् । अस्य भावः आययातयम्
[ब्राह्मणादित्वात् प्यञ्प्रत्ययः । "ययातयययापुरयो पयोयेन" इति विकल्पात्
नञ्पूर्वपदद्वि^३] । तस्मात् 'आययातप्यात्' अययायोम्यात् (? योगात्) अन्यकार्षी
अन्यप्रयोगात् इत्यर्थः 'ये अग्ने' प्रयोजन विप्रावयीनि' निग्नन्ति कार्यहानि कुर्वन्ति इत्यर्थः
'अमात्यानां व्यञ्जन्' चिञ् येषां ते तथोक्ता तत्रेपधारिणः इत्यर्थः ["अवर्ज्यो बहुव्रीहि
व्यधिकरणी जन्माद्युत्तरपद" इति वामन^४] वन्दुतस्तु शत्रुरिति मग्ना एषां सघाता
'शत्रुसन्निता' शत्रव एव 'ते' कूटमन्त्रिणो 'राज्ञां दृषयितुमर्हा' 'दृष्ट्वा' गच्छां. त्याज्या.
इति यावत् ["हत्यानां कर्त्तरि वा" इति कर्त्तरि षष्ठी] । अतः स्त्रीकं न प्रति-
रीह्यम्^५ इति भावः ।

NOTES ON MALLI.

1. Such being the case some, with Uddhava at their head might oppose ; to them he says गुणानाम् &c. 2. अध्ययीभाव with an अयय in the sense of यया (*Char*). Neuter by the rule "स नपुंसकम्" ; Shortening of the final vowel by "इन्वी—". 3. The affix प्यञ् is attached because the word is of the ब्राह्मणादि class. नञ् which is the पूर्वपद is lengthened by "ययातय—" (*Char*) 4. Vamana says—A व्यधिकरणबहुव्रीहि with जन्द्न् &c. as उत्तरपद cannot be avoided. 5. Hence what I have said should not be opposed.

Sara—एवमिदं प्रयोज्ये अयत् मद्रुष्य ये सामिनः कार्ये शाययन्ति,
अमिता एव ते मन्त्रिणोप चरन्ति ।

CHARCHA.

1. आययातप्यात्—यया is an अयय meaning पदादीन्तिइति non-

transgression तथा is also an अव्यय meaning सद्य true, truth, the proper thing तथा, : e, सत्यमनतिक्रम यदातयम् non transgression of the correct thing अव्ययो—। तन् अन्नि अन्निन् इति यदातय + अच् मत्वर्थे यदातयम् that in which there is no transgression of what is right : e, यद्यर्थे the right thing न यदातयम् अयदातयम् नञ्त्—। तस्यभाव इति अयदातय + षञ् not right : e wrong भावे आयदातयाम् incorrectness तद्यात् । इतौ प्रभौ । Note that there is a material difference between our explanation and that of Malli. The latter has यदातयत्वम् अनतिक्रम्य which should be तयात्वमनतिक्रम्य । Allowing this the idea of पदाधानतित्ति or, as Malli puts it, पदार्थानतिक्रम is prominent in the compound यदातय because an अव्ययीभाव is पूर्वपदार्थप्रधान, : e, here it has the sense of यदा prominent and पदार्थानतिक्रमि is a sense of यदा । But अनतिक्रमि or अनतिक्रम is भावप्रधान both क्रिन् and घञ् being भावे । Hence अयदातय is also भावप्रधान, because a तत्पुरुष is उत्तरपदार्थप्रधान and the उत्तरपद् here is यदातय which is just now shown to be भावप्रधान । But if अयदातय is भावप्रधान, it cannot take a भावप्रत्यय । प्रत्ययार्थस्य उक्तत्वात् न प्रत्यय उक्तार्थानामप्रयोग इति । Hence षञ् cannot be attached to अयदातय if we derive it after Malli. This is the reason why we attach अच् मत्वर्थे to यदातय above. In short Malli's derivation makes यदातय—यदायता, we make it mean यदाय which agrees with the अमर quoted by Malli. The Bhasya expounds the compound differently, thus—“न यदातया अयदातया : अयदातयाभाव अयदातयम्” । this implies that यदातया is first attained as a सुप्सुपा compound यदा तया यदातया as truth is, or as is true, hence correct. Next अयदातयाया भावइति अयदातया + षञ् भावे । For तथा in the sense मत् compare “आयुषत किन् एवम्य भरिन्द्रस्यैराधीधर्मं जनु किमात्य सन् तथेति” “यदात् राज्ञश्चकुमार तस्या” &c. This text of the भाष्य shows that पतञ्जलि reads “यदातयायदापुरथी पथ्येति” and not “यदातययापुरथी —” । The latter is the Vrttikara's reading which Malli adopts.

The rules noticed by Malli are—(1) “स नपुंसकम्”—an अव्ययी—compound is in the neuter, (2) “इतो नपुंसके घातिपदिकस्य”—final of a word in the neuter gender is shortend if it is a

6. शत्रु &c—शत्रूणां संज्ञा शत्रुसंज्ञा the designation of an enemy, इतत्—। सा संज्ञाता एषाम् इति शत्रुसंज्ञा + इतत् to whom the appellation of an enemy attaches. They have become enemies by their conduct (by injuring the king's interests.)

7. Voice.—... अर्थः यैः विज्ञायते... व्यघ्नान्... सशितान् तान् राजान् दूषयेयुः (Or व्यघ्नने... सशितैः तैः... दूष्येः (भूयते)) ।

स्वशत्रुपचये केचित् परस्य व्यसनेऽपरे ।

यानमाहुस्तदासीनं त्वामुत्थापयति द्वयम् ॥ ५७ ॥

Prak.—तत् इदम् आसीनं त्वाम् उत्थापयति [You are bidding time. But just now two considerations have presented themselves each of which tempt you to march out]. What are those considerations please ?—केचित् स्वशत्रुपचये यानमाहुः [Some advise a raid when there is an accession to one's strength. We were never stronger than we are now. So let us go out]. What else pray !—अपरे परस्य व्यसने यानम् आहुः [Other again say that it is best to attack an enemy when he is in distress. Now then is the time to march, for Sisupala is in dire straits] 57.

Prose.—केचित् स्वशत्रुपचये यानम् आहुः । अपरे परस्य व्यसने (यानमाहुः) । तत् इदम् आसीनं त्वाम् उत्थापयति ।

Eng.—Some advise an expedition at the waxing of one's own strength, others at the wane of the enemy. Both these now prompt you lying in wait as you are. 57.

Beng.—शत्रु विरुद्धे यात्रा काहार श्रु मते निज बलें इच्छितेई कर्षया, कारारं श्रु मते शत्रु विरुद्धे प्रसन्न । तुनि शत्रु प्रति लक्ष्म्या श्रिया बसिदा आह, निविष्टे हरेदा वेध उठय मतेई तोमार उच्छोणेर मय आदिदाह । ५७ ।

Expl.—See *Eug.* and *Prak.* above.

Malli.—ननु यातव्योऽपि काले यातव्य इत्याशयः अयमेव काल इत्याह स्वशक्नोति । 'किंचित्' इडाः 'स्य्य' अक्षुपचये' सामर्थ्यादिरिके 'यान्' यावाम् 'आहुः' [यथाह कामन्दकः—“प्रविश सन्नो व्यसने रिपूनां यातव्यमित्येव समादि-
गतिः । तत्रेव पक्षो व्यसर्गं ह्यनिटं चमत्तु सन्नभ्युदितः प्रतोयात् ॥”^१ इति] । 'अपरं' इडाः 'परस्य' शब्दोः 'व्यसने' [“व्यसर्गं विपदि भंगे” इत्यमरः] 'यानमाहुः' [अच-
मत्तु.—“तदा याथादिग्यष्टेव व्यसने चोच्यते रिपोः”^२ इति] । 'तत् इयं' उक्त-
पक्षस्य कर्तुं 'आमीनम्' अनुदयुष्माणम् [“वृंदाभः” इति शाकजाकारस्य ईकारादेशः]
'त्वाम्' उद्यापयति' प्रेरयति । तदुभयलाभात् इदं काली न कदापि लक्ष्यते
(? लभ्यते) इत्यर्थः ॥ १० ॥

NOTES ON MALLI.

1. As Kamandaka says—Almost all the wise men say that war should be declared when the enemy is in straits. Calamity to the enemy is not desirable, so this is not the right course ; but one should march out joyfully when one is sufficiently strong. 2. On this Manu says—Then go out declaring war when calamity has befallen the enemy.

Siva—अथ सुमर्यां वयं शिवापालपासमर्थः । अती यातव्यमेव ।

CHAROHA

1. अशक्ति &c.—अशक्तत्वमया इति शक्त+क्तिन् करणे शक्तिः strength. उप+चि+अच् भावे उपचय. growth. स्वस्य शक्तिः, इतत्— । अशक्तोः उपचय, इतत्— । तद्धिन् । भावे सन्नमी or अधि ०मी उपचय pointing to उपचयकाल ।

2. अचित्—चित् is an अव्यय implying indefiniteness, अ and चित् are separate words uncomounded. 3 व्यसने—व्यसते अत्यती नोयते अनेन इति वि+अस (चेषे दिवादि)+ल्युट् करणे व्यसनम् disaster. तद्धिन् । भावे सन्नमी, or अधि ०मी व्यसन denoting व्यसनकाल ।

3. आहुः—आ+उम् (लट् षनि) they say. This is by the rule “हुव. पञ्चानामादिव आहो हुव.”—Optionally the first five लट् विभक्तिसु

after \ddot{r} are changed into चल . अहम् , अहम् , अहम् and then \ddot{r} becomes आह । ब्रवीति ब्रूते , उवाच ऊचे , वक्ष्यति ते , अवीचत्-त ।

4 आसीनम्—आम+आनच् कर्त्तरि आसीन seated, a c , watching in armed neutrality तम्। The rule "दूदास" means that आ of आनच् becomes ई when after आम्।

5 उद्यापयति—उद्+प्रा+विच्+लट् तिप् urges to action तिष्ठति—ते, तस्यौ, अन्यात्—अभ्यन्त, स्यासति ते।

6 इयम्—इो अथयवौ अथ इति वि+तयप्-वि+अठच् optionally—इयम् or दितयम्। The group of two is composed of स्तोपचय and परचयम्। Both conditions are satisfied now

7 Voice—कैयित् उच्यते। अपरैः। तेन इदं आसीन तम् उद्यापयमे।

8 Remark—The कानन्दक in Malli generally read (in the latter half)—“तदा विपक्षे व्यसनानपेक्षी क्षमी द्विपक्ष मुदित प्रतीयात्”। This means—Also, to the contrary, they say that when one is sufficiently strong then without waiting for a disaster, one should joyfully march out against the enemy. The entire verse then becomes a statement of two different views—attack when the enemy is in straits (first half), attack when you are strong (second half) The author shows no leaning towards either view. But Malli quotes him in support of the view स्वयङ्कुपपदे यायात्। Hence Malli could not have quoted the second half in the form “तदा विपक्षे &c” as above. We have therefore adopted the reading “तत्रैव पक्षो—” which Bombay editions note only to reject.

निन्दयिष्यतो मोकानन्दमाननघोषमः।

यादवाग्भोनिधोन् रुन्धे येनेव भयतः क्षमा ॥ ५८ ॥

Prak—How are we stronger now?—अवत् क्षमा वला इ यादवाग्भोनिधोन् रुन्धे [Your vast body of kinsmen is like a veritable sea kept in check by your forbearance which acts like the bank to that sea. Backed by them we are indeed strong.]

Do they count much?—अलङ्कान् यादवाभ्रीनिधीन् [They are invincible]. But how many are they?—अलघौयसः यादवाभ्रीनिधीन् [They are an immense body]. But they have not much enterprise—लीकान् लिङ्गद्विपतः यादवाभ्रीनिधीन् [They are longing to over-run the worlds but are being restrained by your forbearance]. 58.

Prose—लीकान् लिङ्गद्विपतः अलङ्कान् अलघौयसः यादवाभ्रीनिधीन् भवतः यमा वेदा इव ह्ये । ५८ ।

Eng.—Your beach-like forbearance curbs the sea-like Yadava—insurmountable, by no means insignificant, and eager to over-run the worlds. 58

Beng.—सन्त्रेण त्वां विवृत्तं महाप्रनाणं वादवै सैद्य अपरेण अनन्त्या ३ अत्रः सन्त्रं अगतैरं नन्तने उंय्युः । त्वांनारं क्मा वेनारं त्वां एंइ माग्नरके निवृद्धितं कद्रियां राथियाछे । ५८ ।

Expl.—The vast army of Yadava warriors longs for the conquest of the worlds and only awaits your orders. Also see *Eng.* and *Prak.* above.

Malli—तत्र अग्रतः पचयं तावद्दशयति लिङ्गद्विपत इति । 'लीकान्' लङ्-यितुमिच्छतः 'लिङ्गद्विपतः' [अद्वयते मद्भन्तात् लटः शतरि शम्] 'अलङ्कान्' स्वयं दुर्लङ्कान् । कुतः ? 'अलघौयसः' अतिगुरुन् पतएव 'यादवा अभ्रीनिधीन्'—इव-इत्युपमितसन्नाहः । वेनिव इति लिङ्गात् । तम् 'यादवाभ्रीनिधीन् भवतः यमा' तितिचा 'वेनिव' वृत्तमित् ["वेला कुलिप्रियापरिधेः" इति विश्वः] 'ह्ये' प्रतिबध्नाति । अन्यथा प्रादेव सर्वे संहरियुः इति भावः ॥ ५८ ॥

Sans.—यदुवीराय सीन्नाहाः केवलं त्वामपेक्ष्य उदासते ।

CHARCHA.

1. लिङ्गद्विपतः—अद्वयितुमिच्छतः इति लङ् + विष् + घञ् + प्रट् इति लिङ्गद्विपतः eager to overrun, तात् । This shows the presence of 'will'.

2. अलङ्घ्यान्—लङ्घयितुं शक्या इति लङ्+विच्+यत् or एत् कर्मणि लङ्गा capable of being overcome न लङ्गा, नञ् तत्—। तान्। This shows that the agents are 'capable'

3 अलघीयांस—अतिशयेन लघव इति लघु+इयसुन् लघीयांस very small, insignificant, न लघीयांस अलघीयांस by no means insignificant, नञ् तत्—। : e, very vast, तान्। This with the two above shows a large backing, of capable and willing fights

4 यादव &c.—निधोयन् एषु इति नि+धा+क्ति अधिकरणे निधय receptacles चक्रेण निधय, दत्तम्—। यादवा चक्रेण निधय इव, उपमित कर्मधा—। तान्। It is difficult to see why plural

5 इमे—इध+लट् ते चेक्रे इच्छे—इमे, इरीच—इच्छे, रीक्षति—ते, अरीक्षीत्—अच्छत्—अच्छ।

6 Force—। लिङ्घयितुं अलङ्गा अलघीयांस निधय चक्रेण वेद्यया ... इच्छन्ते ।

१२^०, विजयस्त्वयि सेनायाः साक्षिमात्रेऽपदिश्यताम् ।
। फलभाजि समीक्ष्योक्ते बुद्धेर्भोग इवात्मनि ॥ ५८ ॥

Pra—Suppose I let them loose—सेनाया विजय त्वयि अपदिश्यताम् [Then they will surely subdue Sisupala, and you will gain a victory without effort on your part] But I shall have to exert myself—साक्षिमात्रे त्वयि अपदिश्यताम् [You will stand as a mere spectator] Why then should the victory be mine—समीक्ष्योक्ते फलभाजि आत्मनि बुद्धेर्भोग इव [This is because the fruit of the victory goes to you This is like the Atman of the Samkhya which enjoys the benefit of consciousness and to which are assigned experiences which really belong to consciousness]

Prue—सेनाया विजय साक्षिमात्रे फलभाजि त्वयि समीक्ष्योक्ते आत्मनि बुद्धेर्भोग इव अपदिश्यताम् । ५८ ।

Eng—Be the success of your army assigned to you who is but a watcher enjoying the consequences as the experiences of them are to the Atman described by the Samkhya 59

. *Beng* — সাংখ্যের আত্মা যেমন উদাসীন থাকেন ও ফলভাগী বন্ধি
বুদ্ধির জোগ তাঁহাতে আয়োজিত হয়, সেইরূপ তুমি সাক্ষিক্রমে বসিয়া
থাক তোমার সৈন্ত চরলাত করুক ও ঐ জয়বশভাগী বন্ধিরা তোমাকে
আয়োজিত হউক । ৫০ ।

Exp — In the Samkhya system of Philosophy Atman does
not work but Prakriti works for him The first result is
Conscio suris (মহান্‌বুদ্ধি) Experiences inhere in consci-
ousness and are attributed to the Atman. So do you stand as
a spectator and watch your army winning the battle for you.
The fruits will go to you and the victory will be attributed to
you Really the work of bringing Shupala down on his
knees will entail no exertion on you.

Vallu — অশুভ্রহ্মায়মদর, যদসৌ মনেষ তে বিনয়তাম ইত্যাহ বিনয় ইতি ।
'নীলাদা' কর্ণা 'বিসয়' চাবিমাধে' উদাসীনে এষ 'জয়মানি' ত্রি সনীত্যন্তে
সাঁসীতে ["সাঁসে সনীত্যন্" ইতি বিকারঃ] 'সাক্ষি' বুদ্ধি' মনস্বলস্য
নুল্লভতে, মহান্‌বুদ্ধিঃ, কর্ণা 'শীম' সুভদ্রাস্ত'বসক 'ইব' অবদিস্ততা'
স্বব্রিয়তাম্ । যদস্যদরস্যাদনা স'মিন্দ্রস্বাত্ ইতি মথ [সাঁসো অস্বাহ
— "কর্ণেৰ মথদুদাসী" ইতি "মথে প্রযুযমী" যত্নাৎ প্রথমস্য সাধয়তি বুদ্ধি"
ইতি অ'] ১ ১৫ ১

NOTES ON MALLI

1. Here is another consideration that victory is gained
without effort. 2 Of the principle known as মহান্‌ which is
the first transformation of the root-cause. 3 The Samkhyas
too say 'Appears like agent though uninterested', অ'৩ ' All
experiences of the Purusha are provided by Buddhi "

৫০ — ই এষ প্রভু উপু উদসীনে । উদাসীনেৰ জয়ভাগী পশুৰ বিসয়-
মনস্বলীনেৰ মুখ্য । ১৫ ।

CHAROHA

1 विजय — वि + जि + च्च् भावे विजय victory

2 साचिमात्रे—साचात् is an अव्यय meaning प्रत्यक्ष । “साचात् प्रत्यक्षतुल्ययो ” । साचात् द्रष्टा इति साचात् + इति द्रष्टरि साची one having direct perception an eye-witness (द्रष्टा) । Originally the reference was to lending and borrowing The lender, and the borrower and the witness are all द्रष्टा, but साचिन् is restricted to mean the witness only The rule is “साचात् द्रष्टरि भ्रशायाम्”—साचात् takes इति to be used as a संज्ञा of the द्रष्टा । साची एव इति साचिमात्रम् mere witness तत्पुरुष of the मयूरव्यंसकादि class तस्मिन् । This is a द्विवचनसमास of साचिन् and मान । “मान कार्त्तुं स्यात्प्रधारणे”, here प्रवधारणे । Qual त्वि and आत्मनि ।

3 अपदिश्यताम्—अप + दिश + लोट् ताम् कर्मणि let it be attributed दिशति—ते, दिदिश—दिदिगे दीक्षति—ते, अपदिचत् अपदिचत ।

4. फलभाजि—फलं भजत इति फल + भज + वि कर्मणि ताच्छीर्षं फलभाक् the reaper of the fruit, उपपदतम्— । तस्मिन् । Qual त्वि and आत्मनि ।

5. समीत्योक्तं—समीत्येण उक्तं समीत्योक्तं described by the Sankhya system of Philosophy, इतत्— । तस्मिन् ।

6 बुद्धे—बुध्यत अनया इति बुध + क्तिन् कर्मणि बुद्धि consciousness-बुद्धि and भजा are contrasted । तथा । बुद्धि, consciousness मद्यन् is the first outcome of the union of Prakriti and Purusha Conpara—“महत्तमं चोपनिषद्द्वार — Jaitrali m 11

7 भाग — भुज् + च्च् भाव भोगे (n) yment experience भाग is contrasted with विजय ।

8 आत्मनि—आत्मन् soul तस्मिन् । This is contrasted with त्वि ।

9 विजयम् भयम् अपदिशन् (जग) (Or—अपदिशन् भयम् see Panchik)

10 Jaitrali—The victory belongs to the भय, but it is to be attributed to इति एव । is फलभाज् । Here a question arises इति the वदन्त्य because victory is attributed to him, it is the

victory attributed to him because इति is कलभान् ? The answer has to be gathered from the contrast—The भोग of बुद्धि is attributed to आत्मन् who is कलभाज् । The भोग belongs to बुद्धि । It is आत्मन् himself that fancies the भोग to be his. This is an illusion and is wholly of Atman's own making. Owing to this illusion आत्मन् suffers he becomes कलभाज् । Hence to keep up the contrast with आत्मन् we have to construe, तयि अपदिग्गता वया । Hara is कलभाज् owing to this his own अपदेजन ।

हते द्विडम्बरिपुष्पा राज्ञि द्वैमातुरे युधि । ५२ ॥ ६
 चिरस्य मित्रव्यसनो सुदमो दमघोषज ॥ ६० ॥
 सुदमो दमघोषज ॥ ६० ॥

Pra—Granted we are strong how is Sisupala in straits ?
 —चिरस्य मित्रव्यसनी दमघोषज सुदम [Sisupala has long been helped by powerful ally backed by whom he has defied us so long. That ally luckily is now no more] How is that ?—राज्ञि द्वैमातुरे युधि द्विडम्बरिपुष्पा हते (मति) मित्रव्यसनी (That ally was no other than the formidable king Jarasandha of Magadha. He is now dead killed at fight by Bhima] 60

Prose—द्विडम्बरिपुष्पा रमातुरे राज्ञि युधि हत चिरस्य मित्रव्यसनी दमघोषज सुदम । ६० ।

Fry—The king born of two mothers having been slain in battle by the slayer of Haimabti Damagh, his son bereft of friends after a long time is easily repressed 60

Beng—राज्ञि द्वैमातुरे युधि हत चिरस्य मित्रव्यसनी दमघोषज सुदम । ६० ।

Expl—This is the best time to attack Sisupala. His formidable ally Jarasandha king of Magadha is now no more being killed at fight by Bhima. Thus weakened he can be easily subdued 60

Malli—अथ परस्य व्यसनमाह इति इति । 'हिडिम्बरिपुत्रा' भौनि । इयोमावारपथ पुमान् 'हेमातुर' ["मातुरुत् मध्यासंमद्रपूर्वाया " इत्यण्प्रत्यय उक्ता रथ चनादीय] । तस्मिन् 'राशि' जरासन्धे (स हि ?) सङ्घितायां पत्नीकान् अरिभ्यः प्रसूतं जरया नाम पिशाचा सम्भितय इति कथयन्ति । 'युधि इत' सति 'चिरस्य' चिरकालेन ["चिराय चिररात्राय चिरस्थाद्याचिरार्थका " इत्यनट] 'मितव्यसनी' मितव्यसनवान् मितवशवान् इति यावत् ["व्यसन विपदि धरे" इत्यनट] दमघोषाञ्जाती 'दमघोषज' चैव 'मुदम' एकाकित्वात् सुसाञ्ज इत्यर्थः ॥ ६० ॥

NOTE ON MALLI.

1 They say he was given birth to simultaneously by the two wives (of king Briha bratha) in halves and then united by a demoness named Jara

Sara—आसीदस्य रिपो परमं मितं मयधेश्वरां जरयासन्धः । स च भौनिरे इत । तन् हिडिम्बिन् प्रजियताम् । ६० ।

CHAROCHA

1 हिडिम्ब & —हिडिम्ब was a Rakshasa whom Bhima killed and married his sister हिडिम्बा the issue of the union being घणोतकश्च । हिडिम्बस्य रिपु, इतम्—तन । An attributive used as a substance.

2. हेमातुर—इयोमावारपथं पुमान् इति हि + माह + अथ - हिमाह + अथ - हिमातुर + अथ - हेमातुर । born of two mothers Refers to Jarasandha (See Mall, "सङ्घितायाम्") तस्मिन् । Here हि and माह are compounded, though हिमाह is not a संज्ञा ("दिकमणे संज्ञासाम्") । This is because the object of compound is to attach the तस्मिन् affix अथ (सहितार्थः) । The rule is "सङ्घितायां अथस्य ममाहारे च" । Next हिमाह becomes हिमातुर by the rule "मातुर—" (Mall) —माह meaning, 'another' becomes मातुर when अथ is attached if preceded by a सङ्घ, or by सम् or by अट । Lastly तम् becomes मातुर by "अथ सङ्घ" ।

3 युधि—योधनम् or युध्यते अस्याम् इति युध+क्लिप भावे अधिकरणे वा युध fight (भावे) or battle-field (अधिकरणे) । तस्याम् ।

4. निरस्य—An अव्यय meaning चिर । तेन । अपवर्गे श्या । अव्ययत्वात् विभक्तिलोपः ।

5 मित्रं लु.—वि+अम (चेपे दिवादि) + ल्युट् भावे अयमन loss. मित्रस्य अयमनम्, इतत्— । तत् अस्ति अस्य इति मित्रव्यसन + इति सत्वर्थे ।

6. सुदम—सुर्वेन दम्यते इति सु+दम+खलु कर्मणि, उपपदतत्— ।

7. दम &c—दमघोष was Sisupala's father. तस्मात् जात इति दम-घोष+जन+उ कर्त्तरि भूते, उपपदतत्— । Adjective used substantively.

8. *Force*—व्यसनित्वा...घोषजेन सुदमेन (भुयते) ।

नोतिरापदि यद्दम्यः परस्तन्मानिनो द्विये ।
विधुर्विधुन्तुदम्येव पूर्णस्तस्योत्सवाय सः ॥ ६१ ॥

Prak—परः चापदि दम्यः (इति) यत् तत् मानिनो द्विये नोतिः [A certain stereotyped formula passes under the name of Polity. It is to the effect that an enemy should be attacked when in straits. This ought to be a source of shame to an warrior with self respect] Then what should you have instead ?—पूर्णः सः तस्मात् उत्सवाय [Nothing pleases a true hero more than an enemy at the height of his power. A contest with such an enemy is indeed fair fight] Who ever heard of such strange doctrines ?—विधुर्दम्य विधुर्वि [How strange ! Why don't you learn by example ! Witness, the Raha' When does he attack his adversary the moon ? It is when the latter is in full glory and never at its wane] 61.

Pras—परः चापदि दम्यः नोतिः (इति) यत् तत्मानिनो द्विये । पूर्णः सः तस्मात् विधुर्विधुन्तुदम्य इव उत्सवाय । Or—परः दम्यः (इति) ..द्विये नोतिः । ६१ ।

Eng—An enemy has to be attacked when in straits is a

policy that is to the shame of the chivalrous. He is to his joy when full, like the moon to that of his oppressor Rahu ॥

Bong—शक्र विपन्न इहमे ताहाक आक्रमण करिअ ह्य ए बाह नीति अभिमानो वीरव पण लज्जाकर । छत्र बेमन पूर्ण इहनेहै ब्रह्मर आनन्द सेरूप नानीरु शक्र अनतार चरम सीमार थाकिनेहै आनन्द ॥७॥

Expl—See *Eng* and *Prak* above

Malli—कठयाय पच अणु पलावादिन उच । वस्तुतनु श्रावामधिमपच एव इत शान्तरवादी (४१) । यथाह कामन्दक—“यदा समर्त (१ समर) समर्त लिङ्गल पराक्रमादूर्जितमध्यमिवन् । तदाभियायादहितानि कुर्वन् उपानत ऊर्ध्वशीरुमानि ॥” इत्यभिनेत्याह नीतिरिति । ‘पर’ शब्दु ‘आपदि मन्’ गमनात् ‘नीति’ इति ‘यत् तत्’ आपदि गमने ‘मानिन’ शौच्यांगिमानिन ‘डिदी’ लज्जाकरमिवत् । किन्तु ‘पुष्प’ उपचितगत उ’ शब्दु ‘तस्य मानिन ‘विडु’ चन्द विडु तुदति द्विनसीति—विडुशब्दु—राहु [“विध्यदपलुद” इति स्वगण्यदे सुमायम] तस्य ‘इव’ लत्सुवात् । अक्षपथ वनिता वलधनिव यातव्य इतिपथ वयम् इति भाव ॥ ६१ ॥

NOTE ON MALLI

1 This alternative is undesirable and incorrect only for arguments sake. The fact is the first alternative is the favorite of the valourous. It is in accordance with the Sastras also, it is Kamaśaka says—If by your prowess you are able to crush your enemy even though he is at the zenith of his greatness then do not let him come encroaching on your territory in the very outskirts of his kingdom. With this in view he uses श्रेयस्कर

Stra—वस्तुतनु विदु मरुतयमिति लक्षणा मोति । वस्तु श्रावनिव मलध इति हि मन्मथ ॥ ६१ ॥

GHARCHA

1 नीति—नीयते अथवा इति नी+क्तिन करण polity Pred. to the वाक्यात्—“पर आपदि गम्य” (Malli) “पर आपदि गम्य ” is Polity Or—Pred. to तत् in the alternative Prose above

2 आपदि—आ+पद+किप् भावे आपद् distress तस्याम् । भावे ऌमी, or अधि ऌमी आपद् meaning आपत्काल ।

3 गम्य—गम+यत् कर्मणि to be marched against

4 पर—पर आपदि गम्य नीति - The three words पर आपदि गम्य constitute the essence of the whole science of Poetry

5 मानिन—माननम् इति मन+घञ् भावे मान । मान 13 चित्तसमुद्रति chivalry स अस्ति अथ इति मान+इति मत्वर्थे मानिन् chivalrous तस्य ।

6 द्विदि—द्विदि कर्तुं भवति is the construction Hence “क्रियाद्येप पदस्य च कर्मणि ध्यानिन” इति कर्मणि चतुर्थी । Or say द्वीप्रयोजना नीति इति तादर्थ्ये चतुर्थी ।

7 विधुनुदस्य—विधुं नुदतीति विधु+नुद+खग कर्तरि विधुनुद the oppressor of विधु उपपदतत्— । तस्य । The rule विधु” & ~ means that नुद takes खग् in the कर्तृवाच्य with विधु and अहम् as उपपद in the कर्मकारक ।

8 पूर्णं—पूर+ञ् कर्मणि full Or पूर+विच+ञ् कर्मणि पूर्णं or पूरित filled For the moon कलासामदीपूषता, in the case of a king मन्वृत्कूपपूषता । पूर्णं is from पू पालनपूरणयो ।

9 उत्तमवाय—उद+म् अप भावे उत्तमव 107 तस्ये । चतुर्थी as in द्विदि । उत्तमवर्थे स like उत्तमवप्रतीजना नीति seems to be a bit far fetched । चतुर्थी by “क्रियाद्ये—” is preferable

10 नु—Refers to पर no' to पर under all conditions. The पूषता of an enemy cannot be a source of pleasure to one always it is so only when the enemy has to be attacked

11 वोच—परस्य मन्वृत् (मूयते) नृणां (मूयते) देव (भूयते) ननु द्विदि (मूयते) । पुष्येप तत्र विधुना (मूयते) ।

अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्वितम् ।
सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः ॥ ६२ ॥

Prak—But the Sastras advocate the use of force with great caution—उच्छृङ्खलं सत्त्वम् अन्यत्, शास्त्रनियन्वितम् अन्यत् [They do. The fact is they treat of strength as is common. That has to be used with caution. But when the strength is immense it is no longer the subject matter of the Sastras, it forms an exception..] How is that ?—तेजस्तिमिरयोः कुतो हि सामानाधिकरण्यम् [Unlimited power may proceed as it likes. Power limited and unlimited are as light and darkness] 62.

Prose.—उच्छृङ्खलं सत्त्वम् अन्यत् शास्त्रनियन्वितं (सत्त्वम्) अन्यम् । तेजस्तिमिरयोः सामानाधिकरण्यं कुतः हि । ६२ ।

Eng—Unbounded strength is one thing and that checked by the Sastras is another How can there be coextension of light and darkness ? 62

Beng—उच्छेल शक्ति एक बन्ध, आर शान्ते निरग्रित शक्ति पृथक् अर्थ । आलोक ओ अन्धकार कथनओ एक आधारे एक समवे धाके ना । ६२ ।

Expl—See *Prak* By this I am not going against the Sastras that put restrictions to the use of force. The Sastras are for those only that are of ordinary strength. But strength that is extraordinary is not the subject matter of the Sastras. It has no laws and may proceed as it likes 62.

Mall.—तर्हि पूर्वोदाहृतमन्वादिशास्त्रविरोधः स्यादिदामशास्त्रं अन्यदिति । 'अन्यत् उच्छृङ्खलम्' (? उच्छृङ्खलम्) अन्तर्गतं प्रसङ्गपीडनवधम्^१ इति भावः 'सत्त्व' वधम् 'अन्यत्' । 'शास्त्रेषु' मन्वादिशास्त्रेषु 'नियन्वितम्' उदाहृतं परब्रह्मणः (परब्रह्मणः इति उदाहृतं^२) सत्त्वम् 'अन्यत्' । तयोः सापेक्षत्वनिरपेक्षत्वात् तयोः ।
१. न एकशास्त्रं मन्वदिति^३ इत्यर्थः । अत्र उदाहृतमाह—तेजस्तिमिरयोः

अमानम् अधिकरणं यद्येतेयोर्भावं 'सामानाधिकरण्यम्' एकाग्रयत्वं 'कुत' न कुत-
 यित् । तयो सद्भावस्यानविरोधात् (? सद्भाववस्थानविरोधात्^४) इति भाव ।
 तस्मादुभयो उदितानुदितहीनवत् भिन्नविषयत्वात् इतरंतरशास्त्रविरोधा न बाधक^५
 (? वाच्य) इति भाव ॥ ६९ ॥

NOTES ON MALLI

1 That can overpower by sheer strength 2 Spoken of
 as to be used when the enemy is in straits ? Of these one
 is dependent the other independent, hence the two are mutu-
 ally contradictory (exclusive) and cannot come under the
 same regula'tion 4 सद्भाववस्थानरूपात् विरोधात् इत्यर्थं यदा सद्भाववस्था-
 नात् यो विरोधः तस्मात् । Because they are mutually exclusive since
 they cannot co exist 5 Like sacrifice before and after sur-
 prise they relate to different things, and the difference in their
 respective injunctions is no contradiction of each other
 (Charcha)

Sara—न स्त्रीतावता शास्त्रविरोधः । शास्त्रं हि भिन्नगतो अमितगतो पुन
 किं शास्त्रम् ?

CHARCHA

1 अशुद्धम्—उच्छिन्न मण्डलमस्य whose curb is gone, बन्धु—
 (Or—अशुद्धं मण्डलात् freed from curb, प्रादितम्—1 Unbounded
 मत् ।

2 अशुद्धशुद्धं मत्तम्—Unbounded strength is a different
 matter, & it does not form the subject matter of such regu-
 lations as advocate caution kamandaka speaks of अशुद्धशुद्धं
 in "प्रादितं मन्त्री अशुद्धे रिपुषाम् &c quoted under sl 57

3 शास्त्र—&c—शास्त्रिणेन इति शास्त्र + ट् + कर्षणं शास्त्रम् injunc-
 tion नि + दक्ष + वि + ञ् कर्मणि नियमित्त restrained शास्त्रेषु निय-
 मितम् । इति—1 Manu refers to such मत्तम् in "तदा यायादित्येव"
 &c quoted under Sl 57

4 अशुद्धं अशुद्धं—That is to say kamandaka and

speak of *different* things, hence they do not contradict each other

5. समानाधिकरणम्—अधिक्रियते अस्मिन् इति अधि + क्त + लृट् अधि करणे अधिकरणम् receptacle समानम् अधिकरणम् अनयो समानाधिकरणे having the same receptacle, co-existent तयो भाव इति समानाधिकरण + चञ् co-existence

6 तेजस्तिमिरयो—तेजयतिमिरश्च तेजस्तिमिरे, इन्द्र । तयो । तेजम् is the counterpart of उच्छृङ्खलसत्त्व and तिमिर of शास्त्रनियमितसत्त्व ।

7 Voice—उच्छृङ्खलेन सत्त्वेन अन्येन (भूयते) यस्मिन्नेन सत्त्वेन अन्येन (भूयते) - करणेन (भूयते) ।

8 Remarks—The remark “तस्माद्भयो—” may be thus paraphrased—तस्मात् उदितानुदित षोमयोरिव उभयोर्भिद्रविषयत्वात् इतरतर शास्त्रयोर्विरोधो न वाच्य । वाचक in Malli is evidently a misreading, वाच्य is a good substitute The whole of the Malli on this verse is corrupt We have suggested emendations according to our lights.

इन्द्रप्रस्थगमस्तावत् कारि मां सन्तु चिदय ।

आस्माकदन्तिसान्निध्याद्दामनोभूतभूरुहः ॥ ६३ ॥

* Prak—इन्द्रप्रस्थगम तावत् मा कारि [So drop the idea of going to Indraprastha] Then do you want forthwith to march against Sishupala ?—चिदयं दामनोभूतभूरुह सन्तु [Lit—the trees in Chedi be all dwarfed] How so ?—आस्माकदन्तिसान्निध्यात् [Lit—our mighty tuskers enter the land of the Chedis and by the side of those beasts of gigantic proportions let the tall trees there appear as mere saplings] 53

A B—Malli interprets दामनोभूतभूरुह differently

Prase—इन्द्रप्रस्थगम तावत् मा कारि । चिदय आस्माकदन्तिसान्निध्यात् दामनोभूतभूरुह सन्तु । ६३ ।

1) —Let not the journey to Indraprastha be undertaken

now, let the Chedi land have its trees dwarfed through the proximity of our tuskers 63

Beng — आग्निं बनि इन्द्रप्रथे दाईया काङ्ग नाई, चून चेदिद्राघाई दाईया वाडेक । आग्निदेव महाप्रनाग इती अग्निर् पार्थे से देशेरे इन्द्र अग्निदे शर्वाकार बनिना नने इडेक । ५० ।

Expl.—See *Prat* "So drop Indrapra^{stha}' also "Let our mighty saplings'

Malli — तर्हि न किमिदानीं काव्यम् अत आह इन्द्रप्रथे ति । 'इन्द्रप्रथे' पादनमस्य 'गम' गमनम् ["यद्गङ्गादिनिधिगमय" इत्युपप्रत्यय] 'मा कारि तावत्' न क्रियतामेव इत्यय ["धावतावत् परिच्छेदे कान्तं चो मानेयवधारय" इति विश्व । कृष घर्मणि लुङ् । ("माडि लुङ्") इत्याशीर्ये लुङ्, "न माङ्ग्योने" इत्यद् प्रतिपद्य] किन्तु चेदय चेदिदेगा (१ देग) अस्माकमिमे 'आस्माका' ["युग्मद षदीरन्तरस्यां घञ् च" इति विकल्पात् अणप्रत्ययः । "तन्निद्रयिषे युष्माकास्माकी" इत्यस्माकादयः] मग्निधिरव 'माग्निधयम्' [स्मार्थे घञ् प्रत्यय] । 'आस्माकानां दन्तिनां माग्निजात् वामनीभूता' माग्नाभद्रात् खर्वीभूता 'भूहृदा' हृदा देवा ते तथाका 'मनु' । 'च'दियात्वेव क्रियतामिदयः [मा च प्रस्तुता प्रस्तुतेनेव स्वकार्येषु गन्धते इति पद्याशीलानुसारः । "कारणं गन्धते यत्र प्रस्तुतात् कार्यवर्धनात् । प्रस्तुतत्वेन सम्बन्धात् पद्याधीनं स लभ्यते" ॥ इति लक्षणात् ॥ ६३ ॥

NOTES ON MALLI

1 That is प्रस्तुत (under discussion) and is inferred by its effect which is also प्रस्तुत, thus the चलदार is पद्याधीन । This follows from the definition—पद्याधीन is that in which the cause is inferred from the effect both being प्रस्तुत ।

Sar 1.—आग्ना द्यौर्धृष्टिः यत्र वयमस्य चदीन् याम । गङ्गा मस्य व द्रुम इम भयन् (० आग्नीध्र्या इवान् व्यतिरिधन्) ।

CHARCHA

1 इन्द्र &c.—इन्द्रप्रथे वा Yudhstthira's capital. गमनम् इति गम + चप् भाव गमः journey इन्द्रप्रथे गमः (इत्— ।

2. कारि—क्रियताम् इति क्त + कृत् कर्मणि आशिषि । करोति—कुरुते, चकार—चक्रे, करिष्यति—ते, चकार्षीत्—चकृत । कृत् is enjoined in the सूतकाले । But “माङि कृत्” makes an exception when माङ् is an उपपद, we have then कृत् under all circumstances. Hence here कृत् though आशिष् implies भविष्यत्काल । We do not get चकारि because चट् is prohibited by “न माङ् यीने” ।

3. सन्तु—सम् + लोट् सन्तु “आशिषि लिङ् लोटो” इति आशीरर्थे लोट् ।

4. चैदय—चैदि was a चदिय clan चैदीनां निवासी जनपद इति चैदि + चट् । The चट् however disappears by “जनपदे सुप्” । Next by लुपि युक्तवद्वात्ति वचने” we have plural आ-0 see under चैदयम्, Canto I, sl 15.

5. आम्नाक—आम्नाकम् इमे इति, अम्नट् + अण्—आम्नाक + अण्—आम्नाकाः ours. दन्तो एषां स प्रश्नो इति दन्त + इनि दन्तिन tuskers. सम् + नि + घा + कि भावे सन्निधि proximity. स एव इति सन्निधि + षञ् स्वार्थे सान्निध्यम् (चातुर्वर्णादि) । This is neuter though सन्निधि is masculine. “कचित् स्वार्थिका प्रकृतितो लिङ्गवचनात्प्रतिवर्त्तन्ते” । आम्नाकीनां दन्तिनां आम्नाकदन्तिनां, इतत्— । तेषां सान्निध्यम्, इतत्— । The rule “युष्मद्—” means that युष्मद् and अम्नट् take घञ् also as a शेषिक affix. The ‘also’ (अन्यतरस्याम्) implies that छ् and अण् too are available. Thus आम्नाकीनां with खड्, अम्नादीय with छ् and आम्नाक with अण् । The rule तस्मिन्—” means that युष्मद् with खञ् and अण् following, become युष्माक and अम्नाक ।

6. वामनो &c—वामनं dwarf, भुवि रोहन्ति इति भू + रुह् + क्तिप् कर्त्तरि भूरुहः trees, उपपदतत्— । अवामनाः वामनाः सम्पद्यमाना भूता इति वामन + षि + भू + क्त कर्त्तरि वामनोभूता dwarfed, गतितत्— । वामनोभूताः भूरुहं येषां शिषु वा, षट्— । Decline भूरुह् भूरुहो &c Malli thinks the tuskers would break off branches and actually make the trees smaller than before. It seems better to say that this is an eulogy of the height of the tuskers. With Malli’s explanation वामनोन्नत with कर्मणि क्त is better. The कर्त्तरि क्त supports our explanation. Besides, the branches are demolished, the trees would look taller not shorter.

Voice.— ...रमन् ..कार्षी. । चैदिभि....भूरुहभि. भूयताम् ।

निरुद्धवोधवासप्रसारा गा इव ब्रजम् । १ ॥

उपरुन्धन्तु दायाहां पुरी माहिष्मतीं द्विषः ॥ ६४ ॥

Prak.—दायाहां द्विषः पुरीं माहिष्मतीम् उपरुन्धन्तु [Let our kinsmen lay siege to Mahishmati the enemy's stronghold and shut our enemies in] Would that have any effect?—निरुद्धवोधवासप्रसारा दायाहां [Let the siege be a strictly close one, allowing nothing in and out. The enemy will then soon come down on his knees] The task is not an easy one—ब्रज गा इव पुरीं द्विषः उपरुन्धन्तु [It is as easy as shutting up cattle in the pen] G4

Pros.—दायाहां निरुद्धवोधवासप्रसारा (सन्त) ब्रज गा इव माहिष्मतीं पुरीं द्विषः उपरुन्धन्तु । ६४ ।

Eng.—Let the warriors of *Dasarha* shut the enemy up in the city of *Mahishmati* with food, fuel and reinforcement cut off, just as cowherds do cattle in the pen with the passage of yokes stopped both in and out. G4

Beng.—ब्रज वेदन गोगोपत्र निर्राध करिते हर सेहरूप बशाहेर दोकारी शत्रु आपार उ अंतर रुद्ध करिदा शत्रुनगरी माहिष्मतीर अवरोध करव ।

Expt.—See *Fng* and *Prak* above.

Malls.—नरुद्धविति । द्विषः 'दायाहां' यादवा 'बोधधी' धान्यादिभक्ति । 'वासारा' सुद्धवन्तम् । 'प्रसारा' लघुकाडादि प्रवेद्य ["धान्यादेर्बोध" प्रावि-
यगारण्य सुद्धवन्तम् । प्रसाराण्युषकाडादि प्रवेद्य—" ४ इति वैजयन्ती] । ते
पुरीरहा" ये ते लघुकाडा । अन्तर—'निरुद्धो बोधधान' पर्याहाणपरलोकां सुद्ध-
वासप्रसाराण्युषकाडादिभक्तिरिति वाच्यम् 'वासाराप्रसारी' प्रवेद्यनिर्गमो ये ते लघुकाडा
["विषया बोधधी मादि पर्याहाण्युषकाडादि" इति इममन्तर] । 'ब्रज' दौष्टम्
["ब्रजः स्याद्दौष्टम् दौष्टम्" इति वैजयन्ती] 'गा इव माहिष्मतीं पुरीं द्विषः' अन्ते
[५ R.—Suo II.—10]

'उपदस्यन्तु त्रिने ना इव साहिष्णव्यान् शरीन् आङ्गवन्तु इत्ययम् ["दुहित्याविदधि—"
इति विकर्मकत्वम् । तत्र पुरीत्रज्ञी अकथित कर्म अन्यदीप्तिते कर्म] ॥ ६१ ॥

Sara—त्रिने ना इव साहिष्णव्यां यादवा रिपून् दस्यन्तु ।

CHARCHA

1. निरुद्ध &c—नि+रुध+क्त कर्मणि निरुद्ध closed हन गती+रु
भाव वध गति प्राप्तिरित्यर्थः । "वत्यथा प्राप्ताद्यौय" । विशिष्टो वध वीरव
good influx प्रादितम्— । "अथ यामपि दृश्यते" इति दीर्घः । आ+स+घञ्
करये आमार'allies प्र+सृ+घञ् भावे प्रसार supply of fuel वीरधार
आसाराय प्रसागय वीरधामारप्रसारा, इत्यम् । निरुद्धा वीरधामारप्रसारा एभि
वहु— । Qual दामाहा । The siege is to be a close one The
epithet has reference to व्रज and गो also Thus —विशिष्टो वध
गमनम् एभि वीरधा those from which results a peculiar sort of
motion, a c yokes आ+सृ+घञ् भावे आमार entry प्र+सृ+घञ्
भाव प्रसार exit आमारय प्रसारय आमारदमारो इत्यम् । वीरधामाम् आमार
प्रसारी वीरधामारप्रसारी इत्यम्— । निरुद्धो वीरधामारप्रसारी ये । Qual
नामाहा ।

2 रा—वधानकर्म of उपदस्यन्तु । Malli calls it इमित कर्म ।

3 व्रजम्—व्रज इ गोष्ठा वीरिवासस्थानम् । ए तम् । उपघान कर्म । ए
अकथितं कर्म of उपदस्यन्तु ।

4 उपदस्यन्तु—उप+सृ+घञ् अन्तु आशंसादानम् । The root is
विकर्मक एव ॥ Sl 59, where then is अविदधा of the उपघान कर्म । By
"दुहित्यावि—" Malli refers to the karika—"दुहित्याविदधिरदिभिर्वि
दिप्रासुवयन्दिमितमपुवविधौ । कुविणमिदुम्न च यन् मचन मदसोन्तम्
धर्मि कर्मि ॥"—दुहित्याविदधा धातुना उपघानस्य इमितस्य उपघाने इति
निमित्तम् इत्यर्थः यत्र 'दुहित्याविदधा इत्यस्य घर्मादिदिना' 'यन् पुनादिदि
कथते मन्त्रेण' 'तन् अविना' इत्यकारेण पाणिनिना 'अदीन्तम्' अकर्मकम्
अ. धातुमिति इत्यन् अविदधन्तु इत्यम् ।

were not being urged to undertake any very risky affair. Some suppose that दशार्ह was an ancestor of the Yadavas. In that case derive दशार्हस्य गोत्रापत्यानि पुमान् इति दशार्ह + अच् दशार्हाः ।

6 माहिषतीम्—महिषाणां निवास इति महिष + इमत्तुप महिषान् नाम द्वय । तत्र भवा पुरी इति महिषम् + अच् श्रियाम् माहिषती पुरी a town on the Narmada ताम् । अग्रधान कर्म of उपरुहन्तु ।

7 द्विप—द्विपनि इति द्विप + क्विप् कर्त्तरि द्विप enemies. तान् । प्रधान-कर्म of उपरुहन्तु ।

8, *Voce*—दशार्हे . प्रसारेः (महि) प्रज . माहिषती पुरी .. उपरुह्यताम् ।

यजतां पाण्डवः स्वर्गमवल्विन्द्रस्तपस्विनः ।

वयं हनाम द्विपतः सर्वं स्वार्थं ममीदृते ॥ ६५ ॥ २३

Pra.—You ignore that Yudhishthira is celebrating a sacrifice—पाण्डवो यजताम् [Let him go through his sacrifice] Do you not apprehend hitches ?—इन्द्र स्वर्गम् अरुतु No more than as I fear in the Sun being able to light up the world or Indra to guard the heaven. Yudhishthira is quite his proper person, don't obstruct him in his pious work. True but we have lots of feuds taking no part in it look odd—वयं द्विपतः हनाम [We have enough to do here killing our enemies] This is very selfish—सर्वं स्वार्थं ममीदृते [Every one has at end to serve for himself. No one is blamed for preferring to attend to his personal duties] 65.

Pro.—पाण्डवा यजताम्, इन्द्र स्वर्गम् अरुतु, इन्द्र स्वर्गम् अरुतु, वयं द्विपतः हनाम । सर्वं स्वार्थं ममीदृते ॥ ६५ ॥

Eng.—Let Pandava's son celebrate his sacrifice, let Indra guard the heaven, let the sun emit heat, let us kill our enemies. All wish to gain their own end. 65

Beng.—इन्द्र स्वर्गम् अरुतु, इन्द्र स्वर्गम् अरुतु, इन्द्र स्वर्गम् अरुतु, वयं द्विपतः हनाम । सर्वं स्वार्थं ममीदृते ॥ ६५ ॥

ताप वितरण करितेছেন, কেহ বাধা জন্মাইতেছে না, সেইরূপ
 বজ্র করুন, কেহ বাধা দিতে পারিব না। ইঁহারা নিজ কার্য করিতে
 ছেন। নিজ কার্য সকলেই করিতেছে, এস আমরাও শত্রুর হনন
 করি। ৬৫।

Expl—All workers in the world are urged by self interest. Indra guards heaven Sun lights up the world, self interest is the motive of both Yudhisthira is celebrating his Rajasuya not to serve our interests but his own Why then should we too not attend to our own interest and much against our enemy? [Or—Indra rules over heaven, Sun lights up the world We never think of them they do not concern us Every one here is busy with his own affairs Yudhisthira is doing his work, let us do ours]

Malli—नहिं पार्थपार्थनाया का गतिरित्यागच्छ उपेयैव गतिरित्याह
 मिति। 'पावक' दुषिष्ठिः 'यजता' यानं करोतु। 'इन्द्र' स्वर्गम् अयतु' एवम्
 'इन्द्र' अर्ह ["इन्द्र पथो वृषार्कयो" इति मेदिनी] 'तपतु' प्रकाशयताम्।
 'विवत' अतोन् 'इन्द्रात्' मारयाम ["आहुतमस्य विव" इत्याहोवम।
 'आदि शीट्]। तथाहि—'सर्व' जन 'मार्थ' स्वयंयोग 'समीहते' अगुहयते।
 इन्द्रादिममानयोगसेना न पाप इत्यर्थः। अर्थात् इत्याह।

NOTES ON MALLI

1. We have आट् as an augment by "आहु—". In all these
 शीट् is to indicate the right moment for action. 2. We deem
 पार्थ, like इन्द्र &c quite able to gain his ends and wants
 them.

Stra—इन्द्र आदि-वस्तुमिति, तत्र इन्द्रः स्वर्गं एवेति, अगुहं यजतां दुषिष्ठिः।
 मार्थेषु एव हननां प्रवृत्तिः। अस्माकमपि सर्वेषाम् थी दीय। एहि ६५
 इत्यम्।

OHARCHA

1. यज्ञताम्—यज्ञ + लोट् ताम् let him offer sacrifice. लोट् indicates प्राणकालता, i. e. it shows that the time for the यज्ञ has come. He finds this is the best time for his sacrifice, and he engages in it, he does not consult other's convenience. The rule is प्रेषातिर्गर्भप्रसक्तानिषु कृत्याय—Both कृञ् and लोट् may be used to signify command, option, or right moment. यज्ञति ते, इयाञ्—इंजि, त्यति ते, अयाचीत्—अयत् ।

2. पाण्डुः—पाण्डु + षष् अयमे तस्यायमिति वा । Refers to Yudhishthira

3. अयत्—अव + लोट् तुप् let him guard. प्राणकाले लोट् as in जताम् । अयति, आव, अयिष्यति, अयाचीत् ।

4. तपत्—तप + लोट् तुप् let him heat. प्राणकाले लोट् as in जताम् । तपति तताप, तप्यति, अताचीत् ।

5. हनाम—हन + लोट् वाम let us kill. लोट् as in यज्ञताम् । हनि तपान, हनिष्यति, अवाचीत् । Malli's rule "आह—" means that आट् is the augment in the लृप्तमधुरूप of लोट्, i. e. the विभक्ति become वामि, आव, वाम ।

6. दिपत्—दिप + शठ् कर्भरि दिपत् (See under दिप्युत्, Sl. 1.) तम् ।

7. मार्यम्—मः अयं मार्यं, कर्मधा— । तम् ।

8. मनोहते—मन् + ईङ् + लट् ते attempts, desires ईङ्ते, ईहायते &c., ईङ्घ्यते, ईङ्घि ।

9. Voice—पाण्डवेन इयताम्, इन्द्रेण मर्गः अय्यताम्, इनेन तप्यताम्- अयामि दिपम इयताम् । मर्गेण मार्यं मनोहते ।

प्राप्यतां विद्युतां मम्यत् मम्यकादकरोचिदाम् ।

मर्गे दिपच्छिरस्ते दृप्रोच्छलच्छोणितोक्षितेः ॥ ६६ ॥ १ ।

Prat.—इमे विद्युतां मम्यत् प्राप्यताम् [Let our sabres glitter like lightning] That cannot be—अर्कदीपितां मम्यकात् प्राप्यताम् [That is quite possible if the sabres flash against the rays of the sun].

Still the glow will not be like that of lightning—द्विपच्छिरस्तेद्-
प्रोच्छलच्छीघ्रतीक्ष्णैः शस्त्रैः प्राप्यताम् [The sabres will cut off the heads
of enemies, blood will come out gushing and wet the blades
which will then glitter like lightning against the sun]. 66.

Prose.—द्विपच्छिरस्तेद् प्रोच्छलच्छीघ्रतीक्ष्णैः शस्त्रैः अकरोषिषां सम्पकांत्
विद्युतां सम्पत् प्राप्यताम्। ६६।

Eng.—By our weapons, washed in the blood gushing out at
the severance of the heads of our enemies, let the glory of
lightning be attained through the touch of sun-light, 66.

Beng.—शस्त्राणाम् नशुकच्छेदने रक्त उद्गमिन्ना उद्विग्ना आनादिगण
शस्त्रा नम इडेक ओ सेई नमये ताहाते अर्थाश्रमि सम्पात विशातेर
शोभा देखा वडेक। ७०।

Exp.—See *Pral.* and *Eng.* above.

Malli.—प्राप्यतामिति । किञ्च 'द्विपता^१ शिरस्ते द्विन^२ प्रोच्छलता^३ अश्चता
'शीघ्रतेन^४ तीक्ष्णैः' शस्त्रैः 'अकरोषिषां^५ सम्पकांत्' सम्पत्तात् 'विद्युतां सम्पत्
शस्त्रैः 'प्राप्यताम्' इति निदर्शनान्तरात् । ६६।

NOTES ON MALLI.

1. शस्त्राणाम् । 2. मलककर्मनेन । 3. रविकरणात् ।

Sara.—स्वह्ना. न. श्च शिरसि सुनन्तु रविरोचिनेषु च तेषु रविकरसम्पकांत्
ह्ययता विद्युदग्नेष्वप्यदी ।

CHAROHA.

1. प्राप्यताम्—प्र+आप+धीट् ताम् अर्हति let it be attained.
आप्ताति आप, आसाति, आपत् ।

2. विद्युताम्—वि+द्युत्+क्विप् अर्हति विद्युत् lightning. आसाम् ।

3. सम्पत्—सम्+प्रद+द्विप् भावि lustre, beauty.

4. सम्पकांत्—सम्+प्र+धञ् भाव सम्पर्क touch. तत्पत् । धीतो
धी ।

5. अकं &c—रोचिष light (neuter). अकंश्च रोचिषि अकंरोचिय, एवत्—। तेषाम् ।

6 द्विपत् &c—द्विपत् enemy (Sl 1) प्र + उद् + वृत् + गृह प्रोच्छ्वत् gushing उच्च + ल कर्मणि उचित washed द्विपता गिरांसि द्विपच्छिरांसि, एवत् । तेषां द्विद, एवत्—। तेन प्रोच्छ्वत् ७तत्—। द्विपच्छिरांसिदप्रोच्छ्वत् शेषितम्, कर्मधी--। तद उचितानि, *तत्—। तै ।

7. Voice — उचितानि शब्दाणि सम्पद प्राप्नुवन् ।

इति मंत्रभिषो वाणीर्वलम्यालेख्यदेवता । ६७ ॥
समाभित्तिप्रतिध्वानैर्भयादन्ववदन्निव ॥ ६७ ॥

Prak—इति वलम्य वाणी आलेख्यदेवता अन्ववदन्निव [It seemed as if the deities painted inside the council hall reiterated the e words of Balarama] How could they ?—समाभित्तिप्रतिध्वानै अन्ववदन्निव [Echoes proceeded from the wall, methinks, these were not echoes but repetition uttered by the deities] Why should they be so eager to repeat ?—मयात् [They were frightened, and repeated lest their silence be construed as a disapproval of the views expressed and re-ented] Why should his resentment frighten them ?—मन्त्रिणा वलम्य वाणी [Baladeva was short tempered and mighty at the same time, hence the fright] 67

Prose—इति मन्त्रिषु वलम्य वाणी आलेख्यदेवता समाभित्तिप्रतिध्वानैः मयात् अन्ववदन् इव । ६७ ।

Eng—The deities in paintings as if repeated through fear these words of the excited Balarama by echoes off the walls of the council hall 67

Beng.—क्रोध वलमान এই কথাগুলি বলিলেন । তিনি ধানিলে সভাগৃহের ভিত্তি হইতে প্রতিধ্বনি হইতে লাগিল । নমে হইল যেন যে সকল দেবতা ভয়ানক ভিত্তি ছিলা তাঁহারা বলমানের ভয়ে সেই কথা গুলির পুনরাবৃত্তি করিয়া অশ্রুনাশন করিলেন । ৩৭ ।

Expl—see *Prak.* and *Eng* above

Vallu—इतीति । 'इति' इत्थं 'सरस्वति' सुमित्तय बलमद्रस्य (१ 'बलस्य बलमद्रस्य) 'वाणी आलिख्यदेवता' चित्रलिखितदेवता 'सभाया' सदोदरस्य भिन्नीनां प्रतिभाने' प्रतिभन्निश्चानेन इत्यय 'भयात् अन्ववदन्' अवमोदयन् 'इव' इत्युत्पत्त्या । ६० ।

Sara—अतैव विरती बलदेव सभाभित्तिभ्यश्च तस्य निरामुद्रता प्रतिभनय ।

5 CHARCHA

1 इति—Thus Construct इति सरस्वति thus angered, *i e* with wrath worked up in this manner Or—इति वाणी these word- 2 सरस्वति—सम्+रभ+वञ् भावे सरस्वति wrath सरस्वति अस्ति अस्म्य इति सरस्वति+इति मत्वर्थे सरस्वती wrathful तस्य । This frightened the deities.

2 आलिख्य {c—आ+लिख्+णत् कर्मणि आलिख्यम् that which has to be painted : c, painting देवा एव इति देव+तल् न्वर्थे स्त्रियाम् देवता deities आलिख्यानां देवता, इतत्—। Representations of deities were painted on the walls

3 सभा &c—सह भानि अस्याम् इति सह+भा+ञ् अधिकरणे सभा council house भित्ति wall प्रति+चन्द+घञ् भावे प्रतिभान echo सभायां भित्तय, इतत्—। तार्त्ता प्रतिभाना, इतत्—। तैः । श्या करणे ।

4 अन्ववदन्—अनु+वद+लृट् अन् Repeatedly वदति, उवाच.

5 Force— वाप्य देवताभिः अवमोदयन् ।

निगम्य ता शिशुपालवधमभिधातुमधीक्षत् ।
शिशुपालवधमभिधातुमधीक्षत् ।
शिशुपालवधमभिधातुमधीक्षत् ।
शिशुपालवधमभिधातुमधीक्षत् ॥ ६८ ॥

Prak—अधीक्षत् इति प्रस्तावम् अदिगत् [With a glance Hari offered a chance] Chance for what ?—अभिधातुम् [A chance to speak]. Chance unto whom ?—उद्धतां पत्यु शिशुपालवधम् [A chance Uddhata who was the desciple of Vrihaspati] When was that ?—ता उद्धतो निगम्य [Uddhata was interrupted by Balarama.

Hari noticed it and having heard Balarama to the end, gave Uddhava a chance to speak] 68

Prose—अधीक्षन् तां शेषवतीं निगम्य ब्रह्मतां पशुः शिथ्याय अभिधातुं दृशा प्रस्तावम् अदिशत् । ६८ ।

Eng—Having heard these words of Sesha (Balarama), Adhokshaja (Hari), with a twinkle of his eye, gave the pupil of Vrihaspati a chance to speak 68

Beng—इति बलरामबेन कथां श्रुत्वा उद्भवबेन दिशे चाशिया ईशिते बनिबाव खण्ड अवसर प्रदान करिलेन । ७८ ।

Enpl—See *Eng* and *Pral.* above

Mull—निगम्येति । ‘अध कृतम्’ ‘अक्षजम्’ इन्द्रियजं ज्ञानं श्रेयः-सः ‘अधीक्षन्’ इति, ‘तां शेषवतीं शेषावतारस्य बलमद्रस्य ‘गा’ वाच ‘शेषवती’ [“गौरतद्वितपुक्ति” इति टच् । टित्वात् ङीप्] ‘निगम्य’ श्रुत्वा [“निगम्यतीति श्रवणे तथा निगमयत्यपि” इति भट्टमञ्जु । तत्र शाश्वतेरिदं रूपम् । अन्यथा ‘निगमयत्य’ इति स्यात् । अतएव वामन—“निगम्यनिगमयत्यश्चौ प्रकृतिभेदान्”^१ इति] ‘ब्रह्मतां’ वाचां ‘पशुः’ ब्रह्मस्यते ‘शिथ्याय’ उद्भवाय ‘अभिधातुं’ वक्तुं ‘दृशा’ दृक्कमन्नया^२ ‘प्रस्तावम्’ अवसरम् ‘अदिशत्’ अतिसूचयान् [“प्रस्ताव स्यादवसर-” इत्यमरः] ॥ ६८ ॥

NOTES 'ON MALLI

1 Bhattamalla says both निगम्यति (i.e., the root नि+गम दिवादि) and निगमयति (i.e., the root नि+गम चुटादि) mean ‘to listen’. Of these, this is a derivative of निगम्यति, or the form would have been निगमय । Hence it is that Vamana says—The words निगम्य and निगमय are from different roots. 2 By a hint with the eyes

Sara—ततो इति उद्भवाय अक्षमावस^१ ददौ ।

OHAROHA

1 निश्चय—नि+श्च (दिवादि)+ञप् having listened to
निश्चय also means the same but is derived differently
(See Malli)

2 शेषगवी—शेष is the snake चन्दन। Balaruna was an
incarnation of शेष so he too is called here शेष। गो speech
“मगेंद्रुपयवाग्ब्रुदिडनेवष्टिभूञ्जने। ऋत्यद्वया भियां पति गो—॥”
शेषस्य गाव इति, शेषगो+टच् समासान्त। But समासान्त affixes are all
स्त्रार्थे, hence the लिङ्ग must be that of शेषगो which is feminine,
because गो meaning वाक is feminine Thus शेषगो+टच्+ङोप्
स्त्रियाम्—शेषगो+ञ+ई शेषगय (1st case plural of शेषगो)। ता।
Malli's rule “गोरतद्धित—” means that a तत्पुरुष with गो final
takes the समासान्त affix टच् but not when a तद्धित attached to it
has d appeared There is no room for a तद्धित in the present
instance But in पञ्चभिर्गीभि क्लोतम् we get पञ्चगो+टञ्च from which
टच् disappears by the rule ‘अध्वर्षपूर्वाद्दिगोलुक प्रसञ्जायाम्’। Hence
no टच् the final form being पञ्चगु।

3 अभिधातुम्—अभि+धा+तुमुन् भावे अभिधातुम् to speak The
तुमुन् here is connected with अदिगत्। But अभिधान relates to उद्भव
and दिशन् to अधोचक्रः i.e. the तुमुदन्त verb and the finite verb have
different nominatives This is irregular

4 अधोचक्र—अधरक्षिन् छिन्ने इति अधर+ङि ञ्मी+असिस्त्रार्थे अध
below, i.e. placed below, trampled over, discarded &c अच्
senses इन्द्रिय। अलेभ्य जातम् इति अच+जन+ङ कर्त्तरि अचनम् derived
from the senses उपपदतत्—। अथ अचनम् अनेन, वद्—। A name
of विशु। He does not depend upon the senses for his knowledge
of the world

5 शिष्याय—शास+ञप् कर्मणि शिष्य disciple तन्मै। चतुर्थो
सम्प्रदाने because दिश here means to give comp “दिदेश कौन्साय
समस्तमेव” “अन्मन्द्य दिशति दिमगुर्विस्तभार्श द्वितीये” &c

6 इच्छतां पश्य—This is the uncompounded form of इच्छते।

7 प्रस्तावम्—प्रसूति अदिन् इति प्र+धु+घञ् अधिकरणे प्रस्ताव-
opportunity तम् ।

8 अदिगत्—दिग्+घञ् विष । दिग्ति—त दिदिग्—दिदिग् दैव्यवि-
—ते, अदिचत्—त ।

9 दृग्—दृग्+क्लिप् कर्चरि दृक् । तया । इया करणे । He turned
towards Uddhava and with a twinkle of the eye asked him to
speak Hari had noticed how Uddhava was interrupted by
Balarama

10 Voice—अवाचनेन प्रस्ताव अदिगत् ।

भारतीमाहितभरामधानुबतमुद्व. ।

तथ्यामुतथ्यानुजवज्जगादाथे गदाग्रजम् ॥ ६८ ॥

Prak—अथ उद्व गदाग्रं जगत् [Thus urged Uddhava
addressed Hari] What did he say?—आहितभरा तथा भारती
जगाद [He spoke words that were true and weighty] How did
he deliver himself?—उतथ्यानुजवत् अनुद्वतम् अथ जगाद [He stood in
front of Hari and then spoke without the least show of brag or
insolence as if it was Vrihaspati himself that was
speaking] 69

Pros—अथ उद्व आहितभरा तथा भारतीम् अनुद्वतं गदाग्रम् अथे
उतथ्यानुजवत् जगाद । ६८ ।

Eng—Now Uddhava standing in front inaggressively
delivered unto the elder brother of Gada (Hari) a true and
weighty speech (lit—speech with weight attached) like the
younger brother of Utathya (Vrihaspati) 69

Beng—अथुमति पारैरा उद्व गदाग्रं श्रित्ति श्रुत्वे विनीत भावे,
गतीर भावे पूर्ण एहे वधारं वथा एनि अग्रं वृहस्पतिर छात्र
बलिनेन । ७२ ।

Expl.—See *Prak* and *Eng* above

Mean—भारतीमिति । 'अथ' कृतानुबतन्तरम् उद्व 'आहित' मत्

अर्धगौरवं यस्यां सा (?) तां 'तस्यां' यथासौ 'भारतीं' वाचम् 'अनुव्रतम्' अर्धवितं-
 यथा तथा 'गदस्य अयजं' रूपम् 'अये' पुरतः । इति प्रागल्भीक्तिः । 'उत्तथ्यस्य'
 मङ्गलैः 'अनुजः' इत्यस्ति । ["उत्तथ्यावरजो जीव." इति विद्मः] 'सवत्' तेन तुल्यं
 'जगद्' ["तेन तुल्यं क्रिया चेतति." इति वतिः । 'तद्विद्येयमुपमा] ॥ ६९ ॥

Sara—उद्वेग इरेरभिमुखीभूय इमामर्थवतीं वाचमाददे ।

CHAROHA

1. आहित &c.—आ + घा + क्त कर्मणि आहित placed, भर weight
 आहितः भर अस्याम्, बहु— । ताम् ।

2. अनुव्रतम्—उद + वृन् गती + क्त कर्मणि उव्रत ; न उव्रतम् अनुव्रतम्
 mild. तत्पथा तथा । Qual. जगद् ।

3 उत्तथ्य &c.—उत्तथ्य was a sage, the elder brother of Brihas-
 pati. अनु पथान् जातः इति अनु + जन + ड कर्त्तरि भूते अनुजः younger
 brother उत्तथ्यस्य अनुजः, इतत्— । उत्तथ्यानुजेन तुल्यम् इति उत्तथ्यानुज + वति ।
 अव्यय qual. जगद् । He was such a powerful speaker yet he
 spoke with humility—उत्तथ्यानुजवत् जगद् अपिच अनुव्रतं जगद् ।
 Contrast with the haughty and self-reliant Baladeva.

* 4. जगद्—गद + खिट् अच् । See sl. 21.

5 अये—Construe अये स्थितं गदायजं जगद्, or अयेस्थितः सन्
 जगद् । Malli remarks इति प्रागल्भीक्तिः, i.e., he did not feel
 nervous. This is superfluous, there was no occasion for
 Uddhava's nervousness The fact is अये serves no purpose here
 except that of securing alliteration with गदायजम् ।

6. गदायजम्—अये जात इति अय + जन + ड कर्त्तरि अयजः elder
 brother. गदस्य अयजः इतत्— । तम् । This epithet too is meaningless.
 It is added for alliteration,

7. *Voces*— ... उद्वेगेन भरा तथा भारती जगदे ।

सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते सुपलपाणिना ।

निर्हीरितेऽर्थे लेखेन खलुक्ता खलु वाचिकम् ॥ ७० ॥

Pral—सम्प्रति वक्तुम् असाध्यम् [It is useless to speak now].

Why so ?—मुषलपाणिना उक्ते सति असाम्प्रतम् [Balaram is your principal fighter. He has made up his mind to fight. He has said so and said it defiantly. What then is good of sounding, a discordant note now.] He might change his mind after hearing you—लेखिन अर्थे निर्द्धारिते खलु वाचिकम् उक्त्वा खलु [Verbal communications to the contrary are of no avail after the decision is put on paper. Balarama has spoken out the decision]. 70.

Prose—सम्प्रति मुषलपाणिना उक्ते (सति) बल्लुम् असाम्प्रतम् । लेखिन अर्थे निर्द्धारिते (सति) वाचिकं खलु उक्त्वा खलु । ७० ।

Eng.—*Mushalpanin* (Balarama) having Spoken, it is inopportune now to speak. Verbal message is indeed not spoken when a matter has been determined by writing. 70.

Beng.—मुषलपाणि बलराम बधन बलिदा केगिराहेन उबन आर आमार बना उचित नर । विषयते लिपिबद्ध हईया गेले आर वाचनिक कथा चले ना । १० ।

Expl.—See *Prak* and *Eng.* above-

Malli.—किं जगाद् इत्याह सम्प्रतीति । सम्प्रति 'मुषलपाणिना' बलभद्रेण । केवलं शूरिव इति ध्वनिः । 'उक्ते' सति 'बल्लुम् असाम्प्रतम्' अत्रुक्तम् [माधुक्त्यात् अभ्याससमानयोगेनप्रसङ्गात् इति ध्वनिः^१ (?)] साम्प्रतशब्दस्य अर्थात्तत्त्वात् तदर्थेति "शकृष्टय—" इत्यादिना नुमुन्] । तथाहि—'लेखिन' पक्षेण 'अर्थे' वाच्ये 'निर्द्धारिते' निर्धरति सति 'वाचिकं' व्याहृताद्यो वाचं सन्देशवचनमित्यर्थः ["सन्देश-वाचवाचिकं स्यात्" इत्यमरः । "वाचो व्याहृतायांयाम्" इति ठक्] 'उक्त्वा खलु' (? 'खलु खलु') न वाच्यं खलु इत्यर्थः । खलुपत्यः प्रतिषेधे अन्वो वाक्यालङ्कारे ["निषेधवाक्यालङ्कारे जिज्ञासानुनये खलु" इत्युभयत्रायमरः । "अलंखल्लोः प्रतिषेधयोः प्राचां जा" इति जा प्रत्ययः । इह "न पादादौ खल्लादयः" इति निषेधस्य उद्देशकाभिप्रायत्वात् नखयंखल्लुशब्दस्य अनुद्देशकत्वात् नञ्पूर्वव पादादौ प्रयोगे न दूष्यति इत्यनुसन्धेयम्^२ ।] लिखितार्थे वाचिकमिव बलीक्रे मदुक्तिरनव-

काय इति वाक्यार्थप्रतिबिम्बकरणात् अटलावइटाल । स्तुतिस्थानेन निन्दाप्रगणात्
व्याप्तस्तुतिय । लक्षणत्रये वक्ष्यते] ॥ ७० ॥

NOTES ON MALLI

1 The passage is obscure. It seems to mean बलरामेव
माधुर्यत्वात् अभासे पुनरुक्ती मद्गुणे इत्ययं समानयोगधेनप्रसङ्गात् । बलीक्रीवाद्यं
किञ्चिदपि मे बलव्य भासि इति स्तुति (B cause being well said the
utility and efficiency will be the same in my speech too)

2- इह &c —The prohibition “न पादा—” implies that it gives a
shock to the listener (by observing the sense) But खनु in
the sense of नञ् gives no such shock, hence there is no harm
in its leading in a पाद like नञ् ।

Sara—यदा च याननिवाहीकृत बलद्वेन तदा किं मद्गुणेन ? इदु अपि यान
गद्येवाद्य समीकरिष्यते ।

CHARCHA

1 असाभ्यतम्—साभ्यतम् is an अव्यय meaning उचित । “साभ्यत-
नूचिनेषुना” । न साभ्यतम्, अजतम् ।

2. बहुम्—There is no क्रियावक्रिया in the verse, How then
is the तुमुन् to be defended? Malli cites the rule “इक धृष—”
which in full is—“इकधृषान्नासत्परमलमकमहाईत्तार्येषु तुमुन्”—तुमुन्
may be attached in connection with the roots इक, धृष् &c and with
roots having the sense of अस् । The rule is applied by saying
that साभ्यत is अर्हाय (See Malli) The rule says अर्हं only not
अर्हाय । The अय at the end goes with अस्ति only according to
all commentators Even if अर्हं attached to अर्हं also we could
not appeal to the rule here, because अर्हाय would then mean
अर्हाय roots with a तिङ् attached असाभ्यतम् cannot be taken as
such Another defence may be given—The Bhashya says
अभ्यतहती भावः । So तुमुन् is attached in the भाववाच्ये । बहुम् then
means वचनम् । Thus बहुम् असाभ्यतम्—वचनम् असाभ्यतम् with भवति
underst and

[It is the fact that you have regard for my opinion and have asked me to speak So I shall speak out Balarama's opinion to the contrary notwithstanding] 71

Prose—तथापि ते मयि अपि गुरु इति यत् गौरवम् अस्ति तत् जल्पत मम प्रयोजककर्तृत्वम् उपैति । ७१ ।

Eng—Yet it is your regard for me as a senior that acts the part (assumes the character) of a directing agent to me speaking 71

Beng—तथापि वन्दिते उदात्त इहेवाहि । करिण तुमि आनाके उरु वनित्रा आनत्र कर, ए आनत्र कर्तुक आमि प्रणेदित इहेतेहि । ७१ ।

Expl—See *Eng* and *Prak* above

Malli—तर्हि किं तूष्णीश्रुतेन भाव्यम् ? न इत्याह तथापीति । 'तथापि बलेन निर्णैतिरपि 'ते' तव 'मयि अपि' । बलमद्रे इव इत्यपिप्रत्ययार्थः । 'गुरु इति' एव 'यत् गौरवम्' आदर, 'अस्ति तत्' गौरव 'जल्पत' जल्पने प्रयोजकर्मणः ('मम') मे 'प्रयोजककर्तृत्वम्' प्रेरकत्वम् 'उपैति' अतो बल्यामि इत्यर्थः । नहि पण्डितो सादः पृष्टस्य विशदयन्नस्य अज्ञवत् तूष्णीभावी युक्त इति भावः ॥७१॥

NOTES ON MALLI

1 It is certainly not proper for a specialist to keep quiet like a fool when eagerly questioned by the learned

Sara—तथापि गुरुविरिति मद्बचने सादरोऽसि इत्यर्हं वक्ष्ये ।

GHARCHA

1 तथापि—Malli says बलेन निर्णैतिरपि । It seems better to वक्ष्ये मया अतमपि—though speech is useless, अपि यद्वाक्यम् ।

2 मयि अपि—Malli adds 'as in Balabhadra' : e, अपि here is समुच्चये, समुच्चय of एम and उहव in the class गुरु ।

3 गुरुः—The प्रयत्ना may be explained differently See under इति ।

4 इति—Thus —गौरवम् अस्ति । क पुनर्गौरवप्रकाशः ? गुरु इति । गुरुरयं मे इति गौरवम् । This supposes गुरु to have पदमाद्यन्ते कर्त्तरि with भवति understood Or—गौरवम् अस्ति । को इतुस्तस्य ? गुरु इति इति । This gives इति योगे १. c. प्रातिपदिकार्थे प्रथमा to गुरु ।

5. गौरवम्—गुरोर्भाव इति गुरु + चण् regard, esteem &c.

6 प्रयोजककर्तृत्वम्—प्रयोजक इति प्र + युज् + णिच् + क्तृच् कर्त्तरि प्रयोजक prompter स चाग्री कता च प्रयोजककर्ता deputing agent, employer तस्य भाव इति लभ्यते ।

7. उपैति—उप + इ + लट् तिप् attains उति, उगाथ, एषति, चगात् The root being उथय is here used as प्रात्यय ।

8. मम—शेदे षष्ठी । मम प्रयोजककर्तृत्वम् sounds harsh, because there can be a प्रयोजककर्तृत्वं to a क्रिया only. See next.

9 जल्पत—जल्प + इट् कर्त्तरि जल्पन् talking. तस्य । जल्पत मम —जल्पनक्रियायां प्रयोज्यकर्तृत्वं मम मन्त्रमे &c. The क्रिया is जल्पन, the प्रयोजक कर्तृत्वं of this is गौरव ।

10. *Voices*—...दैन गौरवेण मूयते तन उपेयते ।

11. *Remarks*—प्रयाजन the व्यापार of the प्रयोजककर्तृत्वं precedes the action of the प्रयोज्य । Hence जल्पत being in the present tense, उपेति seems irregular उपेत् in the past is better. Comp. "रघूनामन्य वच्ये तनुवाग्विभक्तीषि मन् । तदुपे कथंभाग्य चापशाय प्रथो दित ॥" Where प्रणेदन (१ c प्रयोजन) is spoken of with इट् in the past

वर्णैः कतिपरैरेव यप्रितस्य स्वरैरिव ।

अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता ॥ ७२ ॥

Prat.—बहुो वाङ्मयस्य अनन्ता विचित्रता [The same subject is viewed in different lights by different persons. The variety of ways in which a topic may be dealt is indeed wonderful] That is true—नेद्यस्य इव वाङ्मयस्य विचित्रता [The variety is as strange as that of vocal music] Can you say wherein lies the strangeness ?—मर्गैरिव कतिपरैरेव वषे ददितस्य वाङ्मयस्य विचित्रता [Look at the components of speech. They are very few, only

[S. R.—Siku II.—11.]

the letters of the alphabet Yet with but these few letters what a variety of books have been written The strangeness of it is not less striking than that of vocal music which employs but seven notes and yet differs with each individual It is not therefore strange that it may have my own way of dealing with the subject under discussion differing widely from Balarama] 72.

Prose — कतिपये एव वर्णे स्मरे इव यदितस्य वाङ्मयस्य गीयस्य इव विचित्रता रचनाना अस्ती । ७२ ।

Eng — Of speech as of vocal music composed of but few letters as of a few notes, endless, O, is the diversity.

Beng — कि आश्चर्य । भारती करेकटौनात्र वर्णे अविठ, किद्ध कतई विचित्र । कतिपय अवे अविठ गानेर छार ईशर वैचित्र्य अनसु । ७२ ।

Frgl — Baladeva has said the right thing, I too shall say which is right, yet I shall not inflict upon you a repetition of Balaramas speech There are infinite varieties in the mode of the presentation of a subject The same [thing may be said over and over again by skilful speakers and each time keep the audience spell bound 72

Mall — ननु रामेशैव सर्वे प्रपञ्चेदीक सप्रतिन वाच्य किमपि (! किमप्यपि) इत्यागदा इयापपञ्चोऽयम् इति ऋदि निधाय सुवन्नाह वर्णैरित्यादिवद्ये¹ ['कतिपये' परिमिते 'वर्णे' पञ्चाशता 'एव' मात्रकाद्यैः 'कतिपये' सप्रतिन एव (१ 'इव') 'स्मरे' निपादादिभिः 'यदितस्य' युञ्जितस्य 'वाङ्मयस्य' शब्दानस्य (पुत्रावस्य) ["एकाद्यापि (१ एकाधो) निचं मवट्मिच्छन्ति" इति आद्ये मवट] गीयते इति 'गीय' मस्य गानस्य 'इव विचित्रता' रचनानेदात् 'रचनाना' अपरिमिता भवति इत्यय । 'अस्ती' । अतस्तेन साधुऋषि विप्रदानव्यात् अस्मादि चरन्त्यर्गसि इत्येकी भाव । तस्य दुरुद्धवात् मगैव अपि इत्यस्य । प्रथमवधम् इयापादानात् अनेकता इयमुपमा² ॥ ७२ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well, Ram a has said all in detail, nothing more can be

said now Apprehending this he says, in three verses beginning with वर्षे &c, apparently in praise but with the thought in his mind that all this is false detail 2 So, though he has spoken well I too may have a say because there are infinite ways of special presentation, this is one idea Another is— The speech being bad in substance I have certainly room to speak 3 This is an उपमा of the अनेकेवा kind, because इव is mentioned with each member

Sara — एकमेव वन्तु बहुधा वर्षयितुं शक्यते, तत् बलदेवेन उद्येऽपि, मद्ब्रह्मै नैव वा स्यात् पुनरुक्तिप्रसङ्गः । ७२ ।

CHARCHA.

1 कतिपयै—कतिपय is a primitive word (अच्युत्पन्नं प्रातिपदिकम्) meaning 'a few' like Qual वर्षे and स्वरे । The वाचस्पत्यु attempts a derivation with तयप् (अयच्) and पुगात्तम् । This is unsound as is obvious from the rule "प्रथमचरमतयान्वाङ्कतिपयनेमाद्" । This rule directs that all तयप्प्रत्ययान्त words should be optionally treated as सुर्वनाम in the 1st case plural Yet the rule separately mentions कतिपय also, showing clearly that कतिपय is not तयप्प्रत्ययान्त at all.

2 दयितव्य—दय + क्त कर्मणि दयित, composed तस्य । Qual. वाङ्मयस्य and गेयस्य ।

3 स्वरे—Mallī has निषादादिभिः । It is difficult to see why he avoids षड्जादिभिः । षड्ज is the first and षड्जादिभिः occurs to one naturally, निषाद् being the last निषादान्ते might do not निषादादिभिः ।

4 अनन्ता—अन्त end अविद्यमाने अन्त एषा अनन्ता endless, बहु— ।

5 वाङ्मय—वाग्नि इति वाच् + मयट् भायें वाङ्मयम् speech तस्य । "एकाची—" is a quotation from the इति and is based upon the भाव्य । Perhaps Mallī thinks that 'निच' here being apparently superfluous—being deducible from the rule "निचं ह्रस्वपदिस्य"—

we have to take it as sanctioning मयत् after एकाच् words in sense *other than those* enunciated in "निश्चं इहमपदिभ्यः") But as these senses are not distinctly mentioned, we have the affix स्थायेः । प्रकरणादेव नियत्वे सिद्धे' नियत् इवम् षन्नाद्येऽपि विधानायम् । स चार्थं अनिर्दिष्टः । तत अनिर्दिष्टाया प्रत्यया स्थाये भवन्ति इत्येकाच् स्थायेऽपि मयट् । Or we may argue that since वाङ्मय is described here as दक्षित (composed) it is a विकार and then मयत् need not be स्थायेः । Thus वाचा विकार इति वाच + मयट् वाङ्मयम् । तस्य ।

6 न्यस्य—ने + यत् कर्मणि न्यस्यम् song तस्य । We may attach यत् here कर्त्तरि also but then न्य means *singer*

7 विचित्रता—चित्र spotted विशेष चित्र विचित्रम्, प्रादितत्— । तस्य भाव इति विचित्र + तल् मित्रात् विचित्रता variety विचित्रता also means *wonder* We avoid that meaning because *wonder* is already expressed by चही ।

8. *Voice* — विचित्रतया षन्त्या (भूयते) ।

9 *Remark* —The verse justifies Uddhava's speaking Malli recognises this in his introduction to the verse ("ननु रामसेव &c.") yet he says "अतसेन इत्यको भावः" and "तस्य दुर्दृश्यात् इत्यन्" । It seems better to stick to the first भाव *only* and treat the verse *merely* as a justification of the जल्पन spoken of in Sl 71

वहपि स्त्रेच्छया काम प्रकीर्णमभिधीयते ।

अनुज्झितायैसम्बन्ध प्रबन्धो दुर्दृशाहः ॥ ७३ ॥

Prak —If such is the diversity we shall be at a loss to know whether to accept your advice or that of Balarama—काम बहु अपि प्रकीर्णं स्त्रेच्छया अभिधीयते [Even in the midst of this diversity it is easy to choose because a lot of it is random speech having no reference to the subject] How do you mean !—अनुज्झिताय सम्बन्ध प्रबन्ध दुर्दृशाहः [It is rare to find speech that is not irrelevant Let then relevancy be your guide reject the irrelevant and accept the advice that is relevant] 73

Prose—श्लेष्या प्रकीर्णं बहु अपि कामम् अभिधीयते । अनुश्रुतितार्क-
सम्बन्धं प्रवक्ष्यः दुर्बदाहृत् । ७२ ।

Eng.—Much that is irrelevant is often spoken impulsively ;
it is difficult to cite a composition that has not left connection
with the subject matter. 73.

Being—संसारे असंगत कथाय अभाव नाहे, निम्नैर प्रतिल
अनुसारे अनेके अनेक असंगत कथा बजितेहे । किन्तु ठिक प्रस-
प्रेय संश्रव राशिना कथा बना कठिन । ७३ ।

Expl—I do not know if all I am going to say would be
relevant or not, it is so difficult to observe strict relevancy in
speeches. Also see *Eng.*, and *Prak.* above.

Malli—बहुपीति, 'श्लेष्या' स्वप्रतिभातुसारेण 'प्रकीर्णम्' असंगतं 'बहु
अपि कामं' यद्यत्कम् अभिधीयते । किन्तु 'अनुश्रुतितार्कसम्बन्धः' पदार्थसङ्गतिः
यद्विन्तु स, 'प्रवक्ष्य' मन्दर्भं 'दुर्बदाहृत्' दुर्बचः [हरतिः खन् प्रव्ययः] । रामेण
तु सङ्गतमेवोक्तमिति स्तुति, असङ्गतमेवोक्तमिति निन्दा च दम्यते ॥ ७३ ॥

NOTES ON MALLI.

1. As much as liked. 2. Coherence of the meanings of
the words. 3. Difficult to say.

Sara—सुखमा किञ्च असम्बद्धस्य वक्तारः सम्बद्धं तु कदाचिदिव उच्यते ।

CHARJHA

1. श्लेष्या—इय + श भावे इच्छा wish. सस इच्छा, इतत्— । वया ।
इया करणे ।

2. कामम्—अव्यय meaning अव्यर्थम् । Qual अभिधीयते । Malli's
यद्यत्कम् comes to the something

3. प्रकीर्णम्—प्र + कृ + ञ् कर्मणि lit scattered, hence असंगत, i.e.,
असङ्गत as in Malli.

4. अभिधीयते—अभि + धा + लृट् ते कर्मणि is said. दधाति धत्ते,
—धे, धात्विति—ते, अधात्—अधिव ।

5. अनुज्ञित &c—उज्झ+ज्ञ कर्मणि उज्झित forsaken . अर्थ subject विषय । सम्+बन्ध+घञ् भावे सम्बन्ध connexion. न उज्झितः अनुज्ञितः, नधत्तु— । अर्थेन सम्बन्ध. अर्थसम्बन्ध , सुस्पृष्टा । अनुज्ञितः अर्थसम्बन्ध यस्मिन् येन वा स, वद्— । That in which connexion with the subject matter is not forsaken Malli takes it differently thus :—अर्थ sense सम्बन्ध relevancy, coherence अर्थानां सम्बन्धः coherency of sense, इतत्— । &c.

6 प्रवच्य—प्रवच्यते वच्यते इति प्र+वच+घञ् कर्मणि प्रवच्य essay, speech.

7. दुर्दाहरः—दु खिन उदाह्रियते इति दुर्+उद+भा+इ+खल कर्मणि difficult to say (Malli), difficult to cite

8. Voice— ... अमिदपति । . सम्बन्धेन प्रवच्येन दुर्दाहरेण मूयते ।

9. Remark—It is not easy to be relevant. Malli takes this in two ways—(1) Yet Rama has been relevant throughout, which is in praise ; (2) hence no wonder that Rama has not been relevant There is yet a third way of taking it—So you will excuse me if I appear to be irrelevant at times This is humility and is in keeping with the character of Uddhava as depicted in sl 69

अदोयसीमपि घनामनल्पगुणकल्पिताम् ।

प्रसारयन्ति कुगलाधिष्ठां वाचं पट्टीमिव ॥ ७४ ॥

Prak—Whence then to expect relevancy?—कुगला विद्वां

पट्टीमिव विद्वां वाचं प्रसारयन्ति [That may be expected from those who are really clever They display oratory like a piece of brocade] How is that?—अदोयसीमपि घनां वाचं प्रसारयन्ति [Their speech sounds simple, but it is mighty in its import, just like the turn out of the clever weaver feeling soft to the touch but heavy in texture] Indeed !—अनल्पगुणकल्पितां वाचं प्रसारयन्ति [Their speech is endowed with all the polish that scholar-ship can impart like high class drapery containing a large number of threads]

Prose—कुमला मदीयसीम् अपि घनाम् अनन्यगुणकनितां चित्वा वाचं पट्टीमिव प्रसारयति । ७४ ।

Eng—The clever exhibit speech which like a garment is very soft yet weighty, endowed with not a few merits (Also—woven of not a few threads) and wonderful (Also—of rich pattern) 74

Beng—बौद्धारा निपुण, तीहारा विचित्र बस्त्रेण छार विचित्र वाक्यावन्तौ विस्तार करिते पावेन । सद्यश्च वेदन स्पर्शे नृह हईलेओ वन हव तीहारेण वाक्यओ श्रवणे नृह हईलेओ अर्थे शुभ्र हईरा पाके, आर सवस्त्रेण छार सेई वाक्य ओ बहुगुणसम्पन्न हय । १४ ।

Frpl —See *Eng.* and *Pral* above

Malli —मदीयसीमिति । 'कुमला' वन्नात् 'मदीयसीम्' अतिमुकुमापचया मल्लतराद्य तदापि 'घनाम्' अर्धगुर्वीम् । अन्यत्र सास्त्रा कदलीदलकन्यामित्यर्थे । 'अनन्ये' बहुभि 'गुणै' त्रियादिभि तन्नुभिय 'कनिता' रचिता निर्मिताश्च 'चित्वा' मन्दादिविचित्रा विचित्ररूपाश्च 'वाचं पट्टी' शाटीम् 'इव प्रसारयति' । रामवाम-द्विविधा इति मृति, रामवाक् तु नैवविधा इति निन्दा च गम्यते । [अत्र द्वैदम्य मुहुरिपयामभवेन सर्वालङ्काराधकत्वान् उपमाप्रतिभोल्यापित प्रह्लताप्रह्लत द्वैयोऽयम् इत्यलङ्कारसर्वमकारः^१ । एवञ्च पूर्वापमाना निर्विषयत्वप्रमदान् द्वेष प्रतिभोल्यापिता इत्यमुपमा एव इत्यन्वे^२] ॥ ७४ ॥

NOTES ON MALLI

1 Here after the author of the अलङ्कारसर्वम, we have द्वेष, relating to the relevant and the irrelevant, raised by the genius of the उपमा, because द्वेष, not being possible in the pure (i e., without an admixture of some other Alamkara), supercedes all Alamkaras 2 Others say that in that case the पूर्वापमाना here has no scope, hence this is really उपमा raised 'by the genius of द्वेष ।

Sara -- निपुणा एव गुर्वी गुणवती गिर कलधित् समर्था न पुनर्माह्वया । .

GHAROHĀ

1 मदीयसीम्—Applies to both वाचम् and पटीम् । अतिमयेन मदीयसीम् इति मद् + ईयमुन् मदीयसी very mild (वाच्), also very soft (पटी) । ताम् । For derivation see under मदिद्य, sl 49

2 घनाम्—This also is applied to both वाचम् and पटीम् । घना weighty in sense (वाच्), also dense in texture (पटी) । ताम् ।

3 अल्प &c.—अल्प a few न अल्पा not a few, मज्जत्— । गुण refers to शब्दगुण and अर्थगुण (वाच्), also thread (पटी) । कृप् + णिच् + क्त कर्मणि कल्पित composed (वाच्), also made (पटी) । अनन्दा गुणा अनन्द्यगुणा, कर्मणा— । तै कल्पिता, इतत्— । ताम् । Qual. वाचम् and पटीम् ।

4. प्रसारयति—प्र + छ + णिच् + लट् अन्ति । Refers to both वाचम् and पटीम् । It means delivers (वाचम्) also spreads (पटीम्) । Spins out might do for both 'वाचम् and पटीम् । सरति, ससार, सरिष्यति, समार्षीत् ।

5 चिदाम्—Refers to both वाचम् and पटीम् । चिदा wonderful (वाच्), also patterned (पटी) । ताम् । This is after Malli. We may take it as meaning wonderful in both cases

6 Voice—कुशलै मदीयसी घना कल्पिता चिदा वाक् पटी . प्रसार्यते ।

7. Remark—Here again Malli takes it as (1) an appreciation, and also as (2) a depreciation of Balarama's speech. It seems better to take it as an instance of self effacement. The कुशलै can do it, I can't, so I crave indulgence.

विगीपविदुषः शान्त्रं यत्तवोद्गाह्यते पुरः ।

• हेतुः परिचयस्यै र्यं यत्तुर्गुणनिकेव सा ॥ ७५ ॥ ✓

Prak.—Well, then proceed—सा इत् गुणनिका एव [What I

am going to do now is only a recitation] To what do you refer ?—तत्र पुट् शास्त्रम् उदयाद्यते (इति) यत् सा [I shall quote texts in your presence My object is not to give you information but to test my own memory] You flatter me—विशेषविदुष तत्र पुट् [You are an expert in these matters The texts cannot be for your enlightenment] What is the good of testing your memory ?—परिचयस्यै हेतु गुणनिका [This ensures retention of the texts in the memory] 75

Pros.—विशेषविदुष तत्र पुट् शास्त्रम् उदयाद्यते (इति) यत् सा बहु परिचयस्यै हेतु गुणनिका एव । ७५ ।

Eng.—That texts are placed before thee that art specially informed in them is, on the part of the speaker a more repetition that ensures retentiveness of insight

Beng.—तुमि वि श्वज्ञ, तोमार नमुवे शास्त्रबचन उपस्थापित करितेहि । से केवण आमारहे शास्त्र परिचर बाहाते थाकिना यार सेहे उद्देशे अभाग्येस कृत्, आर किछुहे नहे ।

Expl.—I shall quote from the Sastras. But do not misunderstand me, these will not be to enlighten you that art an expert in them but only to refresh my own memory that I may not forget them. Also see *Prak.*

Mall.—अथ उदय समिद्धान् वर्षाधिप्यन मृत्या मरे परिह्वले हरिममि मुग्धीकरीति विशंपति । विशर्ष वत्ति विशेषविद्वान् । तस्य 'विशेषविदुष' विशेषपन्नस्य [मन्वादिपाठात् द्वितीयासमास] 'तत्र पुट्' अथे 'शास्त्र' नौतिशास्त्रम् 'उदयाद्यते' उपन्यस्यति इति 'यत्' ["उदयाद्यतमुपन्यसम्" इति वैजयन्ती] 'सा' तत् उदयाद्यतमित्यथ [विधेयप्रामाण्यात् स्त्रीलिङ्गत्वम्] 'बहु' उदयाद्यतित 'परिचयस्यै' अभ्यासदायै 'हेतु' गुणनिका आमेदितम् 'एव' इति धावत् । न तु वैदुष्यप्रकटनमिति भाव [गुण आमेदने धौरादिक । "आसयन्ती युच्" । ततः संज्ञायां कन् । कान्पूर्वस्य इकारः । "अस्मासे गुचनी योग्या" इति त्रिकाण्डशेष (१), १, ७५, ५.

NOTES ON MALLI.

1. Not indeed a display of erudition. 2 गुण is of the जुगदि class meaning 'to repeat' The rule "ख्यास—" applies, next the rule "संज्ञायाम्"। इ is substituted for what precedes क (Char.)

Sara—अभिज्ञोऽसि, अतस्तत्समं गच्छ चर्षां न हि तदावशीघ्राय किन्तु समेव अभ्यासाय ।

CHAROHA

1. विशेष &c.—वि + शिष + घञ् भावे विशेष speciality वेत्ति इति विद् + श्ल म्याने वसु विद्स् knowing. विशेषं विद्वान् विशेषविद्वान् one having special knowledge, an expert; रतन्—। तस्य। There is no rule for a रतन्—with विद्स्, Malli's remark "गम्यादिपाठान्—" means that a रतन्—is available if विद्स् is included in the गम्यादि list This refers to the Vartaka "शित्तादिषु गमिगाम्यादीनामुपमंख्याणम्"—गमि, गामिन् &c are to be included with शित, अतीव, पवित, गत, अच्युत, प्राप्त, आपन्न । गमि गामिन् &c are आकृतिगण, so let us suppose विद्स् too is included. Malli's विशेषं वेत्ति is not a वाक्य but only the meaning of the compound The rule for विद्स् is "विद्ः शतुर्वसु"—श्ल after विद् is optionally changed into वसु । Hence विद् + श्ल - विदन् or विद्स् ।

2. उद्गाहते—उद् + गह + विष् + लृट् ते कर्मणि presented. गृह्णाति गृह्णीते, जगद्—जगद्, यद्गीयति—ते, अयहोत् अयद्गीट ।

3. पुट—पूर्वधिनू द्विरे इति पूर्व + + डि (७मी) + धनि भाष्ये in presence. अथय । Comp. "पुरोऽप्य यावन्न सुवि व्यलीयत", Canto I, Sl. 12.

4. ईतु—Pred. to गुणनिका । नियतविद्वत्ताम् पुंसम् ।

5. परिचय &c—परि + चि + चच् भावे परिचय practice, insight स्थिर steady ; तस्य भावः इति स्थिर + चच् व्येद्यम् steadiness. परिचयस्य व्येद्यम् retentiveness of insight, इतन्—। तद्धिन् । अथि ७मी । परिचय-व्येद्यस ईतुः expresses the same.

6 गुणनिका—गुच् to repeat + विच् भाष्ये (बुद्धिदि) + युच् भावे गुचनान्
 not गौचनान् because the root is च्दन् । इत्या गुचनान् इति गुचनान् +
 कन् संज्ञायाम् + चाप् स्त्रियाम् गुचनिका a short repetition Malli's rules
 are—(1) "एषाप्—" चाप्, यन् and च्दन् roots take युच् भावे in the
 feminine, (2) "संज्ञायाम् कन्"—कन् may be attached when the
 resulting word is a संज्ञा of something short, (3) "प्रत्ययस्यात् कान्
 पूर्वस्य चत् इत् चापि अमुप"—क being in a प्रत्यय, if चाप् follows the
 च preced ng क becomes द्, but not if the चाप् is added to some-
 thing that was सुवन्त before the addition The aeration is
 open to objections—(a) "संज्ञायाम् कन्" is available when there is
 physically evident इत्त्वत् । That is not so here (b) इकार is
 substituted of च not of चा also The rule "केचिच्" will not help
 in this use The following is proposed instead—गुच् + ल्युट्
 भावे गुचनन् repetition तदेव इति गुचन + कन् भाष्ये गुचनकम् । स्त्रियाम्
 गुचनक + टाप् गुचनिका । Or—गुचन + स्त्रियां ङीप् गुचनी as in the
Trikaṇḍaśeṣa quoted in *Malli* सा एव इति गुचनी + कन् भाष्ये + टाप्
 गुचनिका । The द्विकान्ङशेष seems to be an interpolation in the
 Malli Also see next

7 एव—एवधारणे, अस्ययोग्यवच्छेदे । गुचनिका एव नान्यत् किञ्चित् ।
 Every repetition is a गुचनिका । Even if the object be उदवाहण
 the repetition does not cease to be a गुचनिका । एव implies
 that the गुचनिका here is for its own sake and not to serve
 the further purpose of उदवाहण । Hence the विधेय is prominent
 I repeat because the repetition helps me by refreshing my
 memory

8 सा—यत् सा seems queer But the disagreement is due
 to the prominence given to the विधेय which is गुचनिका । नेदम् उद्वा
 हणम् किन्तु गुचनिका इयम् । 'उदवाहणम् इति यत् सा गुचनिका । सा agrees
 with गुचनिका ।

9 Voice— उदवाहयामि (इति) दीप् (मूयते) तेन .. उचुना
 गुचनिकया (मूयते) ।

प्रज्ञोत्साहावतः स्वामी यतेताधातुमात्मनि ।

तौ हि मूलमुद्देष्यन्त्या जिगोपोरात्मसम्पदः ॥ ७६ ॥

Prak—प्रज्ञोत्साहौ हि जिगीषी आत्मसम्पदः मूलम् [To counsel and enterprise is due the fortune of the ambitious] Which for true ?—उद्देष्यन्त्या आत्मसम्पदः [The fortune that remains yet unattained] Well what then ?—अतः स्वामी आत्मनि तौ आधातु यतेत [If you admit that, then it must be clear to you that the king should try to secure good counsel and then must be enterprising]

Prose—अतः स्वामी प्रज्ञोत्साहौ आत्मनि आधातु यतेत । हि तौ उद्देष्यन्त्या जिगीषी आत्मसम्पदः मूलम् । ७६ ।

Eng—The king should try to secure for himself counsel and enterprise for the reason that these two are the source of the future advancement of the ambitious (Or—one bent upon victory, one seeking success) 76

Beng—राजा अत्र बुद्धिमान् ७ उद्यमवान् इहैते सर्वदा चेष्टा करिष्येन । विनि उन्नतिव कानना कप्रेन उंशर भविष्यते उन्नतिर मूले एहै इहेतौ । ७६ ।

Engl—See *Prak* and *Eng* above

Malli—सम्पत्ति स्वमतमुपन्यस्यति प्रज्ञेति । 'अतः' अद्यात् कारणात् स्वमस्य अस्तीति 'स्वामी' प्रसु ["स्वामिन्नेत्यर्थे" इति निपातः] 'प्रज्ञोत्साहौ' मन्त्रोत्साह शक्ती 'आत्मनि' स्वस्मिन् 'आधातु' सम्पादयितु 'यतेत' स्वयमुभयशक्तिमान् भवन् इत्यर्थः । कुतः ? 'हि' यद्वात् 'तौ' प्रज्ञोत्साहौ 'उद्देष्यन्त्या' वर्तस्यन्त्या 'जिगीषी' आत्मनः सम्पदः प्रसुगते 'मूल' निदानम् । अत्र उक्ताहप्रश्नं उक्तान्तरम् । यथा उक्तमाहलया मन्त्रार्थि यास्य न नु क्विञ्चीत्साहः इति मलमद्रापवादः ॥ ७६ ॥

NOTE ON MALLI

1 Here उक्ताह is mentioned for illustration Counsel too

is to be secured like enterprise not enterprise alone This is a fling at Balarama

✓ *Sīra*—प्रज्ञावता उत्साहवता च राज्ञा भाव्यम् तत एव सम्पत् ।

CHAROHA

1 प्रज्ञोक्ताहो—प्रज्ञानाव्यवस्था इति प्र+ज्ञा+अड करणे प्रज्ञा intellect counsel उद्+सद्+घञ् भावे उत्साह enterprise प्रज्ञा च उत्साहय इति । प्रज्ञा is usually intellect here it means counsel (Malli) SIs 77—79 which extol प्रज्ञा are however, applicable to intellect also

2 स्वामी—स्व power ऐश्वर्य । स्वम् अस्व अस्तीति स्व+आमिन् निपातनात् स्वामिन् master king Without the निपातन we should have got स्वान् with मनुप् because इनि is prohibited after words containing a single vowel only “एकाचरात् कृतो जाते सप्तम्याश्च न सौ ष्टी” ।

3 यतेश—यत्+लिट् ईत् should try यतने येते यतिथते अयतिष्ट ।

4 उदेष्यन्ता—उद्+इन्+छट् स्थाने गढ (खढ) स्त्रियाम् उदेष्यन्ती that which will appear तस्या ।

5 जिगीषी—जि to prosper +सन्+उ कर्त्तरि जिगीषु ambitious तस्य ।

6 आका &c—सम्+पद+क्विप् भावे सम्पत् prosperity आकन सम्पत् (तत्— । तस्या ।

7 लोच—स्वामिना यत्नत । ताभ्याम् मूलन (भूयते) ।

सोपधाना धिय धीरा स्थेयसी खट्वयन्ति वै ।

तत्रानिय निष्णास्ते जानते जातु न युमम् ॥ ७७ ॥

Prak—त जातु यत्र न जानते [those people never know what fatigue is] Whch people ?—वै धीरा स्थेयसी धिय खट्वयन्ति वै [Those wise people who rest on (make a bed stead of) steady resolve] If the resolve is a fool sh one ?—सोपधाना धिय खट्वयन्ति [That won t do the resolve must be based on reason] But

every steady pursuit brings fatigue in its trial—अनिर्गं तत्र निपन्ना
(सन्त) न जानते [That is true, but this pursuit involves no
running about , the people are resting always] 77

Prose—ये धीरा सोपधानां श्रेयसीं विद्यं खड्गयन्ति ते तत्र अनिर्गं निपन्ना
(सन्त) जानु श्रमं न जानते । ७७ ।

Fng—The wise who make a bed stead of their steady
resolve backed by reason, do never know fatigue lying cons-
tantly on it 77

Fng—शौराणां धीव ताहावा बुद्धिचारान् कर्त्तवा हिर करेन उ ताहा
हतेते विचलित हुन ना । ये कर्त्तवाके ताहावा उपाधान समर्थित थुता
करिना नहीरा सर्कना ताहाते अमीन थकिया वधनउ श्रम अहूतव
करेन ना । ७७ ।

Expl—Counsel by thoroughly sifting the matter determines
the course of procedure If the king is wise he will never
deviate from that course. By steadily keeping the right track
before his eyes, he never feels fatigue though progressing
rapidly towards his goal Indeed while thus at work he is as
if lying in a richly upholstered couch and enjoying rest

Mall—उत्साहवत् प्रज्ञा अपि बाध्या इन्दुजम् । तस्या प्रयोजनमाह
सोपधानामिति । 'ये धीरा' धीमन् 'सोपधानां' सविशेषां 'युक्तियुक्तानिष्यर्थः' ।
अथ च 'सर्गश्लोका' सोपधानां इति शब्दः । ["उपधानं विशये स्यात् वेन्दुके प्रथयेऽपि च"
इति विश्व] "स्य यमीं धिरतराम् अथपत्नी इदीयसौख्ये [स्थिरमेतदात् इयमुनि "प्रिय
स्मिन्—" इत्यादिना स्याद्भिः] 'विद्यं खड्गयन्ति' खड्गां पश्यन् कुर्वन्ति आशयन्ति
इत्यर्थः ["इयन् मयपश्यन् इत्यत्रा इत्यत्र समा" इत्यमरः । "तन् करोति
तदापद्ये" इति विश्व] 'त' धीरा 'तत्र' सोपधानायाम् 'अनिर्गं' अश्रमं 'निपन्ना'
विशान्ना सन्त 'जानु' कदाचिदपि 'श्रमं' श्रमं 'न जानते' न विदन्ति ["श्रमं श्रिद्धी
इत्यादी" इति शब्दार्थम्] धीपूर्वक एव उत्साहः सौख्यं न कर्त्तव्यं इति सर्वथा धीरा
सुखीया इत्यर्थः । [अत्र विद्यं आराध्यमाप्ताया (खडाया) इत्यत्रमापनीद

रूपोपकारपर्यन्ततया परिणामालङ्कार । “आरोप्यमाणस्य प्रकृतोपयोगित्वे परिणाम इति लक्षणात्” ॥ ७७ ॥

NOTE ON MALLI

I Furnished with particulars that which does not omit the consideration of particulars reasonable 2 Provided with bolsters 3 *As in 2* 4 Incessantly 5 Here the character of a couch attributed to धी ends in removing the fatigue which is प्रकृत, hence the अलङ्कार is परिणाम । The definition is—It is a परिणाम when what is attributed serves the ends of the प्रकृत ।

Sara — See Malli “धीपूर्वक एव आययणीया” ।

CHARCHA

1 सोपधानाम्—Applies to धी and खड्ग both उपधीयते अनेन इति उप+धा+ल्युट करणे उपधानम् धी reason उपधीयते अस्मिन् इति उप+धा+ल्युट अधिकरणे उपधानम् bolster (खड्ग) । उपधानेन सह वर्तमाना सोपधाना, वरु— । ताम् ।

2 स्थ यमीन्—Applies to धी and खड्ग both स्थिर not changed (धी), strong (खड्ग), *steadily* is a good synonym for both अतिशयेन स्थिरा इति स्थिर+ईयसुन् स्थिरान् स्थेयसी very steady ताम् । The rule “प्रियस्थिर—” in full is “प्रियस्थिरस्मिरीरुवहलुगुहइतप्रदीर्घइन्दार काणां प्रथमवर्षेद्विगर्वपितपट्टाधिउन्दा ।

3 खड्गयन्ति—खड्ग be । stand खड्गं कुर्वन्ति इति खड्ग+विध्+लट् अन्ति ।

4 अनिशाम्—अविद्यमाना निशा यस्मिन् तत् यथा तदा, वड्— । Quasi the क्रिया in निषण्णा । निशा is night, it is too time for rest Hence by लक्षणा (transference of epithets) निशा is here taken to mean rest

5 निषण्णा—नि+सट्+ञ् कर्त्तरि—निषण्—निषण्ण—निषण् seated

6 जानते—जा+लट् अन्ते they know जानाति—जानीते, जञ्जी—ञ् ज्ञास्यति—ते, अज्ञासीत् अज्ञास्त ।

7 जातु—An अव्यय meaning कदाचित् ।

8. *Voice*—यै धीरैः सोपधाना ख्येयसौ धी मयते, ते नियच्छं (मतिं) यम न शयते ।

सृशन्ति शरवत् तीक्ष्णास्तोकमन्तर्विशन्ति च । ७१—७२

बहुस्युगापि स्थूलेन स्थीयते वहिरश्मवत् ॥ ७८ ॥ २३५४७९

Prak—तीक्ष्णा स्तोकं शृशन्ति च [The keen touch lightly, but nevertheless they dive deep into their subject] How is that like 1—शरवत् [That is like an arrow] The blunt too might do it—स्थूलेन चश्मवत् वहि स्थीयते [The blunt are like stones, they cannot get in] But wait till they have hit the mark—बहुस्युगा अपि वहि स्थीयते [They might cover any extent of ground still they would stay outside] 78

Prose—तीक्ष्णा शरवत् स्तोकं सृशन्ति चन च विशन्ति । बहुस्युगा अपि स्थूलेन चश्मवत् वहि स्थीयते । ७८ ।

Eng—The keen like an arrow, touch a small spot but get in, the blunt though covering much, stay outside like a stone 78

Beng—बाहानेद प्रज्ञा तीक्ष्ण, ताहारा तीक्ष्ण नत अज्ञान स्पर्श करिदाँ अखरे प्रवेश करे । बाहारा हूलप्रज्ञ, ताहारा वितीर्ण हान स्पर्श करिदाँ अखरे नत बाहिरेहे धाकिया राय । ७८ ।

Expl—See *Eng* and *Prak* above

N B—This verse gives an additional advantage of having keen people about as counsellor

Mall—अथ प्रज्ञाप्रज्ञायाह्वा वैयन्वमाह सुमन्तीति । 'तीक्ष्णा' निजिता प्रज्ञा 'शरवत्' इदं तुल्य 'क्षोकम्' अन्वमेव सृशन्ति चन' काव्यस्य च अन्तरं 'विशन्ति' अन्वयाद्यतेन बहुकार्ये साधयन्ति इत्यर्थः । बहुस्युगा' व्यापिका 'स्थूलेन' मन्त्रेण इहता च 'चश्मवत्' उपलब्धं तुल्यम् 'चश्मवत्' ["नेन तुल्य क्रिया चेदति "] 'वहि' एव कार्यस्य च अकार्यस्य च इति भाव 'स्थीयते' स्थिति क्रियते । मूढी हि

अन्वस्य हेतोः बहुप्रयासं करोति । मूषकयज्ञपाय शिखरिखननं परिष्कारात्पदं
भवतीति भावः । तद्विगतगा इयमुपमा ॥ ७८ ॥

Sara — प्राणा अन्वायासेन बहु साधयन्ति, जडधियो बहु यत्तन्ने किञ्चिदपि न
कुर्वन्ति ।

OHARCHA.

1. स्पृशन्ति—स्पृश + लट् शन्ति touch, स्पर्शति, पस्वर्गं, स्पृशति—स्पृशति,
अस्पाशौत्—अस्पाशौत्—अस्पृचत् ।
2. शरवत्—शरेण तुल्यम् इति शर + वति like an arrow. अव्यय qual
स्पृशन्ति ।
3. श्लोकम्—श्लोकः a little. तम् । Or श्लोकम् is an अव्यय mean-
ing the same तत् ।
4. विशन्ति—विश + लट् शन्ति enter. विशति, विशिष्य, वैश्यति,
अविशत् ।
5. Remarks.—The first half of the verse speaks of those
who work with good counsel. They do much work with little
effort.
6. बहुस्पृशा—बहु स्पृशति इति बहु + स्पृश + क्तिन् कर्षरि बहुस्पृक् One
who covers much, उपपदतत्— । तेन ।
7. स्वीयते—स्वा + लट् ते भावे station is being taken up. तिष्ठति
ते, तस्वी—स्वो, स्वाभ्यति—ते, अस्वात्—अस्थित ।
8. वदि.—अव्यय meaning Outside. अर्धि ७मी । सिद्धेर्बदिः स्वीयते
भीषमयज्ञो भवति इत्यर्थः ।
9. अग्नवत्—अग्नवत् stone. तेन तुल्यम् इति अग्नवत् + वति like a
stone. अव्यय qual. स्वीयते ।
10. Remarks —The second half speaks of the अग्रात् । He
makes great effort but accomplishes little.
11. Voice —तौष्ठीः... श्लोकः (or श्लोकम्) स्पृशते... विशते । वासुक
...स्वृणः...तिष्ठति ।

आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यथा भवन्ति च ।

महारम्भाः कृतधियस्त्रिष्ठन्ति च निराकुलाः ॥ ७९ ॥

Prak—अज्ञाः अल्पमेव आरभन्ते [The uninformed take up but little in hand]. That is no discredit—कामं व्यथा भवन्ति [No, but with that little they become nervous, which is bad]. How do the informed differ ?—कृतधियः महारम्भाः [Of the informed, the undertakings are on a vast scale]. And then ?—निराकुलाश्च तिष्ठन्ति [Note the difference ; they stand calm under the weight of their heavy responsibility]. 79.

Prose—अज्ञाः अल्पम् एव आरभन्ते, कामं व्यथा भवन्ति । कृतधियः महारम्भाः निराकुलाश्च तिष्ठन्ति । ७९ ।

Eng.—The un informed undertake trifles (Or—little) yet become nervous ; those of trained intellect take up big enterprises yet stand unmoved. 79.

Beng—आज्ञादेर अत्र पश्चात् बोध नाई ताहारा सामान्य कार्याई आरम्भ करे, अथच ताहा निम्न अत्यन्त ब्यस्त हईया पड़े । किन्तु महारा विशेष विवेचना करिया कर्तव्य निश्चय करे ताहारा महत् कार्येरेई अग्रणी कविया थोके, अथच ताहाते बाहुल्य হয় না । १२ ।

Expl.—See *Eng. and Prak* above.

Malli.—आरभन्ते इति । किञ्च 'अज्ञाः अल्पं' तुच्छम् 'एव आरभन्ते' प्रकृत्यन्ते 'कामम्' अल्पम् 'व्यथाः' त्रिस्ताः 'च भवन्ति' न च पारं गच्छन्ति इति भावः । 'कृतधियः' शिक्षितबुद्धयस्तु 'महारम्भाः' महतीवीराः भवन्ति 'निराकुलाः' अव्यथाः 'च तिष्ठन्ति' पारं गच्छन्ति इति भावः ॥ ७९ ॥

Sāra.—अज्ञाः महारम्भे अपि निराकुलाः, अज्ञाः अल्पेऽप्यारम्भे व्याकुलाः ।

CHARCHA.

1 आरभन्ते—आ + रभ + लट् अने take up. रभते, ईभि, रभते, चरभ ।

2 अज्ञा—ज्ञाननि इति ज्ञा+क कर्त्तरि ज्ञा those who know, the enlightened न ज्ञा नञ् तत् ।

3 व्यथा—विगतम् अपम् एवाम् व्यथा those who have lost their keenness, बहु—। Here in its secondary sense it means disturbed.

4 महारथा—धारभ्यन्ते वा+रभ+घञ् कर्मणि धारथा under takings महान्त धारथा एवाम् बहु—। Pred to कृतधिय ।

5 कृतधिय—कृता गिदित्ता (Malli) कृतधियया वा धी एवाम्, बहु—। The contrast is between कृतधिय and अज्ञा । Hence कृतधिय प्राज्ञा ।

6 निराकुशा—आकुल disturbed, निर्गता आकुलम् निराकुशा undisturbed प्रादितत्—।

7 Voice—अन्ते धारभ्यन्ते अन्ते भूयन्ते । कृतधीनि महारथे (भूयन्ते) निराकुशे स्वीयन्ते ।

उपायमास्थितम्यापि नश्यन्त्यर्था प्रमाद्यत ।

हन्ति नोपशयस्योऽपि शयालुर्मृग्युर्मृगान् ॥ ८० ॥ ७५१

Prak —उपायम् आस्थितस्य अपि अर्था नश्यन्ति [Objects slip through the fingers even when means are adopted to retain them] How can that be!—प्रमाद्यत अर्था नश्यन्ति [That happens when one is careless] He has gone too far to be careless—शयालुः अर्ग्युः उपशयस्य अपि शयान् न हन्ति [Look at the sleepy hunter, he does not kill deer even when lying in wait in the very track of the game] 80

Prov—उपायम् आस्थितस्य अपि प्रमाद्यत अर्था नश्यन्ति । शयालुः अर्ग्युः उपशयस्य अपि शयान् न हन्ति ।

Eng —Of the occasions, the ends fail though the means be adopted The sleepy hunter does not kill deer though lying in a hole on the track 80

B-m —अनदशन दकि डेडिठ डेणद अदशन कदिकाऽ कदिगिदि कदिठ गदना । दान्द दान्दगर्द गद कदिकाऽ कदिगिदि कदिठ गदना । दान्द दान्द गदिकाऽ गदना । ५० ।

Expl — Counsel alone will not do It has to be followed by persistent effort with great watchfulness. Now See *Eng* and *Prak.* above

N. B — He has done with प्रज्ञा and now takes up उत्साह in this verse (see sl 73)

Malli — अथ प्रज्ञावानपि न प्रमायेत् इत्याह उपायमिति । 'उपायम् चास्त्रि तस्य' प्राप्तस्य 'अपि' उपायेनैव कार्ये साधयतीति इत्यर्थः किमुत व्यवतया इति भावः 'प्रमादस्त' अतवधानस्य ["प्रमादोऽनवधानता" इत्यमरः] 'अर्था', प्रयोजनानि 'नश्यन्ति' । तथाहि 'शयालु' निद्रालुः ['आलुचि शौडो वक्रव्यत्वादानुष्'] मृगान् शान्ति इति 'मृगयुः' व्याघ्रं ["मृगयुादयश्च" इत्यौचादिकं कुप्रत्ययान्ती निपातः । "व्याघ्रो मृगवधाजोवो मृगयुर्लुम्बकश्च स" इत्यमरः] । उपश्रुते अस्मिन् इति 'उपशय' मृगमार्गस्याधिनी व्याधस्य आत्मगुहिसिखान् गर्तविशेष ["एरष्" इत्यष्-प्रत्ययः] । तत्र तिष्ठतीति 'उपशयस्य, अपि मृगान् न इति' । विशेष्य सामान्य-समर्पणरूपः अर्थान्तरन्यासः ॥ ८० ॥

NOTE ON MALLI.

1. शौड् is mentioned in connection with आलुष्, hence आलुष् ।

Sara—प्राज्ञोऽपि न सिध्यति ययसौ उत्साहं विहाय प्रमाद्यति ।

CHAROHA

उपायम्—उप + अय + घञ् करणे उपाय means, तम् । The उपाय is determined by प्रज्ञा । Next, the उपाय has to be applied and pushed on until success In other words उत्साह comes in to carry out the उपाय ।

2. आश्रितस्य—आ + श्रा + त् कर्त्तरि आश्रित one who has adopted, तस्य । आ + श्रा is सङ्भर्त्तक ।

8. नश्यति—नश् + लट् अणि disappear, नश्यति, नशाम्, नश्यति-अनेहन्—अनशन् ।

4. अर्थाः—अर्थ is the *object in view*. प्रयोजनानि is the same as कार्याणि ।

5. प्रमादत.—प्र + मद + लट् स्थाने शब्द प्रमादत् erring. तस्य । This is *lack of enterprise*. Qual. मानिनः understood; or adjective used substantively.

6. इति—अधान, इतिवृत्ति, अशरीत् ।

7. उपशय्य.—उप + शी + षच् षधिरस्ये उपशय्य cover, hole. उपशये तिष्ठति इति उपशय्य + ध्या + क् कर्त्तरि, उपपदतत्— । This shows that the मगयु is उपायमाश्रित. ।

8. श्यानुः—शी + शान्च् ताच्छीभ्ये कर्त्तरि । Malli here refers to the Varttika “शान्धि शीडो दृश्यं कर्त्तव्यम्” । The श्यनु is प्रमादवान् ।

9. श्ययुः—श्यान् याति धावति इति श्य + या + क्त कर्त्तरि ।

10. *Voicé*— ... अर्थे. नग्नते । श्यानुना नगयुषा मगाः न इन्दने ।

उदेतुमत्यजत्रोहं राजसु द्वादशस्त्रपि ।

जिगीपुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते ॥ ८१ ॥

Pral.—एकः जिगीषुः उदेतुं कल्पते [The ambitious alone can hope to prosper]. Mere ambition cannot make a man rise—ईदाम् अयत्रन् कल्पते [No, he must persist and make constant effort to rise and then rise he must]. But he will be put down by other kings—राजसु द्वादशसु अपि कल्पते [He alone will rise and the rest of the circle of twelve kings will but look on]. How is that?—आदित्येयु दिनकृत् एव [There are twelve Adityas altogether, but the day maker alone rises because he persists in his ambition to make the day. The other Adityas are not at all seen to rise. So too fares the ambitious one among the twelve kings that make the royal circle] 81.

Prose—जिगीषुः एकः द्वादशसु अपि राजसु आदित्येयु दिनकृत् एव ईदाम् अयत्रन् उदेतुं कल्पते । ८१ ।

Eng.—Of all the twelve classes of kings, as of the twelve

Adityas, the ambitious one alone, like the daymaker (Sun), not relinquishing his aim, is able to rise. 81.

Beng.—द्वान्श राजगणेश मध्ये विनि बुद्धि अतिगावी तिनैई यदि
उंसाह परिताग ना करेन तवे सम्पदेश अधिकारी हईते पाऐन ।
द्वान्श आदिताए मध्ये दिनकरई उदित हईते समर्थ हन । ८१ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—एवं प्रजाया आवग्न्कलमुक्तम् । तथा उत्साहस्याप्याह उदितमिति ।
जीतमिच्छुः 'जिगीषुः एकः एव 'हादमसु अपि राजसु' मध्ये 'हादमसु आदित्ये
'दिनज्ञत्' यी दिनकरये व्याप्रियमाशः आदित्यः स 'एव ईदाम्' उत्साहम् 'अथजन्'
प्रयुञ्जान एव न तु निरुयोग इति भावः ; 'उदितुं कल्पते' उदयाय प्रभवति, उत्साह-
शक्तिरेव प्रयुञ्जतेऽपि मूलम् इत्यर्थः ["नानाविद्धत्वाद्देवता नानामूर्त्यलम्" इति
श्रुतेः प्रतिमासम् आदित्यभेदात् हादमलम् । "हादशात्मा दिवाकरः" इत्यभिधानात् ।
ते च अयमादयः पुराणोक्ता द्रष्टव्याः^१ ॥ राजानसु—“अरिर्मित्रमरिर्मित्रं मित्रमिव-
मित्रः परम् । तपारिमित्रमित्रश्च विजिगीषीः पुटसराः^२ ॥” पञ्च इति शेषः ।
“पार्श्विंशाहसतः पञ्चादारन्दसदनन्तरम् । आसापवनदीशेव विजिगीषीसु पृष्ठतः^३ ॥”
पार्श्विंशाहासारः आरुन्दासारश्च इत्यर्थः । अत्र चत्वार इति शेषः । एवं नव भवन्ति ।
विजिगीषुर्दशमः । “अरेय विजिगीषीश्च मध्यमी मूयनन्तरः । अनुर्ये संहृतयोः
समर्थो व्यस्तयोर्वधे । मरुत्पारद्विरेतेषामुदासीना बलाधिकाः^४ ॥” इति मध्यमोदा-
सीनाभ्यां सप्त हादम् वेदितव्याः ॥ पूर्वोपमा] ॥ ८१ ॥ १/१/

NOTES ON MALLI.

1. The *Sruti* says—“The indications being different, the suns are different.” Hence there is a different sun each month ; thus the suns are twelve, as is seen from the lexicon “हादम्” । These are अथमन् &c. as is stated in the *Puranas*. 2. In front of the विजिगीषु are अरि, मित्र, the मित्र of अरि, the मित्र of मित्र, the मित्र of the मित्र of the अरि । 3. In the rear are पार्श्विंशाह, आरुन्दा, the आसाप of पार्श्विंशाह, the आसाप. of आरुन्दा । 4. The king

whose lands are immediately adjoining these of the ऋरि and the विजिगीषु is मज्जम if of such strength as to depend on the favour of these when united, -but able to kill both if disunited Such kings of superior strength as are outside this circle are called उदासीन ।

Sara—उदयं प्रति सीतुसाह पर खिलं राजमण्डलम् अथासौ ।

CHAROHA

1 उदेतुम्—उद+इ+तुमुञ्ज to rise Goes with both जिगीषु and दिनहृत् । उदय means prosperity (जिगीषु), also rise The latter (rise) has also a double meaning to suit both

2 अव्यजन्—व्यज+अट् कर्त्तरि व्यजत् giving up न व्यजन् अद्वजन् persisting, नञ्प्रत्यय— ।

3 ईदाम्—ईद+अ भावे स्त्रियाम् ईदाम् enterprise ताम् । See under जिगीषु

4 राजसु—निहारणे ऽमी । राजसु is also correct.

5 द्वादशसु—द्वौ च दश च द्वादश twelve तेषु । For the twelve kings see Mall. पार्श्विंसाह is immediately behind, next behind is आह्वयः । आसार is an ally

6 जिगीषु—जिगीषिष्यु इति जिगीषु (see जिगीषो., sl 76) In जिगीषु ईदाम् न त्यजति the ईदाम् is जयाय ईदाम् perseverance after the attainment of prosperity

7 दिनहृत्—दिनं करोति इति दिन+हृ+क्षिप् कर्त्तरि दिनहृत् day-maker (sun), उपपदहृत्— । As he bent upon day-making he too may be described as उदेतुम् ईदामन्वपन् ।

8 आदित्येषु—अदितेरपत्यानि पुमांस इति अदिति+अय आदित्या the suns तेषु । निहारणे ऽमी । आदित्यानाम् is also correct. The twelve आदित्याः are—“वाता मित्रीऽप्यमा इतो बभूव ह्यय एव च । मयी विरभान पुत्रं च मरिता दमनं हृत् ॥ एकादशसुदा सदा विद्वर्रादय उच्यते ॥”

9 अच्यते—अच्य+एट् ते succeeds. अच्यते, अच्यन्ते—अच्यन्ति, अच्यन्ति—अच्यन्—अच्यन्त् ।

10 Force—जिगीषुवा एकेन दिनहृता अद्वजता हृदते ।

11 *Remark*—This verse and the previous are a related pair Verse 80 condemns प्रमाद this one extols अप्रमाद । यथानुक्रमेणु is contrasted with इहामव्यग्रन् जिगीषु । Also compare अ्येयर्षी धिर्ष खड्गयन्ति (sl. 77)

बुद्धिशस्त्रं प्रकृत्यङ्गो घनसङ्गतिकञ्चुकः ।
चारैश्चणो दूतमुखं पुरुषं कोऽपि पार्थिवः ॥ ८२ ॥ ✓

Pral.—पार्थिवं कोऽपि पुरुष [मन्त्रा and चतुसाह combined make an extraordinary being of this one you call King] Why do you think so ?—प्रकृत्यङ्गं पार्थिवं [In the first place, you do not see his person as you do of ordinary individuals His person is composed of seven members—स्वामिन् अमात्य &c] You have a fine fancy—दूतमुखं चारैश्चणं पार्थिवं [Messengers are the mouth of this being and his eyes are the spies he employs] Nice indeed !—घनसङ्गतिकञ्चुकं पार्थिवं [He wears no coat of mail like an ordinary warrior, his armour is close secrecy] What else ?—बुद्धिशस्त्रं पार्थिवं [Thus armoured this wonderful warrior wields weapons that are also of an uncommon kind He strikes his adversaries mortal blows with his intellect] 82

Prose—बुद्धिशस्त्रं प्रकृत्यङ्गं घनसङ्गतिकञ्चुकं चारैश्चणं दूतमुखं पार्थिवं कोऽपि पुरुषः ॥ ८२ ॥

Eng—A wonderful being is this king with departments of state for his person messengers for mouth spies for eyes, close secrecy for armour intellect for weapon 82

Beng—राजा एक आंशुर्वा पुरुष । सात अङ्कति ईशार अत्र, दूत ईशार मुख, चार ईशार चक्षु, मङ्गलति ईशार वस्त्र, बुद्धि ईशार अस्त्र । ८२ ।

Expl—See *Eng* and *Pral* above

Mall—“उपायनाम्नित्तल” इत्यत्र राजा न प्रमायेत् इत्युक्तम् । अथनाद प्रकाशमाह बुद्धिशस्त्रं इति । बुद्धिरिव अस्त्रं यन्म स बुद्धिशस्त्रं । अमीघयाति-
त्त्वान् सत्ता इति भावः । ‘प्रकृत्यङ्गं’ आध्याद्विवायाद्वादिनि [‘वायाद्वादि प्रकृत्यङ्गं’

इत्यमरः]। ता एव 'अज्ञानि' यस्य स । तद्देकक्ये राज्ञो वैकन्य स्यादिति भावः । 'घना' दुर्भेदा 'संभति' मन्त्रगुतिरेव 'कचुक' कवची यस्य स तयोक्त । मन्त्रभेदे राज्यभेदादिति भावः । चरतीति चर [पचादच् । स एव 'चार' गृहपुरुषः [प्रज्ञादिन्यात् स्वार्थिक अप्रत्ययः । "चारय गृहपुरुषः" इत्यमरः]। स एव 'ईक्षय' चक्षुर्यस्य स 'चारक्षय' । अन्यथा स्वपरमणुनवसानादगंनात् "अथस्ये वास्यक्षयस्य विनिपात पदे पदे" इति भावः । 'दूत' सन्देशकः ["स्यात् सन्देशकत्वे दूत" इत्यमरः] । स एव 'मुख' वाक्यस्य असौ 'दूतमुख' । अन्यथा मूकस्येव वाग्व्यवहारामिद्वौ तत्साध्यासाध्यकार्यप्रतिबन्ध (१) स्यात् इति भावः । एवभूत 'पार्थिव' क अपि पुरुषः अन्य एवाय लोके विनश्य पुमानित्ययः । अतो राज्ञा बुद्धादिसम्पन्नेन भवितव्यम् । एतदेव अप्रमत्तत्वम् । अन्यथा मूर्खपद्मि स्यादिति भावः । अथ 'कीदृशि' इति राज्ञो लोकसम्बन्धेऽपि तदसम्बन्धीना तद्रूपातिगयीति । सा च 'बुद्धिमन्त्र' इत्यादिष्वपकनिर्वूदा इति तेन सह अज्ञानिभावेन सदृशः । ८२ ।

NOTE ON MALLI

1 In the verse commencing उपायमान्दितस्य (sl 80) he has said that the king should not be careless. Now by बुद्धिमन्त्र &c he describes the character of vigilance. 2 Because she hits unerringly. 3 Because the kingdom is endangered if counsel is disclosed. 4 Otherwise through ignorance of the state affairs of self and the enemy, there is fall at every step as of the blind led by the blind. 5 Otherwise, use of speech failing as with the dumb, all business will be obstructed. 6 He is an altogether different person in this world. 7 Here by 'कीदृशि' the king is said not to be of this world, though he is of the world. The अलङ्कार is thus अतिगयीति of that type (सम्बन्धेऽसम्बन्धेऽपि) । And this अतिगयीति is sustained by the उपकृत् in बुद्धिमन्त्र &c. Hence there is commingling with it as of the body with its limbs.

Sara—राज्ञा नाम सत्रभिः प्रकृतिभिर्देवैश्चान् । सततमप्रमादं स मन्त्रगुति-
 कपकवचनं तं देवं रचति । अत्साद्वान् पुनपारेर्दंतैश्च स्त्रीर्बलावर्ष विधाय बुद्ध्या
 सदृशः ।

CHARCHA

1 बुद्धि &c—बुध्+क्तिन् करणे बुद्धि intellect मस+ष्टुन् करणे
शस्त्र weapon बुद्धि शस्त्रमस्य, बहु—। Malli explains why बुद्धि is
preferred to ordinary weapons—अभीष &c Other weapons often
miss the mark but बुद्धि does not

2 प्रकृति &c.—प्र+कृ+क्तिन् करणे material In state craft
there are seven in number—“माम्यमाव्यसुङ्गत्कीषराष्ट्रदुर्गैकलानि च ।
राज्याङ्गानि प्रकृतयः—” इत्यमरः । प्रकृतयः अङ्गानि अस्या, बहु—। These
have to be perfect otherwise misgovernment follows (Malli)

3. घन &c—घन+अप् भावे घन compact, close सम्+ठ+क्तिन्
भावे संवृति secrecy guarding कश्चुक armour घना संवृति घनसंवृति,
कर्मघा—। सा कश्चुक अस्या । बहु—।

4 चार &c.—चर+अच् कर्त्तरि चर an embassy स एव इति चर
+अच् स्वार्थे चार । ईक्ष्यते अनेन इति ईक्ष+ल्युट् करणे ईक्षयन् eye चाट
ईक्षयमस्य, बहु—।

5 दूत &c—दूत मुखमस्य, बहु—। Others talk with their own
mouth the king speaks through his messengers

6 कौटुम्बिक—क implies a question, but with अपि added the
implication may be of wonder, indescribability &c Thus किमपि
किमपि मन्दं मन्दमासन्नियोगात्, “केनापि कामेन तपयचार” &c

7 पार्थिव—पृथिव्या ईश्वरः इति पृथिवी + अच् पार्थिव ।

8 Force—बुद्धिमस्त्रेण प्रकृत्यद्वेन कश्चुकिन चारिष्येन दूतमुखेन पार्थिवेन
केन पुरुषेण (भूयते) ।

तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपते ।

नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः ॥ ८३ ॥

Prak—काण्डस्य महीपते एकान्तं तेजः क्षमा वा न [He strikes mortal
blows with his intellect, but he bides his time. He neither
keeps on waiting for ever, nor does he strike whenever he
likes] How is that ?—रसभावविदः कवेः एकम् भीजः प्रसादो वा न [The
poet who understands sentiments and emotions does not adopt
a smooth or a grating style exclusively] 83

Prose—काञ्चनस्य महीपतेः तेजः चमा वा एकान् न । रसभावविदः कवेः एकम् शीघ्रः प्रसादः वा न । ८२ ।

Eng.—Severity or mildness (forbearance), exclusively, is not for the king that understands occasions. With the poet that knows sentiments and emotions, the diction is not uniformly heavy or light. 83.

Beng.—ये राजा समग्र बुद्धेन त्रिनि श्रुधु तेज वा श्रुधु कना अवनयन करेन ना । वे कवि द्रस ओ भाव बुद्धेन त्रिनि अकनात्र ओजः वा केवलई प्रसाद श्रुण अवनयन करेन ना । ८० ।

Expl.—See *Prak.* above.

Malli.—“चतुर्थोपायसाध्यं” इत्यादिना यत् आत्मनेव कर्मण्यमुक्तं तत्र उदाह-
माह तेज इति^१ । कालं जानातीति ‘काञ्चनः’ तस्य अर्थं कालः इति विदुषः
इत्यर्थः [“आतीत्युपसर्गे कः” । न तु “इगुपथ—” इत्यादिना कविभिः । समास
कर्मोपपदस्यैव बलवत्त्वभावात्^२] तस्य ‘महीपतेः तेजः’ आत्मनेव इति वा ‘चमा’
एव ‘वा एकान्’ नियमो ‘न’ अस्ति किन्तु यथाकालम् उभयमप्याश्रययोर्मिलनैः ।
तथा हि ‘रसान्’ यद्वाटादीन् ‘भावान्’ निर्वेदादीन् वेति यत्तस्य रसभावविदः ।
भावदृष्टं सम्प्राप्तायात्^३ । ‘कवेः’ कवितुः ‘एक’ क्विप्तम् ‘शीघ्रः’ प्रौढप्रमथलं
वा ‘एकः प्रसादः’ सुकुमाप्रमथलं ‘वा न’ किन्तु तत्र हि रसाश्रुण्णैर्न^४ यथायोग्यम्
उभयमप्युपादयम् । इत्यादिना ८२ ।

NOTES ON MALLI

1. By तेजः &c. he gives a reply to the statement that force alone has to be applied as enunciated in चतुर्थो—(sl. 54).
2. It is by “आती—”, not by “इगु—” because it is ruled that in a समास the कर्मोपपद affix (i.e., अच्) prevails (char.)
3. The mention of भाव has followed from association (char)
4. From suitability to the रस embodied

Sans.—ताहरी हि इतर्पित्तवधी राजा काले एव तेजो वा चमा वा इगुद्धे
नाकात्ते ।

CHARCHA

1. एकान्तम्—अन्त is स्वरूप form. एकः अन्तः यस्मिन् कर्मणि तत् यथा तथा एकान्तम् invariably, बहु—। Qual. भवति understood. “अन्तः स्वरूपे निकटे” इति हेमः ।

2. कालशब्द—कालं जानातीति काल + ज्ञा + क कर्त्तरि कालश्च one who understands opportunity, उपपदतत्—। तस्य । The क is by “बाढी”—
—With a कर्म as उपपद, no उपसर्ग preceding, आकारान्त roots take क not अच् । Malli guards against appealing to the rule “इगुपध-
शाप्तीकिरुः कः”—क is attached to the roots ज्ञा, प्री, ह् and roots having an इक् (इ, उ, ऋ, लृ) for the penultimate, with or without an उपपद । His “समासे &c” may be thus explained—
‘समासे’ उपपदसमासे ‘कर्म उपपद’ यस्मिन् प्रत्यये तस्य प्रत्ययस्य अच्प्रत्ययस्य इत्यर्थः
बलवत्स्य इगुपधलक्षणात् कप्रत्ययात् प्रबलत्वस्य ‘भाषणात्’ भाष्ये कयनात् इती ।
The reference is to the भाष्य—“इह, उभयं प्राप्नोति अर्थश्च । कर्मोपपदी
भवति विप्रतिषेधेन” (P 3.2.1.)

3. महीपतेः—मह्याः पतिः, इतत्—। तस्य । “पतिः समासे एव” इति चिंशः । Decline like मुनि ।

4. शीजः—शीजम् is a variety of style in which hard letters words and long compounds figure largely. “शीजः समासभूयस्तं मांसलं पदडम्बरम्” ।

5. प्रसादः—This is the opposite of शीजम् with compounds few and far between, the flow being sweet and the sense clear.

6. रस &c.—रस आस्वादने धुषयदन्तः । रसति इति रस + क्विप् + अच् कर्मणि रसः that which is enjoyed. Or रसयति इति रस + क्विप् + अच् कर्त्तरि रसः that which provides enjoyment. The enjoyment is to the reader and to the audience. It is the *sentiment* in a piece of composition. These are nine—“शब्दरवीरकदम्बाद्भुतहास्यभयानवाः ।
शोभन्मरौद्रे शश्विद्य रसा मय प्रकीर्तिताः ॥ Also see Malli on sl. 87. infra. भवतीति भू + च कर्त्तरि भावः the emotion engendered in the mind of the reader or listener रसाय भावाय रसभावाः इव । तान् वेति इति रसभावाक्त् उपपदतत्—। तस्य । Malli's हस्यात् means एकवचनम्, अहीपदितिः &c. रस and भाव are spoken of together ; the two words

are inseparably connected. The poet wants to speak of रस only but भाव also has come in (आयात) owing to its association with रस (सञ्चात)। We are concerned with रस alone, so रसविदः would have served our purpose.

7. कवेः—कु शब्दे + इ (शौचादिक) कर्त्तरि कविः poet. तस्य। Malli has कवितुः which is all right. Elsewhere, however, he has कवेः कवयितुः (Kumara, II). कवयितुः may be defended with तत्करोति षिच्।

8 Voice—...तेजसा समया .. (भूयते)। ... एकेन शीघ्रसा प्रसादेन ... (भूयते)।

हतापचारोऽपि परेरनाविष्कृतविक्रियः।

असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा ॥८४॥

Prak.—काले प्राप्ते असाध्यः सन् कोपं कुरुते [When time for it comes he strikes with irresistible force]. But suppose an unbearable insult is offered—परैः हतापचारः अपि अनाविष्कृतविक्रियः [The insult has to be pocketed and an unruffled countenance assumed]. How is that?—गदः दद्या [This is like some deep seated malady that seems to tolerate serious errors of diet and regimen, but really gathers strength for a sudden aggravation that prostrates its victim]. 84.

Prose.—परैः हतापचारः अपि अनाविष्कृतविक्रियः असाध्यः गदो यथा काले प्राप्ते कोपं कुरुते। ८४।

Eng.—He, with perturbation undisclosed though wronged by enemies (Also—with mischief undetected by others though errors are committed), resents (Also—shows aggravation) when time has come, irresistible (Also—irremediable) like some fell disease. 84.

Beng.—अकाले शत्रु अपमान करिलेओ मनोविकार गोपन करिवे 'ओ काल आदिले कठिन रोगेण छत्र असाध्य हईबा कोप अवाप करिवे।

Expl.—Bide your time, do nothing in haste, you will then become irresistible. Also see *Prak.* and *Eng.*

Malli—यद्गुह्यं “क्रिया समभिहारेण विराध्यन्” सहेत (। चमेत) कः” इति ततोभारमाह हतापचार इति^१। ‘परैः’ शत्रुभिः ‘हृतः अपचाट’ अपचाट अपप्यद्य यस्य सः तथा ‘अपि अनाविष्कृतविक्रियः’ अनागूढविकाट अतएव ‘असाध्यः’ अप्रतिसमाधेयः सन् ‘गदी यथा’ रोग इव [“इववशयथाशब्दः” इति दण्डी] ‘काले’ बलक्षयावसरे ‘प्राप्ते’ सति ‘कीर्णं कुर्वते’ प्रकुप्यति इत्यर्थः [तदुक्तम्—“वहीदमिदं स्तब्धेन धावन् कालविपर्ययः। तमेव चादते काले मित्यादटमिवाग्ना^२। इति] ॥ ८३ ॥

NOTE ON MALLI.

1. By हतापचार &c he replies to what is said in “क्रियासमभि—” (sl 43). 2. So it is said—“Carry your enemy on your shoulders so long as the times are unfavorable, but when time comes smash him as you would an earthen jar with a stone.

Sara—सोऽसौ परिभूतोऽपि मनीविकारं निगूहति यद्यकालः, काले तु अप्रतिकारं प्रदहति ।

CHAROHA

1. हृत &c—Applies to both महीपति and गद । अप+चर+घञ् भावे अपचाट disservice wrong (महीपति), also errors of diet and regimen (गद) । हृतः अपचाट अस्य, षड्—। Unto whom injury has been done (महीपति), also towards which errors have been constituted (गद) । Qual. महीपति understood, also गदः ।

2. परैः—Has to be taken with reference to महीपति and also गद । पर enemy (महीपति), also others (गद) । Construe परैः हतापचारः wronged by enemies (महीपति), also परैः अनाविष्कृतविक्रियः with mischief undetected by others (गद) । इयं in the अगुह्यकर्ता of हृत (महीपति) also अनाविष्कृत (गद) ।

3. अनाविष्कृत &c—Reference to both महीपति and गद । आविष्कृत is

an अव्यय meaning प्रकार । आविस् + क्त + क्त कर्मणि आविष्कृत *disclosed* (महोपति), also *detected* (गद), गति तत्— । वि + क्त + य भावे विक्रिया *perturbation* (महोपति), also *barl effect* (गद) । अनाविष्कृता विक्रिया अनेन by whom *perturbation* is *undisclosed* (महोपति) also अनाविष्कृता विक्रिया अस्य of whom the mischief is *undetected*, बहु— Qual महोपति understood also गद ।

4 असाध्य — साध + ष्यत् कर्मणि साध्य *manageable* (महोपति) and गद both) । न साध्य नञ् तत्— । Qual महोपति understood and गद ।

5 कुरुते—कर्मिण्ये क्रियाकले आत्मनेपदम् ।

6 Voice — आरेण विक्रियेष असाध्यं न गदेन कीप क्रियते ।

मृदुव्यवहित तेजो भोक्तु मर्यान् प्रकल्पते । ८५

प्रदीपः स्नेहमादत्ते दग्ध्याभ्यन्तरस्थया ॥ ८५ ॥

Pral — मृदुव्यवहित तेज आद्यान् भोक्तु प्रकल्पते [Spirit unless tempered by mildness does not succeed in gaining its ends] Why not ?—प्रदीपः अभ्यन्तरस्थया दग्धया स्नेहम् आदत्ते [The fierce flame of the lamp sucks oil not by its own ferocity, but by the mild wick which it hides within itself] 85

Prose — As in *Pral*

Eng—Ferocity screened by mildness succeeds in gaining end^s The lamp sucks oil by the wick that is within 85.

Beng—तेजस्वरु अदग्ध्याने धावित्ते हेतुकार्या सिद्धि करिते मर्द हस । बहिरे अभावे त्रिभिदाहे प्रदीप तैल ग्रहण करे । ८५ ।

Expl — See *Pral* and *Eug* above

Mall — इत्य अलक्ष्मिदावीमित्याह मृदु इति । 'मृदुना' मृदुवत्तुना 'मृदु हितम्' अलक्षितं 'तेज आद्यान् भोक्तु प्रकल्पते' प्रभवति । तथाहि—'प्रदीपः अभ्यन्तरस्थया' मध्यस्थया 'दग्धया' बर्द्धा ['दग्धा वर्णावर्द्धायां स्नेहमेसादिबे रणे' इति विश्व] 'स्नेहं तैलादिकम्' अर्द्धम् 'आदत्ते' । अन्वया सवर्णेषु निर्वाणान्

इति (१ इति भावः) । ततः चानिपूर्वमेव चाधं फलति इति सर्वथा प्रथमं चालम्ब्यम् इति भावः । विशेषण सामान्यसमवेतान् अर्थात्तरन्यासः ॥ ८५ ॥

NOTES ON MALLI.

1 By *सुदु* &c. he says that there is another reason for forbearance

Sara—चमया उपसृक्तं तेजः शोभते जयधावइति ।

CHARCHA

1. *सुदु* &c.—*सुदु* mild ; hence that which is mild ; adjective used substantively. वि + अ + धा + ऋ कर्मणि व्यवहित screened. सुदुना व्यवहितम्, इतन् ।

2. अर्थान्—विषयान् objects. “अर्थे प्रकारे विषये वित्तकारणवस्तुषु । अभिधेये च शब्दानां वृत्तावपि प्रयोजने ॥”

3. प्रकल्पते—Succeeds Conj. sl. 81.

4. प्रदीपः—प्रदीप्यते इति प्र + दीप् + अच् कर्त्तरि ; or प्रदीपयति इति प्र + दीप + णिच् + अच् कर्त्तरि प्रदीपः flame of a lamp.

5. आदत्ते—आ + दा + लृट् ते draw कर्मणिप्राये क्रियाकाले आकनेपदम् । “आहो दीनासविहरथे” is for cases where there is no कर्मणिप्राय । ददाति - दत्ते, ददौ - ददे, दास्यति - ते, अदात् - अदित ।

6. अभ्यन्तर &c.—अभिगतम् अन्तरम् अभ्यन्तरम् interior, प्रादितत्—। तन्निन् तिष्ठति इति अभ्यन्तर + स्था + क् कर्त्तरि अभ्यन्तरस्या staying within, उपपदतत्—। इया ।

7. *Voice*—.. व्यवहितेन तेजसा...प्रकल्पते । प्रदीपेन ..संज्ञः आदीयते ।

नालम्बते देष्टिकतां न निपीदति पीरुपे ।

शब्दार्थी सत्कविरिव ह्यं विद्वानपेक्षते ॥ ८६ ॥

Prak.—विद्वान् देष्टिकतां न चालम्बते [But all your efforts will be vain unless you have luck with you ; yet a wise man does not leave all with luck alone—he is not a fatalist]. Does he believe in personal exertion ?—विद्वान् पीरुपे न निपीदति [Or the other

hand he does not depend solely upon human exertion]. What then is his creed ?—विद्यान् इयम् अपेक्षते [He neither ignores nor embraces exclusively either luck or enterprise. Though trusting on luck, he all the while puts forth his best efforts]. How is that ?—शब्दार्थौ सत्कविरिव [A good poet depends upon words and their import both. A mere array of words produces no effect just as thought clothed in bad language fails to make an impression. Noble thoughts in attractive language is the end of the poet ; so best effort with best luck is what pleases the wise]. 86.

Prose.—विद्यान् दैष्टिकता न आलम्बते, पीरुषे न निर्योदति, सत्कविः शब्दार्थौ इव इयम् अपेक्षते । ८६ ।

Eng.—The wise neither embraces fatalism, nor relies on enterprise, but depends on both as a good poet does on words and their import. 86.

Beng.—विद्यान् शब्दु दैवेर उपर निर्भर करेन ना वा केवल पुरुषकारेइ अपेक्षा करेन ना सत्कवि केनन शब्द ओ अर्थ ए उभयइ अपेक्षा करेन तेनन त्रिनिओ दैव ओ पुरुषकार इयेइइ तुल्यरूपे आहर करेन । ८६ ।

Expl.—The wise know that nothing can be gained by luck or enterprise exclusively. Hence they do not relax enterprise, nor are over sanguine of the result even with best efforts put forth. - Also see *Prak.* above.

Malli—तर्हि पीरुषे ना भूत् । निर्धं यममाद्यस्य दैवमेव येयो विद्यासति इत्याशङ्क्याह आलम्बते इति । 'विद्यान्' अस्मिन् । दिष्टे मतिर्दश इति 'दैष्टिकः' देवमायक इत्यर्थः ["दैवं दिष्टं मायधेयम्" इत्यमरः । "अस्तिनामिदिष्टं मलिः" इति ठक्] । तत्रार्थं 'दैष्टिकताम्' एव 'न आलम्बते' । सर्वदा यद्विद्यस्य विनाया इति भावः । तथा 'पीरुषे' ईदृशपुरुषकारेण [दुर्वादिलादयमर्थः] 'न निर्योदति' न विद्यति । देवमतिक्रम्ये तस्य वैश्यादिदि भावः । हिन्नु 'सत्कविः'

सत्कविता 'शब्दार्थी इव' । तयोः काव्यशरीरत्वादिति भावः [यदाह वामनः—
 "बदीषी सगुणी सालङ्कारी शब्दार्थी काव्यम्" इति] 'इव' पौरुषं देवस्य 'अपे-
 चते' । अतः पौरुषमव्युत्थम् किञ्चु काव्यं कर्मव्यम् इति विशेषः । पौरुषादप्योः
 परस्परसापेक्षत्वादिति भावः ॥ ८६ ॥

NOTES ON MALLI

1. Well then away with enterprise, luck will secure blessings unto one who always adopts forbearance. Apprehending this retort he says *नालम्बते* &c. 2. Because that man is lost who always depends upon destiny. 3. As is said by Vamana—
 "Kavya is words and their import, free from blemish, enriched by excellence, provided with embellishments."

Sara.—प्राज्ञः पौरुषमिव देवमव्याश्रयते । Also see Malli "अतः पौरु-
 षम् सापेक्षत्वात्" ।

CHARĀCHA.

1. आलम्बते—आ + लम्ब + लट् ति *adopts*. ललम्बे, लम्बियते, अलम्बित् ।
2. दैष्टिकताम्—दिष्ट + क्त कर्मणि दिष्टम् *what is ordained, destiny*.
 दिष्टम् इति मतिरस्य इति दिष्ट + ठक् दैष्टिकः *a predestinarian, a fatalist*.
 मस्य भावः दैष्टिकता fatalism. ताम् । Malli has दिष्टे मतिर्यस्य । The
 सप्तमी in दिष्टे is objectionable. The rule "अस्तिनास्ति—" means
 that अस्ति &c in the प्रथमा, and referring to मति, take षष्ठाये ठक् ।
 Hence दिष्ट should be in the प्रथमा and not in the सप्तमी । "प्रथमा-
 समर्थेभ्यः अस्तिनास्ति दिष्ट इत्येतेभ्यः शब्देभ्यः अस्य इति षष्ठाये ठक् प्रत्ययो भवति"
Vrittisāra, "अस्त्वादिभ्यः प्रथमासमर्थेभ्यः प्रत्ययः"—*Nagesa*.
3. निश्रीदति—नि + श्रद् + लट् तिप् *rests, relies*. "मदिरप्रतिः" इति
 श्लोकम् । श्रीदति, श्रदात्, श्रुत्सति, अश्रद्दत् ।
4. पौरुषे—पुरुषस्य कर्म इति पुरुष + अच् पौरुषम् *enterprise* पुरुषाकार ।
 तकिन् ।
5. शब्दार्थी—शब्दस्य अर्थस्य शब्दार्थी *word and its import*. इव । ही ।
6. सन्तुष्टोः—सन्तुष्टोः *a good post, कर्मेश*— ।

7. वयम्—वि+तय वय or वितय (See ante). तत् ।
 8. विहान्—विद+शब्द विदस् or विदत् (See ante).
 9. अपेक्षते—अप+ईष+लट् ते needs! ईक्षते, ईक्षामास &c, ईक्षिष्यते, ईक्षिष्ये ।
 10. *Voice.*—विदुषा देष्टव्यतो न आलम्ब्यते...निषद्यते सत्कविना... अपेक्ष्यते ।
 11. *Remarks.*—Mall's तर्हि पौरुषम् &c seems to be out of place. The verse preceding does not discard वैजस्य altogether, it advocates सद्बुद्धयवहितं वैजः । Hence there is no room for the retort. It seems better to take this verse as a reply, in a general manner to Balarama the tenor of whose speech is to rely on पुरुषकार alone.

स्यायिनोऽर्थे प्रवर्त्तन्ते भावाः सञ्चारिणो यथा ।

रसस्यैकस्य भूयांसस्तथा नेतुर्महोदधतः ॥ ८७ ॥

Prak. स्यायिनः नेतुः अर्थे भूयांसः महोदधतः प्रवर्त्तन्ते [By Forbearance the leader wins the good will of the other kings and then they vie with each other to further his cause]. But it seems unnatural for the kings to discard rivalry—यथा भूयांसः सञ्चारिणो भावाः एकस्य रसस्य अर्थे तथा [Such things do happen. In a poetical work fleeting emotions often occur in different passages; these all serve to enhance the effect of the one sentiment that runs through the whole work.]. 87.

Prose.—रसस्य एकस्य अर्थे भूयांसः सञ्चारिणः भावाः यथा प्रवर्त्तन्ते तथा स्यायिनः नेतुः (अर्थे) महोदधतः । or स्यायिनः एकस्य रसस्य अर्थे &c । ८७ ।

Eng.—Just as a host of fleeting emotions work for one sentiment (persistent emotion) so do other kings for the forbearing leader. 87.

Beng.—वेदन एक रसের প্রয়োজনে বহু সকারী ভাব কার্য করে সেইরূপ এক ধীর (সমর্থী) নেতার কার্যে অপর রাজগণ প্রবৃত্ত হয়। ৮৭।

स्याद्यो listless, forbearing तस्य। Qual नेतु (Mallī) This is a very unusual sense Others take it as *steady, persistent*, qualifying रसस्य (See Mallī, "केवन्तु &c")। Mallī rejects this because रस itself implies स्यादित्य as will be seen from "स्यादिभावो रसश्चूत" (Mallī), hence स्यादित्य रसस्य is tautologous If however instead of "रसस्यैकस्य" we read "भावस्यैकस्य" in the text, the unusual interpretation of Mallī may be dispensed with and the alternative exposition accepted

2 अर्थे—प्रयोजने। विषये ऽभी। The प्रयोजन is to render the स्यादिभाव (ः ए रस) enjoyable

3 प्रवर्तन्ते—प्र+वृत्+लृट् अन्ते। वर्तन्ते, वदन्ते वसिन् वन्ते—वर्तन्त्यति, वदन्त्यति—अवर्तन्ति।

4. मञ्चारिण—सम्+चर+णिनि कर्त्तरि ताच्छब्देन्ये fleeting विभाव, अनुभाव and सञ्चारिण् go together Hence by सञ्चारिण् all the three are intended This is what Mallī means by "विभावादीनाम्—"। विभाव is the cause of emotion, अनुभाव is the indication from which the presence of the emotion is inferred Thus the presence of दुःशासन excites anger (क्रोध) in भीम is the विभाव of क्रोध in भीम। Bhīma's wide nostrils, fiery eyes, deep breathing &c are the अनुभाव of this क्रोध। The अनुभव of द्रौपदी and भीम, reminding of the pitiable state of the old king घृतराष्ट्र, momentarily tends to excite pity in भीम and act as a damper to the urgings of his क्रोध। They bring in a fleeting emotion—a अस्मिन्धारि भाव or सञ्चारि भाव that only emphasises the क्रोध which attains स्यादिभाव and is well on its way to acquire स्यादित्य and to present the full manifestation of रौद्ररस। The सात्विके in Mallī's quotation is suspicious It may however be explained as सत्त्वगुणोद्देकान् आनन्ददायके qualifying विभावे, अनुभावे and अस्मिन्धारिभिः (ः ए सञ्चारिभिः)।

5 रसस्य -रस (अदल चुपदि)+चिच्+अच् कर्मणि रस a steady emotion स्यादिभाव। तस्य। Mallī's रसोन्मत्त &c mean—a स्यादिभाव which is attaining permanency Compare the list of स्यादिभावस्य with the usual list of रसस्य, thus—रति (मद्वार), हास (हास्य),

श्रीष (रीड), श्रीक (कक्ष), उत्साह (दोर), मय (भयानक), कुपुषा (दोमत्स), विभ्रय (अडुत), शम (शान्ति) ।

6. एकसा—एक is मुख्य leading i. e. स्थादिन् । This is perhaps another reason why Malli takes स्थादिन् with नेतुः only. The purpose of स्थादिन् as qualifying. एवसा is served by एकसा ।

7. सूर्यासः—अतिमदिन वद्वयः इति बहु + ईयसुन् several.

8. नेतुः—श्री + कृष् साधुकारिणि कर्त्तरि नेता a good leader. तथा ।

9. महीधतः—मही विभति इति मही + ध + क्तिप् कर्त्तरि ।

10. Voice.—...सूचीभिः सञ्चारिभिः भावे...प्रवृत्ते...महीधतिः (प्रवृत्ते) ।

तन्वावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता ।

सुनिपदा नरेन्द्रेषु फणीन्द्रा इव शत्रवः ॥ ८८ ॥

Prak.—नरेन्द्रेषु शत्रवः सुनिपदाः [A king can easily keep his enemies in check] How so ?—तन्वावापविदा नरेन्द्रेषु सुनिपदाः [Not all kings, but only those who are wide awake to what happens in the dominions of themselves and their enemies] But who can do that again ?—योगैः मण्डलानि अधितिष्ठता नरेन्द्रेषु [Such kings as by proper application of the four expedients controls the territories of their own as well as of other kings] How is that like ?—नरेन्द्रेषु फणीन्द्रा इव [This is like a snake-charmer keeping mighty snakes in check by herbs and magic circles]. 88.

Prose.—तन्वावापविदा योगैः मण्डलानि अधितिष्ठता नरेन्द्रेषु शत्रवः फणीन्द्रा इव सुनिपदाः । ८८ ।

Eng.—Enemies like mighty snakes are easily taken by the king (Also—by the snake charmer) that knows his own kingdom and that of his enemies (Also—knows the application of texts and herbs) and controls the kingdoms of kings by expedients (Also—occupies magic circles by meditation). 88.

Beng.—इत्येवम एवम नरेन्द्रेषु शत्रवः सुनिपदा इव शत्रवः फणीन्द्रा इव सुनिपदाः । ८८ ।

करे सेहैरूप, राजाओं अपरराज्योय इत्याय अकण्ठ रहैदा ओ माननि उपाय
तत्राज्ञा आदत करिया शक्यपक मन करिते पादन । ८७ ।

Expl.—If the king keeps himself informed of the affairs of his own kingdom and that of the other kings and if by the proper application of the four expedients he can control those kingdoms, he can easily get the better of his enemies (Malli). Or—The king who had a correct knowledge of the affairs of his own kingdom and of those of the other kings, can, by properly applying the four expedients, bring the dominions of his enemies under control and thus restrain the enemies. 88.

Malli.—चानिपचेएव मुद्यानरमाह तन्नेति । ‘तन्नावापौ’ अपरराष्ट्रचिन्त-
नम् । अन्व ‘तन्नावापं’ शास्त्रीयप्रयोगश्च (? ‘तन्नावापः’ शास्त्रीयप्रयोगः ।
तौ तच्च) वेति यद्येन ‘तन्नावापविदा’ [“तन्वः सराष्ट्रचिन्तायामावापः परचिन्तने ।
शास्त्रीयघानमुखेषु तन्वम्—” इति वैजयन्ती] ‘योगेः’ खानामुपायैः । अन्व
देवताध्यानेश्च [“योगाः संघनो (? सद्घनो)—यायध्यानमइतिशुक्तिषु” इत्यमर]
‘मच्छानि’ अपरराष्ट्राणि । माईन्द्रादिदेवतायतनानि ^३ ‘अधितिष्ठता’ अति-
क्रमता (?) ‘नरेन्द्रैश्च’ राज्ञा विषवैद्यन च [“नरेन्द्रो वातिके रात्रि विषवैद्ये च
कथने” इति विश्वः] ‘श्ववः’ पक्षीन्द्रा इव मुनिपक्षाः’ मुनिन निराद्या । [एवञ्च
प्रहृताप्रवृत्तविषयः श्ववः । उपमैव इति केचित् ॥ ८८ ॥

NOTE ON MALLI.

1. Thus explained there is द्वेष of which the subject is what is relevant and what is foreign. Others call it उपमा ।

Sara—श्वोराकृतय प्रकृतिषु वद्यावर्त्त विज्ञानता मुखेन मच्छानमधिक्रियते ।

CHARCHA

1. तन्व &c.—तन्व is सराष्ट्रचिन्ता care of one's own kingdom. वा + वप् + घञ् भावे आवापः scrutiny about the enemies kingdom. तन्वय आवापश्च तन्नावापौ, इव । तौ वेति इति तन्नावाप + विद + क्तिप् कर्त्तृ,

प्रज्ञावान्ब्रह्मसूत्र उन्माहपादय [It is a tall tree, this tree of enterprise, and its root is stout, being no other than the strength of counsel].— If the tree is tall and its root stout, no one can reach and enjoy the fruit, which is then useless—प्रद्योयसीं करप्रथयां प्रभुगतिम् [Not at all, the fruit is easily accessible without climbing up the tree. For it is a very big fruit that by its weight bends the tree down low enough to bring itself within reach] 89

Prose—उत्तुङ्गं प्रज्ञावान्ब्रह्मसूत्र उन्माहपादय करप्रथयां प्रद्योयसीं प्रभुगतिं पश्यति । ८९ ।

Eng—The tall tree of energy with the strength of counsel for a stout root bears the mighty fruit of forces and funds that can be reached with the hands. 89

Beng—राजात्र उन्माहपादय एततो वृक्षे विश्वे, महत्फलि ईदारवृक्षे मूलं, प्रद्योयति ईदारफलं । एहे फल एत वृक्षे वे उहा आपनार उत्रे नीचे वृणिया पड़ियाछे ओ राजा अनारासे हाते करिया पाड़िया लोण करियाछेन । ८९ ।

Fopl—With kings enterprise properly directed by judicious counsel results in power which the king can easily direct to whatever end he pleases. Also see *Pral* and *Eng* above

Walls—“प्रज्ञीद्माहावत आसी” इत्यनेन तावैव प्रभुगतिं मुंभुमिदुष्टम् । तद्वैव जगति कर्तति । ‘उत्तुङ्गी’ महावृक्षः । ‘प्रज्ञावान्’ मन्त्रार्थिरेव ‘ब्रह्म’ प्रधानं ‘सूत्रं’ यन्त्रं च । ‘उन्माह’ एव ‘पादय’ करिष्यं बलिना ‘प्रथयां’ परलोक्यां इत्यप्याह्वय [‘बलिहस्त’ इत्यत्र] इत्यमरः । ‘प्रद्योयसीं’ वृष्टुतगम् [‘वृष्टुतगो इत्यादिभ्यः’ इति रिवादिभ्यः] । ‘प्रभुगतिं’ निष्ठाविद्भिर्भम् [‘भू प्रताय प्रभावय धनेण ङीपदन्तश्च’ इत्यमरः] । ‘पश्यति’ पश्यते इत्यर्त्तं [‘पश्यति’ इत्यमरः] । मन्त्रपूर्वक एव उन्माह उच्यते । विपरीतस्तु ब्रह्मसूत्रो इत्यत्र इव उच्यते इति भावः । उपधाह्वयः । ८९ ।

NOTES ON MALLI.

1. In the verse "प्रज्ञोत्साही—" (sl. 76) those very two have said to be basis of प्रभुशक्ति। This is what is said again by कर &c.

Sara—See Malli "सन्वपूर्वक" ।

CHARCHA.

1. कर &c—कर tribute; also hand. प्र+चि+यत् कर्मणि प्रवेद्य to be hoarded; also to be plucked. करेण प्रवेद्या करप्रवेद्या, इतत्—। To be increased with tributes; also to be plucked with the hand (i.e., within reach). The first meaning—to be increased with tributes—is not quite intelligible. प्रभुशक्ति, which is much the same as prestige, may exact tribute from any particular king, but the trouble can hardly be said to increase it. Besides, it is here represented as a fruit of a certain tree and it seems absurd to say that tributes can increase it. The second exposition is therefore to be preferred.

2 प्रभुशक्तिम्—प्र+भू+ङु कर्त्तरि प्रभुः lord. तस्य शक्ति. प्रभुशक्तिः the power of the lord, i.e., प्रभाव. इतत्—। ताम् ।

3. प्रघोषीम्—प्रघु big, अतिशयेन पृथ्वी इति प्रघु+घंयमुन्+ङीप् स्त्रियाम् प्रघोषी very big. ताम् । Here प्र becomes प्र । The rule "रक्षती—" means light ऋ preceded by a हल् becomes र when इत्, इनिच् or घंयमुन् follows. The fruit is very big, so it comes down within reach by its own weight and becomes करप्रवेद्या ।

4. प्रज्ञा &c.—प्रज्ञा counsel मन्त्र । प्रज्ञाया वलम्, इतत्—। उदत् भूषम्, कर्मणा—। प्रज्ञावल उदत्भूषम् अथ, वद्—। Or प्रज्ञावल उदत् भूषमथ, विपद् वद्—।

5. फलति—फल is निष्पत्ती as Malli remarks. Now निष्पत्ति may mean निष्पत्ताभाव, then फल is अकर्मक as in "इतथास फलित्पूर्वा" । निष्पत्ति may also mean निष्पत्तिसहस्र the root is then सकर्मक as here. Also compare "फलति न पश्याति विपद्मा." &c.

6 उन्माह &c.—उद्+हृ+घञ् भावे उन्माह enterprise, energy.

पादेन पिवति 'इति पाद+पा+क कर्त्तरि पादप free चतुर्माह रूपं पादप',
कर्मधा—likeशाकपार्थिव ।

7 *Voice*—उगुड्गेन मूलेन पादपेन करप्रचेया प्रधीयसी प्रमुशति
फल्यते ।

अनल्पत्वात् प्रधानत्वाद्दशस्येवेतरे स्वराः ।

विजिगीषोर्नृपतयः प्रयान्ति परिवारताम् ॥ ९० ॥

Prak—नृपतय विजिगीषी परिवारतां प्रयान्ति [Of the ambitious
the other kings become like servants] Why so ?—विजिगीषी
अनल्पत्वात् [Because necessarily the ambitious king is not infe-
rior to the rest in forces, funds &c] That is no reason why
the others should serve him like menials—विजिगीषी प्रधानत्वात्
[Because, besides being powerful the ambitious king is well
acquainted with the affairs of all the rest and owing to the
power acquired from this knowledge, he naturally leads] What
is that like ?—इतरे स्वरा वगस्य इव [This is like all other notes
following the notes of the flute in a concert] 90

Prose—अनल्पत्वात् प्रधानत्वात् वगस्य इतरे स्वरा इव विजिगीषी नृपतय
परिवारतां प्रयान्ति । ९० ।

Eng—Other kings play the part of the retinue of the am-
bitious king owing to his fulness (non inferiority) and pre-
eminence (Also lead) just as other musical instruments do of the
flute 90

Beng—कृत्तिकाम राजा प्रभावे अपर राजगण अपेक्षा नून नहेन,
अधुन अपर राज्ञेय तावत् वृत्तांत जानिते पारिजाति त्रिनिहै प्रधान इहेयाहेन,
ताई वेमन अत्र वाक्तेर अर वशीयवेर अहूदरग करे, सेहैरूप अत्र
राजाग परिवारवर्गेर छाय ताहाय अहूदरग करिदा धाके । २० ।

Expl—See *Fng* and *Prak.* above

Malls—विमल { ? ह्य } कारिषन्तु विमलमि विवेकं एतत् इति वदित्वात्

अन्यत्वादिति^१ । 'अन्यत्वात्' प्रतीतसाहाधिकत्वात् अतएव 'प्रधानत्वात्' मण्डला-
भिन्नत्वात् । अन्यत् 'अन्यत्वात्' उच्चस्तरत्वात्^२ 'प्रधानत्वात्' नायकस्वरत्वात्^३ ।
'वंगस्य' वंगराज्यस्वरस्य 'इतरे स्तरा' वीणागाणादिशब्दा 'इव' । अथवा आश्रयत्वात्
वंगस्य वंगसत्कालविहित (?) स्वर उच्यते^४ । तस्य स्वरस्य 'इतरे' वङ्गादयः ।
'विजिगीषी मृपतय' अन्ये मण्डलपरिवर्तिनो राजान 'परिवारतां' पीथतां 'प्रधानि'
तत्कार्यमेव साधयन्ति इत्यर्थे । तस्मादिष्टस्य (? श्य) कर्त्तव्यमित्यर्थः ॥९०॥

NOTES ON MALLI

1 By the three verses अनन्यत्वात् &c he says that the whole world obeys the king that acts with due deliberation 2 Being of a higher pitch 3 Being the leading note 4 Or वङ्ग is here the note sounded at the time, because it is the source of that note

Sara — See Malli "विमृश्यकारिणो स्यात्" and "तस्यात् कर्त्तव्यम्।"

CHAROHA

1. अनन्यत्वात्—अन्य inferior न अन्य अनन्य not inferior मञ्जु-
तत्—। This is made to mean "than whom none superior exists" Comp अनन्यति for महामति in "तदनन्यमतेर्वचः अरत्"—
Dhashya as used for पाणिनि । तस्य भावः अनन्यत्वम् great superiority,
तस्मात् । इती प्रती ।

2 प्रधानत्वात्—प्रधान leader (neut sing) तस्य भावः प्रधानत्वम् ।
तस्यात् । इती प्रती ।

3 वंगस्य—वङ्ग is वङ्गी flute, here note of the flute तस्य ।

4 सरा—सरथनि इति सर+धिच्+अच कर्त्तरि सरा notes वंगस्वर
leads in a concert. Comp "गाता यं यं स्वरे गच्छन्ते न वंशिनः साधयन्ते" ।

5 विजिगीषा—वि+जि+मृत्+उ कर्त्तरि विजिगीषु ambitious

6 मृपतय—मृषा पतय, इतत्—। The other kings that are included in the circle of 12 kings enumerated in the *Malli* on sl 81.

7. प्रयानि—प्र + या + षद् अन्ति undergo.

8. परिवारताम्—परिती त्रियते एभिः इति परि + ङ + वञ् करणे परिवाराः
or परीवाराः attendants. परिवाराणां भावः इति परिवार + तल् स्त्रियाम् परि-
वारता । ताम् ।

9. *Voice*—...इतरे स्वरे...परिवारता प्रयायते ।

अप्यनारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः परैः ।

व्रजन्ति गुणतामर्याः शब्दा इव विहायसः ॥ ९१ ॥ .

Prat.—शर्दाः विभोः गुणतां व्रजन्ति [Results are attributed to the master]. That is natural—अनारभमाणस्य अपि विभोः [This happens even when the Master does not work]. How then are the results produced ?—परैः उत्पादिताः शर्दाः [That is the beauty of it. The results are attained by others, but they are attributed to the Master]. Can you cite a parallel ?—शब्दा इव विहायसः [Take the case of sound. There are thousands of agents producing sound, but these agents are all ignored and sound is attributed to ether which does not move an inch to make the sound.] 91. .

Prose.—अनारभमाणस्य अपि विभोः परैः उत्पादिताः शर्दाः विहायसः
शब्दा इव गुणतां व्रजन्ति । ९१ ।

Eng —Of the Master (*Also*—Of the allpervading), though not exerting, ends achieved by others take the character of attributives (*i e*, are attributed to the Master) as sounds do of ether. 91.

Beng.—दिनि शक्तिमान् त्तिनि निश्चैष्टे बनिदा धाकिने३ पदत्रेव कदा
कात्र तीहाते आरोपित इव । आकाशेन चैष्टे नहि तथापि यत्र वे
शब्द इहेतेछे ताहा आकाशे आरोपित इहेतेछे । ९१ ।

Expl —Even when the Master does not work and ends are achieved by servants, people see the Master's agency in them. Also see *Prat.* and *Eng.* above. .

Malli.—अपौति । किञ्च 'अनारभमाणस्य' स्वयम् अकिञ्चित्कुर्वाणस्य 'अपि विभीः' प्रभोः । व्यापकस्य च । 'यरे' अर्चनृपतिभिः । मङ्गभेर्यादिभिर्य । 'उत्पादिताः' सम्पादिताः । जनिताय । 'अर्थाः' प्रयोजनानि 'विहायसः' आकाशस्य 'शब्दा इव गुणता' विशेषणता कारणत्वात् गुणत्वं 'प्रजन्ति' । शक्ती हि राज्ञा स्वयमुदासीन एव आकाशवत् स्वमहिम्नैव कार्यदेयं व्याप्नुवन् शब्दानिव सर्वार्थानपि स्वकीयतां नयति इत्यर्थः [गुणस्साङ्गतिशब्दादिष्वेन्द्रियामुख्यतन्तुषु इति वैजयन्ती] ॥ ९१ ॥

Sara—See *Malli* "शक्तीहि...नयति" ।

CHARCHA

1. अनारभमाणस्य—आर्भ+ण+शानच् कर्त्तरि अनारमाणः exerting. न अनारमाणः नञ् तत्— । तस्य ।

2. विभीः—विभवति इति वि+भू+ङु कर्त्तरि विभुः master तस्य । Refers to the king who has become the नेता leader. In the case of विहायसु, विभु is व्यपक all pervading (*Malli*). But विभु is the counter part of विहायसु ; it is better not to have a double meaning in it.

3. उत्पादिताः—उद्+पद+णिष्+क्त कर्मणि उत्पादित achieved (विभु) also generated (विहायसु) ।

4. यरेः—आत्मव्यतिरिक्तेः, i. e. by other kings who are now the परिवार of नेता (विभु), also by मङ्ग भेरी &c (विहायसु) ।

5. प्रजन्ति—प्रज+जट् अजि undergo. प्रजति, वप्रजं, प्रजिष्यति, चप्रजोत् ।

6. गुणताम्—गुण is attributive (विभु), also घर्म (विहायसु) । Comp. "शब्दगुणः आकाशः" । तस्य भावः गुणता । ताम् । गुणतां प्रजन्ति assume the character of an attributive, i. e. are attributed.

7. विहायसः—विजहाति भुवम् इति वि+हा+असृन् कर्त्तरि युगात्तमः विहायसु sky, ether. तस्य ।

8. Voice—..उत्पादितैः अर्थैः...शब्दैः इव गुणता प्रजति ।

यातव्यपाणिं ग्राहादिमालायामधिकद्युतिः ।

एकार्यतन्तुप्रोतायां नायको नायकायते ॥ ८२ ॥

Pral.—नायकः नायकायते [The leader appears like the central gem]. Where does he so appear?—यातव्यपाणिं ग्राहादिमालायाम् [He appears like the central gem in a necklace in which the king warred upon, the king that attacks in the rear and others are the gems] But how are these strung together?—एकार्यतन्तुप्रोतायां मालायाम् [The object of all these kings is to become the leader; this common object is the string that binds these gems of kings together into a necklace]. Why is the leader the central gem?—अधिकद्युतिः नायकः [Because he must presumably be of greater power than the rest, otherwise his ambition is ridiculous]. 92.

Prose—एकार्यतन्तुप्रोतायां यातव्यपाणिं ग्राहादिमालायाम् अधिकद्युतिः नायकः नायकायते । ८२ ।

Eng.—In the necklace made of the king to be warred upon, the enemy in the rear, and such like, strung on the thread of a common aim, the leader, outshining the rest, appears as the central gem. 92.

Beng.—अग्नि, पाणिग्राह प्रवृत्ति द्वायन राजमण्डल येन एक एकटा मणि । सकलैरुपग्रेधिकिव ए अडिनाय ईहासेरु सकलैरइ आछे । सेइ सामान्ज अडिनायरु । शुक्रे ई हारा मालार आकारे प्रथित रहिआछेन । ईहासेर मध्ये यथन विनि तेजे सकलके अतिक्रम करिया नायक रूपे उपहित हईबेन तिनै मध्यमणि । २२ ।

Exp.—The twelve in the well-known circle of kings are like so many gems. All wish to transcend the rest; this common wish is what strings them up together like a necklace. Who ever attains the position of the leader at any time, becomes, for the time, the central gem of this necklace.

Malli.—यातव्येति । किञ्च 'एकार्यः' एकप्रयीजनं स, एव 'तनुः' सूत्रं तत्र 'प्रीतायाम्' एकाभौटाभिलाषिष्ठानित्यर्थः । [प्रपूर्वात् वेज्. कर्मणि. ऋः । "वधि-सपि—" इत्यादिना सम्प्रसारणम्] 'यातव्यः' अभिषेणयितव्यः अरिः । पाणिं, यज्ञातीति 'पाणिं' शब्दः पृष्ठानुधातो ["कर्मण्यच्"] ही 'आदौ' येषां ते पूर्वाङ्गाः पङ्क्तिश्च न्यताः । ते एव 'माला' रत्नमालिका । तस्याम् 'अधिकयुतिः' महा-तेजाः 'नायकः' शक्तिसम्पन्नो जिगीषु 'नायकायते' मध्यमशिरिक आचरति स्वयमेव सर्वोत्कर्षेण वसन्ते इत्यर्थः । तस्मादिच्छ्य (?) कर्मण्यमिति भावः । ["नायको नेतरि त्रेहे हारमध्यमथावपि" इति विश्वः । "उपमानादाचारि" इति .काड् । "अज्ञतुसावंधातुक—" इति दीर्घः ॥ 'नायकायते' इत्युपमा, अन्यथा अनुशासन-विरोधात् । 'एकार्यतनु' इत्यत्र तु रूपकम्, अधिष्ठानतिरोधानेन आरोप्यमाण-तनुत्वस्यैव उद्भूतत्वात् (? उल्कटत्वात्) प्रीतत्वसिद्धेः तदेव दुःखम् । तद्वत्वात् 'पाणिं' शब्दादिनास्त्रायाम् इत्यत्रापि रूपकमेव । तदनुप्राणिता च इत्युपमा इत्यत्रादिभावेन तयोः सङ्घर्षः ॥ ८२ ॥

NOTES ON MALLI

1. The affix is कड् by "उपमाना—" (*char*). The long vowel is substituted by "अज्ञतु—" (*char*)

2. नायकायते is an instance of उपमा, otherwise the rule is violated (*char*); but in एकार्यतनु there is रूपक because the अधिष्ठान (motive—अर्थ) being hidden, the तनुत्व which is attributed is indeed prominent, therefore the प्रीतत्व becomes possible, and रूपक alone is reasonable. On the strength of this, in 'पाणिं—' we also have a रूपक । Enlivened by the रूपक is this उपमा, hence it is a सङ्घर्ष of the two as of अज्ञ and अज्ञिन् ।

Sara—इटा उच्यते नायकता अधिष्ठानात् मा नश्यतु, तस्मात् विश्वम् कर्मण्यम् ।

CHARCHA

1. यातव्य &c—यातव्य to be marched against. Malli's अधि-
धिष्ठितव्य, means मन्त्रया अभिगन्तव्यः । पाणिं sides, back पृष्ठ । पाणिं

यज्जाति इति पाणि^१ + यद् + यच् कर्त्तरि पाणि^२ दाइ an enemy in the rear, उपपदतत्—(see Malli on sl. 81) यातव्य पाणि^३ दाइय यातव्यपाणि^४ दाही, इत् । ती आदी एषाम् यातव्यपाणि^५ दाइादय^६ इद्— । ते एव (तद्रूप) मात्वा, कर्मधा—like शाकपाणि^७ इव (रूपककर्मधा—), or तेषां मान्वा इतत्— । तस्याम् । अर्धि ०मी ।

2. अधिकद्युति—अधिका द्युति^१ अस्व इद्— । This may mean *Of great glory* (Malli), or *Of glory greater than that of the rest.* Qual. नायकः ।

3 एकाय &c—प्र+वेञ् to weave+क्त कर्मणि प्रोत् strung, एक same अर्थ object तनु string एक अर्थ एकार्य, कर्मधा— । स एव (तद्रूप) तनु, इद्— । तत्र प्रोता, सुप्सुपा, or तत्र प्रोता, इत्— । तस्याम् । The rule for प्रोत्, “वचिस्वपि—” means that the roots वच् and स्वप् and roots of the यजादि class change their य into इ and व into छ when an affix that drops क follows वेञ् is of the यनादि class. The steps are प्र+वेञ्+क्त-प्र+वे+त-प्र+उए+त-प्र+उ (by पूर्वङ्ग) +त-प्रोत् ।

4 नायकः—नी+ञ्चुत् कर्त्तरि नायक leader It does not refer to any particular king, but to whoever is नायक at the time

5 नायकायते—Here नायक means मध्यमणि । नायक इव आचरति इति नायक+वाङ्+छट्ते-नायक+य+ते-नायकायते acts like the central gem. The rules are—(1) “कर्त्तुं काङ् सञ्चोपय” —काङ् is affixed when the उपमान is the कर्त्ता and आचरण (आचार behaviour) is implied. The rule “उपमानादाचारे” is quoted through oversight It is strange this oversight is seen in Malli's other works also as had occasion to notice elsewhere The latter rule has कर्म for उपमान and attaches काङ् । Thus नायक इव आचरति नायकायते by the former but नायकमिव आचरति नायकीयति by the latter Next नायक becomes नायका by “अहत्सर्वधातुकयोर्दीर्घि” —The final vowel is lengthened when य, in an affix that has dropped क or छ, follows, but not when it is a हत् or a सर्वधातुक । *नायकाय is here a नामधातु ।

6 *Voice*— . अधिकद्युतिना नायकेन नायकायते ।

पाङ्गुख्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम् ।

भवन्व्यस्यैवमङ्गानि स्याद्भूनि बलवन्ति च ॥ ८३ ॥

Prak.—पाङ्गुख्यं रसायनम् उपयुञ्जीत [The king should use the tonic known as the six expedients]. What are the directions for use?—शक्त्यपेक्षं सन् उपयुञ्जीत [Use as much at a time as the strength permits] What is the good?—एवम् अथ चङ्गानि स्याद्भूनि बलवन्ति च भवन्ति [Only thus do the seven limbs of the king wax strong and last a long time. If taken beyond one's strength, disaster is bound to follow] 93

Prose—शक्त्यपेक्ष (सन्) पाङ्गुख्यं रसायनम् उपयुञ्जीत । एवम् अथ चङ्गानि स्याद्भूनि बलवन्ति च ।

Eng—The restorative of the six expedients should be employed suiting one's strength. Thus do one's members become strong and enduring 93

Beng.—राजास्य पक्षे शक्ति विग्रह प्रवृत्ति ह्ये शत एकैः एकैः
ब्रह्मणः । एते ब्रह्मणः निजैः वन बुद्ध्या वादहार करिषे । तासु हईलेई
अथ अलि दृष्टे शरीरो हईवे । २० ।

Engl.—Balarama is advocating विद्वह without making a comparative estimate of his own and the enemy's strength. This will end in disaster Also see *Prak. Eng* 93

Mull.—अथ विमथ्य (१ शत) करण प्रकार माह पाङ्गुख्यमिति । शक्तिं प्रभावादिद्वयं बलञ्च अद्वैत इति 'शक्त्यपेक्ष' सन् [पञ्चाप्य । "शक्तिर्बलं प्रभावादी" इति विश्व] । पाङ्गुखा अथ 'पाङ्गुख्यं' शक्तिविद्वहदिबद्धम् [चातुर्यंश्यादित्यात् आदे अच् प्रत्यय] । तदेव 'रसायनम्' शीघ्रपरिभ्रमम् 'उपयुञ्जीत' शिवेत् ["रसायनं विद्वहेत्यपि कथम्याधिभ्रमोक्ते" इति विश्वः] । 'एवं' इति 'अथ' प्रदीष्टे 'अथानि' साम्यादीनि सामानि च 'स्याद्भूनि' द्विष्यति सामान्यव्यपारिष्वकं ["भ्याश्चूनि"] 'बलवन्ति च' परपीडाथमादि च 'भवन्ति' ।

Sara—धातुनो रिपीय बलाबल विज्ञाय संख्यादीन् गुणान् प्रयुञ्चोत । सर्वया रिपीर्बलाबलम् न जानाति बलभद्री यदय विद्यह्मेवाद्वियते । ८३ ।

GHARCA

1. षड्गुणम्—षट् गुणा षड्गुणा the six expedients, कर्मधा—to obtain a संज्ञा of the six expedients मन्त्रि, विपद्, यान, आसन, हेच, प्रायश्च । The rule is “दिक् सख्ये सज्ञायाम्” । षड्गुणा एव इति षड्गुण + षञ् स्तार्थे षाद्गुणम् in the neuter, because “कचित् स्तार्थिका प्रकृतितो लिङ्गवचनान्यतिवर्तन्ते” । Hence both gender and number are changed Those who do not accept षड्गुण as a संज्ञा of मन्त्रि &c. may expound as षट् गुणा एव इति षट् + गुण + षड् षाद्गुणम् the six expedients, the द्विगु and तद्धित arising together The rule is “तद्धितार्थोत्तरपद समाहारे च” । The present is a तद्धितार्थद्विगु—द्विगु for the sake of a तद्धित (षञ्) ।

2 उपयुञ्जीत—उप + युज् + लिङ् इंत should take विधौ लिङ् । युनक्ति—युङ्क्ते, युवीज्—युयुजे, योच्यति—योच्यते, अयुनक्—अयुङ्क्त । Nom. is भावक of the preceding sloka

3 मत्तपेच—मक्तिम् अपेचते इति मक्ति + अप + इंच + च कर्त्तरि having regard to one's strength, उपपदतत्— । Malli's पचाद्यच् seems to be an interpolation अच् is barred by the Vartika “इंचिचनिभ्याश्च” which attaches च to इंच and चम with a कर्मोपपद ।

4 रसायनम्—रस a constituent fluid of the body अयते. इति वा अनेन इति अय or इ + ल्युट् करणे अयनम् that by which one reaches, means. रसानाम् अयनम् means of getting back the lost fluids of the body, इतत्— ।

5 स्थाघ्नि—स्था + ग्न्, कर्त्तरि, enduring तानि । See under भूच, sl 9

6 बलवनि—बलम् अस्ति प्रमत्तम् एयाम् इति बल + भगुप् प्रमत्तायाम् strong The implication that otherwise the members of the body politic wither and perish Balarama is courting that risk.

7. Force—मत्तपेचेष (वता) ... उपयुज्यते ... अर्धे स्थाघ्नि बलवनि. च मृदते ।

৪ *Remark*—*ভুপ*+*যুজ* usually means 'to eat' It is not possible to eat *ঘাঙ্কগুণ্ড*। Hence *ঘাঙ্কগুণ্ড* is spoken of as *রসায়ন* which is a medicine eaten (taken) by the exhausted & r pleish their strength *অঙ্গ* carries a *ভ্রোষ* it means the departments of state (for *নায়ক*) and limbs (for the convalescent) that require *রসায়ন*। Hence it is that *Mall:* remarks *শ্রিত্তপৰম্পরিত্তপকম্*।

স্বানি শম্বতান্ শক্ত্যা ব্যায়ামি হৃদ্বিরঞ্জিনাম্।

অযথাবলমারম্ভো নিদান স্তয়সম্পদ ॥ ১৪ ॥

Pral—স্বানি শম্বতান্ অহিনা, শক্ত্যা ব্যায়ামি হৃদ্বি [If the seven limbed (kings) observe forbearance at the right moment, and then exert according to their strength, they will prosper] If not, what then?—*অযথাবলম্ আরম্ভ* *স্তয়সম্পদ* *নিদানম্* [If they exert without reference to their strength well they will advance, but towards decay not towards prosperity]

Prose.—As in *Pral*

Eng—Of the seven limbed (kings) who observe quietude in the right place prosperity lies in effort according to strength Exertion unsuited to strength is the root of the access (advance) of decay 94

Beng—সাতশরণ দেবীর ছাত্ত রাজার ও অঙ্গ আছে সেগুলি রাজার। যে রাজা শক্তি স্থান সম্মত ও শক্তি অযুগ্মারে তেজ প্রদান করিত্ত তিনিই তাঁহার বৃদ্ধি হয়। শক্তির বাহিরে অঙ্গ অঙ্গ প্রোগের আদির্ভাবের মূল। ৯৪

Expl.—See *Pral* and *Eng* above

Mall—স্বানি স্বানি; হৃদ্বি "স্বানি" স্বানির্ভবতি (১ অঙ্গাঙ্গির্ভবতি) 'শম্বতান্' অমাত্যান্ 'অহিনা' মনোহিনা বালা মনোহিনোঃ 'শক্ত্যা' মনোহিন্যুমাণিঃ স্বানিঃ অ 'ব্যায়ামি' অমাত্যি বাঙ্কগুণ্ডীঃ 'হৃদ্বি' অমাত্যি বাঙ্কগুণ্ডীঃ স্বানিঃ অ 'স্তয়সম্পদ' 'স্তয়' স্বানিঃ অ 'নিদানম্' স্বানিঃ অ 'অযথাবলম্' অমাত্যির্ভবতি ['অযথাবলম্' অমাত্যির্ভবতি অ 'আরম্ভ' অমাত্যির্ভবতি অ 'স্তয়সম্পদ' অমাত্যির্ভবতি অ 'নিদানম্' অমাত্যির্ভবতি অ 'অযথাবলম্' অমাত্যির্ভবতি] 'আরম্ভ' অমাত্যির্ভবতি অ 'স্তয়সম্পদ' অমাত্যির্ভবতি 'নিদানম্' অমাত্যির্ভবতি অ 'অযথাবলম্' অমাত্যির্ভবতি

अकस्माद्येद्याल्लन्दनम् अथेयस्करम् इति भाव [अथ विशेष्यस्यापि क्लिष्टत्वात् शब्द-
शक्तिमूली वस्तुना वस्तुभ्यनि । अतो हयानाम् अङ्गिनाम् औपम्यञ्च गम्यते इति
सङ्घेप^२] ॥ २४ ॥

NOTES ON MALLI

1 Hence it is to our advantage suddenly to attack the king of chedi. 2 Here the word expressing the विजिष्य also carries a pun, hence through the force of the impart of a word, we have here a वस्तु (अङ्गिन् as दंदिन्) hinted at by another वस्तु (अङ्गिन् as सप्तङ्गिन्) । Hence comparison of the two अङ्गिन् is also guessed. This is the whole thing in brief

Sara—अशक्तौ चमा शक्तौ च तेज इति हि हरेर्वीजम् । विपरीते च ध्रुवी
विनाश ।

CHARCHA

1 स्थाने—स्थान place, & c right place शक्यविषये in Malli is really अशक्यविषये । The text sh. uld have been written स्थानेऽशक्य-
विषये and not स्थाने शक्यविषये ।

2 शमवताम्—शम is the same as चमा here शम अस्ति एषाम् इति
शम + मनुप् शमवन् । तेषाम् । Qual अङ्गिनाम् । शम is rest when अङ्गिन्
is दंदिन् ।

3 शक्त्या—In accordance with strength शक्त्या व्यायाम is
elliptical for शक्त्या परिच्छिद्य व्यायाम (क्रियाप्रधान) । Hence शक्त्या has
करणे श्या being करण of the क्रिया in व्यायाम (- व्यायमनम्) । In all
cases of प्रकृत्यादि हतोया the Bhasya explains as above with either
a करण हतोया or a हेतु हतोया । Thus समेन धावति is समेन पया धावति,
मीनेष गार्ग्यं is मीनेष कृत गार्ग्यं & c

4 व्यायामे—वि + च् + यम + चञ् भारे व्यायाम exertion तद्विन् ।
भाव ७मी । व्यायाम here is तेजप्रयोग (सप्तङ्गिन्), also exerciss
(दंदिन्) ।

5. इति—Growth of the seven departments (सप्तङ्गिन्), also
growth of the limbs (दंदिन्) ।

6. अङ्घ्रिनाम्—अङ्घ्रि is सत्ताङ्ग (for नायक), also अङ्घ्रिय (for दीहिन्) अङ्घ्रिणि सन्ति एवाम् अङ्घ्रिण वङ्घ्र—। तेषाम्। Means नायकानाम् also दीहिनाम्। Mall refers to this pun (श्रेय) in अङ्घ्रिन् when he says विशेष्यस्यापि श्लिष्टत्वात् ।

7. अयथा &c—वशस्य अनतिक्रम यथाबलम् accordance with strength, अव्ययी—। न यथाबलम्, not suiting the strength, नञ्प्रतत्—। तत् यथा तथा। Qual the क्रिया in आरम्भ (-आरम्भणम्)।

8 आरम्भ—आ+रभ+घञ् भावे आरम्भ exertion Applies to both senses of अङ्घ्रिनाम् ।

9. निदानम्—नितरां दीयते अनेन इति नि+दा+ल्युट करणे निदानम् that which causes it, the cause

10. अयस्यदात्—चि+अच् भावे अय loss (सत्ताङ्घ्रिन्)। also Phthisis (दीहिन्) सम्+पद्+क्लिप् भावे सम्पद् growth, accession as अयस्य सन्धत् अयस्यत् accession of decay, इतत्—। तथा ।

11 Force— . इहा (भूयते) ... आरम्भेण . निदानेन (भूयते) ।

12. Remark—Here warfare is compared to exercise Undue exercise causes great disorders such as Phthisis nervousness &c Judicious rest is very necessary to get any benefit out of exercise. So also active measures to be effective demand judicious breaks (स्थाने श्रम) । The verse implies this उपमा between the warrior and the athlete.

तदीशितारं चेदीनां भवास्तमवमंस्त मा ।

निहन्त्यरोनेकपदे य उदात्तः स्वरानिव ॥ ८५ ॥

Prak—तत् भवान् त मा अवमंस्त [So don't you despise him] Whom ?—चेदीनाम् ईशितारम् [The lord of the land of the Chelis] Why should you think much of him ?—य अरीन् एकपदे निहन्ति [He promptly kills his enemies] What is that like ?—उदात्त स्वरानिव [This is the Udatta pitch effacing all other pitches in the same word] 95

Prose—तत् मं चेदीनाम् ईशितारं भवान् मा अवमंस्त य उदात्त स्वरान् इव अरीन् एकपदे निहन्ति । ८५ ।

Eng.—So do you not despise the lord of the Chedis who instantly kills enemies as Udatta does the other *Svaras*. 95.

Beng.—अतएव चेदिराजके अवज्ञा करिओ ना। उदात्त चर वेमन एकपदे अत्त चरके विनाश करे सेइरूप तिनो शक्रगणके कणमाये नाश करिते पायेन। २५।

Expl.—See *Eng.* and *Pra.* above.

Mall.—कलितमाह तदिति। 'तत्' तस्मात् अमकार्यस्य अकार्यत्वात् 'तं चेदीनाम् ईशितारं' शिष्यपालं 'भवान्' ना अवमंस' [मन्वते: "माडिलुड्"। अनुदात्तान् न इडावमः]। कृतः ? 'य' चैद्यः 'उदात्तः' स्वरान् अनुदात्तान् 'इव चरीन् एकपदे' एकस्मिन् पदव्याप्ते सुप्तिङन्तलक्षणे च 'निहन्ति' द्विनिति नोचैः करोति च [अतिशयत्वात् "अनुदात्तं पदम् एकवर्जम्" इति परिभाषाबलात् इति भावः] ॥ २५ ॥

Sya—एवं सति अतिशयमभिव्यक्तिर्न चेदिराजं प्रति विरुद्धे सायदो मा भूः।

OHARSHA

1. ईशितारम्—ईश + ष्ट् कर्त्तरि ईशिता the lord तत् ।
2. चेदीनाम्—See under चैद्यं प्रति Canto I, Sl 75; also supra, Sl, 1, अमि चैद्यम्, चैद्यः, Sl. 13२, and चैद्यः, Sl. 63. कर्मणि शिषे षठी ।
3. भवान्—भातीति भा + डवत् भवान् (See ante). This takes प्रथमपुरुष by "शिषे प्रथमः" ।
4. अवमंस—अव + मन + लुङ् do despise मन्वते, मेने, मंसते, अवमंस । Here लुङ् is due to the rule "माडिलुङ्"—लुङ् is attached in all tenses in connection with the prohibitive particle माङ् । No ष्ट् because of the prohibition "न माङ्द्योर्न" ; No ष्ट् because मन is अनुदात्त ।
5. निहन्ति—नि + हन् + ष्ट् तिप् kills (चैद्य), also lowers (उदात्त) द्विनिति, अघान, द्विन्यति, अवधीत् ।
6. चरीन्—कर्मणः कर्मत्वविशेषायां "जासिद्विद्वन्—" इति न षठी (See under "निजोन्नमोन्नमयित्" Canto I, sl. 37.
7. एकपदे—पद step (चैद्य), also a मुबल or a तिङन्त word

(उदात्त) । एकं पदम् एकपदम्, कर्मधा— । A single step (चैद्य), also the same सुवन or तिङन्त word (उदात्त) तद्धिन् । अर्थि ७मी । In the case of चैद्य we may also say एकपदम् instantly तत्क्षपम् । “स्यात् तत्क्षपे एकपदम्” इति विश्व । Mallis rule “चनुदात्त—” means—If a certain vowel is declared as उदात्त or स्वरित in a certain पद, the remaining vowels there all become चनुदात्त ।

8 उदात्त —Higher region of the space from where the letter is pronounced कण्ठ, तालु &c are not mere *points* of contact, but *regions* of contact with a definite extent. As such they may be divided into higher, middle and lower

9 स्वरान्—for deriv of स्वर see स्वर, al 72, and ह्रस्व, al 99 Also we may say स्वयं राजन्ने इति स्वयम् + राज + क्तिप् कर्त्तरि स्वरा पृथोदरादि । Comp “अथ स्वयं विराजन्ने” । But this is for vowels (अच्) only for द्वितीया see under चरोन् above

10 *Voice*—स ईशिता भवता मा चवमानि यिन उदात्तेन स्वरा चरय . निहन्त्यन्ते ।

मा वेदि यदसावेको जितव्यचेदिराडिति ।

राजयत्मेव रोगाणां समूह. स महीभृताम् ॥ ८६ ॥

Prak —चेदिराट् जितव्यं यत् अमी एक इति मा वेदि [Do not think that Sinsupala is alone and therefore easily overcome] That is a fact—स महीभृतां समूह [He is backed by a host of other kings] What is that like ?—राजयत्ना इव रोगाणाम् [Just as Phthisis is a lot of other diseases] 96

Prose —अमी चदिराट् एक (अमी) जितव्य इति मा वेदि । यत् स राजयत्ना रोगाणां निव महीभृतां समूह । Or—चेदिराट् जितव्यं यत् अमी एक इति मा वेदि । स &c. ८६ ।

Key —He is not thought that the king of Chedi is alone and easily overcome He is an assemblage of kings as Phthisis is of diseases 95.

Beng—चेदिराज शिउपाल এখন একা, অতএব সহজেই ছর করিতে পারি একরূপ মনে করিও না। বেমন রাজবন্দী সকল রোগের আধার, সেইরূপ তাঁহাতে বহু রোগ সমবেত জানিও। ৯৬।

Expl.—It is a mistake to think as Balarama does that Jarasandha having been killed, Sisupala is now alone and helpless and can be easily subdued. Also see *Eng* and *Prak.* above. 96.

Malli.—ন আয়মেকাঙ্কী কিং ন: করিষ্যতি ইতি মন্যম্ ইত্যাহ মা বেদীতি। ‘অমৌ চেদিরাট্ একঃ’ একাঙ্কী অত. ‘জিতম্.’ সুজয়: ‘ইতি মা বেদি’ মা জায়ি [বিনো: কর্মণি “মাডিলুঙ্”]। ‘যত্’ যস্মাত্ ‘স.’ চেদিরাট্ রাজ: অদ্রব্য যস্মা, রাজাধাসী যস্মা ইতি বা ‘রাজযস্মা’ অযরোগ: ‘রোগাণামিব মহৌভর্তা সমূহ:’ সমষ্টরূপ [তথাহ বাস্কট:—“অনেকরোগানুগতী বহুরোগপুর:সহ:। রাজযস্মা অয: শৌধী রোগগাভিতি অ অত:। লক্ষণায়া হিজানাঞ্চ রাজ্যমূহ যদয়ং পুরা। যস্ম রাজা অ যস্মা অ রাজযস্মা ততীমত. ॥” ইতি^১]। অতো দুর্জয় ইতি মাব:। এতেন “চিরস্য মিবল্যসনী সুদমৌ দমঘৌযজ:” ইতি নিরসম^২ ॥ ২৫ ॥

NOTES ON MALLI

1. রাজযস্মা is preceded and followed by many diseases. It is also known as অয, শৌধ, রোগসাত্। It first appeared in the past in the king of the stars and the Brahmins so it is called রাজযস্মা। 2. This disposes of the argument in “চিরস্য”—(sl. 60)

Sara.—মিবল্যসনী মাসৌ একাঙ্কী বহুবৌ হি রাজানসল্য সপস্যা:।

CHARCHA .

1. ইদি—বিদ+ঈড্ ন কর্মণি। বিনি, বিবেদ—বিদায়স্বাট, বিন্ধ্যতি, অবদীত্। For rules see under অবমস্, sl. 95.

2. যত্—অদ্রব্য implying ইনু। Construe যত্ স সমূহ: (Malli). But this involves দূরানয়। The alternative construction is যত্ অমৌ একঃ (See *Prak* above and also remark below). 3. জিতম্:—জি

+तत्र कर्मणि easily conquered The reference is to Balarama's speech ("चिरस—", Malli)

3 चैदिराट्—चैदिवु राजते इति चैदि+राज+क्तिप् कर्त्तरि the kings of the land of the Chedis उपपदतत्—।

4 Remarks—With the alternative Prose as given above we explain—'चैदिराट्' शिशुपाल 'जितञ्च' सुजय 'यत्' यद्यात् 'सोमी' नित नामात् सम्प्रति 'एक' एकाकी 'इति मा वैदि' &c

6 राजयज्ञा—राजन् king The moon is supposed to be the king of Brahman's Comp "तद्यात् सोमी राजा नी ब्राह्मणानाम्", also note the name दिनराज for the moon Phthisis first appeared in the moon Hence राज चन्द्रस यज्ञा &c. Again राजन् may mean 'great' 'mighty' &c by सधवा । Hence राज्ञ् वासी यज्ञा च राजयज्ञा Phthisis the mighty

7. रोगाणाम्—रुजति एभि इति रुज+घञ् करणे रोगा diseases तेषाम् ।

8 समूह—समूहान्ने चक्रिन् इति सम्+ऊङ्+घञ् अधिकरणे समूह assemblage

9 महीभताम्—मही विधति इति मही+भ+क्तिप् कर्त्तरि the upholders of the earth उपपदतत्—। तेषाम् ।

10 Force—चमुना चदिराजा एकेन जितञ्चन (भूयते) .वेदीत् (मवान्) . तेन राजयज्ञया समूहेन (भूयते) ।

सम्पादितफलस्तु न सपद्यः परभेदन ।

कार्मुकेष्य गुणिना वाणं सन्धानमेष्यति ॥ ८७ ॥

Prak—वाणं तेन सन्धानम् पद्यति [Bana the redoubtable Asura will unite with him] Bana does not count much—सपद्य परभेदन वाण [He has a large following, besides he himself is a valiant warrior, the terror of his enemies] Very good but after all he may not join Sisupala—सम्पादितफलं वाणं [Sisupala had served Bana a good turn, and the Asura has not forgotten it] What is this like?—एषिना कार्मुकेण सम्पादितफलं सपद्य परभेदन वाण इव [This is like an arrow with the tip attached, and fear-

thers formed, and capable of rending enemies uniting with the bow that is strung] 97

Prose—सम्पादितफलं सयत्नं परमेदनां बाणं गुणिना तैः कार्मुकैश्च ह्येव सम्मानम् एष्यति । ९७ ।

Eng—Bana, the cleaver of enemies with service rendered (Also—furnished with feathers) will effect union (enter into a compact) with him the gifted (Also—the strung) as with a bow 97

Beng.—शिशुपाल शृंगवान्, से पूर्वे बाणेर सहायता करिवाह । बाण शङ्कः, ताहार पक्षे अनेक लोक से शिशुपाल हईते फल पाईया बाण बेमन शृंगयुक्त धरु सहित मिलित ह्यु नेईरूप शिशुपालेर सहित मिलित हईवे । २१ ।

Fapt—Sisupala will miss Jarasandha it is true but Bana the redoubtable Asura will more than make up for his absence. He is a terror to his enemies and has a large following, besides he gratefully remembers the service rendered by Sisupala in the past and will certainly take up his cause against you Really you will not have to fight Sisupala alone

Mall: अथास्यसर्वराजसमन्वितानामेव साम्यां व्याचष्टे संपादितेति^१ । स्यादिते फलं लाभः बाधायश्च यद्य स [“फलं लाभयवापदी” इति शाब्दतः] ‘सयत्नं’ समुत्तम् कदादिपक्षयुतय ‘परिषां भेदक’ (? भेदनं) समुविदारणे ‘बाण’ बाधायुक्तं मये ‘गुणिना’ शौर्यादिगुणवता अधिष्ठेत् अ ‘तैः’ अर्थेन कर्मणे प्रभवति^२ इति ‘कार्मुकम्’ [कर्मण्य उक्तम्] तैः एव (?) सम्मानं अभिन् एष्यति अतो न एकाकी इति भावः [अत्रापि सपमा द्वेयो वा मतभेदात्^३] ॥ ९७ ॥

NOTES ON MALLI

१ By the two meanings with सम्पादितं he shows how he is

an assemblage of all kings 2 Is competent. 3. Hereto we have उपमा or श्लेष owing to difference of opinion

Sara — प्रथमं तावदक्षद्रिपुर्वापसेन संगम्यते ।

CHARCHA

1 सम्पादित &c—सम्+पद+पिच्+क्त कर्मणि सम्पादितम् achieved (बाणामुर, also fitted (बाण arrow) फल cause, end (बाण Asura) also the fronttip (बाण arrow) सम्पादितं फलमस्य सम्पादितफल with end served (बाण Asura), also fitted with a tip (बाण arrow) Qual. बाण ।

2 तेन—सहाय्ये श्या । Construe तेन सह सञ्चानमेत्यति ।

3 सपच—पच partisan, backing (बाण Asura), also feather (बाण arrow) पचैः सह कर्ममाणं वेङ्गु— । With a backing (बाण Asura, also, feathered (बाण arrow)

4 पर &c—पर enemy भिनत्ति इति भिद+ञ्च्, कर्त्तरि भिदन piercer परस्य भिदन्, इतत्— । Qual बाण ।

5 कामुंकेच—कर्मणे प्रभवति इति कर्मण्य + उक्ञ् कामुंकम् bow तेन । सहाय्ये श्या ।

6 गुचिना—गुच accomplishments, parts (Sisupala), also string (कामुंक) । गुचाः अयं सन्नि इति गुच+इनि मत्वर्थे गुचिन् talented (Sisupala) also गुच, दल अस्ति इति गुच+इनि मत्वर्थे गुचिन् string तेन which refers to Sisupala, also कामुंकेच ।

7. बाण—Refers to the Asura described as भौम in sl 39. also it means arrow.

8.—सञ्चानम्—सच्+वा+ञ्च् भावे सञ्चानम् union, compact. तत् ।

9 एष्यति—इ+ञ्च् इति will enter एति इदाय, एष्यति, अगाम् ।

10. Voice — . पक्षेन सपचस्य ... भिदनेन बाणेन ... एष्यते ।

11 Remark—By यदि in "चक्रादि"— Malli refers to what he has said under sl. 88, here also &c

ये चान्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः ।

तमःस्वभावास्तोऽप्येन प्रदोषमनुयायिनः ॥ ९७ ॥ ॐ

Prak.—ते अपि एनम् अनुयायिनः [And those others also will follow this Sisupala]. Whom do you mean?—ये च अन्ये तमःस्वभावाः [I mean those who are criminally disposed]. Name them please—कालयवन शाल्वरुक्मिद्रुमादयः. [Say, KalaYavana, Salva, Rukmin, Druma and those of that ilk],. Can you say why they should follow him?—प्रदोषम् एनम् अनुयायिनः [He is as evilly disposed as they are, hence has their sympathy]. 98.

Prose—ये अन्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः तमःस्वभावाः ते अपि प्रदोषम् एनम् अनुयायिनः । ९८ ।

Eng—And those also, such as KalaYavana, Salva, Druma who are of dark propensities, will follow this one of many sins. 98.

Benj.—ता ह्येता कालयवन, शाल्व, रुक्मिन्, द्रुम प्रकृति ह्रातात्र कृतगुणि राजा आहे । शिशुपाल ह्रातात्र । काजेई ताहारा मकले शिशुपालेर मनहूरु हईवे । २४ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli—ये इति । 'ये च अन्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः' राजानः 'तमःस्वभावाः' तमोगुणाश्रकाः अतएव 'ते अपि प्रदोषं' प्रकृतदोषम् ["प्रदोषी दुष्टराजोऽयं" इति वीजयन्तो] तामसमेव 'एनं' चैयम् 'अनुयायिनः' अनुयायानि साहज्यादिति भावः ["मविष्यति मयादयः" इति विनिर्भविष्यदर्शं । "अकेनो-भविष्यदाधमर्त्यायोः" इति षडो प्रतिषेधान् द्वितीया^१] । यथा ध्यानं रजनौमुष्ठ-मनुयाति तदन् इति वस्तुना अलङ्कारधनिः^२ ॥ ९८ ॥

NOTE ON MALLI

1. The विनि here implies futurity by the rule "मविष्यति—"
We have द्वितीया because षडो is barred by "अके—"(Char.)

(sinful) Thus a comparison inferred—As darkness follows night-fall, so these kings will follow Sisupala. Thus is Malli's चतुर्दश अग्नि । The comparison is sustained by the श्लेष in प्रदीप and तमः-स्वभाव ।

6 *Voice*—ये च अन्ये .. दुर्मादिभि स्वभावे (भूयते) ते .
अनुयायिभि (भविष्यते) ।

7 *Remark*—ये च अन्ये तम स्वभावा implies that वाच too is तम-स्वभाव । Yet he is given a verse to himself and not spoken of along with the rest. This is because of the importance of वाच । He is head and shoulder above those kings

उपजापः कृतस्तेन तानाकोपवतस्त्वयि । ११ ।

आगु दीपयिताल्पोऽपि साग्नीन् एधानिवानिलः ॥ ९९ ॥

Prak—तेन कृत अन्य अपि उपजाप तान् आगु दीपयिता [Even a slight amount of intrigue by Sisupala will unite them against you] Why?—त्वयि आकोपवत तान् दीपयिता [They bear grudge against you and will gladly embrace this opportunity for revenge] What is this like?—अनिल साग्नीन् एधान् इव (this is like breeze setting ablaze dry wood to which fire is applied) 99.

Pros—तेन कृत अन्य अपि उपजाप त्वयि आकोपवत तान् अग्नि साग्नीन् एधान् इव आगु दीपयिता । ९९ ।

Eng—Full of resentment as they are towards you, even a very little intrigue (back biting) done by him will quickly in flame them, as the breeze does the smouldering fuel 99

Beng—এরা সকলেই আপনার উপর অত্যন্ত ক্রোধ। অল্পদূর কাঁঠ যেমন সানাত্ত বাহুতেই অগ্নির উঠে সেইরূপ শিশুপাল অন্য ছই এক কথা বলিয়াই ইহাঙ্গিগকে সম্বন্ধ আপনার বিরুদ্ধে বন্ধপদ্বিকঁর করিয়া তুলিবে। ৯৯

Expl—See *Eng* and *Prak* above

Mall—अनु वाचादय अग्निभि कृतस्त्वाना वदानी य विराजन्ति इत्यत

वाह उदेति^१ । 'तेन' चेदेन [कृतः अन्यः अपि उपजाप.] इद ["मदीपजापी" इत्यमरः] 'त्वयि आकीपवतः तान्' वायादोन् 'अनिनः साघीन एवान्' इत्यनानि 'इव' ["काष्ठं दाविन्धनं त्वेध इधमेधः समिन् त्वियाम्" इत्यमरः] भाग्य दौपयिता सद्यः प्रज्वलयिष्यति [दौपेय्यन्तात् लुट्] । अन्तर्वेताः संहिताः आपदि मति रभु सद्यी विशिष्यन्ति^२ इति भावः ॥ ९९ ॥

NOTES ON MALLI.

1. By उप &c, he anticipates the objection that वाह &c, being in peace with us cannot commit hostilities 2 Though in peace they cherish enmity, and in straits they will forthwith succede.

Sara—एते खलु सकोपास्त्वयि स्वल्पेनैव उपजापेन अत्यन्तस्वामं भिष्यन्ति । Also see Malli "अन्तर्वेताः...विशिष्यन्ति" ।

CHARCHA

1. उपजापः—उपाय उपनम् इति उप + जप + घञ् भावे intrigue.
2. आकीपवतः—आ + कृप + घञ् भावे आकीपः great anger. आकीपः अस्ति एषाम् इति आकीप + मत्तुप् आकीपवन्तः very angry तान् ।
3. दौपयिता—दौप + षिष् + मुट् ता will inflame. दौष्यते, दिदोषे, दौपिष्यते, अदौपिष्ट । This may also be taken as साङ्गदौपयिष्यन्ति इति दौप + षिष् + टन् साङ्गकारिणि कर्त्तरि । तान् is in the द्वितीया because षष्ठी is barred by "न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्षटनाम्" ।
4. साघीन्—अग्निना सह वर्तमानाः साग्रयः, बहु— । तान् ।
5. एषान्—एधम् and एध both mean fuel. The former is neuter, the latter masculine. इष्यते एभिः इति इध + घञ् करणे निपातनान् एधाः fuel. "इधेर्घञि भलोपो गुणश्च निपात्यते"—Frittikara. Or एधते वङ्गते अघि, एभिः इति एध + घञ् करणे सञ्ज्ञायाम् एधाः ।
6. Voice—...कृतेन अल्पेन ..जापेन...आकीपवन्त. ते अनिलेन साग्रयः एधाः...दौपयिताः ।

† १००] बृहत्सहायः कार्यान्तं घोदीयानपि गच्छति ।

सम्भूयाभ्योधिमध्येति महानद्या नगापगा ॥ १०० ॥

Prak—घोदीयान् अपि कार्यन्तं गच्छति [Even the meanest accomplish their end]. How ?—बृहत्सहायः (मन्) [They do it on being backed by the great]. That is true—नगापगा अभ्योधिम् अभ्येति [The tiny hill-stream too reaches the sea]. How so ?—महानद्या सम्भूय [By joining with some big river]. 100.

Prose—बृहत्सहायः घोदीयान् अपि कार्यन्तं गच्छति । नगापगा महानद्या सम्भूय अभ्योधिम् अभ्येति । १०० ।

Eng.—With the great as helpers, even the meanest reach the end of their work. The hill-stream approaches the ocean by joining with a big river. 100.

Beng.—अति तुच्छ व्यक्तिं महत्तरे साहाय्ये कार्या सिद्ध करिंते पारे । पर्वतरे कुत्र नदी महानदीर सहित मिलित हरेरा सागररेर नदीपह हरे । १०० ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—ततः किमत आह बृहदिति । 'बृहत्सहायः' महासहायवान् 'घोदीयान्' उदरतः 'अपि' ["स्युद्धृत्—" इत्यादिना यथादिवन्तोपः पूर्वगुणश्च] 'कार्यभ्य अन्तं-पारं' गच्छति । तथाहि—अपां समुद्रः 'आपम्' ["तस्य समुद्रः" इत्यच्] । तिस्र गच्छति इति 'आपगा' । 'नगापगा' निरिलिही 'महानद्या' महादिक्या 'सम्भूय' मिलिता 'अभ्योधिम् अभ्येति' । उदीप्येवम्, तादृक् महावीर्यवान् किमु वदन्त्य इत्यपि महार्थः [विरिषेण सामान्य समर्पणरूपः अर्थान्तर-व्याप्तः] ॥ १०० ॥

NOTES ON MALLI.

1. The last portion beginning with an अच् disappears and the preceding portion takes रुच् by "स्युद्धृत्"—। 2. Even a humble person succeeds thus ; what need be said of such a mighty warrior as शैब ? This is the sense given by अपि ।

Sara—सहाया हि सिद्धिर्मुखम् । तदेवं संसहायः स सिद्धिमेवत्येव ।

OHAROHA

1. इहन् &c.—सह अयते एति वा इति सह + अय or इ + अच् कर्त्तरि
सहायः companion, उपपदतन्— [इहन् सहायः 'अय बहू— ।

2. कार्यात्मम्—कार्यस्य अन्तः कार्यान्तः, इतत्— । तम् ।

3. चीदीयान्—अतिमयेन चद्रः इति चद्र + ईयसुन्—चद्र + ईयसुन् (this
is यथादिपरधीप) —चोद + ईयसुन् (this is पूर्वगुण) —चीदीयान् very
insignificant.

4. सन्धुय—सम् together + सू + ल्यप् having joined.

5. अश्लोधिम्—अश्लोधि घीयन्ते अश्लिन् इति अश्लम् + धा + क्ति अश्लिज्जते
अश्लोधिः the receptacle of waters, i. e. the sea उपपदतन्— । तम् ।

6. अश्लेति—अभि + इ + लट् तिप् approaches. Conj. ante.

7. महानद्या—महती नदी महानदी, कर्मधा— । श्या । सहाये श्या ।
महती becomes महन् by पुंवडाव, and then महन् becomes महा by
“वाचस्पत्यः समानाधिकरणजातीययोः” ।

8. नगापना—न गच्छतीति नञ् + गम + ङ कर्त्तरि नञः a mountain.
नञ् is optionally changed to अञ् by the rule “नञः अपास्त्रिषु अन्यतर-
स्याम्” । Hence अयः is also correct. But in the case of a
मास्त्रि we must have अय । अया समूहः इति अप् + अच् आपम् a mass of
waters. आपेन गच्छतीति आप + गम + ङ कर्त्तरि स्त्रियाम् आपना stream,
उपपदतन्— (“अन्वे अयि दृश्यते”) । नद्यस्य आपना, इतत्— । Malli's गिरि
नदी admits of the form गिरिनदी also with a cerebral ङ by “वा
प्रकारे गिरिनद्यादीनामुपसंख्यानम्” ।

9. Force— .. सहायेन चीदीयान्...कार्यान्तः नन्दते । नगापनया...
अश्लोधिः अश्लोधिने ।

तस्य मित्राण्यमित्रास्ते ये च येषोभये नृपाः ।

अभियुक्तं त्वयैनं ते गन्तारस्वामतः परे ॥ १०१ ॥

Prat. उभये ते दयाः एनं नद्याः [Both sets of kings will back
Sisupala's] Which sets ?—ये च तस्य मित्राणि ये च ते अमित्राः [The
last set is of course Sisupala's friends, the next set is your

enemies] ' Have they 'already declared for him?—तथा अमि-
युक्तम् एनं गन्तारः [It is as good as a declaration already made
for, the moment you attack him, they will rush up in a body].
Do you think I shall have to fight it out alone?—अतः परं तं
-गन्तारः [Not quite, but you will have only those that are out-
side these two sets, to rely on] 101.

Prose.—ये च तस्य मित्राणि, ये च ते अमित्राः, ते समये तथा अमियुक्तम् एनं
-गन्तारः अतः परं तं (गन्तारः) । १०१ ।

Eng.—Kings that are his friends, and that are your enemies
'both these sets' will join him when attacked by you. ' Those
who are beyond these will join you. ' 101.

Beng.—तुमि ताहाके आक्रमण करिणैई ईहारा ताहार मित्र, ও
ईहारा তোমার শত্রু এ উভয় দলই তাহার পক্ষে যাইবে। এ ছাড়া
অপরে তোমার পক্ষে আসিবে। ১০১।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—क्रिष्ण न ईवर्षं शत्रोर्माघ्नत्वं निरविरीषय अधिकः अनर्दकत इत्याह
मस्त्रीत्यादि इयम् । 'ये च तस्य' ईयस्य 'मित्राणि नृपाः ये च ते' तत्र 'अमित्राः'
नृपाः ते 'समये तथा अमियुक्तम्' अभिवादात् 'एन' ईय' 'गन्तारः' यमिथलि
[मन्त्रे कर्त्तारि सुट्] । अतः परं उक्तीभयस्यतिरिक्ताः तत्र मित्राणि तस्मामिवाप
इत्यर्थः 'तं' गन्तारः ॥ १०१ ॥

NOTE ON MALLI.

1. Besides not only is the enemy rendered invincible, but
in addition there is breach with friends, which is a source of
mischief.

Sara—सति विदहे बद्ध एव तं यमिथलि मन्त्रान्पु इत्यास्ताम् ।

CHARCHA

1. अमित्राः—अमित्र for is masculine. See under अमित्रो, Sl. 36.

२. उभये—उभौ अथवा अथ इति उभ+अयच् उभयम् a group of two, a pair. This is usually singular, but if each of the two components is itself made up of several members, the plural is admissible. Thus "उभये दिवमनुया", "सुखपरस्य हरीरुमयेः कृतम्", &c.

३. वृषा—वृन् पानि इति वृ+पा+क् कर्त्तरि वृषाः kings, उपपद तत्—।

४. अभियुक्तम्—अभि+युज्+क्त कर्मणि attacked तम्।

५. एतम्—अन्वादेशे एतादेशः। Refers to शिशुपाल।

६. गन्तारः—गन्+शुट् तारस् will go. गच्छति, जगाम, गमिष्यति, अगमत्।

७. अत—एभ्य इति इदम्+भ्यस् (५मी) तसि स्वार्थे। अव्यय। अन्यार्थ-परशब्दयोस्तात् ५मी।

८. परे—Others अन्वे। Qual. वृषाः।

९. Voice—ये . मित्रैः (भूयते) ये...अमित्रे. (भूयते) ते. उभये... अभियुक्त. अयं गन्ता...परेः त्वं (गन्तासे)।

मखविघ्नाय सकलमिथ्यमुत्याप्य राजकम् ।

इत्तं जातमजातारैः प्रथमेन त्वयारिणा ॥ १०२ ॥

Prak—इत्तं त्वया अजातारैः प्रथमेन अरिणा जातम् [Also ! It is extremely to be regretted that you are the first to become an enemy unto that gentle soul that knows no enemy yet]. What do you mean ?—इत्तं सकलं राजकम् उत्याप्य [I know you will not listen to me being led by the impetuous Dalarama I can see already that the kings all over the earth are in arms and you the cause of it. This is the worst turn you could serve Yudhishtira] But how does that affect Yudhishtira ?—मख-विघ्नाय राजकम् उत्याप्य [In the midst of all this carnage who will have time to think of Yudhishtira's Rajasuya ? The sacrificial grounds will show empty daises and the whole ceremony will end in a fiasco] 102

Prose—इत्तं मखविघ्नाय सकलं राजकम् उत्याप्य इत्तं अजातारैः त्वया प्रथ-

Eng—Also ! You have become the first enemy of Ajatasatru by thus having got up the whole host of kings for the obstruction of his sacrifice. 102.

Beng—देखितेहि এইरूपে তুমি সমুদয় রাজমণ্ডলকে जागाईया तूलिया युधिष्ठिरের मन्त्रের विरु घटाईले। हाय, हाय, युधिष्ठिर अजातशत्रु दिव्य शेषটা তুমিই তাঁহার প্রথম শত্রু হইয়া উঠিলে। ১০২।

Expl—See *Eng* and *Prak.* above.

Mall—ततः किमत्र आह मर्षति । 'इत्यम्' अनेन प्रकारेण ["इदमस्त्रमुः इति धमुमन्वयः"] 'मखविघ्नाय' मखविघाताय 'सकलं राजकं' राजमण्डलम् ["गी-नीच—" इत्यादिना वृद्ध्] उत्थाप्य' मोमयित्वा 'हन इति विद्, 'अजातशत्रु' अजातशत्रोर्युधिष्ठिरस्य 'तथा प्रथमेन अरिणा जातम्' अजनि [नमुसुडे मावे कः] ॥ १०२ ॥

Sara—यदा अहं पश्यामि प्राप्त एव महारणम् । तत्र व्यायच्छमाना राजानः केऽपि न युधिष्ठिरे यासे याताः । इत्य' धागविघ्नमुत्पाद्य तमेव जात' अजातशत्रोः प्रथम. शत्रुः । १०२ ।

CHARCHA.

1. मख &c.—मख sacrifice. वि+हन+क चअर्धे मावे विघ्नः obstruction- मखस्य विघ्न, (तन्—) तन्ने । तादर्थ्ये चतुर्थी । The meaning is not that the kings will proceed in a body to the sacrificial grounds of Yudhishthira and pick up a row there, but that there will be no attendance at the sacrifice (See *Prak.*).

2. सकलम्—कदा part. कलाभि. सह वर्तमानः सकल, वा—। Entire. तम् ।

3. इत्यम्—अनेन प्रकारेण इति इदम्+धमु। अन्वयः ।

4. उत्थाप्य—उद+स्था+पिप्+थप् having roused, having employed व्यापार्य । उद+स्था is आकनेपदी in this sense.

5. राजकम्—राजा समूह इति राजन्+वृद्ध् । तन् । Malli's rule in full is "गीनीचीदीरेषराजराजराजपुत्रवत्समसमुपाजात् वृद्ध्" उत्थन् &c., and words denoting नीच. take वृद्ध् in the sense तस्य समूहः ।

6. জাতম্—জন + জ + ভাবে । This is in the neuter by “নপুংস্কে ভাবে” । Here Uddhara is anticipating future events. He is led by emotion to think that events have already come to pass as portrayed by him, and speaks of future events as past.

7. বজ্রাতারিঃ—ন জাত বজ্রাত; un-born. বজ্রাত অতি বহু বজ্রাতারি unto whom no enemy is born, বহু— । তস্য । This refers to যুধিষ্ঠির who is also called বজ্রাতশত্ব ।

8. প্রথমেন—প্রথমে ইতি প্রথ + সমচ্ কৰ্ম্মরি প্রথম; the first তেন ।

9. ত্বয়া—অনুভবে কৰ্ম্মরি ত্বয়া । কৰ্ম্মা of the ক্রিয়া in জাতম্ ।

10. Voice— .. ত্বং প্রথম; অতি জাত; ।

সম্ভাষ্য ত্বামতিভরচমস্কন্ধং স বাস্বহবঃ ।

সহায়মধ্বরধুরা ধর্মরাজী বিবচতে ॥ ১০৩ ॥

Prak.—I am sure he will not take it in that light—ধর্মরাজঃ অধ্বরধুরা বিবচতে [Why not ? He surely wishes his sacrifice to be a success, and you are going to make a farce of it]. But what does that matter ?—বাস্বহবঃ সঃ [He is your kinsman and you are going to disappoint him]. What does he expect of me ?—ত্বা সহায়ং সম্ভাষ্য স অধ্বরধুরা বিবচতে [He counts upon your help for his success] My help ! That cannot count much—অতিভরচমস্কন্ধং তাম্ [You do not know how stout your shoulders are. You can easily bear the burden of a hundred such sacrifices]. 103.

Prose.—বাস্বহবঃ সঃ ধর্মরাজঃ অতিভরচমস্কন্ধং ত্বা সহায়ং সম্ভাষ্য অধ্বরধুরা বিবচতে । ১০৩ [

Eng.—He, your kin Dharmaraja, reckoning on you as an ally with shoulders capable of bearing a great burden, hopes to sustain the weight of the sacrifice. . . 103.

Beng.—ঢোমার বহু বজ্রাতারি শুক্ৰভার বহনে সমর্থ । অতি ভোমারক সহায় মনে করিয়া ঢোমার বাহুব স্বর্ষদাল যুধিষ্ঠির বাহুধরের ভার বহনে উচ্চ হইয়াছে । ১০৩ ।

Expl—Yudhisthira has launched in a very arduous work. For success he relies on you, and you are able to help him materially. As a kinsman he has every right to count upon your active sympathy. But you are going to leave him in the lurch and desert him in his hour of need. Think of that. 103.

Malli.—अन्तु सौष्टिपि प्रवुः को दीपः तत्राह सम्भाष्येति । वस्तुनेव वाश्वः स धर्मराजः अतिभरत्य चमः क्लमः यस्य स तं चमक्लममित्यर्थः (१) 'तां सहायं सभाष्यं' अभिसम्भाय चक्षरस्यधुरम् 'चक्षरधुराम्' ["सक्युः—" इत्यादिना समासान्तः चक्ष (१ च) प्रत्ययः । समासान्तानां प्रकृतिलिङ्गत्वात् तत्पुरुषे परबन्धिङ्गत्वे टाप्] 'विरचते' बोद्धमिच्छति [वदतेः स्वरितेः सप्रनात् खट्] । तथाहि विरोधे विद्यासघातो वस्तुदोहय स्याताम् इति भावः [विरोधसाम्यात् प्रस्तुतयानधर्मं (१धुरा) प्रतीतेः समासीत्ति.] ॥ १०३ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Words with समासान्ता affixes retain the gender of the original, and as स तत्पुरुष has the gender of the last member, we get टाप् । 2. Thus breach of faith and injury to friend result from going into war. 3. There is समासीत्ति because the idea of actual weight of the sacrifice occurs from a similarity in the attributive (Char.).

Sara—See Malli "विरोधे...स्याताम्" ।

CHAROHA

1. सभाष्य—सम् + भु + चिप् + क्त्वाप् having reckoned. Comp. "सभाष्यतायुचमवेदि हनीयराचाम्" ।

2. अतिभर &c.—भर weight, चम + चक्ष् चर्त्ति चमः able, suitable अतिप्रथिलो भट् अतिभट् great weight, प्रदितत्— । तस्य चमः, इतत्— । तादृक् क्लमः चक्ष, वक्षु— । Stout shoulders do indicate great strength and capacity to carry a heavy burden.

3. वाश्वः—वस्तु kinsman. वस्तुनेव इति वस्तु + चक्ष् भावे

4. सहायम्—See इहत्सहाय, sl. 100.

5. अक्षर—अक्षरि कुटिली भवति इति अक्षर + अच् कर्त्तरि अक्षर । न अक्षरः अक्षरः । Or अक्षरान् स्वर्गमागे राति ददाति इति अक्षरन् + रा + क कर्त्तरि अक्षरः that which leads one to heaven, a sacrifice उपपदतत्— । अक्षरस्य धुः इति अक्षरधुर + च समासान् + टाप् स्त्रियाम् अक्षरधुरा the burden of sacrifice. इतत्— । ताम् । The rule for च is “सृक्पूरवध् पयानानवे”—च is attached to compounds ending in सृच् पुर; अप् धुः पयिन् but not if धुर refers to an axle. The टाप् is justified because the समास is a तत्पुरुष and in a तत्पुरुष the gender is that of the last member—“परवञ्चिद् इन्दतत्पुरुषयोः” । Hence the last member is धुर which is feminine ; hence अक्षरधुर is feminine. Now the समासान् affixes are स्तार्थे so no change of gender is expected consequently अक्षरधुर with च attached, should be in the feminine. Lastly “अजायतटाप्” attaches टाप् ।

6. धर्मराजः—Yudhisthira was an incarnation of धर्म । Hence he was धर्मः । धर्मशायी राजा च धर्मराजन् + टच् समासान् धर्मराजः, कर्मधा— । The टच् is by “राजाहः सखिष्यटच्” ।

7. विवचते—वीदुम् इच्छति इति वच् + सन् + लट् ते—विवच (समादान् घातु) + छट् ते—विवचते wishes to carry. कर्त्तमिषायै क्रियाफले चात्मनेपदम् by the rule “स्वरितञित् कर्त्तमिषायै क्रियाफले” and वच् is स्वरितेत् (that which drops a स्वरित vowel). वदति—ते, उवाच—ऊचि, वत्यति—ते, अवाचीत्—अवीद ।

8. Voice—वामवेन तेन धर्मराजेन...धुरा विवच्यते ।

महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भजमानान् रिपूनपि ।

सपत्नीः प्रापयन्त्यब्धिं सिन्धुवो नगनिम्नगाः ॥ १०४ ॥

Prak—But I am otherwise engaged—महाकाव भजमानान् रिपून् अपि अनुगृह्णन्ति [Those who are high-souled will abandon all engagements to oblige even an enemy when he asks for favour ; and Yudhisthira is not only not an enemy but your closest friend]. You make me think—सिन्धुवः सपत्नीः नगनिम्नगाः अभिं प्रापयन्ति [Look at the mighty rivers such as Ganga, Godavari and others. Will-streams approach them for a safe conduct

to the sea, they do not hesitate for a moment but take them up and bend them all the way to the sea]. 104.

Prose—As in *Prak.*

Eng—The high-minded help even enemies who seek favour. Rivers lead up to the ocean their co-wives, the hill-streams. 104.

Beng.—त्रिगुण यदि भङ्गना करे तबे महापुरुषेरा ताहाके अग्रह करेन । गिरिनदीगुलि सपत्नी हईलेओ महानदीगण ताहादिगके मनुज्जे लईरा बाय । १०४ ।

Expl—See *Eng. Prak.*

Malli.—ननु प्रतिशुभ्य चकरो वीथः प्राग्व परिचारी तु की वीथः इत्यत्र आह महात्मान इति । 'महात्मानः' शिवेच्छाशुभसमर्थाः 'मजमानान्' मत्थोक्तान् विपुन् अपि अशुभानि किमुत बभूवु इति भावः । अर्थात् अस्ति—'शिवः' महात्माः समान शकः पतिर्योसा ताः 'सपत्नीः' ["शिव सपत्न्यादिषु" इति शीघ्र लक्षणे] 'नयनिघमाः' गिरिनिर्गच्छीः 'अभि' प्रापयन्ति । 'सुसीमाय' ताभ्यः प्रयच्छन्ति इति भावः । अतः परिचारीः अन्वयः इति भावः ॥ १०४ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Well, it is bad to avoid after having promised ; but there is no harm if declined at the outset. Apprehending this he says महात्मान &c. 2. Hence to decline too is reprehensible.

Sara—विषावपि याचके सता पचपातः किं पुनश्चाहमे वाचये । तन् शुभम् योषिष्ठिरं यामम् ।

CHAROHA

1. महात्मानः—महान् आत्मा एवा महात्मानः the high-souled वयु— । Qual. जनाः understood. It may be taken also with शिवः, thus :—महान् आत्मा शिवः आत्मान् महात्मानः of broad expanse, वयु— । 'आत्मा अर्धवरी एव समावे परमात्मनि' ।

2. * चतुष्टयनि—चतु + दृ + ष्ट् चनि they favour. गच्छति—गच्छते
जदाह—जयहे, दहीयति ते, चपहीत्—चपहीट ।

3. मजमानान्—मज + शानच् कर्त्तरि मजमान seeking favour.
Malli has seeking shelter. तान् ।

4. सपत्नीः—समानः पतिरासाम् इति समान + पति स्त्रियाम्—सपति
स्त्रियाम्—सपत्स्त्रियाम्—सपत् + ङीप्—सपत्नीः co-wives, बहु—। ताः ।
Here पति becomes पत् by the rule "नित्यं—". (Malli). Then ङीप्
comes in by "सुद्रेथी ङीप्" । समान becomes स by निपातन in this
very rule. "समानादिषु इति वक्तव्ये समानस्य सभावाये वचनम्"—P'riiti-
kara. Malli's remark "नित्यं...इति ङीप् नकारश्च" means—ङीप् and
नकार are by the rule "नित्यं—". This is misleading. The नकार
alone is due to this rule ; then ङीप् follows as a matter of
course.

5. प्रापयति—प्र + आप + षिच् + ष्ट् चनि leads. आश्रयति, आप,
आश्रयति, आपत् । The root is श्रयणे hence सपत्नीः चमिं प्रापयति
(चषिच्)~सपत्नीः चमिं प्रापयति with चषिक्चर्तुः कर्मसंज्ञा ।

6. चमिम्—आपः शीयन्ते चमिन् इति अप् + धा + चि चषिक्चरये चमिः
sea. तम् ।

7. नद &c—निघं नश्चलि इति निघं + दम + ड कर्त्तरि निघदाः
rivers ; उपपदतत्—। Now see नादापत्ताः sl. 100.

8. Voice—नदाकमिः मजशानाः त्रिषः अपि चतुष्टयने । शिशुभिः
सपत्नीः...प्रापयन्ते ।

चिरादपि वनात्कारो वनिनः मिहयेऽरिषु ।

१. इन्द्रानुवृत्तिदुःसाध्याः सुहृदो विमनीकृताः ॥ १०५ ॥

Prok.—But would it not lead to mischief if Sisupala be
overlooked now ?—वनिनः अरिषु वचाञ्चाट् चिरादपि मिहये [Those
who are really strong may afford to wait in chastising an
enemy. A little delay will not make any difference of the
result] But on the other hand I can pacify Yudhishthira
with excuses—विमनीकृताः इन्द्रः इन्द्रानुवृत्तिदुःसाध्याः [You are mis-

taken ; a friend once estranged cannot be won back with any amount of humouring]. 105.

Prose.—As in *Prak.*

Eng.—With the strong, coercion in the 'matter of enemies, though late, is for success. Friends rendered cold-hearted are hardly won back by yielding to their mood. 105.

Beng.—যে বন্ধু বানবান্ সে শত্রুর প্রতি বিলম্বে বল প্রয়োগ করিলেও তাহার কার্য সিদ্ধ হইবে। কিন্তু শত্রুদের মন মলিন হইলে অশুকুলতা দ্বারা তাহা আর প্রসন্ন হয় না। ১০৫।

Expl.—See *Prak.* "Those who are.. the result" also "a friend.. humouring."

Malli — तर्हि सम्प्रत्युपेक्षायामपि पश्चात् प्रार्थनया पार्थम् आबर्जयितुम् इत्यत आह चित्पादिति। 'बलिनः' स्वयं बलवत अपि (?) 'अरिषु' विषये 'बलात्कार' इत्यत्र 'चित्पात्' चित्कास्त्रिन 'अपि'। सद्यो मा भूत् इति भावः। 'सिद्धये' वर्धयदत्तसिद्धये। भवतीति श्रेयः। अविमनसी विमनसः सम्पद्यमाना, कृताः 'विमनीकृता' विमनसं प्रापिता इत्यर्थः ["अबर्जनयच्छयतोऽहीरजसा लीपय" इति त्रिप्रत्ययसंज्ञोपी। "अस्य श्रु" इति ईकात्] शीघ्रं हृदयं येषां ते 'सुहृदः' मित्राणि तु ["सुहृद् सुहृदी मित्रामित्रयोः" इति निपात] 'इन्द्रस्य' 'अभिप्रायस्य' 'अनुष्ठप्ता' विमानुरीधेन अपि 'दुःसाध्या' आर्जवयितुमशक्या इत्यर्थः ["अभिप्रायस्य इन्द्रस्यः" इत्यमरः]। मने मनुदंष्टेनापि बन्धी भवति मित्रं विमनसो न साध्यापि इति भावः ॥ १०५ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Then in spite of present neglect, later I shall pacify Partha by entreaties—on this he says चित्पात् &c. 2. Need not be immediately. 3. Impossible to make straight (It seems the reading is आबर्जयितुम्—to make favourably inclined. 4. If done in stages an enemy may be reduced by force too ; but a friend, once there is estrangement, not even by conciliation.

Sara—बलवता सदेव सुजयो गिपुः किन्तु भद्रा सुहृत्प्रोतिदुःसम्भाना एव ।

CHARCHA

1. चिरान्—An अव्यय meaning चिर । अपवर्गे इया । अव्ययत्वान् विमन्निधोपः ।

2. बलात्कारः—बलात् is an अव्यय meaning इठ force. बलात् इठेन करणम् इति बलात् + क्त + घञ् भावे application of force, उपपदतन्— ।

3. सिद्धये—तादर्थ्ये चतुर्थी । Or सिद्धिं कर्तुं भवति इति "क्रियार्थोप-पद—" इति चतुर्थी ।

4. अरिपु—विषयाधिकरणे षमी ।

5. हृद & c—अनु + हृत् + क्तिन् भावे अनुगतिः falling in with. साध + चिच् + यत् कर्मणि साध capable of being won back दुःखिन साध्याः दुःसाध्याः, सुपसुपा । हृदश्च अनुगतिः हृन्दातुगतिः, इतत्— । तथा दुःसाध्याः, इतत्— । Possibly the poet wrote दुःसाधाः which means दुःखिन साधनं (दुर् + साध + चिच् + खल् कर्मणि) ।

6. सुहृदः—शोभनं हृदयमेवां सुहृदः friends, बहु—by निपातन । The rule is "सुहृद—"—हृदय becomes हृद resulting in सुहृद and दुहृद in the sense मित्र and अमित्र respectively. If meaning 'one with a good heart' not a friend necessarily, the form is सुहृदय ।

7. विमनीकृताः—विषयं मनः एषां विमनसः down hearted, disappointed & c बहु— । अविमनसः विमनसः सम्पद्यमानाः कृताः इति विमनम् + चि + क्त + ञ् कर्मणि । विमनम् becomes विमन by "अहर्मनम्—"—In connection with चि the words अहम्, मनम् & c become अह, मन & c. Next विमन becomes विमनी by "अस्य षी"—अ becomes हूँ when चि follows.

8. Foice—...बलात्कारेण...(भूयते).. कृतेः सुहृदिः.. दुःसाधोः (भूयते) ।

मन्यमेऽरिबधः श्रेयान् प्रीतये नाकिनामिति ।

पुरोडागभुजामिटमिटं कर्त्तुमनन्तराम् ॥ १०६ ॥

Prak—नाकिना प्रीतये अरिबधः श्रेयान् [I admit what you say, but I kill my enemy Sisupala, that will please the gods more

than if I attend the sacrifice]. इति मन्यसे चेत् पुरोडाशमुजाम् इष्ट-
कर्तुम् इष्टं अन्नकराम् [If you think so, then I say nothing pleases
the gods more than a sacrifice well conducted] 106.

Prose—As in *Prak.*

Eng.—You think that the slaying of the enemy is better
for the satisfaction of the gods]. Sacrifice is more suited to
further the wish of those who eat the offerings in fire 106.

Beng.—तुमि ह्यतो मन्ये करितेह देवगण तुष्टे ह्येवेन अतएव
यज्ञे वापरा अपेक्षा अरिवधे अधिकतर प्रशस्त । किञ्च यज्ञ ह्येते
देवगण यत् तुष्टे इन् तत आर किञ्चतेहै नहै । १०७ ।

Expl—It is true the gods will be gratified if Sisupala's
killed ; but nothing can equal the satisfaction they derive
from a sacrifice well performed. Also see *Prak.*

Malli.—ननु मुह्यन्कार्यान् सुरकार्ये षलीयः इत्यन्तं मन्यसे इति^१ ।
'नाकिना' इवानां 'म्रीतये' अरिवधः 'येयान्' प्रमत्ततः ["प्रमत्तस्य ऋः" इति
दादिः] 'इति मन्यसे' चेत् तर्हि 'पुरोडाशमुजाम्' इतिर्भोजिनाम् । अतएव नाकि-
नाम्^२ । 'इष्टम्' अर्पितं कर्तुम् [इष्टे. कर्त्तव्ये ऋः] 'इष्टम्' इतिः यागः इति
यावत् [यज्ञिर्भावे ऋः । "वचिन्वपि—" इत्यादिना सम्प्रसारणम्] 'अन्नकराम्'
अतिपर्याप्तम् [अन्नयादासुप्रत्ययः] । शत्रुवधात् अतिप्रियवती याग एव नाकिनां
मुह्यपि (१) शत्रुवधस्य मुह्यत्वात्^३ इति भावः ॥ १०६ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Well, the cause of the gods has preference over the
cause of a friend—on this he says मन्यसे &c. 2. Hence नाकिनाम्
(He means to say that पुरोडाशमुजाम् means नाकिनाम्) । 3. This
is obscure. The correct readings are difficult to get at.

Sara.—त्रिदशालम् आद्यदमनं देवानां म्रीतये मन्यं, किन्तु यागः सुसम्पन्नो-
यामधिकं म्रीतिं अरिश्चति ।

सन्तः मन्त्रजिह्वेण यत् लुहति [They do indeed ; for that it is which goes by the name Amrita. This much coveted Amrita has no separate existence from what the sages offer in fire at sacrifices]. You forget that Amrita was got from the ocean by churning—मन्दरपुत्रमधुमिताभोधिवर्षणा शोभा एव [True, the Puranas say so, but that is a mere fancy of the poets. It makes a grand story to say that the Mandara was made into a churning rod, the ocean itself being the churning pot and the poet in Vyasa got the better of the historian in him with the result that this fine story has been foisted upon a credulous public]. 167.

Prose—As in *Prak*.

Eng.—What the wise cast into the fire is known as *Amrita*. The description of the sea agitated by the *Mandara* as a churning rod is but a charm (i. e. a charming piece of poetry). 417.

Beng.—साधुरा अग्निंते वे आहति प्रदेष करेन ताहारइ नाम अमृत । मन्त्रके नगु करिया सागरके महन करा हईयाहिन । एहरूप वर्णना केवल एहेर शोभाएर छत्र सनेह नाई । १०१ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak* above.

Malli—तथापि अमृतानि तेषां दीवानां किमेभिः पिष्टमद्यमलीमने, अत आह अमृतमिति^१ । 'अमृतं नाम सन्तः विद्वांसः मन्त्रा एव जिह्वा दीयां तेषु 'मन्त्र-जिह्वेण' अग्निषु ["मन्त्रजिह्वः मन्त्रजिह्वः मुजिह्वो ह्यव्यवाहणः" इति वैजयन्ती] 'यत्' पुरीडायादिकं 'लुहति' । तद्देव इति शेषः यमदीर्घसम्भवात्^२ । 'मन्दर' एव 'पुत्रः' मन्त्रदन्तः ["पुत्रमधुमिताभो" इत्यादिना अग्निर्घो निपातनात् निहम्] । तेन 'पुत्रमित्य' महितस्य अन्धीधेः वर्षणा शोभा एव अलहारः एव । अग्निमन्त्रेण अमृतमुत्पादितम् इति यतः कीर्त्तिमात्रम्^३ अतो इतमेव अमृतम् इति भावः [वाक्या-र्थयोः द्वन्द्वितुमग्रावात् वाक्यार्थद्वन्द्वकं काव्यलिङ्गमलहात्^४] ॥ १०० ॥

NOTE ON MALLI

1. But the gods eat Amrita, eating of pounded rice is no *temptation* to them.—*on this he says* अमृतम् इ. 2. *यद् अतः तद्*

being correlatives, तदेव remains to add. 3. More descriptive embellishment. 4. The अलङ्कार is काव्यलिङ्ग of the kind in which the reason is contained in the sense of a sentence, because here the senses of the two sentences are related as cause and effect.

Sara—यज्ञियं इविरिव अद्यतम् । सागरमन्यनाद्दुदपद्यत तदिति तु कविकल्पनामात्रम् । Also see Malli—“अग्निमन्यनेन... अद्यतम्” ।

OHAROHA

1. अद्यतम्—अ + क्त भावे अत death, अविदमानं अतं मरणमख्यात्, अङ्— ।

2. नाम—अव्यय in the sense of प्राकाशम् ।

3. यत्—उत्तरवाक्यगतत्वेन उपादानात् न तच्छब्दव्यपेक्षा । See Malli “तदेवेति शेषः &c.”

4. मन्त्रजिह्वेभ्यु—मन्त्रा एव जिह्वा आस्तादसाधनानि एषाम् मन्त्रजिह्वाः those of which the mantras are tongues, i. e. fire. अङ्— । तेषु । अग्निं भोजी । Fire does not eat unless the offering is accompanied with a suitable mantra. Hence as the mantra allows him to eat, it is supposed to be his tongue. The वैजयन्ती quoted by Malli supposes the flames also as tongues. This agrees more with popular knowledge. Under सप्तजिह्व the वाचस्पय्य has “काली कराली च मनीषवा च सुलीहिता या च सुभ्रुववर्णा । उषा प्रदीपा च रूपीटयीनिः सशैव फौलाः कथिताश्च जिह्वाः ॥”

5. जुहति—जु + क्त अति they offer, जुहोति, जुहाव—जुहवाचकार &c., हीयति, अहीयोत् ।

6. शोभा—शोभते अनया इति अम + अङ् करणे शोभा निपातनात् । Or शोभयति इति अम + षिच् + अच् कर्त्तरि स्त्रियाम् शोभा embellishment.

7. मन्दर &c.—रुम सञ्चलने + क्त कर्त्तरि आदि कर्मणि रुमः the churning rod. रुम अन्तर्भावितव्यर्थे + क्त कर्मणि रुमित disturbed, churned. अर्थाणि धीयन्ते अग्निं अग्नेधिः सा, उपपद्यतम्— । वर्ध + षिच् स्वार्थे + युच् भावे वर्धना description. मन्दररूपः रुमः मन्दररुमः, कर्मधा— like शाकपार्थिव । तेन रुमितः, इतत्— । तादृशः अग्नेधिः, कर्मधा— । तस्य वर्धना, इतत्— ।

The rule “चुम्भान् —” in full is “चुम्भान्-भ्रान्त-लघ-विट-विरिञ्चि फाळ-वाटानि मय्य मनस्-तमस्-सङ्ग-अविस्पष्ट-स्वर-अनायास-भृशेषु”—चुम्भ &c, are obtained by निपातन in the senses मय्य &c That is to say चुम्भ without इट is correct if the sense is मय्य, otherwise we must have चुम्भित इट । मय्य is the churning rod, the derivation being मय्यते अनेन इति मय्य + घञ करणे ।

ॐ Voice—अन्तेन. (तेन मूयते) सङ्घि इयते वर्धनया शोभया .. (मूयते) ।

सद्विष्ये शतमागामि सूनोस्त इति यत्त्वया । ५०००००००
प्रतोक्ष्यं तत् प्रतोक्ष्याये पित्रवस्रे प्रतियुतम् ॥ १०८ ॥

Prañ—प्रतोक्ष्याये पित्रवस्रे यत् प्रतियुतं तत् प्रतोक्ष्यम् [There is again another consideration for which you can not war upon just now He like Yudhi. hthira is the son of your father's sister Do you not remember your promise to her? That promise holds you back from war] What promise do you mean!—सूनो ते शतम् आगामि सद्विष्ये इति [You promised her at Sisupala's birth that you would overlook a hundred of his misdeeds again t you I know his offences are many, but that figure is not yet reached] 108

Prose—प्रतोक्ष्याये पित्रवस्रे “ते सूनो शतम् आगामि सद्विष्ये” इति यत् त्वया प्रतियुतं तत् प्रतोक्ष्यम् ।

Eng—“I shall stand a hundred wrongs from your son”—this, that was promised by you unto the revered sister of your father, has to be respected 108

Beng—“अपनारं पूत्रं एकशत अपद्राधं आनि कर्त्तुं कर्त्तव्यं”—तोनारं पूत्रं पित्रवस्रे निकटे सूनो एते अशोकं कर्त्तव्यं । तदनुसारे तोनारं कर्त्तव्यं कर्त्तुं उचितं । १०८ ।

Expl—There is another consideration against war just now You promised to excuse Sisupala a hundred wrongs The hundred is not yet complete Also see *Prañ* and *Eng* 108

Malli — वातादा प्रतिपन्नं कश्चिद्दुःखरसवाति इत्याह सङ्घिष्ये इति । प्रती
 स्यादे' पूजयै ["पूज्यं प्रतीक्ष्य" इत्यमरः] 'पिबन्वन्ते पिबन्वित्ये' ["विनाश
 स्रसपयो" इति विकल्पादमुक्तमात्र । "मावपिबन्वन्ते स्रसा" इति धत्वम्] 'ते
 तव' श्लो' इतम् आगीसि' अपराधान् ["आगीऽपराधी मनुष्य" इत्यमरः] 'सङ्घिष्ये'
 सीटाह 'इति यत् तदा प्रतिदुर्गं प्रतिजातं 'तत् प्रतीक्ष्य' प्रतिपालनीयम् । अथवा
 मरुदीश्वरस्यात् इति भावः ॥ १०८ ॥

NOTE ON MALLI.

1. There is a certain insurmountable obstacle to your
 marching out—this is what he says by सङ्घिष्ये &c.

Sara—अथ शिशुपालवधे "अपराधप्रतमस्य सङ्घिष्ये" इति प्रतिज्ञाभावे
 नास्तीति । तद्विरुद्धायात् ।

three compound forms, viz, मातृवसा यद्यै elided & compulsory ;
मातृवसा, मातृ वसा (यद्यै retained & optional)

6 प्रतिश्रुतम्--प्रति + श्रु + ङ कर्मणि promised Sisupala was
born with three eyes and four hands A voice came from the
sky that the boy will be killed by the person on whose lap the
extra hands and the third eye will disappear Soon after
Krishna came to see the boy and on his lap the monstrosities
disappeared At the instance of his aunt Krishna promised to put
up with a hundred wrongs by Sisupala. See under, Canto I sl75

Also compare—"धिदिपञ्जकुक्षे जातस्त्रयश्च एव चतुर्भुजः । रामभारावसद्वर्ष
रराम च ननाद च ॥ अन्तर्भूतं ततो भूतमुवाचेदं पुनर्वच । यस्योत्सङ्गे गृहीतस्य
भुजावभ्यधिकाङ्गुली । पतिपत्यं चितितले पञ्चश्रीपांविधोरगी । हतीयमेतद्वालस्य
खलाटस्य तु लीचनम् । निमज्जिप्यति यं द्रष्टुं सोऽप्य न्यनुभंविष्यति ॥ ततश्चेदि
पुरीं प्राप्नोत्सङ्घञ्जनाद्गौ यादवी यादवीं द्रष्टुं स्वसारं तो पितृकदा ॥ भाभ्यश्च
तो तदा शोरो प्रीत्या चाभ्यधिकं तत । पुत्र दामीदरोत्सङ्गे दीवी न्यदधात्
स्वयम् ॥ न्यस्तमावस्य तन्वाद्भुजावभ्यधिकाङ्गुली । पेतगुप्तश्च नयनं न्यमज्जत
खलाटजम् ॥ तद्द्रष्टुं व्यथिता वस्ता वरं ज्ञापयामासत । शिद्यपालस्यापराधान्
चमेधास्त मद्वावस । अपराधमत चाभ्य मयाहस्य पिब्वस । पुत्रश्च ते
वधाहंश्च मां त्वं शोके मन ज्ञया ॥"—*Mahabharata, Sabhaparian*

7 Voice— सद्यप्यन्ते त्वं प्रतिश्रुतवान् तेन प्रतीक्ष्येण (भूयते) ।

तीक्ष्णा नारुस्तुदा बुद्धिः कर्म शान्त प्रतापवत् ।

नोपतापि मनः सोम वागिका वाग्मिनः सत ॥ १०८ ॥

Prak—True but think of his misdeeds—सत बुद्धि तीक्ष्णा
चरन्तुदा न [Think of his misdeeds by all means, but let not the
thought urge you on to heart-rending deeds] This cannot
be helped—सत, कर्म प्रतापवत् (अपि) शान्तम् [The wise have to
adopt, now and then, acts of repression, but they do so in the
most inoffensive manner possible] But my mind constantly
dwells upon his iniquities—सत मन सोम अपतापि न [The mind of
the wise is sensitive to wrongs undoubtedly, but it avoids,
hurting others] I think you are asking too much of me—

Malli.—यामायाः प्रतिपत्न्यः कश्चिद्दुस्तरस्तासि इत्याह सद्दिव्ये इति । प्रती-
 च्चार्ये पूज्यायै [“पूज्यः प्रतीत्य” इत्यमरः] ‘पितृश्वसे पितृभगिन्यै’ [“विभाषा
 स्वसृपत्न्यौ” इति विकल्पादनुगभाव । “मातृपितृभ्यां सृसा” इति पलम्] ‘ते’
 तत्र ‘सूनीः शतम् आगांसि’ अपराधान् [“आगीऽपराधी मनुष्य” इत्यमरः] ‘सद्दिव्ये’
 सोढाहो ‘इति यत् लया प्रतियुतं’ प्रतिघातं ‘तत् प्रतीत्य’ प्रतिपालनीयम् । अन्यथा
 महादीपकरण्यात् इति भावः ॥ १०८ ॥

NOTE ON MALLI.

1. There is a certain insurmountable obstacle to your marching out—this is what he says by सद्दिव्ये &c.

Sara.—अथ शिशुपालवधे “अपराधशतमस्य सद्दिव्ये” इति प्रतिज्ञामद्वसे
 पात्रीति । तदिरमाप्तात् ।

OHARSHA.

1. सद्दिव्ये—सह + छट् ए I shall put up with. सद्दिव्ये सद्दिव्ये, सद्दिव्यते,
 असद्दिव्यते ।

2. शतम्—Always singular. Qual. आगांसि । “विश्वव्याया. सदैकले”
 इत्यमरः ।

3. प्रतीत्यम्—प्रति + ईच् + ष्यत् कर्मणि has to be respected.

4. प्रतीत्यायै—See above. Qual. पितृश्वसे । For प्रतीत्य is the
 sense of पूज्य compare “भक्तिः प्रतीत्येषु कुलीचिता ते”—Raghu.

5. पितृश्वसे—स्वसृ sister. पितुः सृसा पितृश्वसा father's sister,
 इतत्—। तस्ये । “प्रत्याह्वां युवः पूर्वस्य कर्ता” इति सम्प्रदानत्वान् चतुर्थी ।
 Malli's rule “विभाषा—” means that when स्वसृ or पति is the उत्तर-
 पद the षष्ठी in the preceding uterine connection is optionally
 retained, i. e. there is अस्त्यक् of षष्ठी as in पितृश्वसा and also अस्त्यग-
 भाव—ab-ence of अस्त्यक् i. e. लुक्—as here. The next rule “मातृ-
 पितृभ्याम्—” means that स्वसृ always becomes स्वसृ when following
 मातृ and पितृ with the षष्ठी elided. But note that if the षष्ठी is
 retained the पल is optional by “मातृ पितृभ्याम् अन्तरस्थान्” giving
 here मातृश्वसा and मातृश्वसा । Thus the वाक्य—मातृः स्वसा yields

three compound forms, viz, मातृवसा षष्ठी elided व compulsory ,
मातृवसा, मातृवसा (षष्ठी retained व optional)

6 प्रतिश्रुतम्—प्रति + यु + ल कर्मणि promised Sisupala was
born with three eyes and four hands A voice came from the
sky that the boy will be killed by the person on whose lap the
extra hands and the third eye will disappear Soon after
Krishna came to see the boy and on his lap the monstrosities
disappeared At the instance of his aunt Krishna promised to put
up with a hundred wrongs by Sisupala. See under, Canto I ८75

Also compare—“वेदिरानकुले जातस्त्राच एव चतुर्भुजः । रासमारवसद्वरं
रसम च ननाद च ॥ अन्नमूर्तं वतो भूतमुवाचेदं पुनर्वचः । यस्मिन्सद्रे गृहीतस्य
सुजावभ्यधिकानुभौ । पतिशतं चितितले पञ्चश्रीपांबिबोरगौ । हतौयमेतदाद्यस्य
खलाटस्य तु लोचनम् । निमज्जिष्यति यं दृष्ट्वा सोऽस्य मधुर्भविष्यति ॥ ततश्चेदि-
पुरीं प्राप्नोःसद्वरंननादंनौ यादवौ यादवौ द्रष्टुं स्वसारं तौ पिबुमदा ॥ साभ्यर्च-
न्ती तदा बोरी प्रीत्या चाभ्यर्चिक ततः । पुत्रं दामोदरोत्सद्रे देवी रुन्दधात्
सदम् ॥ नक्षमावस्य तणाङ्गे भुजावभ्यधिकानुभौ । पततुक्ष्मं नयनं नमन्तत
खलाटजम् ॥ तद्दृष्ट्वा व्यथिता दत्ता वरं लक्ष्मणावतः । शिष्यालस्यापराधान्
चमेदास्तु महावचः । अपराधशतं क्षाम्य मयाह्यस्य पितृवसः । पुत्रस्य ते
वधाङ्गस्य मां त्वं शोके मनः कृपाः ॥”—*Mahabharata, Sabha-parvan*

7 *Voice*—सद्विष्यन्ते त्वं प्रतिश्रुतवान् तेन प्रतीक्ष्येष (भूयत) ।

तीक्ष्णा नारुस्तुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत् ।

नीपतापि मनः सोम्य वागिका वाग्मिनः सतः ॥ १०६ ॥

Prak—True, but think of his misdeeds—सतः बुद्धिः तीक्ष्णा
चरन्तुदा न [Think of his misdeeds by all means, but let not the
thought urge you on to heart-rending deeds] This cannot
be helped—सतः कर्म प्रतापवत् (अपि) शान्तम् [The wise have to
adopt, now and then, acts of repression, but they do so in the
most inoffensive manner possible] But my mind constantly
dwells upon his iniquities—सतः मनः सोम्य उपतापि न [The mind of
the wise is sensitive to wrongs undoubtedly, but it avoids,
hurting others]. I think you are asking too much of me—

सत वाग्निन वाक् एका [Above all these rests the great truth that what the wise say, is unalterable From no consideration can you back out from your promise] 109

Prose—As in *Pral.*

Eng Of the wise, the intellect is sharp but not rending vitals (of others) , deeds are mighty but peaceful , the mind is spirited, but not tormenting (others) , when speaking, the speech is inviolable 109

Beng—साधुशुणेर एक कथा ; आर बुद्धि तीव्र किञ्च परेर मर्त्य-पीडा करे ना, कार्या महं अथच प्रशांश, मन अतिमानो किञ्च अनोर तापदायक नहे । १०९ ।

Expl—Your intellect is keen, but do not employ it to cut others to the quick , your deeds are mighty, let them be peaceful as well , your mind is spirited but let it not be directed to oppress Above all remember that the words of the great are inviolable 109

Malls—सत्यमग्निं प्रतिश्रुते किन्तु अस्य अन्वयत्वात् औदर्यत्वादिपि जिह्वासितम् । अत आह तोच्छेति^१ । 'सत' सत्पुरुषस्य 'बुद्धिं वोच्या' निशिता । स्यादिति विद्धि इत्यध्याहारः । एवमुत्तरवापि^२ । तथापि अहं तुदतोति 'अरुनुदा' शब्दवत् मर्मच्छेदिनी 'न' भवेत् । अहिंसयैव पर पीडयेत् इत्यर्थः । 'कर्म' व्यापारः 'प्रतापवत्' तेजसि भयदं स्यात् तथापि 'शान्त' स्यात् । न तु मिह्यादिवत् हिंस' भवेत् इत्यर्थः । 'मन' चित्त 'सौम' अभिमानोप्य' स्यात्, तथापि उपतापयति इति 'उपतापि' अन्वयादिवत् परमन्वापि 'न' स्यात् । 'वाग्निन' वक्तु 'वाक् एका' एक-रूपा स्यात् । वाग्नी मन्वमेव वदेत् इत्यर्थः । अत सत्यमन्वस्य प्रतिश्रुतार्थद्वानि-अनर्हा^३ इति भावः [अथ प्रकृतयो वाच्य' अमृततायां बुद्धिकर्मममसाद्य तुल्यधर्मात् (१) औपन्यासनात् दीपकालाहारः । "प्रकृताप्रकृतानाञ्च साम्ये तु तुल्यधर्मतः । औपम्यं गमने यत्र दीपकं तद्विगमने" इति लक्षणात् । बुद्ध्यादीनां शास्त्रादि व्यतिरेकी (१ व्यतिरेकीऽपि) व्यप्यत ॥ १०९ ॥

NOTES ON MALLI.

1. There is my promise, true; but I am thinking of renouncing it because of his wildness and arrogance; on this he says शीघ्रा &c. 2. "यादिति विद्मि" has to be supplied here; similarly also in what follows. 3. Deviation from promise is unjustifiable in the truthful. 4. Here the चण्डहार is दीपक because comparison is understood from the common attributive of वाच् which is the प्रकृत and बुद्धि, कर्मन्, मनन् which are अप्रकृत। The definition is—दीपक is that in which resemblance is understood from the common attributives.

Sara—सर्वं यद्वाच्यते तद्वाच्यतेनेव इति संश्लेष्य शिष्यपात्रसम्बन्धे मनसु उप-
तापित्वं बुद्धेरदनुदत्तं कर्मण्यधीरत्वं प्रगमय ।

GHARCHA

1. चरन्नुदा—चरन्नु vitalis मर्म। चरः तुदतीति चरन् + तुद + ख् +
कर्त्तरि श्रियाम् चरन्नुदा rending the vitals, उपपदतम्—। For rules
see under विपुलुदस्य, sl. 61.

2. प्रतापवत्—प्रतापवन्नेव इति प्र + तप + घञ् करणे प्रतापः majesty
प्रतापः अक्षि अक्षिन् इति प्रताप + मतुप majestic.

3. उपतापि—उपतापयतीति उप + तप + षिच् + षिनि कर्त्तरि ताश्दीक्ये
oppressing.

4. शीघ्र—उष्णम् steam, hence spirit, उष्णत्वा गच्छ वर्धमानं शीघ्र
spirited.

5. एका—One, i.e., does not change. Malli's एकदपा means
एकं रूपम् आकारः अस्याः ।

6. वाक्मिन्.—वाक् अस्मि अस्मि इति वाच् + श्मिनि मत्वर्थं वाक्मी one who
speaks. The मत्वर्थेति is here संसर्गे। If प्रशंसायाम् then वाक्मी is one
who speaks well, i.e., an eloquent speaker. For the different
senses of मत्वर्थेति affixes compare "भूमनिन्दा प्रशंसायु निन्दायोरित्येतिमायमे ।
संसर्गोऽस्तिविषयायां भवति मतुवादयः ॥"

7. गतः—र्यम् + गच्छ कर्त्तरि गन् that which exists. But every-
thing exists; hence, गन् is one of laudable existence, a sage. तस्य ।

नियतकालावधानम् 'अप्राप्य भवान् अपि न चलम्' शब्दी न । तथा च उदा अपि कीर्तिरेव अन्यत् न किञ्चित् फलं स्यादिति भावः ॥ ११० ॥

Sara—आत्मकता प्रतिग्रामपेक्ष्य युक्ता चेदवधि कालप्रतीया तन्मानव युधिष्ठिरस्य आज्ञानम् ।

CHARCHA

1. स्वयम् &c —स्वयम् is an अव्यय meaning आत्मना । प्र+सद+घञ् भावे प्रसाद or प्रासाद । प्रसाद *favour*, (Sisupala) also clearness *brightness* (day), प्रासाद a mansion स्वयं कृत स्वयकृत done of own motion इतत्— । स्वयकृत प्रसाद अस्य one favoured spontaneously (Sisupala) also one brightened up of his own accord (day); बहु— । तस्य । Qual तस्य and अङ्ग Sisupala did not ask for the favour but his mother and so the favour was not strictly speaking स्वयकृत ।

2 तस्य अङ्ग —शेवि शब्दी, related to अन्ताय ।

3 भानुमान्—भानु a ray, भानव सन्ति अस्य, बहु— । The epithet shows that the प्रसाद was done through the भानु ।

4 समयावधिम्—सम् सम्बन्ध अयने गच्छति इति सम्+अय+अच कर्त्तरि समय *engagement* (Sisupala) also *time* (day) अय+घा+क्वि मात्रे अवधि limit, end समयस्य अवधि, इतत्— । तम् । समय in the case of Sisupala is reaching a hundred wrongs, for the day it is reaching the end of the journey, i.e., half the circuit of the heavens

5 अप्राप्य—प्र+आप+ल्यप् प्राप्य having reached न प्राप्य, नञ् तत्— ।

6 अन्ताय—अलंयोगे चतुर्थी । अन्त is नाश (Sisupala) also अवसान (day)

7 चलम्—अव्यय meaning here समय । Qual भवान् and भानुमान् । न चलम् implies *incapacity* The incapacity is *moral* in the case of भवान् and *physical* with respect to भानुमान् ।

8 भवान्—भातीति भा+उवतु कर्त्तरि &c See ante

9 Voice— । भानुमता भवता (भूयते) ।

Expl—While we are preparing for our journey to Indra-prastha let expert spies go out to Mahismati and take measure of Sisupala's strength Also see *Eng* and *Pral.* above 111.

• *Malli*—तां किमयम् उपेत्य एव ? न इत्याह कृत्वति¹ ; किन्तु 'कृत्वविद' कार्यज्ञा विधिज्ञाय (? विधिज्ञा कार्यज्ञाय) । प्रविधीयन्ते इति 'प्रविधय' रूढचारिण्य ["प्रविधिर्गूढपुरुष " इति हलायुध] । तरन्ति एभि इति 'तीर्थानि' मन्नाद्यष्टादशस्थानानि जलावताग्र्य ["यीनौ जलावतारी च मन्नाद्यष्टादशस्यपि । पुण्यधेने तथा पात्रे तीर्थे स्यात्—" इति हलायुध] । तेषु 'अन्त पदं' स्थानं चेपञ्च 'कृत्वा महत' दुरवगाहस्य पूज्यस्य च (? पूज्यस्य दुरवगाहस्य च) 'विधिपन्' शब्दुरेव 'अन्त' तस्य 'तल' स्वरूप प्रमाणमिति यावत् ["अन्तश्चपयोरस्त्री तलम्—" इत्यमर] 'विद्वाद्बुधन्तु' विदन्तु [विदज्ञाने । लोट । "विद्वाद्बुधन्वित्यन्तरस्याम्" इति विकल्पात् आम्बल्ययनिपात] । अन्तश्च इव शब्दो हततीर्थस्य सुपवेगत्वात् प्राक् अन्त प्रविज्ञ परीक्ष्य² इत्यर्थ । श्लिष्टपरम्परितरुपकम् ॥ १११ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well then is he to be left alone altogether ? On this he says 'No' by कृत्वा &c 2. People can easily go down a big piece of water by first making landing places, so our enemy too can be easily measured by obtaining footing among his trusted officers, hence he has to be scrutinised by getting within

Sara—See Malli "अन्तश्च परीक्ष्य" ।

CHARCHA

1. कृत्वविद—कृ + क्त्वा कर्मणि कृत्व the injunctions of the Sastras विधि (विधिपन्) also कार्य work (अन्तम्) । कृत्वं जानन्ति इति कृत्व + विद + क्त्वा कर्त्तरि, उपपदतन्— । It means—those who know what the Sastras say (विधिपन्), i.e., aware of the duties of a spy, also those who know how to make a landing place properly (अन्तम्) ।

2. तीर्थेषु—तरन्ति एभि इति तु + धक कर्त्तव्ये औषादिक तीर्थानि the

eighteen principal officers (विद्विषत्) also landings तेषु । At the Tirthas अधि ७मी । The Tirthas are 18 in परपक्ष and 15 in स्वपक्ष । Compare पक्षतन्त्र—“रिपोरष्टादशेतानि स्वपक्षे दश पक्ष च । विभिक्षिभिरविश्रायैर्वैक्षि तीर्थानि चारको ॥ मन्त्रिपुरोद्धितसेनापतिदुवराजदौवारिकान्तर्वेशिकप्रमानृषनाहर्भुंसन्निधातप्रदेहशाध्यसकोषाध्यसपारिषदबलाध्यसदुर्गपालप्रोक्तटध्व्याटविकादयः परपक्षे । एतेषां भेदेन रिपुं साध्यते ॥”—*Panchatantra*.

३ चक्षुः—Into the affairs (विद्विषत्), under water (चक्षुः) अधि ७मी ।

४ प्रविषयः—प्र + नि + धा + क्ति कर्मणि प्रविषि spy “नेर्गद्वदपु—” इति चत्वरम् । प्रविषि spy (विद्विषत्) also workmen employed (चक्षुः) ।

५ पदम्—Place footing(विद्विषत्), also stop (चक्षुः) The spies have to worm themselves into confidence, this is how a पद is obtained

६ विदाडुर्बन्तु—विद + धाम् + क्त + लोट् चक्षुः let them know वेत्ति—वेद, लोट् वेत्तु—विदाकरोत् &c विवेद—विदाश्कार ।&c., वेदिष्यति, चवेदीत् । विद of the दिवादि and रुधादि class is चक्षि, the root वेद् । “तुदिं तुदिं विद्यति विन्त इत्यपि” इत्यनितकारिका । The rule “विदाडुर्बन्तु—” means that धाम् is attached in all the लोट् विभक्तिः

७ महत्—महत् great पूज्य (विद्विषत्), also दुरवगाह (चक्षुः) । तस्य ।

८ तलम्—तल is स्वरूप or प्रमाण । This appears to both विद्विषत् and चक्षुः ।

९ विद्विषत् &c —वि + द्विष + शब्द कर्मणि विद्विषत् enemy स एव चक्षुः, कर्मधा—like शाकपार्थिव (रूपक कर्मधा—) । Also विद्विषत् चक्षुः इव उपमित कर्मधा—तस्य । Malli recognises both these forms of samasas, witness चक्षुः इव शब्दो which takes it as an उपमित कर्मधा, also शत्रुदेव चक्षुः शिष्टपरम्परितरूपकम् which assume a रूपककर्मधा— ।

१० Voice—कृत्यविधिः प्रविषिभिः विदांक्रियताम् ।

अनुत्सूत्रपदन्यासा महृत्तिः सूत्रिबन्धना ।

शब्दविद्येव नो भाति राजनोतिरपस्पशा ॥ ११२ ॥

Prak.—I do not expect much from the spies—चपक्षशा राजनोति नो भाति [State-craft can make no headway without spies]

If we work in accordance with the Sastras, the necessity for spies disappears—अनुत्पन्नपदव्यासा (अपि) नो भाति [Even then you have to depend upon workers, and the spies are an indispensable set of workers] But suppose the regular officers are paid liberally, no need for spies will then arise—सदृत्ति (अपि) नो भाति [The work of spies is of a peculiar kind, and cannot be expected from regular office however well they may be paid] But suppose the usual pay is supplemented by periodical grants—सन्निवन्धना (अपि) नो भाति [Even permanent grants to the regular officers cannot render them as serviceable as spies] I have not seen so much importance attached to a single item any where else—अपद्यया मद्द्विधा इव [Why in the science of grammar, the same pre-eminence is given to the पद्यम् chapter of the मात्रः। You know that very well Omit that chapter and the science becomes useless in spite of its सन्निवन्धनम् called the मात्रः, in spite of its सदृत्ति known as the काशिका, and not with standing its अनुत्पन्नपदव्यास of Jinendrabuddhi which goes by the name मात्रः] 112

Prose —अनुत्पन्नपदव्यासा सदृत्ति सन्निवन्धना राजनीति अपद्यया मद्द्विधा इव नो भाति । ११२ ।

Eng —king's policy (even) with no steps taken outside the tents and with handsome salaries and permanent grants to the employed, does not succeed (Or—appears to me) without spies like the science of grammar, with its splendid Bhashya, its fine Vritti and its Nyasa in which no word is outside the Satras, but without the Paspasa chapter of the Bhashya 112

Beng —शब्दविज्ञान যেমন তাদৃশ উপাদেয় ভাষ্যগ্রন্থ, তেমন যুদ্ধের বৃত্তিগ্রন্থ, ও পাণিনির শব্দ হইতেই সমস্ত পদ সাধন প্রবৃত্ত হইল গ্রন্থ থাকিতেও ভাষ্যের গম্পশ নানক প্রধান অধ্যায় ছাড়িয়া দিলে শোভা হীন হয়, সেইরূপ রাজনীতি শাস্ত্রগ্রন্থকারে চালিত হইয়াও ভূতগণের যথোচিত

वेदन दिवा ७ निवृत्त लोकदिगके, कार्योत्र शेषे चिरहारी छुदिनान
अङ्कति करिदा७, यदि चर निवृत्त ना कवे तवे शोभा पाव ना । ११२ ।

Expl.—A system of spies is essential to state craft. No
foreign policy will succeed without it even though conducted on
the best approved line and with the most judicious employment
of men and money. Also see *Prak* and *Eng.* above.

Malli.—आवग्रकञ्चैतदित्याह अनुदिति । 'अनुद्वरः' सुद्धासुः नोतिमान्-
विद्वद्भ्यः 'पदन्त्यासः' एकपदप्रचेपोऽपि सप्तपदवद्वातोऽपि इति यावत् । स नास्ति
यस्या सा 'अनुद्वरपदन्त्यासा' नोतिपूर्वकसर्वव्यवहारा इत्यर्थः । अन्य 'अनुद्वर-
पदन्त्यासा' अनुद्वरपदन्त्यासः इत्युपसंख्यानरेपेत्त्येष स्वाचरैरेव सर्वार्थप्रति-
पादकः^१ 'आसः' इतिव्याख्यानपद्यविशेषी यस्या सा तदीक्षा । तथा 'सतो' यथायै
कल्पनया शोभना 'इतिः' भूत्यामात्यादीनाम् आजीविता^२ यस्या सा 'सहृतिः' अन्य
'सतो इतिः' कामिकाप्यम्व्याख्यानपद्यविशेषी यस्या सा ["इतिर्यन्जीवनयोः"
इति वेजनी । (तथा) 'सनि निवन्धनानि' अनुज्ञीव्यादीनां क्रियावसानेषु दणानि
नोद्विरण्यादिशाश्वतपारितोषिकदानानि यस्या सा [एतच्च "दत्त्वा भूमिनिवन्धनञ्च" (?
भूमिं निवन्धनञ्च) इत्येतद्वचनव्याख्याने निताचरायां द्रष्टव्यम्] । अन्य 'सत् निवन्धन'
भावयन्ती यस्या सा । एवमूतापि 'राजनीतिः' राजइतिः 'अपगत. अग्रः' चारी
यस्याः सा 'अपमया' सत् ["यथायैवर्षो मन्त्रयः स्यो इरक उच्यते" इति इत्याद्युष] ।
अन्य 'अविद्यमानः स्यः' शास्त्रारम्भसमर्पकः^३ उदीरानसन्दर्भेऽप्यो^४ यस्या सा
'अपमया' । मन्त्रविद्या' व्याकरणाविद्या 'इव नो भाति' न शोभते । तस्मान् चार-
द्रेयसमावश्रकं तद्विद्वत्स्य राशः अन्वयायत्नान् इति भावः [अत्र 'अपमया' इत्यत्र
तनुकाहवत् इत्यदीरेव द्विष्टत्वात् मन्त्रदेव^५ । सहृतिः सनिवन्धना' इत्यत्र एक-
द्वन्धनवित्तयस्यस्येत् अर्थद्वयः^६ । 'अनुद्वरपदन्त्यासा' इत्यत्र तु उभयमन्धवान्
उभयद्वयः^७ । 'मन्त्रविदेव' इति पूर्वोपमा व्यक्ता एव । तयोः सापेक्षत्वात्
मन्त्र^८] ॥ ११२ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Even the smallest transaction. 2. Securing all pur-

अज्ञातदोषैर्दोषज्ञैरुद्घोष्योभयवेतनैः ।

भेदाः शत्रोरभिव्यक्तशासनैः सामवायिकाः ॥११३॥ ।

Prak.—शत्रो सामवायिका भेदा [The enemies ministers have to be estranged] How?—उद्घोष्य भेदा [By publicly denouncing them as traitors] How is that possible?—दोषज्ञै उद्घोष्य भेदा [This is to be done by people who know their lapses] Where can you get such people?—अज्ञातदोषे अभिव्यक्तशासने उभयवेतने [That is precisely where the spies come in It is they that should enter the services of the enemy taking care that their real character is not detected and then when opportunity occurs expose ministers in high position as above] 113

Prose—अज्ञातदोषे दोषज्ञै अभिव्यक्तशासने उभयवेतने शत्रो सामवायिका उद्घोष्य भेदा । ११३ ।

Eng—The counsellors of the enemy are to be estranged, taunting them through those who are in the pay of both sides, whose guilt is undetected but who know the lapses of others and who have produced documentary evidence 113

Beng—তোমার লোক বাইরা শত্রুর চাকরী গ্রহণ করুক। উহার নিছকের দোষ গোপন করিয়া শত্রুর প্রধান বর্ষচাকরী দিগ্গর দোষ জানিতে থাকিবে ও সময় বুঝিয়া শত্রুর অমাত্য প্রভৃতির দেখা কাগজ ধরাইয়া দিয়া রাজার সহিত তাহাদের ভেদ ঘটাইবে। ১১৩ ।

Expl—Your own officers under disguise, should take service under your enemy, win the confidence of the principal officers of state there and when time comes denounce them as traitors producing documentary evidence. Also see *Prak* and *Eng* above

Malla—न किरलं चारमुखिनं तथान्तर्यामन् अपि तु उपजापयन् कर्षण्यं ह्याह अज्ञातेति । किञ्च 'अज्ञातदोषे' पदे^१ अज्ञातसूक्तमभि 'दोषज्ञै' स्वयं परस्मै^२ अभिव्यक्तानि भेदस्य^३ अये प्रकृतितानि 'शासनानि' तदन्त्यायवि-

yayana were found insufficient. So finally पतञ्जलि made fresh additions distinguished by the word इत्यतः। These are known as इति sutras. Jinendra deems that the इतिस and the उपसंख्यानस are unnecessary, all words being derivable from the सूत्रस alone. His attempt to show this has given us the celebrated work व्यास। Hence the व्यास is here called अनुसूत्रपद।

२ सहाति—वर्तते अनया इति इत+शित् करणे इति livelihood (राजनीति), also gloss, commentary (शब्दविद्या)। सती इति अस्मान् which pays good salaries, बहु—राजनीति), also which has a good commentary (शब्दविद्या)। The commentary is the काशिका written by two grammarians Jayaditya and Vamana, possibly in the fifth century A. D.

३. सन्निवन्धना—निवध्यते अनेन इति नि+वन्ध+ल्युट् करण निवन्धनम् a grant of earth, cattle &c सन्नि निवन्धानि अस्याम् allowing good grants of land &c बहु—। Qual राजनीति। Also, निवध्यते अस्मिन् इति नि+वन्ध+ल्युट् अधिकरणे निवन्धनम् a treatise, Refers to the महाभाष्य of पतञ्जलि। सन् निवन्धनम् अस्मान् बहु—। Qual शब्दविद्या।

४ शब्दविद्या—वेति अनया इति विद्+क्यप् करणे संज्ञायाम् विद्या science शब्दानां विद्या the science of words, i.e. grammar, (तत्)।

५ नी—An अव्यय meaning the same as the negative particle न।

६ भाति—भा+लट् तिप् शिनेत् भाति, अभी, भासति अमाधीन्।

७ राजनीति—राज्ञी नीति the line of policy of kings, (तत्)।

८ अपख्यता—अप्य sp) अपख्यता ख्यता अस्या (५मी) अपख्यता destitute of space बहु—। Qual राजनीति। Also पख्यता is the first chapter of the महाभाष्य dealing with some very important introductory matter अविद्यमान पख्यत अस्याम् अपख्यता divested of the पख्यता chapter' बहु—। Qual शब्दविद्या।

९ Force—। व्यासया सहस्रा सन्निवन्धना राजनीत्या अपख्यता शब्दविद्या चन्दति।

अज्ञातदीपदीपज्ञैरुद्घोषयवेतनैः ।

मेधाः शत्रोरभिव्यक्तशामनैः सामवायिकाः ॥११३॥

Prak.—शत्रो सामवायिका मेधा [The enemies ministers have to be estranged] How?—उद्घोष मेधा [By publicly denouncing them as traitors] How is that possible?—दीपज्ञ उद्घोष मेधा [This is to be done by people who know their lapses] Where can you get such people?—अज्ञातदीप अभिव्यक्तशामने उभयवदने [That is precisely where the spies come in It is they that should enter the services of the enemy taking care that their real character is not detected, and then when opportunity occurs expose ministers in high position as above] 113

Prose.—अज्ञातदीपे दीपज्ञे अभिव्यक्तशामने उभयवदने शत्रो सामवायिका उद्घोष मेधा । ११३ ।

Eng.—The counsellors of the enemy are to be estranged, tainting them through those who are in the pay of both sides, whose guilt is undetected but who know the lapses of others and who have produced documentary evidence 113

Beng.—তোমার লোক বাইরা শত্রুর চাকরী গ্রহণ করুক। উহার নিছের দোষ গোপন করিয়া শত্রুর প্রধান কর্মচারী দ্বিগার দোষ জানিত থাকিলে ও শত্রুর বুদ্ধিগা শত্রুর অন্যত প্রভূতির লেখা কাগজ ধরাইরা দিরা রাজার সহিত তাহাদর ভেদ ঘটাইবে। ১১৩।

Expl.—Your own officers under disguise, should take service under your enemy, win the confidence of the principal officers of state there and when time comes denounce them as traitors producing documentary evidence. Also see *Prak* and *Eng* above

Mall.—न किञ्चल आमुखेन इतालवानम् अपि तु उपजापयति कर्णाय इत्याह अज्ञातदिपः । किञ्च 'अज्ञातदीपे' परे अज्ञातस्वकर्मणि 'दीपज्ञे' स्वयं परममन्त्रे, अभिव्यक्तानि मेधाज्ञैः अथे प्रकटितानि 'शामनानि' वदन्त्याययि-

आसकराणि^४ कूटलिखितानि येषां ते 'समयवेतने' समयत भये स्वामिनि च^५
 'वेतनं भवित्येषां ते समयजीविकायादिभिः भेदानगरवास्यै चरे^६ इत्यथ [“—
 वगतयो वेतनम्” इत्यनर.] 'शपो' सम्बन्धिनः समवायं समवयन्ति' इति 'सामवायिका'
 सहमुख्या सन्निवाद्य [“समवायान् समवैति” इति ठक्] उद्भूय^७ रिपाभिते
 दत्तहृत्वा^८ अस्माभिरिषां लिखितान्येष गृहीतानि इति उच्चैर्दूषयित्वा 'भेदा'
 विघटनीया । ११२ ।

NOTES ON MALLI

1 Intrigue, secret overtures 2 By enemies 3 Of the one who is to be estranged : a. the enemy king 4 Casting suspicion upon his ministers &c. 5 With the enemy king to be estranged and also with the real master 6 By spies residing in the city of the enemy king 7 Join at meetings, become members of a body of men 8 These have lent a helping hand to the enemy

Sara — Seo Malli “न कियत्तम् कर्त्तव्यम्” ।

CHAROHA

1 अज्ञात &c — न ज्ञात अज्ञात undetected, नञ् तत्— । दुष् + घञ् भावे दीप delinquency अज्ञात दीप एषाम् अज्ञातदीपा बहु— । Quali- fies समयवेतन which is used substantively The दीप is समयवेतनता । Their movements should be very cautious giving no chance to the enemy to suspect them as being in the pay of both sides

2 दीपत्रे — दीप here is of the enemy ministers and consists of carelessness & error of judgment &c दीपान् जानन्ति इति दीप + प्रा + क् कर्त्तरि दीपत्रा those who know the lapses, उपपदन्त— । ते । Qual. समयवतने ।

3 उद्भूय — उद् + दुष् + घिष् + क् + घृष् । aving loudly denounced,

4 समय &c — समयी (तमी of सम in the dual) वेतनम् एषाम् समयवतना drawing salary from both बहु— । ते । इया करण । करण
 of the शिवा in शिवा । The word is used substantively, as say

qual चरे understood. उम here becomes उमय because, whenever there is a इति, the word उम takes चयच इतिविषये लिङमयच् । Thus in a समासइति compare उमयवद्विन्देतिना Malli's उमयव is an instance of लहितवृत्ति ।

5. मिया—मिद+यत् कर्मणि to be estranged. Or मिद+घञ् माव मेद estrangement, rupture मेदेन यान्दितया इति मेद+रिच्+यत् कर्मणि ।

6. चमियत् &c—चमि+वि+रुह+त् कर्मणि चमियत् exhibited. मास+स्युट् करणे मासन् letter चमियत् मासने, बहु—। से । Qual उमयवद्वे । Malli has मासन् दीषाम् । He connects दीषाम् with मासन्म् and has मेदे षडो । The idea is—A certain minister writes something to the चर, taking him for an honest man. Unfortunately the writing is loose and ambiguous and capable of being twisted into something of a compromising character. The letter is a मासन् to the चर (मेदे षडो) । He takes up his मासन् to the enemy king and denounces the minister. Next suppose there is no कर्मविवक्षा in चमियत्, the छ is then कर्त्तृ, the meaning being 'disclosed', 'revealed', 'out' &c चमियत् मासन् दीषाम् then means—whose correspondence is out.

7. सामवायिका—समवयलि एषु इति सम्+चव+र+घञ् चमिक्करणे समवाया assemblages. समवायन् समवयलि इति समवाय+ठक् सामवायिका those who attend assemblies, members of assemblies, i. e., the लोका referred to in sl 111. In deriving समवाय as above we have overlooked the restriction that घञ् is enjoined after कृत्तृन् words. To avoid this objection we derive it, after Bhanu, thus—समवायने इति सम्+चव+चर+घञ् कर्मणि समवाया those who are summoned, i. e., caused to meet together. It is a body of men. Rest as above.

8. Voice—, सामवायिकान् मिथ्यात् (मवन्) If चरत् &c. have चरुते कर्त्तरि वदोवा then दीषा ..ना मासना वेदना ..सामवायिकान् .. मिथु ।

9. Remark—As a practical illustration of the लैटि here expounded the student may refer to the scene between निहार्दय,

भागुरायण, मलयकेतु and राक्षस in मुद्राराक्षस, Act V, towards the close. For अभिव्यक्तशासन comp. "मलयकेतुः—भागुरायण, दर्शय खल्वम्" &c. The मीढ culminates in "मलयकेतुः (सक्रोधम्)—राक्षस, राक्षस, नाहं विद्रमघाती राक्षसः। मलयकेतुः खल्वहम्। तद्वच्छ सर्वान्ना समाशोयता चन्द्रगुप्तः"।

उपेयिवांसि कर्तारः पुरोमाजातशात्रवीम् ।
राजन्यकान्युपायज्ञरेकार्यानि चरेस्तव ॥ ११४ ॥

Prak.—राजन्यकानि आजातशात्रवीं पुरीम् उपेयिवांसि कर्तारः [It should be so managed that the kings may be all present at Yudhisthira's sacrifice]. Which kings do you mean?—तव एकार्यानि राजन्यकानि [I mean kings who are of the same mind with you and hence inimically disposed towards Sisupala]. How is that to be done?—उपायज्ञैः चरे [Do it by means of clever spies]. 114.

Prose.—उपायज्ञैः तव चरे एकार्यानि राजन्यकानि आजातशात्रवीं पुरीम् उपेयिवांसि कर्तारः । ११४ ।

Eng.—By such of your spies as are resourceful, that host of kings with a common object with you, (Or with the enemy) should be made to go the capital of Ajatsatru. 114.

Beng.—एतद्वत् दृष्टव्यं आनरा हेतुप्रत्ये राक्षसं उद्योगं करितेहि उद्योगं होतारं चरेरा कोपने मणक (Or—विपक्ष) द्राघदर्शके उ उपाय उपस्थापित करारहेवे ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—उपेयिवांसि । किञ्च 'उपायज्ञैः' कार्योपायनपुत्रये, 'तव' चरे-
नीति 'चरे' मुद्राराक्षसि [उपायज्ञैः] 'एकार्यानि' मया सह घटव्यदीक्षणानि
राजन्यकानि समुदायः 'राजन्यकानि' ["श्रीश्रीश्री—" इत्यादिना इत्] अजातशत्रुः
पुरीम् 'आजातशात्रवीं' पुरीम् इन्द्रपल्लम् 'उपेयिवांसि' प्राकृतानि ["उपेयिवांसि—"
अजातशत्रुः इन्द्रपल्लम्, इत्यादि] इत्यादि । अजातशत्रुः इन्द्रपल्लम् इत्यादि ।

इन्द्रप्रस्थे अकारं महत् कार्ये भविष्यति तत् अश्वरथानाव्याजेन सप्तद्वैरागन्तव्यम् इति
गूढं सन्दिग्धं तत्र सर्वे मेलयितव्याः इत्यर्थः ॥ ११४ ॥

Sava—See Malli “इन्द्रप्रस्थे...मेलयितव्याः” ।

OHAROHA

1. उपेयिवांसि—उप+इ+कसु (for विट्) कर्त्तरि उपेयिवन् those
that went. तानि । Pred. to राजन्वकानि । Decline in the neuter—
उपेयिवः उपेयुषी उपेयिवांसि । &c.

2. कर्त्तारः—कृ+लुट् तारस् कर्मणि will be made.

3. आजात &c.—अजातशत्रु is a name of Yudhishthira (See
अजातशत्रुः, sl. 102). तस्य इयम् इति अजातशत्रु+अप् स्त्रियास् आजात-
शत्रवी । ताम् । कर्म of the क्रिया in उपेयिवांसि । आजातशत्रवी was
expected ; we have द्वि in both पूर्वपद and उत्तरपद by “अनुशक्तिकादि-
नाञ्च”. अनुशक्तिकादि being an आह्वयिदण्य ।

4. राजन्वकानि—राजः अपत्यानि इति राजन्+यत् राजन्याः Kshattri-
yas in general. राजन्यानां समूहाः इति राजन्+बुञ् राजन्वकानि groups
of Kshattriya kings. उक्ते कर्मणि प्रथमा । The rule for बुञ् see
under राजकम्, sl. 102. राजन्वकम् itself contains a plural idea
(being a समूह—a group). Hence राजन्वकानि in the plural
implies *different groups*.

5. उपायज्ञैः—उपाय means (Deriv. ante). उपायं जानन्ति इति
उपाय+ज्ञा+क कर्त्तरि उपायज्ञाः those who are conversant with means,
resourceful ; उपपदतत्— ।

6. एकार्यानि—एकः अर्थः प्रयोजननिषाम् एकार्यानि having a com-
mon object, बहु— । This may be interpreted either as “com-
mon with yourself” or “common with Sisupala”.

7. Voice —उपायज्ञाः...अपाः... ।

सर्विशेषं सुते पाण्डोर्भक्तिं भवति तन्वति ।

वैरायितारस्तरलाः स्वयं मतुसरिणः परे ॥ ११५ ॥

Pral.—परे स्वयं वैरायिताः [There your enemies will of their

own accord start a quarrel] Why ?—पाण्डो मुनि भवति सविशेषं मक्तिं तन्वति (सति) [Yudhishtira will publicly show his esteem for you , this your enemies will resent] Why should they ?—तरला मत्सरिण परे [They are a fickle lot , the marks of Yudhishtira's esteem will make them envious and they will start hostilities] 115

Prose —पाण्डो मुनि भवति सविशेषं मक्तिं तन्वति (सति) तरला मत्सरिण परे स्वर्यं वैराधितार ।

Eng Pandu's sons paying special respect to you, your fickle and spiteful enemies will of themselves commence hostilities 115

Beng —सेখানে পাণ্ডুপুত্র बुधिष्ठिर निश्चय तौमार सुविशेष सम्मान करिबेन । ताहा देखिना तौमार कुदहस्र शङ्कण हिंसार अलिना बाहिबे ओ स्वतः प्रवृत्त हईना कलह उगहित करिबे । ११५ ।

Expl See *Eng* and *Prak* above

Malli—मनु तत्र अध्वकेर्नाथि की पुद्गावकाय इत्यामरा तत्रैव मङ्गल कलह बीजं सन्वाद्ययि सविशेषनिधि । 'पाण्डो मुनि बुधिष्ठिरे 'भवति' पुण्ये त्वयि 'सविशेषं यथा यथा 'मक्तिं तन्वति' सति 'तरला' चञ्चला 'मत्सरिण' द्वेषवन् 'परे' शत्रव 'स्वर्यम्' एव 'वैराधितार' वैरे कर्ताट ["शब्दवैरकलह—" इत्यादिना कथं, तत्र कर्त्तारि शुद्ध] ॥ ११५ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well, where is there room for fight in the celebration of the sacrifice ? Apprehending this rejoinder he shows by सविशेषम् &c that is the very place where there will arise a great cause for quarrel.

Sura—तत्रैव मङ्गली बुधिष्ठिरेण भवति विहिता पूजा न सर्पयिष्यन्ति कलहवाक्यानि करिष्यन्ति ।

CHARCHA

- 1 सविशेषम्—वि + शिष + चञ् भावे विशेष distinction. विशेषेण सह वर्तमानं यथा तथा, बहु—। Qual तन्वति।
- 2 सुते—भावे ०मी।
- 3 भवति—भातीति भा + डवत् भवान्। तद्धिन्। See ante.
- 4 तन्वति—तन + शब्द कर्त्तरि तन्वत् showing तद्धिन्।
- 5 वैरायिताः—वैर कर्त्तरि इति वैर + क् + लुट् वारम् कर्त्तरि will commence hostilities. वैरायति, वैरायामास &c वैरायिष्यते, अवैरायिष्यति। Mall's rule in full is "शब्दवैरकलङ्कामकलमेवेभ्यः करणे"—क् + लुट् is attached to शब्द, वैर &c in the sense, "to do it".
- 6 तरला—तरल fickle This explains why मत्सरिणः।
- 7 मत्सरिण—मत्सर envy अन्यदुर्भक्षेण। स अस्ति एवाम् इति मत्सर + इति मत्सर्ये envious
- 8 Voice— . तरले मत्सरिणि परे वैरायिता।

य इहात्मविदो विपक्षमध्ये सहसंघट्टियुजोऽपि भूमुजः सुगः ।
 वन्निपुटकुलादिवान्यपुटैः पृथगंस्त्रादचिरेण भाविता तेः ॥ ११६ ॥

Prak—इह विपक्षमध्ये अचिरेण ते अस्मात् पृथक् भाविता [The result will be that a large number of kings will desert him] None will do that—ये भूमुज आत्मविदः सु ते भाविता [There are many among Sisūpala's partisans who differ from him by nature These will secede] But they have come by their fortune through him—सहसंघट्टियुजः अपि पृथक् भाविता [They will secede, I am sure, though so long they have enjoyed prosperity in common with Sisūpala] Is that believable?—वन्निपुटकुलात् अन्यपुटैः इव पृथक् भाविता [I will give you an example of such defection The cuckoo grows in the nest of the crow along with the young crows But when time comes he knows himself and deserts the companions of his longer days That is just what these kings will do] 116.

Prose—इह विपक्षमध्ये सत्संगद्विपुत्रः अपि ये भूमजः शास्त्रविदः स्युः तेः बलिपुष्टकुक्षान् अन्यपुष्टैः इव अचिरैश्च अस्मान् पृथक् भाविता । ११६ ।

Eng.—Here, among the enemies, kings who know their selves, if there be any, will in no time secede from him like cuckoos from the crowd of crows. 116.

Beng.—शत्रुपालेन एक सजे এই বিপক্ষগণের ঐক্যবৃদ্ধি হইয়াছে । তথাপি ইহাদের মধ্যে বাহাদের আত্মজ্ঞান আছে তাহারা, কোকিল যেমন কাকের দল হইতে সময়ে পৃথক্ হইয়া পড়ে, সেইরূপ এই দল হইতে সমস্ত পৃথক্ হইবে । ১১৬ ।

Expl.—Many of them, however, are aware of their own worth and know that you fully deserve this preference over them. So while others resent it and take up arms, these will stand by or perhaps side with you. Also see *Eng.* and *Prak.* above. 116.

Malli.—किं तेषां सर्वे वैराविद्यन्ते ? न इत्याह य इति । 'ये (?) इह विपक्षमध्ये' मद्रुमध्ये 'सत्संगद्विपुत्रः अपि' चेद्येन सह ऐश्वर्यं गता अपि ["सत्संगद्विपुत्रः" इत्यादिना किम्] 'ये भूमजः' राजानः 'शास्त्रविदः' स्त्रामिजन-विदितः । 'स्युः' । यथा—सायनम्बुपवेदिनः^१ स्युः 'तेः' भूमजभिः 'बलिपुष्टकुक्षान्' ["काकी तु करटारिष्टबलिपुष्टमङ्गलप्रजा." इत्यमरः] 'अन्यपुष्टैः' परभतेः 'इव अचिरैश्च' सद्यः 'अस्मान्' विपक्षमाध्यात् ["अस्मात्—" इत्यत्र अन्यशब्दस्य अर्थ-परत्वात् पृथगादिपयोर्नैऽपि पञ्चमी^२] 'पृथक् भाविता' पृथक् भविष्यति [भावे लुट् । चित्तदिटि षट्तिः] । तेषां किंचित् अस्माभिः सङ्गच्छन्ते (?) इत्यर्थः । [औप-च्यन्दिकं षट्म्] ॥ ११६ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Aware of their own origin. 2. Aware of their own worth. 3. There is पञ्चमी in connection with पृथक् &c. because the rule "अस्मात्—" अन्य stands for all words meaning अन्य ।

Sara—किन्तु तेषां सर्वे एवं न वैरादिष्वन्ते । सन्ति तेषु केचन ये भवतः पूजामनुमोदन्ते ते तु अस्मानि संगच्छन्ते ।

GHARHA

1 आत्मविद—आत्मन् self आत्मानं विदन्ति इति आत्मन्+विद+ङिप् कर्त्तरि आत्मविद knowing their selves, उपपद तत्—। Knowledge of self may be taken in two ways here—(i) Memory of their humble origin, i.e., how from mediocrity they have come by greatness (आत्मिजनवेदिन), (ii) Consciousness of their inferiority to Hari, hence of the folly of resenting that honour was done to Hari (आत्मस्वरूपवेदिन) । The latter seems preferable. The former reminds them of how much they owe to Sisupala and hence tends rather to tighten their union with Sisupala.

2 विपक्ष &c—विपक्ष पक्ष एषां विपक्षा antagonist बहु—। विपक्षाणां मध्यम् इतत्—। तस्मिन् । अधि षमी ।

3 मह &c.—मम्+वष+ङिन् महद्भिः great prosperity मह महद्भिः महसहद्भिः common prosperity सुप्रसुपा । महसहद्भिः इति सहसहद्भिः+युज+ङिप् कर्त्तरि enjoying prosperity together, उपपदतत्—। Comp. सहसहद्भिः with सहवसति in "सहवसतिमुपन्य वै प्रियाया"—*Sakuntala*.

4 भूमण—भुव भुवनं or भुवन्ति इति भू+भुञ्+ङिप् कर्त्तरि Enjoyers of the earth or guardians of the earth, उपपद तत्—। In the latter sense we get भुवन्ति in the परस्मैपद by the rule "भुञ्जीन्वने" ।

5 सु—सु+खद् युष् might be. माण्डवचनात् सन्भावनायां लिङ् ।

6 बलि &c.—बलि offerings बलिमि पुटा बलिपुटा reared by offerings i.e., crows (that eat of the daily offerings made by house-holders इतत्—। तेषां कुलम्, इतत्—। तथात् । पृथक् योनिं षमी । श्या and द्वितीया are also correct See under अद्यात् ।

7 अन्यपुटे—अन्ये पुटा अन्यपुटा reared by others, i.e., a cuckoo (which is reared by the crow), इतत्—। तै । कर्त्तरि श्या ।

8 अद्यात्—इदम् here refers to विपक्षमध्ये । तथात् । पृथक् योनिं षमी । It is not clear why Malli here refers to the rule "अन्यारात्—" । There is a special rule for पृथक्, viz., "पृथक्खिन्नानामिदृतीयाव्यतरस्याम्"

which gives द्वितीया, तृतीया and पञ्चमी in connection with पृथक्, विना and नाम्ना । Mall's reference would have been necessary if this special rule did not exist

9 अचिरं—चिर a long time न चिरम् अचिरम् not a long time नञ्प्रत्ययः—। वीन । अपवर्गे द्वितीया ।

10 भविता—भू + लुट्ता भावे । भविता is the usual form, but the rule "स्यसिञ्चोयुट्तासिञ्चु भावकर्मणोरुपदेशः (अभङ्गवद्दृशा वा चिञ्चदिद् च" directs that in the भाव and कर्मवाच्य when स्य (छट्), सिञ्च (लुट्), सौयुट् (लिङ्) or तासि (लुट्) follow, the roots हुन, यद् हुम and those that end in a vowel in the घातुपाठ, optionally behave as if चिञ्च followed (चिञ्चद्भाव) and take इट् with चिञ्चद्भाव । Thus भू gives भविता (no चिञ्चद्भाव no इट्) or भविता (चिञ्चत् and इट्) ।

11 ते—अनुक्ते कर्मणि श्वा ।

12 Voice— युग्मि अपि ये ममुग्मि आत्मविद्धि भूयत ते ... अन्यपुटा भवितार ।

13 Remark—The metre is औपच्छन्दसिक which is regulated by मात्रा although in our case there is correspondence in syllables also The definition is given as "पर्यन्ते र्यां सद्येव शेषमौपच्छन्दसिकं सुधीभिस्ततम्" on which Narayana remarks— "त्रिषमपादि पौष्ट्य समपादि च अष्टादश मात्रा कार्या"—The first and third lines are to have 16 and the second and fourth 18 matras each. Again a light vowel has one matra a heavy one has two.

Hence the matras in the first line are,—

य इ वा क वि दी वि प च म छे } - 16

Similarly in the third The second line has—

म च सं इ दि यु का वि भू छ क छु } - 18

Similarly the fourth

सहजचापलदोषसमुद्गतचलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः ।

तव दुरासदवीर्यविभावसौ श्लभतां लभतामसुहृद्दणः ॥ ११७॥

Prak.—असुहृद्दणः श्लभतां लभताम् [Let your enemies play the part of locusts]. Where ?—तव दुरासदवीर्यविभावसौ [your prowess is a fire of such intensity that it cannot be approached. In it may the enemies become moths and consume themselves]. How can they act as moths ?—सहजचापलदोषसमुद्गतः असुहृद्दणः [The enemies are restless like moths through inherent fickleness]. Again ?—चलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः असुहृद्दणः [The moths flutter about on getting a weak pair of wings, the enemies have a weak side which is shaken].

Prose—सहजचापलदोषसमुद्गतः चलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः असुहृद्दणः तव दुरासदवीर्यविभावसौ श्लभतां लभताम् । ११७ ।

Eng.—May the host of enemies raised by their in-born short-coming of fickleness, with the side espoused becoming unsteady and weak (also—fluttering the weak wings they have come by) play the part of locusts in the fire of your unapproachable prowess or—in the unapproachable fire of your prowess). 117.

Beng—शत्रुगण निज्जेर चपलता दोषे; तोमार बिरुद्धे दण्डयमान हईराछे । ताहादेर पक्ष तिन हईरा दुर्बल हईरा पड़ियाछे । एकरे तोमार अस्य वीर्यबहिष्ठे उहारा पक्षेरेर मत आखसनर्पण करब ।

Expl.—It is pure fickleness that has urged these enemies against you ; but their side has become weak through the defection of a considerable number of them. I hope they will now fall easy prey to your resistless prowess Also see *Prak.* and *Eng* above.

Mall.—अथ कलितं दिवसयन् आश्रितं प्रयुङ्क्ते सहजिति 'सहज' सामानिकं 'चापल' दुर्विनीतत्वं अनवस्थितत्वञ्च ["चपलः पारदे शीघ्रे दुर्विनीतः अनवस्थितः" इति वैजयन्ती] तेनेव 'दीर्घं समुद्गत.' इत्यः । 'पक्ष' सहायी गच्छ

["पथ पाशं गदत्साध्यसहायबलभित्तिपु" इति वैजयन्ती] । 'चलित' चस्त्रिः
 'दुर्वलपथपरिपथ' यस्य सः 'असुहृत्' शतवर्गं 'तव दुरासद्वीर्यविभावसौ
दुःसहतेजोवह्नी ["वीर्यं यज्ञे ममावे च तेजःसामर्थ्यादीरपि", "सूर्येवह्नी विभावम्"
 इति विश्वामरी] 'शलभता' पतङ्गत्वम् ["समी पतङ्गशलभो इत्यमर । भावे
 तल्] 'लभतां' गच्छतु । रूपकालङ्कारः द्रुवविलम्बित इत्यम् ॥ ११० ॥

NOTE ON MALLI

1 By सहज &c he pronounces a benediction embodying the final result

Sara—एवमाकांक्षिदी पृथगभावेन दुर्वला शत्रव हेलघेव भवता समुच्छिद्येरन् ।

CHAROHA

1 सहज &c—सह जातम् इति सह+ज+ङ कर्त्तरि सहजम् inborn चपल *fickle*, तस्य भावः इति चपल+अप् चापलम् *fickleness* (असुहृत्) also चस्त्रिस्ता *restlessness* (शलभ) सम्+उद+ङन+त् कर्मणि उदृत raised, Malli has ह्नाः arrogant *Raised suits both असुहृत् and शलभ* which is preferable सहजं चापलम्, कर्मधा—; तद् एव दोष कर्मधा—; तेन असुहृत्, इत्यम्—; Raised by the shortcoming of inborn fickleness (असुहृत्), also Raised restlessness (शलभ) । These kings are in arms against you because they resent the honour done to you This is fickleness It is fickleness that has raised them against you Hence they are truly सहजचापल दोषसमुद्गत । Again locusts are proverbially restless Their very restlessness raises them up to fly Hence they too are सहजचापलदोषसमुद्गत ।

2 चलित &c—चल+ङ+कर्त्तरि चलित *shaken* (असुहृत्) also fluttering (शलभ) । In enemy's side is *shake*; because of the defection spoken of in sl. 116 पथसिद्ध (असुहृत्); also, wing (शलभ) । परि+उद+अप् भाव परिपथ *espousing* (असुहृत्), also coming by (शलभ) । पथस्य परिपथ पथपरिपथ, इत्यम्—; By the maxim "भावाद्यदे द्रव्याद्यनम्" this means परिपथोत् पथ the *le* *espoused* (असुहृत्), also the wings acquired (शलभ) । चञ्जित

अतएव दुर्बल, पक्षपरिपक्षः अथ whose side is weak through desertion (अमुहत्) विपदवङ्ग—। Also अनितौ दुर्बलौ पक्षपरिपक्षौ अथ whose frail wings are fluttering (श्लम), विपद वङ्ग—।

3. दुरासद ऽ०—दुर्बलं चासद्यने ईति दुर्+आ+सद+खल् कर्मणि दुरासदः unapproachable, उपपदतत्—। विमा वसु अथ विभावसुः fire, वङ्ग—। वीर्यमेव विभावसु वीर्यविभावसु, fire of prowess, कर्मधा—like शाकपादिष्व रूपशकर्मधा—। दुरासदः वीर्यविभावसु, कर्मधा—। तकिन् ।

4. श्लभताम्—श्लम locust. तेषां भावः श्लभता । ताम् ।

5. लभताम्—लभ+लोट ताम् आशिषि may acquire “आशिषि लिङ् लोटौ” इति लोटः । लभते, लभे, लभाने, लभन् ।

6 अमुहद्वेष—मुहद friend (sl 105—मुहदो विमनीहता.) । न मुहदः अमुहदः enemies, नञ्त्—। तेषां गणः, इतत्—।

7. Voice.—.. समुहते....परिपक्षैः . गणैः . श्लभता लभ्यताम् ।

8. Remarks—For a similar idea compare “कः शास्त्रमेव विधिना लभतां विनायम्”—*Mudra Raksasaha*, Act I

9. Remark 2—The metre is द्रुतविलम्बित the definition being “द्रुतविलम्बित माह गभी मरी”—the triads न, म, म, र (See canto I.) in order constitute a द्रुतविलम्बित । Thus—

स	ह	ज	षा	प	ख	दो	प	म	मु	ह	त.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
न				म		म				र	

इति विश्वकल्पितार्यामिहवीं वाचमेनाम्

अनुगतनयमोगामिगर्गनां दुनेयस्य ।

जनितमुदमुदस्यादुच्चकैरुच्चिद्रुतोरः-

स्थलनियतनिपण्ण्योश्रुतां श्रुतवान् मः । ११८ ॥

(इति श्रीमहाभरतौ द्विपराश्रवणे महाकाव्ये शर्ङ्गे)

द्वितीयः सर्गः

—:•:—

Prak —एनाम् शौहरीं वाचं श्रुतवान् उच्चकैः स उदप्यात् [Hsri got up from his seat greatly lightened on hearing this speech of

Uddhava] How did he take the speech ?—জনিতমুদম্ স্বীকৃত্বা
 বাচম্ [He was mightily pleased with it] Why ?—ইতি বিম্বকলি
 তায়া বাচম্ [The speech was a masterly analysis of all the points
 involved] Then he preferred it to Balarama's speech—দুর্নয়স্য
 অর্গলা বাচম্ [All thought of Balarama's hasty and inconsiderate
 speech left Hari after he had listened to Uddhava] What
 was the special recommendation of Uddhava's speech ?—অনুগত
 নয়মার্গী বাচম্ [It was in strict accord with the teachings of the
 Sastras] Was the counsel well guarded ?—উচ্ছ্রিতৌঃস্বলনিত
 নিষঙ্গশ্রীযুতা বাচম্ [Besides the three Lakshmi, who constantly
 sat on the chest of Hari, alone heard of it, hence it was well
 guarded indeed] 118

Prose—স ইতি বিম্বকলিতায়াং অনুগতনয়মার্গীং দুর্নয়স্য অর্গলা
 জনিতমুদম্ উচ্ছ্রিতৌঃস্বলনিতনিষঙ্গশ্রীযুতা স্বীকৃত্বা বাচম্ যদুবা
 চমকং চন্দমাৎ । Or—উচ্ছ্রিতৌঃ বাচম্ Or again উচ্ছ্রিতৌঃস্বলিত ১১৮

Eng.—Hari rose elated Having heard this speech of
 Uddhava in which the correct line of policy was followed and
 the subject matter was thus analysed which was a bar to bad
 policy and was overheard by Sri who constantly rested on his
 high and broad chest and which gave him joy 118

Beng.—এইরূপ নীতিমার্গের অসুন্দর সর্বাধিকার বিপ্লবণ করিয়া
 উদ্ভব বিরত হইলেন । বলরামের সমর্থিত দুর্নীতির পক্ষে অর্গল পড়িল ।
 হরি আনন্দে উৎফুল্ল হইয়া বজ্রবাদ্যর মনসে আসন হইতে উথিত হইলেন
 এই মহাশয় হরির বিশাল ও উন্নত বসে নিত্যলক্ষ্য লক্ষী তিন্ন পঞ্চন ব্যক্তি
 ঘনিষ্ঠ পারিল না ॥ ১৮ ॥

Expl.—Uddhava's masterly analysis of the situation left no
 doubt in the mind of Hari as to the course to follow He was
 mightily pleased to see that it was possible to kill two birds at
 one throw to rid of the Foul which he saw and kill enemies at the same

time He got up to give necessary order for the journey to Indraprastha 118

Malli — इतीति । 'स' इति इत्यम् (? 'इति' इत्यम्) 'विशकलितायां' विवेचितायां 'अनुगतनयमार्गं' नीतिमार्गानुसारिणीं 'दुनयस्य' बलभद्राद्युक्तस्य इत्यर्थं 'अर्गला' निवारयित्रीम् । इति वेधमोक्ष रूपकालदारः^१ ["तद्विष्कम्भेऽर्गलं न ना" इत्यमरः] । अतएव 'जनितमुद' इरे हतानन्दाम् 'उच्छ्रुते' उद्वते 'उर-स्थले नियत निपक्षया' अविद्यान्तमाश्रितया 'श्रिया युताम्' । नाम्यया इति मन्त्र युक्तिः । उद्वदस इभाम् 'भौद्वदोम् एना' पूर्वोक्ता 'वाचं युयुवान्' युतवान् ["भाषायां सद्वचयुव" इति कसु.] उद्वरेव 'उद्वको' उद्वतः सन् ["अश्रय-सर्वनाशामवच् प्राश् टि" इत्यकच् प्रत्यय] 'उद्वस्यान्' आसनादुत्थितवान् ["उद्वोऽनुर्कर्मणि" इत्यस्य प्रत्युदाहरणमेवत्^२ । रूपकानुमासालदारी । मालिनी उद्वम्] ॥ ११८ ॥

इति श्रीमद्भिनयसुरविरचिते माधकाव्यव्याख्याने सर्वद्वयस्ये द्वितीय सर्गः ।

NOTE ON MALLI

1 The उद्वदार is रूपक the resemblance lying in the absence of a certain attribute 2 This is an instance of one that is not an example of the rule "उद्वो—"

Sara—अद्वैतम् उद्ववचसा गुरुषु कार्ययोर्विगते विप्रतिषेधे इरेः काव्यइया-कुलं मनः प्रमान्त जातम् । सोऽपि मुदितो यामयावाये आसनादुत्थित । ११८ ।

CHAROHA

1 विशकलित &c — शकल piece शकलानि कृता इति शकल + पिष् + ञ कर्मणि शकलिता taken to pieces analysed विश्लेष शकलिता, fully analysed. प्रादितत्— । विशकलिता अर्थां अनया अर्थां वा विशकलितायां that which has fully analysed the details, वच्— । ताम् ।

2. भौद्वदोम्—उद्वदस इत्यम् इति उद्व + अच् भौद्वदो । ताम् ।

3. वाचम्—कर्म ३. १०० क्रिया १२ उद्ववान् । अ लीकिति यतो निषेधः ।

3. एताम्—Here एताम् occurs at the very outset of the remark on the speech. Hence it is not in an अन्वादेश. The rule “द्वितीया-टोन्वेनः” does not apply. Thus एताम् is irregular here. एताम् is the correct form, but it is avoided solely for the sake of the alliteration एतामनु ।

4. अनुगत &c.—नीयते अनेन इति नी + चच् करणे बाहुलकात् नयः polity. तस्य मार्गः नयमार्गः, इत्यन्— । अनुगतः नयमार्गः; अनया अनुगतनयमार्गां that which follows the correct line of policy, बहु— । ताम् । Here we say बाहुलकात् नय, because the rule “श्रियोभुनोऽनुपसर्गे” is a bar to चच् directing घञ् instead. The form then is नयः । The vritti remarks under this rule “कथञ्च नयो रामः ? ‘कथञ्चुटी बहुलम्’ इत्यच् भविष्यति” । We may also say नयतीति नयः पचासच् । The meaning then is ‘that which guides’, i.e., polity.

5. दुर्नयसा—दुदो नय, दुर्नयः bad policy, प्रादितन्— । तसा । Now नी is read षी in the धातुपाठ of पाणिनि so it a षीपदेश root. The rule “उपसर्गादसमासपि षीपदेशसा” should therefore give दुर्नय with the cerebral. Why then dental ? The answer is the Varttika “दुः प्लवत्त्वदीरुपसर्गलप्रतिषेधो ब्रह्मज्यः” does not treat दुर् as an उपसर्ग with reference to षत्वविधि ।

6. जनिता &c —जग + षिच + क्त कर्मणि द्विधा जनिता caused. मुद + क्तिप् भावे मुद joy. जनिता मुत् अनया जनितामुत् that which has caused joy, बहु— । ताम् । The joy was due to the fact that Hari saw विप्रतिषेध of two duties (sl. 6.) and his mind was काव्यहरयाहुल (sl. 1.) The विप्रतिषेध has now vanished and his mind is at ease (See Expl.).

7. उदध्यात्—उद + ध्या + लुङ् तिप् rose. तिष्ठति—ते, तस्यी—स्ये स्याद्यति—ते, अस्यात्—अस्थित । Malli here refers to the rule “उदः अनूकर्मणि” which gives आत्मनेपद to उद + ध्या when upward motion is not implied, and remarks that this is an instance where that rule does not apply, the reason being that here we have upward motion in rising from the seat.

8. उदधेः—Pred. to सः । This has occurred so often that no comment seems necessary (See Canto I, sla. 7, 12, 16 &c).

The rule "बन्धय—" means that बन्ध् comes in before the last vowel in an बन्धय and सर्वनाम ।

9. उच्छ्रित &c.—उद् + श्चि + कर्त्तरि उच्छ्रित high. उच्छ्रि chest नि + यम + कर्त्तव्य नियत restricted, constant. नि + उद् + कर्त्तरि—नियत + कर्त्तव्य—नियत—नियत seated. प्रशस्तम् उच्छ्रि उच्छ्रितम् broad chest, कर्मधा—of the निव्यसमास class. नियतं नियतं नियतनियतं always seated, सुप्-सुप्ता । उच्छ्रितम् उच्छ्रितम् high and broad chest कर्मधा— । तत्र नियत-नियतं constantly seated on the high and broad chest, सुप्सुप्ता । साहशी शीः कर्मधा— । तदा युता, इत्— । Besides the three that took part in the deliberation She alone heard it; no one else. Hence the counsel was well guarded. This is what Malli means by "मान्यया इति मन्त्रगुप्तिः" । Here the निव्यसमास in उच्छ्रितम् is by the rule "प्रशसावचनेय"—जातिवाचक words are compounded in a कर्मधा— with words that are restricted (इति) to mean प्रशसा । उच्छ्रि is indeed प्रशसावाचक, thus:—"मतङ्गिकीर्तयिष्याः सुः प्रशस्तस्यलभितयः । उच्छ्रितामहताः पादपादीमचर्चिकादयः ॥" Note the use of the word शी at the end of the canto.

10. 'शुश्रुवान्—शु + श्रि + कर्त्तरि कर्म शुश्रुवान् he that heard. सु एव । Qual. सः । कर्म is usually a वैदिक affix. The rule "भाषायाम्—" allows it in lay writings, after उद्, वच्, शु ।

11. *Verse*—तेन.. शुश्रुवान्...उदप्यादि ।

12. *Remark*—The metre is मालिनो defined us. "मन्मदयदुतेर्य मालिनो भोगिलोकेः"—The trends न, न, म, य, य in order with after the eighth syllable and at the end, constitute मालिनो । Thus:—

प	शु	ग	त	न	य	मा	गी	म	मै	ला	दु	मं	य	सा
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
न			न			म			य			य		

The pausa is after गी and after सा ।

13. इति श्रीमाघ &c.—See end of Canto I. ॥१०॥